МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Кафедра аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

«РОЗВИТОК АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА НА ЗЛАМІ ТИСЯЧОЛІТЬ»,

присвяченої 120-річчю
Національного університету біоресурсів і природокористування України

18–19 травня 2018 р.

Київ – 2018

УДК 349.42:349.41:349.6

У збірнику представлено матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть», присвяченої 120-річчю Національного університету біоресурсів і природокористування України, проведеної 18–19 травня 2018 р. у Національному університеті біоресурсів і природокористування України.

Матеріали опубліковано в авторській редакції.

Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18–19 травня 2018 р.) / За заг. ред. д.ю.н., проф. В.М. Єрмоленка. – К., 2018. – 427 с.

© Колектив авторів, 2018
© Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2018

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО СТАНУ І РОЗВИТКУ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Гетьман А.П.,
доктор юридичних наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
академік НАПрН України

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Повертаючись до наукової дискусії стосовно перспектив розвитку екологічного законодавства в умовах дії Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. та ратифікованої Верховною Радою України від 16 вересня 2014 р. [1, с. 21–33] необхідно наголосити на таких тезах.

Угода про асоціацію стала найамбітнішим документом в історії незалежної України як за масштабом тих відносин, які регулюватимуться у рамках асоціації, так і за характером реформ, які вже почала проводити наша держава з метою імплементації Угоди. За своїм обсягом і тематичним охопленням Угода є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним ЄС. Вона визначає якісно новий формат відносин з ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції». Ця Угода має унікальний характер, адже виходить далеко за рамки угод про асоціацію, які були укладені ЄС свого часу з країнами Центральної та Східної Європи.

Угодою створюється асоціація, яка повинна сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих відносинах, а також поглиблюючи зв’язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах; забезпечити необхідні рамки для посиленого політичного діалогу у всіх сферах, які становлять взаємний інтерес; сприяти, зберігати й зміцнювати мир та стабільність у регіональному та міжнародному вимірах відповідно до принципів Статуту ООН; запровадити умови для

посилення економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС; посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод; запровадити умови для дедалі тіснішого співробітництва в інших сферах, які становлять взаємний інтерес.

Таким чином, Угодою про асоціацію між Україною та ЄС окреслено коло ключових питань (політичних, економічних, соціальних, екологічних та ін.), які необхідно реалізувати державі для входження до Європейського співтовариства в якості його повноправного (асоційованого) члена. Окрім того, зазначене коло питань – це ті стандарти, які постають перед національним (в т.ч. екологічним) законодавством і повинні бути імплементовані ним як складові елементи.

Загальні чинники співробітництва між Україною та ЄС в екологічній сфері, і пов'язане з цим формування та запровадження національної екологічної політики визначає глава УІ Угоди про асоціацію, яка має назву «Навколишнє середовище». Згідно зі ст.ст. 360 та 361, сторони розвивають і зміцнюють співробітництво з питань охорони навколишнього середовища й таким чином сприяють реалізації довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки. Передбачається, що посилення природоохоронної діяльності матиме позитивні наслідки для громадян і підприємств в Україні та ЄС, зокрема, через покращення системи охорони здоров'я, збереження природних ресурсів, підвищення економічної та природоохоронної ефективності, інтеграції екологічної політики в інші сфери політики держави, а також підвищення рівня виробництва завдяки сучасним технологіям. Співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем довкілля у таких сферах: зміна клімату; екологічне управління та аналогічні питання, зокрема освіта і навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього природного середовища та процесу прийняття рішень; якість

атмосферного повітря; якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; управління відходами та ресурсами; охорона природи, зокрема збереження і захист біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі); промислове забруднення і промислові загрози; хімічні речовини; генетично-модифіковані організми, в т.ч. у сільському господарстві; шумове забруднення; цивільний захист, зокрема стихійні лиха і антропогенні загрози; міське середовище; екологічні збори.

Зупинимося лише на деяких аспектах, що знайшли своє відображення у наведених статтях Угоди про асоціацію – зміна клімату; збереження і захист біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі); генетично-модифіковані організми.

Правове забезпечення охорони клімату.

Законом України від 14 липня 2016 р. було ратифіковано Паризьку угоду до Рамкової конвенції про зміну клімату від 12 грудня 2015 р.

Паризька угода, посилюючи реалізацію Конвенції про зміну клімату, у тому числі її мети, спрямована на зміцнення глобального реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку та зусиль з викорінення бідності, у тому числі шляхом: стримання зростання глобальної середньої температури значно нижче передбачених в ній показників, визнаючи, що це суттєво занизить ризики та наслідки зміни клімату; підвищення здатності адаптування до несприятливих наслідків зміни клімату, а також сприяння опірності до зміни клімату та низько вуглецевому розвитку таким чином, щоб не ставити під загрозу виробництво продовольства; забезпечення узгодженості фінансових потоків із напрямом низько вуглецевого та опірного до зміни клімату розвитку (ст. 2 Угоди).

Підтвердженням взятих Україною на себе зобов’язань по виконанню Рамкової конвенції ООН про зміну клімату стала схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р. [3].

Метою Концепції є вдосконалення державної політики у сфері зміни клімату для досягнення сталого розвитку держави, створення правових та

інституційних передумов для забезпечення поступового переходу до низько вуглецевого розвитку за умови економічної, енергетичної та екологічної безпеки і підвищення добробуту громадян.

В Концепції зазначається про те, що невідкладність розв'язання проблем у сфері зміни клімату зумовлена: необхідністю удосконалення законодавчої бази у цій сфері; недостатньо чітким розподілом функцій, низьким рівнем координації дій та інституційної спроможності органів державної влади щодо планування і проведення дій у зазначеній сфері; неузгодженістю політики у сфері зміни клімату із законодавчими та іншими нормативно-правовими актами в інших соціально-економічних сферах; відсутністю системного підходу до створення наукового підґрунтя діяльності у сфері зміни клімату; недостатньою обізнаністю громадянського суспільства та органів державної влади з усіма аспектами проблеми зміни клімату та низько вуглецевого розвитку держави.

Основними напрямами реалізації Концепції є: зміцнення інституційної спроможності щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері зміни клімату; запобігання зміни клімату через скорочення антропогенних викидів і збільшення абсорбції парникових газів та забезпечення поступового переходу до низько вуглецевого розвитку держави; адаптація до зміни клімату, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних зі зміною клімату.

Збереження і захист біологічного та ландшафтного різноманіття.

Європейське співтовариство стурбовано тенденцією невпинної втрати біологічного та ландшафтного різноманіття, зникнення певних видів, а також руйнування природних середовищ їх існування та загрози цілісності екосистеми в цілому. Все це спіткало до розроблення та впровадження як державними, так і громадськими інституціями, оптимальних механізмів комплексної охорони довкілля, приділяючи особливу увагу захисту природних середовищ існування видів та всього біологічного і ландшафтного різноманіття (екомережі) [6, с. 133–143].

Наслідком суспільних та державних зусиль є Концепція формування Всеєвропейської екологічної мережі під назвою Natura – 2000, яка є основним

інструментом збереження біорізноманіття на європейському континенті. Правовим підґрунтям її формування є два ключових документи – Директива Ради 79/409 ЄЕС від 2 квітня 1979 р. (після поправки в 2009 р. як 2009/147/ЄС) про збереження диких птахів та Директива 92/43/ЄЕС від 21 травня 1992 р. про охорону природних середовищ існування дикої флори та фауни (Директива про оселища).

Україна не стоїть осторонь процесів імплементації зазначених Директив ЄС, активно впроваджує наукові, методичні та організаційні засади оселищної концепції. Протягом останніх років в державі відбулося активне проведення наукових заходів, метою яких є обговорення перспектив імплементації екологічних Директив, вивчення реальних можливостей запровадження оселищної концепції в Україні, проведення робіт щодо виявлення оселищ в різних регіонах, їх кваліфікована оцінка, виявлення можливих шляхів підвищення обізнаності українського суспільства про мережу Natura – 2000 та деякі ін. заходи. Зокрема, під час проведення Міжнародного екологічного форуму «Довкілля для України», відбувся круглий стіл «Європейські підходи до збереження видів тварин і рослин та середовищ їх існування» (23 квітня 2014 р.) на якому обговорено стан розроблення національної стратегії наближення (апроксимації) галузевого законодавства України до законодавства ЄС; нормативно-правове регулювання збереження видів тварин і рослин та середовищ їх існування в країнах ЄС через Директиви ЄС; зв’язок між мережею Natura – 2000 та Директивою про оселища, Смарагдовою мережею та розвитком екологічної мережі в Україні [2, с. 104].

Генетично модифіковані організми.

Відповідно до ЗУ «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р., генетично модифікований організм, живий змінений організм (ГМО) – будь-який організм, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах, а саме: рекомбінованими методами, які передбачають формування нових комбінацій генетичного матеріалу

відповідним шляхом; методами, які передбачають безпосереднє введення в організм спадкового матеріалу, підготовленого зовні організму; злиття клітин або методами гібридизації.

Основними принципами державної політики в галузі поводження з ГМО є: пріоритетність збереження здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища у порівнянні з отриманням економічних переваг від застосування ГМО; забезпечення заходів щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки при створенні, дослідженні та практичному використанні ГМО в господарських цілях; контроль за ввезенням на митну територію України ГМО та продукції, отриманої з їх використанням їх реєстрацією та обігом; загальнодоступність інформації про потенційні ризики від застосування ГМО, які передбачається використовувати у відкритій системі, та заходи щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки; державна підтримка генетично-інженерних досліджень та наукових і практичних розробок у галузі біологічної і генетичної безпеки при створенні, дослідженні та практичному використанні ГМО у господарських цілях.

Одним із важливих напрямків правового забезпечення поводження з ГМО є органічне господарювання як вид господарської (підприємницької) діяльності, що здійснюється суб'єктами господарювання та забезпечує динаміку рівноваги між елементами правових, екологічних, економічних, соціалізованих систем як національного, так і міжнародного рівнів, направленого на встановлення та закріплення існування придатного для життя навколишнього природного середовища в цілому та його складових [4, с. 27].

Законом України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 9 січня 2014 р. визначені правові та економічні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, а також передбачено забезпечення належного функціонування ринку органічної продукції та сировини, гарантування споживачам безпечних продуктів та сировини, маркованих як органічні.

Прийняття цього закону започаткувало формування повного пакету нормативно-правових актів для створення ефективної законодавчої бази європейського рівня і правової та науково-технічні бази для забезпечення рівних умов функціонування суб'єктів господарювання органічного напряму [5, с. 62].

Враховуючи термінологічне закріплення органічного виробництва, що наводиться у Закону України «Про виробництво та обіг сільськогосподарської продукції та сировини», а саме: виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб (у т.ч. з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів, – за думкою Д. С. Піддубної, чітко простежується взаємозв'язок між визначеним напрямом господарювання та аграрно-екологічним законодавством. З позиції екологічного законодавства це обумовлюється характеристикою органічного господарювання як таким, що є безпечним для навколишнього природного середовища, спрямованим на збереження та відновлення природних ресурсів та передбачає мінімальний вплив на довкілля. З позиції аграрного права, обумовлено саме специфікою продукції, що виробляється та усталеними звичаями ділового обороту, традиціями, що саме такий напрям виробництва чи господарювання підпадає під сферу дії аграрного права [4, с. 182].

Таким чином, вектор розвитку екологічного законодавства України повинен бути направленим на імплементацію юридичних індикаторів Угоди про асоціацію з ЄС у визначених сферах довкілля та реалізацію механізму забезпечення раціонального природокористування, збереження та відновлення об'єктів навколишнього природного середовища, окремих природних ресурсів та комплексів, дотримання умов екологічної безпеки, захисту довкілля та людини у навколишньому, видозміненому нею, природно-антропогенному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Гетьман А. П. Перспективи розвитку екологічного законодавства в умовах євроінтеграції // Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції : матеріали «круглого столу» 08.12.2017 р. / за ред. А. П. Гетьмана. – Х.: Право, 2017. – С. 21-33.
2. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 р. Київ. Мінприроди України. ФОП Грінь Д. С., 2016. – С. 104.
3. Офіційний вісник України, 2016. – № 99. – Ст. 3236.
4. Піддубна Д. С. Органічне господарювання : наукова концепція аграрно-екологічних та цивільно-господарських відносин : монографія. – Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2017. – 254 с.
5. Піддубна Д. С. Правове регулювання органічного господарювання : навчальний посібник – Кривий Ріг.: Вид. Р. А. Козлов, 2017. – 679 с.
6. Статівка О. О. Національна екологічна мережа як об'єкт еколого-правового регулювання : теоретико-правове розуміння // Проблеми законності. – Х., 2017. – Вип. 136. – С. 133-143.

Гафурова О.В.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ЩОДО РОЗВИТКУ ПОНЯТІЙНОГО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ АГРАРНОГО ПРАВА

На сьогоднішній день в українському селі активно створюються кластери, спрямовані на розвиток туристичної галузі, народних художніх промислів, що сприяєзбереженню культурної спадщини сільських територій. Зокрема, в Карпатському регіоні формується етнографічно-екологічний кластер «Бойківські газди», агротуристичний кластер «Гостинна бойківська долинщина», в Одеській області – агро-еколого-рекреаційний кластер

«Фрумушка-нова»[1]. У науковій літературі звертається увага, що створення кластерів у цій сфері є особливо перспективним. Адже, підприємці – власники садиб, народні майстри, представники сфери послуг, громадськості та місцевого самоврядування утворюють об'єднання, які за допомогою координації спільних зусиль створюють та реалізують туристичний продукт сільського туризму, що (в кінцевому підсумку) веде до всебічного розвитку села за рахунок ефективного використання наявних ресурсів [2,с. 262]. Законодавець також розглядає кластер як один з різноманітних інструментів та механізмів стимулювання місцевого економічного розвитку (поряд із національними проектами та механізмом державно-приватного партнерства), що передбачено Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженою постановою КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385. Крім того, держава забезпечує реалізацію політики у сфері зайнятості населення шляхом розвитку …кластерів народних художніх промислів (ст. 16 Закону України від 5 липня 2012 р. «Про зайнятість населення»).При цьому урядом запроваджено кластерну модель розвитку останніх[3, 4].

Не дивлячись на те, що поняття «кластер» є досить уживаним у вітчизняних нормативно-правових актах, його зміст на законодавчому рівні не розкривається. На практиці вказане призводить до намагання «втиснути» кластер у певну організаційно-правову форму юридичної особи. Так, зокрема, у сфері народних художніх промислів створено Полтавську громадську організацію «Інноваційно-технологічний кластер «Сорочинський ярмарок» та громадську організацію «Кластер народних художніх промислів «Сузір'я»). Але, згідно з законодавством, громадська організація є громадським об'єднанням, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи. Метою її створення є здійснення та захист прав і свобод членів (учасників), а також задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів (ст. 1 Закону України від 22 березня 2012 р. «Про громадські об'єднання»). Відповідно, така організація не може об'єднувати суб'єктів господарювання, не має на меті здійснення координації їхньої діяльності щодоорганізації виробництва певного виду продукції чи

надання послуг. Тобто, вказана практика не відповідає реальній сутності кластеру. Хоча, не можна не зазначити, що громадські організації виступають важливими учасниками кластерів.

За законодавством Європейського Союзу кластер визначається як групування (grouping) незалежних підприємств, включаючи початківців, малих, середніх і великих підприємств, а також консультативних органів та / або науково-дослідних організацій, спрямованих на стимулювання економічної / інноваційної діяльності шляхом заохочення інтенсивного взаємодії, спільного використання об'єктів та обмін знаннями та досвідом, а також ефективний внесок у передачу знань, створення мереж та поширення інформації серед компаній у кластері (ст. 2 Регламенту Європейського Парламенту і Ради від 17 грудня 2013 р. № 1305/2013 щодо підтримки сільського розвитку Європейським сільськогосподарським фондом сільського розвитку (EAFRD) та відміни Директиви Ради № 1698/2005)[5]. Аналіз наведеного визначення дає підстави стверджувати, що кластер не є юридичною особою визначеної організаційно-правової форми, а являє собою групу суб’єктів господарювання, що діє на одній території, спеціалізується не лише на виробництві спільного продукту, тісно взаємодіючи між собою, органами влади на місцях, навчальними закладами, а й здійснює спільне використання майна, обмінюється знаннями і досвідом. Як зазначають економісти, їм притаманні наступні характеристики: спеціалізація (smart-specsalszation, ідея); мережа (взаємозв’язки, взаємодія); географічна концентрація (місце, локація) [6, с. 11]. Враховуючи зазначене, можна дійти висновку, що діяльність суб’єктів господарювання в межах кластеру ругулюється нормами Господарського кодексу України. Як правило вони взаємодіють на підставі господарських договорів. Крім того, учасники кластеру можуть створювати об’єднання підприємств в таких організаційно-правових формах, як (асоціації, корпорації, консорціуми, концерни). Також, можуть діяти на основі договору про спільну діяльність, без створення юридичної особи з об’єднанням внесків учасників (просте товариство) або без такого об’єднання. Взаємодіючи з органами

виконавчої влади на місцях та органами місцевого самоврядування, учасники кластеру можуть використовувати інститут державно-приватного партнерства.

Проектом Закону України «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку»[7] вводиться поняття «аграрний кластер» та пропонується розглядати його як систему, що функціонує на основі співпраці виробників сільськогосподарської продукції, виробників засобів виробництва, переробних підприємств, які діють на основі кооперації та сприяють формуванню агропродовольчих ланцюгів створення доданої вартості (ст. 1). Слід зазначити, що зміст вказаного визначення породжує ряд запитань: 1) що має являти собою така система? 2) чому співпраця учасників має здійснюватися саме на основі кооперації? 3) чому йдеться лише про визначене коло учасників (виробників сільськогосподарської продукції і засобів виробництва,переробні підприємства)? Більше того, зміст цього поняття є значно вужчим, від змісту, що вкладає в нього законодавець ЄСі практика створення кластерів у сфері сільського туризму та народних художніх промислів.

На наш погляд, застосування поняття «кластер» та «кластерна модель розвитку» у вітчизняному законодавстві, а також створення кластерів на сільських територіях, вимагає їх уніфікованого визначення. При цьому, за основу має бути взятий відповідний термін, що міститься у законодавстві ЄС. Адже, Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р,. передбачається співробітництво сторін з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом поступового зближення політик та законодавства (ст.403). Але, важливим є збереження національної ідентичності України, у т. ч. і за рахунок розвитку законодавства, в якому використовується зрозуміла термінологія, з мінімальною кількістю слів іноземного походження, та забезпечується врахування особливостей розвитку аграрного сектору економіки країни та інтереси місцевого населення.

Список використаних джерел:

1. ВасильєвВ., ГафуроваО., ЗінькоЮ., РутинськийМ., Шпеник Т. Сільський зелений туризм – від роз'єднаних садиб до територіальних кластерів / за ред. М. Товта. К.:2018. 60с.

2. Ільчук В. П. Кластерна стратегія розвитку економіки регіону : монографія. Чернігів.: Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. 367 с.

3. Про впровадження кластерної моделі розвитку народних художніх промислів:розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 145-р. URL:http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main

4. Про затвердження плану заходів на 2010–2011 роки із створення інноваційно-технологічного кластера «Сорочинський ярмарок» для сприяння розвитку сільських територій:розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 165-р.http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main

5. Regulation (EU) No 1305/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 december 2013 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Council Regulation (EC) No 1698/2005.URL:http://eur-lex.europa.eu/.

6. Геращенко В.,Нежуга Д., Оксенюк В., Ффоукс-Вільямс І. Феномен кластеру: аномальні бізнес-долини. Київ: Kmbs , 2017. – 77 с.

7. Проект Закону України від 23 березня 2018 р. № 8171«Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку.URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63695

Долинська М.С.,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін,
Львівський державний університету внутрішніх справ

ВИДИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ПО ЗАКОНОДАВСТВУ УКРАЇНИ ТА БІЛОРУСІ

Пріоритетність сільського господарства в системі економічних відносин визнана в цілому світі. Це пов'язано як з унікальними природно-біологічними факторами цієї галузі господарства, що використовує землі

сільськогосподарського призначення як основний і незамінний засіб виробництва, так і як життєзабезпечувальним чинником для всього суспільства.

Фермерство – одна із найперспективніших організаційно-правових форм ведення сільського господарства, більш досконалий крок на шляху підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, економічної самостійності та заінтересованості товаровиробника у кінцевих результатах праці. Воно є найяскравішим проявом аграрного підприємництва [1, с. 10].

Становлення фермерства в Україні припадає на 1989-1990 роки, при чому на початковому етапі свого розвитку найбільш розповсюджені вони були в західному регіоні (Львівська, Волинська, Тернопільська, Івано-Франківська області). Це можна пояснити як об'єктивними факторами (багатоукладністю сільського господарства, хутірське розселення), так і суб'єктивними чинниками (збільшення розмірів присадибних ділянок, створення умов для розвитку всіх форм власності) [1, с. 13].

Так, у Львівській області станом на у 1990 році функціонувало 36 фермерських господарств, у 2000 р. – 1164 господарства, 2005 р. – 1194, 2010 р. – 956, 2012 р. – 1009, 2013р. – 1025, 2014 р. – 1028, 2015 р. – 1044, а в 2016 р. – 788 [2].

Безпосередньою правовою підставою для створення фермерських господарств в державі став прийнятий Верховною Радою України 20 грудня 1991 року спеціальний Закон України «Про селянське (фермерське) господарство». Вказаним законом офіційно запроваджено нового суб'єкта агровиробництва – селянського (фермерського) господарства.

Законом України від 22 червня 1993 року «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» була затверджена нова редакція фермерського закону, який вважають основоположним актом фермерського законодавства.

Наступним нормативним актом, присвяченим діяльності фермерських господарств є Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року [3], який діє з численними змінами.

Відповідно до частини 1 статті 1 вказаного закону, фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону.

Аналізуючи норми Закону України «Про фермерське господарство» у редакції Закону України від 31 березня 2016 року № 1067-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» приходимо до висновків, що в Україні фермерське господарство може функціонувати у двох формах господарських формувань – як юридична особа та фізична особа-підприємець. А саме:

1. Фермерське господарство - юридична особа може бути створено як:

а) юридична особа, що має статус сімейного фермерського господарства, тобто таке утворення, що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України;

б) юридична особа, створена одним громадянином України;

в) юридична особа, створена кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до статті 9 Закону України «Про фермерське господарство». Членами такого господарства є дружина (чоловік), батьки, діти, баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, рідні та двоюрідні брати та сестри, дядько, тітка, племінники як голови фермерського господарства, так і його дружини (її чоловіка), а також особи, які перебувають у родинних стосунках першого ступеня споріднення з усіма вищезазначеними членами сім'ї та родичами (батьки такої особи та батьки чоловіка або дружини, її чоловік або дружина, діти як такої особи, так і її чоловіка або дружини, у тому числі усиновлені ними діти [3].

2. Фермерське господарство без статусу юридичної особи, тобто така форма підприємницької діяльності - фізична особа – підприємець, яка в свою чергу може функціонувати у двох видах:

а) фермерське господарство без статусу юридичної особи, яке організовується на основі діяльності фізичної особи - підприємця та членів його сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України та має статус сімейного фермерського господарства, за умови використання праці членів такого господарства,

б) фермерське господарство без статусу юридичної особи, яке організовується на основі одноосібної діяльності фізичної особи – підприємця.

Отже, фактично Законом України від 31 березня 2016 року № 1067-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» дозволено створення п'яти видів фермерських господарств [4].

Відповідно до статті 1 Закону Республіки Білорусь від 18 лютого 1991 № 611-XII «Про селянське (фермерське) господарство», селянським (фермерським) господарством визнається комерційна організація, створена одним громадянином (членами однієї сім'ї), які зробили (внесли) майнові внески, для здійснення підприємницької діяльності з виробництва сільськогосподарської продукції, а також з її переробки, зберігання, транспортування та реалізації, заснованої на його (їх) особистій трудовій участі та використанні земельної ділянки, наданої для цих цілей відповідно до законодавства про охорону і використання земель (далі – фермерське господарство).

Отже, фермерське господарство в Білорусі може бути функціонувати лише як юридична (комерційна) організація в двох видах. А саме:

1) створено одним громадянином,

2) створена членами однієї сім'ї.

Отже, правове регулювання здійснення фермерської діяльності запроваджено як на території України так і Білорусі майже одночасно – у 1991 році.

Українське фермерське законодавство зазнало еволюційного розвитку, що призвело до створення двох різних суб'єктів агровиробництва: фермерських господарств та особистих селянських господарств. Український законодавець надав українським громадянам право на створення п'яти видів фермерських господарств, на противагу лише двох - у Білорусії.

Також зазначаємо, що на відміну від білоруських фермерів, які мають право для ведення такого господарства використовували лише землі надані для фермерства, українські колеги мають право у своїй діяльності використовувати отримані в оренду землі, як для ведення фермерського господарства, так і для товарного сільськогосподарського виробництва та особистого селянського господарства.

Список використаних джерел:

1. Долинська М. С. Фермерські господарстваУкраїни: землекористування, порядок створення, діяльність та припинення. Серія «Юридичний радник». Х.: Страйд. 264 с.

2. Статистичний щорічник Львівської області. Частина 1. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2017.URL :http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/publ/2017/2016_r.pdf

3. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 року № 973- IV. ВідомостіВерховної Ради України. 2003. № 45. Ст. 363.

4. Долинська М.С. Новели законодавства щодо створення фермерських господарств України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки. 2017. Випуск 865. С. 392-397.

5. О крестьянском (фермерском) хозяйстве: Закон Республики Беларусь от 18 февраля 1991 г. № 611- XII. Ведомости Верховного Совета Республики Беларусь. 1991 г., № 12 , ст. 125.

Духневич А.В.,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ

Зростання обсягів міжнародних переселень та міграції населення підвищують можливість ввезення карантинних та потенційно шкідливих організмів, неконтрольоване поширення яких загрожує біорізноманітності екосистем та створює передумови недобору врожаю сільськогосподарських культур. У зв'язку з цим, особливої актуальності набувають проблеми організаційно-правового забезпечення застосування фітосанітарних заходів в Україні.

Європейський Союз, починаючи з 1970-х років XX ст. приділяє значну увагу регулюванню безпеки не тільки сільськогосподарської та харчової продукції в цілому, а й продукції рослинництва. За цей період прийнято ряд важливих нормативних документів ЄС у цій сфері, зокрема Директива Ради 2000/29/ЄС від 8 травня 2000 р. про захисні заходи, спрямовані проти ввезення на територію співтовариства організмів, шкідливих для рослин або товарів рослинного походження, а також проти їх поширення у Співтоваристві, положення якої частково враховані Законом України «Про карантин рослин». Важливе місце в механізмі організаційно-правового забезпечення застосування санітарних заходів в умовах участі України у СОТ та євроінтеграції займають Директиви щодо визначення максимальних рівнів залишків шкідливих речовин в продукції рослинництва та організацію спільного ринку, Директива Ради 76/895/ЄЕС від 23 листопада 1976 р. щодо встановлення максимальних рівнів залишків пестицидів на поверхні і в складі фруктів та овочів, Директива Ради 90/642/ЄЕС від 27 листопада 1990 р. щодо встановлення максимальних рівнів залишків пестицидів на поверхні і в складі продуктів рослинного і тваринного походження, в тому числі фруктів та овочів, Директива Ради 86/362/ЄЕС від 24 липня 1986 р. щодо встановлення максимальних рівнів залишків на поверхні та

у складі крупів, Регламент ЄС № 2200/96 від 28 жовтня 1996 р. про організацію спільного ринку фруктів та овочів. В 2007 році прийнято Директиву ЄС SANCO/00761/2007, якою внесено зміни до директив 76/895/EEC, 86/362/EEC, 86/363/EEC і 90/642/EEC стосовно максимально допустимих рівнів azinphos-methyl в зернових, продуктах тваринного походження і певних продуктах рослинного походження, включаючи фрукти і овочі[1]. При застосуванні пестицидів і агрохімікатів здійснюється комплекс заходів відповідно до регламентів, встановлених для певної ґрунтово-кліматичної зони, з урахуванням попереднього агрохімічного обстеження ґрунтів, даних агрохімічного паспорта земельної ділянки і стану посівів, діагностики мінерального живлення рослин, прогнозу розвитку шкідників і хвороб.

Важливим етапом у забезпеченні безпеки сільськогосподарської продукції стало прийняття Кодексу поведінки по поширенню і використанню пестицидів[3]. У порівнянні із аналогічним Кодексом 1985 року, цей Кодекс встановлює більш жорсткі стандарти по використанню пестицидів і дає чіткіші вказівки урядам, працівникам сільського господарства, промисловості і торгівлі, а також підприємствам харчової промисловості та споживачам та спрямований перш за все на країни, що розвиваються, оскільки ці країни збільшують використання пестицидів та отруєнь на них припадає 95% від загальносвітового показника.

Регламент ЄС № 285/97 від 27 січня 1997 р. щодо нових видів харчової продукції та їх інгредієнтів, Міжнародні стандарти з фітосанітарних заходів (МСФЗ) листопад, 1997 року, частково змінені в 2002 році, встановлюють процедуру фітосанітарної сертифікації, вимоги до персоналу, процедури огляду при реекспорті рослин чи продукції з них. Варто зауважити, що принцип простежуваності передбачений і у цих стандартах – Національна організація з карантину рослин повинна мати можливість відстежувати вантажі та їх сертифікацію на протязі усіх стадій їх виробництва, обслуговування і транспортування до місця експорту. Вказані стандарти підготовлені Секретаріатом Міжнародної конвенції із захисту рослин як частина всесвітньої програми політики та технічної підтримки стосовно карантину рослин

Організації з питань продовольства та сільського господарства ООН (ФАО). Згідно відповідної програми ФАО надає членам та іншим зацікавленим сторонам стандарти, вказівки та рекомендації щодо гармонізації фітосанітарних заходів на міжнародному рівні з метою спрощення торгівлі та уникнення застосування невиправданих заходів, які могли б чинити перешкоди для торгівлі. МСФЗ являють собою стандарти, вказівки та рекомендації, визнані основою фітосанітарних заходів, що застосовуються членами Світової організації торгівлі (СОТ) в рамках Угоди про застосування санітарних і фітосанітарних заходів.

В цілому ж, що стосується адаптації законодавства України у сфері захисту рослин та вжиття фітосанітарних заходів, необхідно зауважити, що окремі положення названих вище документів в законодавстві України врегульовуються в рамках законів України «Про пестициди та агрохімікати», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» та інших нормативно-правових актах України. Проте, процес адаптації законодавства у сфері безпеки сільськогосподарської рослинної продукції просувається досить повільно.

Періодичні фітосанітарні проблеми стали ускладнюючим чинником роботи українських експортерів сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках. Угода по застосування санітарних і фітосанітарних заходів СОТ створює найбільшу кількість прецедентів для міжнародних суперечок. Незважаючи на те, що метою Угоди є недопущення застосування санітарних і фітосанітарних норм як засобу дискримінації між торговельними партнерами, ці заходи нерідко стають інструментом невиправданої дискримінації. Члени СОТ визнають санітарні і фітосанітрані норми інших членів як еквівалентні (навіть якщо вони відрізняються від власних) у тому випадку, якщо експортер демонструє імпортеру, що його заходи досягають належного рівня санітарного і фітосанітарного захисту. На запит будь-якого члена СОТ повинні проводитись консультації з метою досягнення двосторонніх і багатосторонніх угод щодо

визнання еквівалентності санітарних і фітосанітарних норм.

На сучасному етапі запровадження еквівалентної європейської системи контролю за якістю та безпечністю харчової продукції в Україні важливим кроком стало схвалення Урядом Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави 4«Санітарні та фітосанітарні заходи» Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, якою визначено графік систематичної нормативно-правової адаптації законодавства до законодавства ЄС (Розпорядження КМУ від 24 лютого 2016 р. №228-р). Основні зобов'язання України в рамках Стратегії включають: реформування системи державного контролю безпечності харчових продуктів, кормів та побічних продуктів тваринного походження відповідно до актів права ЄС; встановлення вимог до виробництва та обігу новітніх харчових продуктів, харчових добавок, предметів і матеріалів, що контактують з харчовими продуктами; вдосконалення законодавства про надання споживачам інформації про харчові продукти;реформування механізму державного регулювання виробництва та обігу кормів;вдосконалення законодавства про ГМО в харчових продуктах і кормах;вдосконалення механізму державного регулювання виробництва та обігу ветеринарних препаратів;перегляд максимальних рівнів залишків ветеринарних препаратів, пестицидів та агрохімікатів, а також забезпечення ефективного моніторингу за такими залишками;вдосконалення законодавства про здоров'я та благополуччя тварин;боротьба з інфекційними та іншими захворюваннями серед тварин;поліпшення фітосанітарного стану в Україні та забезпечення захисту здоров'я рослин [5].

Актуальними є питання впровадження процедури за системою НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point – система аналізу ризиків, небезпечних чинників і контролю критичних точок). Система НАССР дозволяє гарантувати виробництво безпечної продукції шляхом ідентифікації й контролю небезпечних чинників.

В Україні на законодавчому рівні у 2017 році НАССР повинні були

запровадити великі підприємства, що виробляють харчові продукти з непереробленими інгредієнтами тваринного походження: молокозаводи, бійні, підприємства з переробки м'яса. Передбачається, що до кінця 2018 року система має бути запроваджена на всіх великих підприємствах харчової промисловості, а осінь 2019 року є крайнім терміном впровадження системи на всіх малих підприємствах.

Список використаних джерел:

1. Максимально допустимі рівні azinphos-methyl в зернових, продуктах тваринного походження і певних продуктах рослинного походження, включаючи фрукти і овочі : Директива ЄС SANCO/00761/2007 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ec.europa.eu/food/plant/ protection

2. Осташко Т.О. Підтримка конкурентних новацій сільськогосподарських товаровиробників за умов СОТ / Т.О. Осташко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2007. – № 4 (41). – С. 106 – 113.

3. Кодекс поведінки по поширенню і використанню пестицидів (Рада Всесвітньої організації продовольства (м.Рим 28 жовтня – 2 листопада 2002р.). – [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.ecoaccord.org/pop /2003/0107.htm

4. Ярандайкин Р.С. Организационно-правовые проблемы производства и реализации экологически чистой сельськохозяйственной продукции : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.06. / Р.С. Ярандайкин. – М., 1999. – 37 с., с. 28.

5. Євроінтеграційний портал: Санітарні та фітосанітарні заходи – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eu-ua.org -fitosanitarni-zakhody.

Єрмоленко В.М.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

АГРАРНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО У СУЧАСНІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ ЮРИДИЧНІЙ ОСВІТІ

Замість підбадьорливого вступу, на превеликий жаль, доводиться констатувати, що юридична освіта переживає зараз не найкращі часи, про що свідчить низка публікацій у ЗМІ, зокрема автора цих рядків [1; 2]. Сучасні різноманіті псевдореформатори від юридичної освіти, беручи за основу і пропагуючи не завжди найкращі і ефективні у сучасних українських реаліях іноземні моделі юридичної освіти, забувають або мабуть точніше свідомо ігнорують пророчий вислів Великого Кобзаря « … і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь». Відкидаючи столітні напрацювання вітчизняної юридичної і педагогічної науки і практики, такі горе-реформатори переважно з власних меркантильних інтересів ладні рушити усталену систему юридичної освіти, пропонуючи взамін компілятивні уривки чужорідних освітніх систем. Але ж ми це вже проходили, коли століття тому під слова «Інтернаціоналу» дотла рушили старий світ, обіцяючи (підкреслю – лише обіцяючи) побудувати утопічне майбутнє. Як наслідок, ми повернулися на початок шляху, тобто на сто років назад, будучи змушені наздоганяти інші країни, які пішли вперед, не допустивши таких експериментів. Аналогія напрошується сама собою. Але подібні «загравання» з системою освіти в умовах сьогодення загрожує мабуть значно тяжчими наслідками навіть порівняно з кризою економічних реформ. В епоху інформаційного світового співтовариства навіть короткий термін «просідання» освітньої системи загрожує незворотними наслідками відкидання країни в цілому на задвірки світового співтовариства.

Які ж конкретні загрози юридичній освіті існують наразі. Насамперед, це перманентне намагання проштовхнути широковідомий проект Закону України «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії»,

який поки що спільними зусиллями юридичної громадськості вдалося загальмувати до впровадження в систему права. З тексту пропонованого проекту чітко вимальовується мета його авторів – різко скоротити до мінімуму кількість надавачів вищої юридичної освіти, зменшивши тим самим можливість її здобуття українською молоддю. Однак слід зважити на таку непідкупну пані, як «статистика». За співвідношенням студентів і населення Україна має сьогодні біля 300 студентів на 10 тис. жителів, тоді як США – 570, а Росія – 530. Тут не скорочувати треба, а навпаки – збільшувати. Тоді іншим логічним поясненням є підвищення вимог до вищої юридичної освіти.

Одразу ж згадується ситуація зі станом розробки стандартів вищої юридичної освіти, у основу яких замість досить позитивно зарекомендованої кредитно-модульної системи безальтернативно покладено компетенційний критерій. Головним недоліком цього критерію є, за моїм власним переконанням, занадто узагальнений, абстрактний характер закладених в ньому вмінь і практичних навичок. Наприклад, яким чином можна перевірити і оцінити оволодіння студентом такою загальною компетенцією, як здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. Адже здатність вчитися різною мірою властива кожній людині, а розробка єдиного критерію оцінки такої здатності абсурдна у своїй основі.

Це був короткий огляд загальних проблем сучасної юридичної освіти. Приховану загрозу безпосередньо нашій спеціальності, широке коло передових представників якої зібрав наш форум, розкрило зібрання, нещодавно проведене на базі юридичного факультету Національного університету ім. Т. Шевченка, головним ініціатором якого став Національний університет «Києво-Могилянська академія». Модератори презентували програму, у якій повністю відсутній блок аграрного та земельного права з пропозицією незначного залишкового обсягу екологічного права. При цьому, науковцями Києво-Могилянської академії, яка претендує на статус найстаршого національного вишу (заснована у 1615 р.), свідомо ігнорується саме національна специфіка розвитку суспільних відносин, адже для українців земля та сільське господарство первісно становили найвищий рівень ментальних прагнень. І тому

головним символом України залишається фігура селянина, споконвічну тягу до землі якого, на відміну від передових країн світу, досі не задоволено через досі триваючу аграрну і земельну реформу.

Такі «ножиці цілей» особливостей розвитку національних економік досить наглядно пояснювані. З кінця XIX ст. в економіці найрозвинутіших країн світу цілком чітко стала проявлятися тенденція скорочення частки матеріального виробництва в цілому і його найпримітивніших форм зокрема. Так, якщо в США в 1869 році біля 40 % валового національного продукту створювалося в сільському господарстві, то в 1918 році цей показник знизився до 14 %, а сьогодні становить не більше 1,4 %. Ще очевидніші зміни в структурі зайнятості: якщо в середині минулого століття до 60 % робочої сили було зайнято в аграрному секторі, то нині цей показник не перевищує 2,7 %. Процеси, які розвернулися в американській економіці в міжвоєнні роки, по закінченні Другої світової війни проявилися і в європейських країнах: в Німеччині і Франції з 1960 по 1990 рік частка зайнятих в сільському господарстві зменшилась з 14,0 до 3,4 % [3, с. 312].

В Україні внаслідок вищезазначених та інших об’єктивних причин, починаючи з 2014 року, тривають зворотні процеси закріплення лідерства у наповненні бюджеті та одержанні валютних надходжень за сільським господарством[4]. Адже в світі існують приклади існування успішних країн за повної відсутності газу, нафти і розвинутої промисловості. Зокрема, кожен житель князівства Ліхтенштейн вп’ятеро багатший за середнього жителя планети при тому, що головне багатство цієї крихітної країни – люди і природа. Іншим яскравим зразком є Японія, яка за дефіциту природних ресурсів у основу свого розвитку поклала інтелектуальний ресурс. І попри гострий дефіцит земель сільськогосподарського призначення Токійський аграрний університет об’єднує 60-тисячний контингент студентів. Головною ж особливістю України є її сприятливе геополітичне розташування, яке й спричинює аграрне підґрунтя її економічного зростання. У таких умовах нівелювання аграрно- і земельно-правової складової юридичної освіти щонайменше свідчить про непрофесійність та недалекоглядність апологетів цієї ідеї, а взагалі – про дії,

спрямовані проти національних інтересів України.

Виходом з цієї ситуації є передусім єднання здорових сил в юридичній освіті та науці, адже, як показує досвід вітчизняних реалій, громадський супротив є дієвим чинником-перепоною проти подібних дестабілізуючих віянь. Серед нас присутні представники та очільники знаних в Україні громадських юридичних об'єднань – «Союз юристів України» та «Асоціація українських правників», а також інших передових освітянських і наукових осередків, які й покликані стати організаторами та учасниками протидії ідеям, що можуть стати початком розвалу не тільки аграрно- і земельно-правової, а й юридичної освіти в цілому.

Наступним логічним кроком є максимальна цілеспрямована просвітницько-агітаційна діяльність, яка має закласти у суспільній свідомості незворотну фундаментальну аксіологічну характеристику основоположних для соціального буття галузей аграрного, природоресурсного та екологічного права.

Список використаних джерел:

1. Вітко А., Єрмоленко В., Яра О. Реформа чи псевдореформа, або як ділити пиріг юридичної освіти? Юридичний вісник України. 2017. № 45. С. 12.

2. Єрмоленко В. До магістратури вступити – не поле перейти. Сільські вісті. 2018. 30.03. № 25 (19572). С. 1.

3. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества: Научное издание. Москва: «Academia»–«Наука», 1998. С. 312.

4. Гоцуленко Э., Гоцуленко Н. Зерно замість сталі: чи підвищить формальна зміна лідера економіки її ефективність? Дзеркало тижня (13 вересня 2014 р.). № 32(178). С. 9.

Каракаш І.І.,
кандидат юридичних наук,
професор кафедри аграрного,
земельного і екологічного права,
Національний університет
«Одеська юридична академія»

ОСНОВНІ ОЗНАКИ І ПОНЯТІЙНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ

Категорія власності займає центральне місце в системі соціальних відносин та визначає основи державного і суспільного устрою. Належність власності завжди було пов'язано з матеріальним буттям і наявністю влади. Відносини власності складають основу життєдіяльності будь-якого суспільства і матеріальну основу існування кожної людини. У соціальному житті відносини власності виступають як відносини між людьми в процесі привласнення ними матеріальних благ, встановлення стану їх привласненої належності, здійснення обміну ними, розподілу та споживання для задоволення матеріальних і духовних та інших потреб. Тому, саме у соціальному походженні власності полягає її сутність, оскільки поза суспільством немає і відносин власності.

Особливе місце в системі відносин власності займає проблема власності на землю як споконвічна умова життєдіяльності, засобу існування та місця проживання людини і суспільства. Істотний вплив на специфіку правового регулювання відносин власності на землю здійснюють наступні фактори: земля є утвором природи, тобто створена без трудової участі людини і суспільних витрат; кількісно і якісно земля обмежена природним середовищем; просторові межі землі не відтворені та не можуть бути поширені шляхом виробництва; земля фізично нерухома і просторово не переміщувана; земля є екологічним й економічним об'єктом життєзабезпечення, життєдіяльності та місцеперебування людини і суспільства; у строго економічному розумінні земля не є товаром оскільки не наділена реальною вартістю; земля є засобом виробництва в сільському і лісовому господарстві; при правильному використанні землі як засобу виробництва її продуктивні сили не зменшуються, а зростають; відмова від використання земельних ресурсів не призводить до їх зношення, деградації або іншого стану непридатності; в результаті

використання землі в якості просторово-територіального базису для здійснення виробничо-господарської діяльності її межі не змінюються; на земельних просторах розміщуються й облаштовуються територіальні громади і національні спільноти, адміністративно-територіальні одиниці і держави.

Врахування у законодавстві наведених обставин природного походження і фактичного стану землі як природного об'єкта, а також її соціальне, екологічне та економічне значення, суттєво впливає на юридичне оформлення відносин власності на землю, забезпечує її раціональне використання й ефективну охорону. У цьому зв'язку питання права власності на землю вимагають глибокого осмислення закономірностей функціонування цієї унікальної матерії, збереження сталих традицій користування нею та усвідомлення широкого кола суспільних відносин, пов'язаних з використанням, охороною та відтворенням земельних ресурсів.

У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі проблеми власності є досить глибоко і різноманітно дослідженими. Проте вони залишаються найбільш дискусійними й активно обговорюваними. При цьому, як наукова категорія власність розглядається в економічному і юридичному розумінні, хоча вона має і свій психологічний, культурологічний, соціологічний, морально-етичний та інші аспекти. Тому її реальний зміст не може бути вичерпно дослідженням лише розкриттям економічних і юридичних сторін суспільних відносин власності, хоча економічний та юридичний аспекти відносин власності були і залишаються основними.

*В економічному розумінні*визначення власності як привласнення (присвоєння) індивідом предметів природи, і, преш за все, освоєння землі у певній суспільній формі, у вітчизняній літературі є широко визнаним. Розповсюдженим у нашій літературі є також зауваження класиків про те, що «ні про яке виробництво, а стало бути, ні про яке суспільство, не може бути мови там, де не існує ніякої форми власності…». При усій непопулярності у сучасному суспільстві наведених положень про відносини власності, вони задовольняють умовам приналежності та використання земельних ресурсів.

Економічне вчення про власність пов'язано із статикою або привласненим станом землі та інших об'єктів природи і динамікою або процесом привласнення шляхом освоєння земель, їх обробки та інших способів використання земельних ресурсів, які є необхідними умовами існування людини і суспільства. Вони завжди здійснювалися, здійснюються і будуть здійснюватися у певній суспільній формі в залежності від сформованих економічних умов, що існують в суспільстві. Економічні відносини власності являють собою визначену суспільну форму, у межах якої відбувається привласнення людиною або суспільством предметів природи. Тому власність як економічна категорія є найбільш ефективним і гарантованим способом реалізації економічних інтересів громадян, їх об'єднань та суспільства в цілому, і, преш за все, за допомогою використання земельних ресурсів як основного національного багатства країни.

В юридичному розумінні відносини власності на землю являють собою оформлений результат закріплення відповідних суспільних відносин у правових нормах. При цьому характер і зміст юридичних норм про право власності на землю визначається економічними відносинами власності в суспільстві. За своєю сутністю право власності на землю є правом на привласнення її багатств. Тут мають місце не відносини індивіда до конкретної земельної ділянки, а суспільні відносини між людьми, що складаються в процесі привласнення ними природних багатств землі.

За своїм юридичним змістом право власності на землю є надання можливості фізичним і юридичним особам, територіальним громадам і державі в особі їх органів від імені й в інтересах місцевих і регіональних спільнот та усього суспільства в межах, визначених законом здійснювати володіння, користування і розпорядження землями для задоволення своїх потреб та реалізації певних інтересів. У такому розумінні право власності стосовно майнових відносин випливає з ч. 1 ст. 316 Цивільного кодексу України, відповідно до якої правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Проте земля та інші об'єкти природного походження у строго економічному і правовому розумінні не є майном, у зв'язку з чим вони у законодавчому порядку відокремлені від системи майнових відносин. Адже на відміну від товарно-матеріальних цінностей, землю ні хто не створював, а тому вона немає реальної вартості. Встановлювана нормативна оцінка землі є ні чим іншим, як капіталізованою рентою. Так, продаючи земельну ділянку, його власник продає право на ренту, а покупець набуває право на одержання доходів від використання земельної ділянки.

У зв'язку із зазначеними та іншими особливостями земельної власності у правовій літературі сформувався широкий спектр думок щодо обґрунтованості її законодавчого закріплення у традиційно цивілістичному розумінні. Полярність таких думок охоплює ствердження від необхідності закріплення права власності на землю у «виключний» формі до заперечення права земельної власності та визнання землі й інших природних багатств суспільним надбанням. На нашу думку, найбільш прийнятним є віднесення землі та інших природних об'єктів до категорії народного надбання, оскільки вони є основним багатством теперішнього покоління народу, успадкованим від попередніх поколінь та мають передаватись наступним поколінням національної спільноти.

У вітчизняному законодавстві склалася і діє широка сукупність чи система правових норм, що регулюють відносини власності на землю й інші природні багатства. В цих нормах об'єктивно закріплена належність землі на праві власності, умови і порядок надання земельних ділянок у власність, способи охорони і захисту права власності на землю тощо. Вони одержали своє закріплення в конституційних положеннях, нормах цивільного і земельного законодавства і багатьох інших нормах чинного законодавства. Саме на основі систематизованої сукупності таких норм формується і утворюється інститут права власності на землю у його об'єктивному правовому змісті. Із цього випливає, що *право земельної власності в об'єктивному розумінні являє собою систематизовану сукупність правових норм, які закріплюють, регламентують та охороняють відносини власності на землю в державі*.

На підставі норм права власності на землю в об’єктивному змісті закріплюються конкретні правові можливості та визначаються межі юридичні влади власників земельних ділянок стосовно інших суб’єктів права, які не є їх власниками. Вони представлені у виді правомочностей, що дозволяють власникові використовувати земельні ділянки вільно за своїм розсудом і своєю владою для задоволення своїх потреб та інтересів, які складають право власності на землю в суб’єктивному розумінні. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 319 Цивільного кодексу України, власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд.

Визначення змісту права земельної власності через правомочності його суб’єкта передбачено й у чинному Земельному кодексу України. Відповідно до ч. 1 ст. 78 кодифікованого земельного закону, право власності на землю – це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками. Таким чином, *право власності на землю в суб'єктивному розумінні являє собою систематизовану сукупність правових норм, які регулюють відносини щодо володіння, користування і розпорядження земельними ділянками їх власниками за своїм розсудом для задоволення своїх матеріальних потреб та реалізації інших інтересів.*

Виходячи з трактування економічного змісту власності на землю як освоєння природного об’єкта та привласнення його природних якостей, і приймаючи до уваги наведені формулювання права власності в об’єктивному і суб’єктивному розумінні, можна сформулювати загальне поняття права земельної власності. Отже, *право земельної власності як можливість використання корисних властивостей та привласнення природних багатств землі, являє собою систему правових норм, що закріплюють, регламентують і охороняють відносини власності на землю та регулюють відносини володіння, користування і розпорядження земельними ділянками їх власниками на свій розсуд для задоволення своїх матеріальних потреб і реалізації інших інтересів.* Запропоноване загальне визначення права земельної власності охоплює його основні ознаки та характерні риси, що закріплені у чинному законодавстві.

Кірін Р.С.,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного,
господарського та екологічного права,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАДРООХОРОННОГО ПРАВА

Надроохоронне право, як невід'ємна складова надрового права, має свій специфічний предмет, що обумовлений особливістю змісту відповідних надроохоронних відносин. Останні, в свою чергу, визначаються головним чином розумінням поняття «охорона надр», його об'єктним та суб'єктним складом.

Розглядаючи термін «охорона» як дію за значенням охороняти, зі змісту ст. 56 Кодексу України про надра (далі – КпН) можна виділити такі види вимог до охоронних дій: - забезпечувати вивчення; - додержуватися порядку надання; - не допускати самовільне користування; - раціонально вилучати і використовувати; - не допускати шкідливого впливу; - охороняти від затоплення, обводнення, пожеж та інших факторів; - запобігати необґрунтованій та самовільній забудові; - додержуватися встановленого порядку використання; - запобігати забрудненню при зберіганні, захороненні, скиданні; - додержуватися вимог, передбачених законодавством.

Підзаконне тлумачення поняття «охорона надр» [1] передбачає всього дві охоронні дії: - забезпечувати найповніше комплексне вилучення; - забезпечувати збереження або припустимі зміни.

Отже, надроохоронні дії у часі та за змістом можна поділити на запобіжні, оперативні та захисні.

З тих же положень надрового законодавства можна виокремити і об'єкти охорони, а саме:

1) Природні об'єкти надроохоронних відносин: 1.1) загальні, родові, безпосередні: - надра; - геоморфологічні структури; - родовища корисних копалин; - запаси корисних копалин і наявні у них компоненти; 1.2) особливо цінні: - рідкісні геологічні відслонення; - мінералогічні утворення; -

палеонтологічні об'єкти; - метеорити; - археологічні об'єкти; - інші ділянки надр, які становлять особливу наукову або культурну цінність (ст. 59); 1.3) супутні: - навколишнє природне середовище; - земельні ділянки; - ґрунтовий покрив; - розкривні породи; - відходи виробництва, що містять корисні компоненти; - водоносні горизонти (пласти); - площі залягання корисних копалин; 1.4) опосередковані: - чистота надр; - порядок надання надр; - властивості та екологічний стан верхнього шару літосфери; - промислова цінність родовищ корисних копалин; - умови розробки родовищ корисних копалин; - якість корисних копалин; - квоти на видобуток корисних копалин.

2) Техногенні об’єкти надроохоронних відносин: - гірничі виробки, свердловини, що експлуатуються чи законсервовані; - підземні споруди; - населенні пункти, промислові комплекси та інші об'єкти над площами залягання корисних копалин.

Подальший аналіз положень КпН, одним із завдань якого є регулювання гірничих відносин з метою охорони надр (ст. 2), дозволив виділити й суб’єктне коло надроохоронних відносин з їх відповідними повноваженнями. Зокрема:

1) Суб’єкти державного регулювання надроохоронних відносин: 1.1) Верховна Рада України - визначення основних напрямів державної політики у галузі охорони надр (п.2 ст.7); 1.2) Кабінет Міністрів України - здійснення державного контролю за охороною надр; - визначення порядку діяльності органів виконавчої влади в галузі охорони надр, координація їх діяльності; - забезпечення розробки загальнодержавних та регіональних програм у галузі охорони надр; - визначення порядку використання надр та їх охорони, розробки і затвердження відповідних стандартів, норм і правил; - вирішення інших питань у галузі управління і контролю за охороною надр (п.п. 2 – 4, 6, 16 ст.8); 1.3) Верховна Рада Автономної Республіки Крим - розроблення, затвердження та виконання місцевих програм раціонального використання та охорони надр (п. 3, ст. 9); 1.4) обласні, Київська та Севастопольська міські ради - розроблення, затвердження та виконання місцевих програм раціонального використання і охорони надр, здійснення контролю за охороною надр (п.п. 5, 8 ст. 9-1); 1.5) Рада міністрів Автономної Республіки Крим - розроблення та

забезпечення виконання місцевих програм раціонального використання і охорони надр, здійснення контролю за охороною надр (п.п. 3, 5 ст. 9-2); 1.6) сільські, селищні, міські і районні ради - реалізація місцевих програм раціонального використання та охорони надр, здійснення контролю за використанням та охороною надр (п.п. 2, 4 ст. 10);

2) Суб'єкти державного управління надроохоронними відносинами (ст.11): 2.1) Кабінет Міністрів України; 2.2) Міністерство екології та природних ресурсів України (центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища) - забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання надр; забезпечення нормативно-правового регулювання з питань щодо виконання робіт із стандартизації, метрології, за результатами проведення сертифікації у сфері охорони та використання надр [2]; 2.3) Державна служба геології та надр України (центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр) - виконання робіт із стандартизації, метрології, сертифікації у сфері охорони та використання надр [3]; - перевірка виконання вимог щодо охорони надр під час ведення робіт з їх вивчення (п.1, ст. 62); 2.4) Державна служба України з питань праці (центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці) - здійснення державного гірничого нагляду з питань правильності розробки родовищ корисних копалин у частині їх безпечної експлуатації; правильності та своєчасності проведення заходів, що гарантують безпеку людей, майна і навколишнього природного середовища, гірничих виробок і свердловин від шкідливого впливу робіт, пов'язаних із користуванням надрами, здійснення нагляду (контролю) за дотриманням умов спеціальних дозволів на користування надрами в частині державного гірничого нагляду [4]; - перевірка виконання вимог щодо охорони надр при встановленні кондицій на мінеральну сировину та експлуатації родовищ корисних копалин;- вирішення інших питань щодо нагляду за використанням та охороною надр в межах своєї компетенції; - надання

обов'язкових для виконання вказівки (приписи) про усунення порушень норм і правил ведення робіт під час використання та охорони надр (п.п. 3, 10 ст. 63); 2.5) органи влади Автономної Республіки Крим; 2.6) місцеві органи виконавчої влади; 2.7) інші державні органи та органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства України (ст. 11);

3) Громадські суб’єкти надроохоронних відносин: 3.1) громадяни; 3.2) громадські об'єднання - мають право на участь у розробленні та здійсненні заходів з питань раціонального використання та охорони надр, які здійснюють органи виконавчої влади, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування (ст. 12);

4) Виробничі суб’єкти надроохоронних відносин - користувачі надр зобов'язані забезпечувати раціональне, комплексне використання та охорону надр (ст. 24), розробка родовищ корисних копалин провадяться згідно з затвердженими правилами технічної експлуатації та охорони надр (ст. 51).

Відповідно до ч. 2 ст. 11 КпН, органи, що здійснюють державне управління у галузі охорони надр, зобов’язані надавати та публікувати інформацію про стан охорони надр в обсязі, необхідному для забезпечення прозорості у видобувних галузях, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Натомість проект Закону про забезпечення прозорості у видобувних галузях 01.03.2018 р. прийнятий парламентом у першому читанні.

Крім того, слід відмітити, що правовому регулюванню надроохоронних відносин притаманна міжгалузевість охорони: 1) конституційно-правова – надра є об'єктом права власності Українського народу (ст. 13 Конституції України); 2) надроправова - угоди або дії, які в прямій або прихованій формі порушують право власності Українського народу на надра, є недійсними (ст. 4 КпН, ст. 47 КпАП); - у разі порушення вимог ст. 56 та інших статей КпН користування надрами може бути обмежено, тимчасово заборонено (зупинено) або припинено в порядку, встановленому законодавством (ст.57 КпН); - самовільне користування надрами та забудова площ залягання корисних копалин з порушенням установленого порядку припиняються без відшкодування понесених витрат (ст. 66 КпН) 3) еколого-правова - надра, як

залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період, підлягають державній охороні.

Враховуючи, що одним з найважливіших засобів забезпечення охорони надр є юридична відповідальність, КпН (ст. 65) закріпив, що порушення законодавства про надра тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову і кримінальну відповідальність згідно з законодавством України. Тож логічно виділити й такі види охорони як: 4) адміністративно-правова – ст. 57 КпАП передбачає відповідальність за порушення вимог щодо охорони надр; 5) кримінально-правова – ст. 240 КК передбачає відповідальність за порушення правил охорони або використання надр.

Список використаних джерел:

1. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 29.08.2011 р. № 303 «Про затвердження Методики визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами» // Офіційний вісник України, 2011, № 73 (30.09.2011), ст. 2766.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 р. № 32 «Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України» // Офіційний вісник України, 2015, № 10 (13.02.2015), стор. 14, ст. 66.

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1174 «Про затвердження Положення про Державну службу геології та надр України» // Офіційний вісник України, 2016, № 3 (15.01.2016), стор. 284, ст. 192.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 р. № 96 «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці» // Офіційний вісник України, 2015, № 21 (24.03.2015), стор. 201, ст. 584.

Кобецька Н.Р.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ТА ПРАВО ПОЛЬЩІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Сучасні євроінтеграційні процеси визначають зміст та основні засади функціонування всієї системи права і законодавства України. Оновлення правових механізмів, правових засобів та правових інститутів, зокрема і екологічного права, відбувається шляхом адаптації до вимог законодавства Європейського Союзу. Водночас, важливе значення для формування ефективного новітнього еколого-правового механізму має дослідження не тільки законодавчих положень Європейського Союзу загалом, а й аналіз відповідного законодавства, теорії та юридичної практики окремих держав ЄС. В цьому контексті цінним виступає досвід сусідньої Республіки Польща, яка є одним з близьких сусідів України, до початку 1990-х рр. належала до країн соціалістичного табору та розвивалася під політичним, економічним і правовим впливом СССР, а з 2004 р. стала повноправним членом ЄС та пройшла період реформування національного законодавства в контексті його відповідності вимогам законодавства ЄС. Саме тому нині вбачається важливим проведення дослідження особливостей розвитку та сучасного стану екологічного права і законодавства сусідньої Польщі, використання її досвіду правового регулювання охорони довкілля, визначення та врахування помилок та колізій, які супроводжували процес реформування польського екологічного права і законодавства. Представлені тези покликані окреслити загальнотеоретичні підходи до визначення предмету, принципів, джерел та місця екологічного права в системі права Польщі, основні напрями і пріоритети еколого-правового регулювання в сусідній державі.

1. Щодо загальнотеоретичних підходів до становлення та самостійності галузі екологічного права Польщі.

Польська правова система, яка належить до романо-германської правової сім'ї, кілька десятиліть розвивалась в системі права соціалістичних держав, а, відповідно, основи формування і змісту системи права і законодавства до кінця XX ст. подібні до наших. Становлення екологічного права Польщі припадає на 70-і роки XX ст., коли були закладені законодавчі основи та теоретичні доктринальні підвалини для виокремлення самостійної групи норм, спрямованих на регулювання охорони довкілля. Вато зауважити, що, незважаючи на існування та поширення термінів «екологія», «екологічний», назва галузі права формулюється як «право охорони довкілля» («*prawo ochrony środowiska*»). Право охорони довкілля Польщі визнається молодою та такою, що активно розвивається, галуззю права. При цьому, як і в Україні, в теорії права Польщі має місце спір про місце права охорони довкілля в системі права. Польські науковці виокремлюють кілька підходів до визначення місця права охорони довкілля в системі польського права: розгляд екологічного права як складової права адміністративного; обстоювання його міжгалузевого характеру; і – нарешті, визнання його самостійною галуззю права [1, с. 93-94]. До аргументів на користь необхідності спеціального та самостійного регулювання відносин охорони довкілля в рамках окремої галузі польські дослідники відносять: актуальність проблем охорони довкілля; необхідність визначення в межах одної системи норм вимог до господарюючих суб'єктів для недопущення негативних змін довкілля; особливість і єдність всіх елементів довкілля та його взаємодії з іншими об'єктами (особливість самого об'єкту регулювання) тощо. Наголошується також на виокремленні самостійної групи норм та законодавчих приписів щодо охорони довкілля в системі права ЄС. Важливими постулатами в навчально-науковій літературі виступають і аргументи екологічного характеру: єдність та взаємодія всіх елементів довкілля, а відповідно, вплив, використання і захист від цих дій має здійснюватись з урахуванням взаємодії і зв'язків всіх елементів довкілля [2, с. 45].

2. Щодо об'єктів та предмету регулювання права охорони довкілля Польщі.

Легального визначення поняття «право охорони довкілля» чи «правова охорона довкілля» польське законодавство не містить. Однак, основні законодавчі поняття цієї галузі сформульовані в базовому Законі про охорону довкілля 2001 року в редакції станом на 11 січня 2018 р. (*Ustawa* z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska*). Ст. 3 цього Закону дає визначення поняття «середовище» («*środowisko*»), під яким розуміються всі природні елементи, в тому числі перетворені в результаті діяльності людини, зокрема, поверхня землі, надра, води, атмосферне повітря, ландшафт, клімат та інші елементи біологічного різноманіття, а також взаємозв'язки між цими елементами. В цій же статті міститься законодавче визначення поняття «охорона довкілля» («*ochrona środowiska*»), яке означає дії або утримання від дій щодо забезпечення збереження або відновлення природного балансу; така охорона полягає, зокрема, в: а) раціональному формуванні середовища та розпорядженні природними ресурсами відповідно з принципом сталого розвитку, б) запобіганні забрудненню, в) відновленні природних елементів до належного стану. Сферою регулювання цього Закону відповідно до ст. 1 є правила охорони навколишнього середовища та умови використання його ресурсів з урахуванням вимог сталого розвитку, зокрема: 1) основи регулювання: а) умов охорони природних ресурсів, б) умов привнесення речовин або енергії в довкілля, в) витрат на використання навколишнього середовища; … 4) обов'язки адміністративних органів; 5) відповідальність та санкції. Щодо предмету регулювання права охорони довкілля Польщі, то в наукових джерелах наголошується на широкому колі об'єктів та відносин, які регулюються, що не дає можливості докладно описати предмет галузі. В загальному вважається, що право охорони довкілля охоплює всі норми, пов'язані з охороною довкілля, незалежно від того, в якому нормативно-правовому акті вони закріплені. Структура ж навчальної дисципліни включає такі теми для вивчення: загальна частина: основні засади, управління, фінансування, відповідальність; особлива (хоч так не називається) охоплює окремі сфери регулювання: якість довкілля і регулювання викидів (регулювання викидів в різних видах діяльності, надання дозволів, зокрема

інтегрованих), охорона атмосферного повітря, запобігання надзвичайним ситуаціям, поводження з небезпечними хімічними речовинами, поводження з відходами, управління внутрішніми водами, управління морськими водами, управління ресурсами надр, охорона біорізноманіття, охорона споживчих ресурсів біосфери (лісові ресурси, тваринний світ) [2].

3. Щодо сучасної екологічної політики Польщі та основних пріоритетів правової охорони довкілля.

В польських наукових джерелах екологічна політика визначається як свідома і цілеспрямована діяльність різних органів влади щодо природного середовища. Вона полягає в створенні умов для раціонального використання ресурсів та властивостей довкілля, належній охороні і майстерному управлінні на базі отриманих людством теоретичних та практичних знань. Політика визначає цілі, методи та засоби управління навколишнім середовищем. Зазвичай, це залежить від внутрішніх умов, головним чином від загальної політики держави, стану довкілля та економіки, стану суспільної свідомості, зацікавлень і прагнень основних соціальних груп, а також зовнішніх умов [3, с. 112-113]. Польща була першою країною Східної Європи, де у 1989 році було схвалено документ під назвою «Національна екологічна політика». Польський закон про охорону довкілля закріплює обов’язок розробки екологічної політики держави на найближчі 4 роки і з перспективою на наступні 4 роки. Останні роки для екологічної політики Польщі характерний особливий вплив права ЄС, що пов’язано зі вступом країни в Європейський Союз. Наближення законодавства Польщі (в т.ч. і екологічного) до стандартів ЄС тривало фактично з 1993 до 2004 року. При цьому ключовим в такому процесі було не стільки формальне перейняття європейських приписів, а створення необхідних організаційно-матеріальних умов, адміністративно-правових, фінансових механізмів, управлінських структур, необхідних для реального запровадження адаптованих норм. Як відзначає Мачей Новіцкі, колишній Міністр охорони довкілля Польщі, забезпечення ефективності охорони довкілля Польщі спитається на три «стовпи»: чітке законодавче закріплення стандартів охорони довкілля; контроль за дотриманням встановлених приписів; фінансування

природоохоронних заходів [4, с. 21-22]. До основних, законодавчо закріплених принципів (засад), на яких ґрунтується еколого-правове регулювання в сусідній Польщі належать принципи: зрівноваженого (сталого) розвитку; комплексності; запобігання (попередження); «забруднювач платить»; пріоритетності вимог охорони довкілля; відкритості інформації; доступу громадськості; стандартизації і нормування впливів тощо. Новітні законодавчі еколого-правові механізми стосуються закріплення процедур оцінки впливу на довкілля, захисту від шуму, вимог до облаштування промислових зон, дозвільних процедур на викиди в довкілля (включаючи інтегровані дозволи), ефективних фінансових механізмів тощо. Однак, в основі нинішньої політики Польщі, як і Європейського Союзу загалом, покладений принцип сталого розвитку, на забезпечення реалізації якого спрямовані приписи польського екологічного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Karski Leszek. Znaczenie prawa ochrony środowiska. Studia Ecologiae et Bioethicae. 2011. № 1. T. 9. S. 85-97.

2. Prawo ochrony środowiska / M. Gorski i inni (red.). Warszawa: Wolters Kluger Business, 2009. 605 s.

3. Jakubowska Agnieszka. Ochrona środowiska – aspekty prawne zagadnienia. MazowszeStudia Regionalne. Nr 1/2008. S. 109-127.

4. 25 lat ochrony srodowiska w Polsce / red: Sandra Kokocinska, Mikołaj Maternik, Piotr Matuszewski. Poznan: ABRYS, 2014. 151 s.

Коваленко Т.О.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор та в.о. завідувача кафедри земельного та аграрного права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ВИНОРОБСТВО В УКРАЇНІ: НОВЕЛИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Одним із перспективних напрямів ведення товарного сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах є виноробство, яке

забезпечує значну частину надходжень до державного бюджету, сприяє зростанню рівня зайнятості в сільській місцевості та збільшенню експортного потенціалу нашої держави. З метою створення сприятливих правових та економічних умов для розвитку виноградарства в Україні, Парламент 20 березня 2018 року прийняв Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку виробництва теруарних вин та натуральних медових напоїв», який набрав чинність з 20 квітня 2018 року. Аналіз приписів зазначеного Закону показує, що в цілому він спрямований на створення сприятливого правового та економічного середовища для розвитку виноробства в України, зокрема ним встановлений особливий правовий режим малого виробництва виноробної продукції.

Малими виробництвами виноробної продукції визнаються суб'єкти господарювання, які здійснюють за повним технологічним циклом без додавання спирту виробництво та розлив у споживчу тару вин виноградних, вин плодово-ягідних та/або напоїв медових в об'ємі, що не перевищує 10000 декалітрів на рік, з виноматеріалів виключно власного виробництва (не придбаних), отриманих шляхом переробки плодів, ягід, винограду, меду власного виробництва. Тобто, особливий правовий режим може бути наданий сільськогосподарським товаровиробникам – суб'єктам виноробства, які: 1) виробляють вина виноградні, плодово-ягідні та/або напої медові; 2) об'єм такого виробництва не повинен перевищувати 10000 декалітрів на рік;3) не використовують спирт у процесі виноробства;4) виробництво повинно здійснюватися із виноматеріалів виключно власного виробництва (не придбаних), отриманих шляхом переробки плодів, ягід, винограду, меду власного виробництва;5) матеріально-технічна база малого виробництва виноробної продукції повинна включати: земельні ділянки, що належать суб'єкту господарювання на підставі будь-якого речового права, визначеного законодавством України, на яких суб'єкт господарювання вирощує плоди, ягоди, виноград, а також розміщує товарну пасіку; відокремлені нежитлові приміщення (цехи, підвали, ангари), призначені для здійснення господарської діяльності, що належать суб'єкту господарювання на підставі будь-якого

речового права, визначеного законодавством України; власну або залучену на договірних засадах акредитовану відповідно до законодавства лабораторію для проведення робіт з перевірки якості та безпечності вин виноградних, вин плодово-ягідних, напоїв медових, а також обладнання для:а) виробництва та розливу в споживчу тару вин виноградних, вин плодово-ягідних, напоїв медових,б) забезпечення зважування плодів, ягід, винограду, меду, їх подрібнення та пресування, в) відстоювання та бродіння сусла з плодів, ягід, винограду, меду, г) обробки, зберігання або витримки виноматеріалів плодово-ягідних, виноградних, медових, д) розливу вин плодово-ягідних, виноградних, напоїв медових у споживчу тару, е) контролю температури на етапах виробництва та зберігання, є) санітарної обробки технологічного обладнання, винопроводів та інвентарю згідно з вимогами законодавства.

Аналіз приписів аграрного законодавства України дозволяє визначити наступні особливості правового режиму малого виробництва виноробної продукції:

1) суб’єкти малого виробництва виноробної продукції звільняються від обов’язку проходження атестації виробництва алкогольних виробів;

2) умовою здійснення малого виробництва виноробної продукції є отримання ліцензії на виробництво алкогольних напоїв, при цьому суб’єкти господарювання подають не атестат виробництва, а зареєстровану декларацію відповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства;

3) однією із умов видачі ліцензії для здійснення малого виробництва виноробної продукції є укладення суб’єктом агробізнесу договору з акредитованою відповідно до законодавства лабораторією (у разі відсутності власної акредитованої лабораторії) з перевірки якості та безпечності вин виноградних, вин плодово-ягідних та/або напоїв медових;

4) суб’єкт господарювання, який отримав ліцензію на виробництво вин виноградних, вин плодово-ягідних або напоїв медових та виробляє їх з виноматеріалів виключно власного виробництва (не придбаних), має право здійснювати оптову торгівлю зазначеними алкогольними напоями без отримання окремої ліцензії на таку оптову торгівлю;

5) нові марки вин виноградних, вин плодово-ягідних та/або напоїв медових малих виробництв виноробної продукції затверджує керівник суб'єкта господарювання на підставі висновку Центральної галузевої дегустаційної комісії виноробної промисловості та/або дегустаційної комісії профільної наукової установи, та/або дегустаційної комісії галузевої громадської спілки відповідно до порядку, що затверджується Міністерством аграрної політики та продовольства України;

6) відповідно до ст. 291 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. суб'єкти господарювання, що провадять діяльність з виробництва виноматеріалів виноградних (коди згідно з УКТ ЗЕД 2204 29 - 2204 30), мають право на пільговий режим оподаткування шляхом переходу на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності за умови, що частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків;

7) відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства, що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України в редакції від 2 квітня 2012 р. № 285, в Україні надається фінансова підтримкасуб'єктамвиноградарства, яке є сировинною базою виноробної промисловості;

8) для суб'єктів малого виробництва виноробної продукції законодавчо закріплено особливості господарсько-правової відповідальності у вигляді анулювання ліцензії у наступних випадках: а) рішення суду про встановлення невідповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства до малих виробництв виноробної продукції; б) рішення суду про встановлення факту переробки, виробництва та/або реалізації малим виробництвом виноробної продукції вин виноградних, вин плодово-ягідних, напоїв медових із виноматеріалів, придбаних та/або отриманих шляхом переробки придбаних плодів, ягід, винограду, меду; в) рішення суду про встановлення факту переробки, виробництва та/або реалізації малим виробництвом виноробної продукції вин виноградних, вин плодово-ягідних, напоїв медових із

використанням спирту та/або перевищення встановленого об'єму виробництва продукції;

9) контроль за дотриманням вимог відповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства до малих виробництв виноробної продукції здійснює Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів.

Водночас, проведений аналіз приписів Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку виробництва теруарних вин та натуральних медових напоїв» дає підстави для висновку, що зазначеному нормативно-правовому акту притаманні істотні логіко-структурні та техніко-юридичні дефекти, які можуть негативно вплинути на ефективність його положень. Насамперед необхідно звернути увагу на колізію назви та змісту зазначеного Закону. Так, у назві Закону зазначені теруарні вина, проте в жодній із його статей в подальшому такий різновид вин не згадується. Крім цього, у жодній із статей Законів України «Про виноград та виноградне вино» від 16 червня 2005 р., «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19 грудня 1995 р., Податкового кодексу України теруарні вина також не згадуються.

Викликає певні сумніви законодавче визначення терміну «плоди, ягоди, виноград, мед власного виробництва», в якому умовою визнання такої сільськогосподарської продукції продукцією власного виробництва є належність суб'єкту агробізнесу земельних ділянок або бджолосімей на підставі «будь-якого речового права, визначеного законодавством України». Адже для виробництва сільськогосподарської продукції суб'єкти аграрного господарювання можуть використовувати земельні ділянки та майно, в тому числі бджолосім'ї, як на основі речових прав, так і прав зобов'язальних.

Незважаючи на внесені у 2018 р. зміни до законодавства, спрямованого на регулювання виноробства в Україні, залишається без належного правового регулювання виробництво вина контрольованого найменування, яким відповідно до ст. 1 Закону України «Про виноград та виноградне вино»

визнається вино стабільно високої якості, що виробляється за спеціальною або традиційною технологією з визначених сортів винограду строго регламентованого географічного району, а походження і якість вина спеціально контролюються на всіх етапах виробництва сировини та готової продукції.

Відстає від потреб практики процес адаптації національного аграрного законодавства у сфері виноробства до вимог ЄС. Відповідно до п. 3 ст. 208 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС,ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р., для України встановлений десятирічний перехідний період з дати набрання чинності цією Угодою, по спливу якого в нашій державі повинно бути припинено використання таких географічних зазначень виноробної продукції, як: a) Champagne, b) Cognac, c) Madera, d) Porto, e) Jerez /Xérès/ Sherry, f) Calvados, g) Grappa, h) AnisPortuguês, i) Armagnac, j) Marsala, k) Malaga, l) Tokaj. Крім цього, через негармонізованість національних стандартів якості продукції з європейськими національні товаровиробники фактично усунені від торгівлі на міжнародних ринках.

Таким чином, в Україні прийнято та діє значна кількість нормативно-правових актів у сфері виноробства, проте їх ефективність є низькою внаслідок наявності істотних юридичних дефектів.

Костицький В.В.,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Суходольська А.А.,
старший викладач,
Уманський державний педагогічний університет

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СВОБОДИ

Сьогодні природа (довкілля) розглядається як система, що включає елементи органічної та неорганічної природи, а також елементи рукотворної природи [4]. Але як об'єкт відносин, що регулюються екологічним правом, поняття «природа» здебільшого обмежене практичним її використанням

людиною і антропогенним впливом на неї. Природа складається з окремих об'єктів (природних ресурсів) – землі (ґрунтів), надр, вод, атмосферного повітря, рослинного (у тому числі лісів) і тваринного світу, ближнього космосу.

Взаємодія суспільства і природи, єдність суспільства і природи, їх гармонійна взаємодія на засадах сталого розвитку, відповідно до вимог екологічного права є і загальною умовою життєдіяльності людей, і одночасно життєвим простором. Асоційована працею природа, таким чином, виступає джерелом, умовою і чинником здійснення виробничої діяльності, стає соціальною, як і сам процес її «олюднення».

Однак ця єдність базується на суперечностях, які об'єктивно виникають унаслідок постійного економічного впливу на природне середовище через його споживання і використання природних ресурсів. Такий вплив шляхом використання, виснаження і вичерпання природних ресурсів, забруднення життєвого середовища людини, руйнування довкілля обумовлює розгляд політики у сфері охорони довкілля не лише як проблеми держави і здійснення влади, а й як практичне управління життям суспільства та систему програмних установок, принципів і норм регулювання життя суспільства і суспільних відносин. Екологічна політика, таким чином, стає сферою реалізації екологічної функції держав, а також і Європейського Союзу [5] за сукупністю засобів впливу держав та їх об'єднання на систему «суспільство – природа» з метою своєчасного вирішення протиріч, що виникають у ній, забезпечення сприятливого для життя людини і суспільства навколишнього природного середовища та екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Перехідний період на рубежі другого та третього тисячоліть [4] супроводжується численними природними та техно-, антропогенними катаклізмами, політичними, економічними, воєнними протистояннями, що поставило перед людством гостру проблему усвідомлення свого місця на планеті Земля [3]. Ці виклики перемістилися на передній план загального спектру глобальних і регіональних соціально-економічних, політичних, але в першу чергу гуманітарних, проблем, незалежно від того, як би науковці,

політики та астрологи не оцінювали перспективи виживання людства і можливого настання якісно нової доби у розвитку цивілізації [7].

Суспільство пов'язане своїм походженням, існуванням і майбутнім з природою – динамічною відкритою системою, необхідним і доступним для буття життєвим простором людини, що піддається впливу суспільства, яке у ньому живе. Залучення нових природних умов у сферу матеріального виробництва означає, що компоненти довкілля стають соціалізованими елементами суспільного буття або як засоби виробництва, або як різноманітні предмети суспільного чи особистого споживання. У зв'язку з цим проблема охорони довкілля як життєвого простору людини охоплює і охорону природи, і раціональне використання природних ресурсів, і забезпечення екологічної безпеки здоров'я та життя людини.

Тому підтримання оптимальної взаємодії законів двох сфер має базуватися на врахуванні в соціальних законах вимог законів природи, вивченні проблем охорони довкілля і раціонального природокористування у напрямі пошуків механізму узгодження дії соціальних і природних законів, опрацюванні заходів для врегулювання співвідношення природних екосистем і суспільства.

Сьогодні поняття охорони навколишнього природного середовища, яке відрізняється від поняття охорони природи, виникло у 60–70-ті рр. минулого століття. За своєю суттю охорона природи до цього зводилася спочатку лише до збереження унікальних природних об'єктів, окремих видів тварин і рослин, не поширюючись на природні ресурси загалом. У той час ще й не існувало проблеми забруднення довкілля. Поняття «природа» тоді не охоплювало всієї природи – матеріального світу, який оточує суспільство, а стосувалося тільки її окремих об'єктів. Охорона природи відповідно зводилася до вирішення фрагментарних проблем шляхом виділення природно-заповідних територій, починаючи ще з XVIII ст., коли був створений перший заказник поблизу Праги. Слушно перший період охорони довкілля називають періодом «консервативної охорони природи», оскільки суть цієї діяльності полягала у вилученні з господарського вжитку певних природно-заповідних територій. Пригадаємо,

що вперше прямо питання про необхідність охорони природи було поставлене на міжнародній конференції біологів з питань охорони природи у Берні у 1913 р., потребу у проведенні якої науково обґрунтував у 1910 р. на VIII Міжнародному зоологічному конгресі у Граці швейцарський зоолог П. Саразін. У роботі конференції на запрошення уряду Швейцарії взяли участь представники 17 держав – Австрії, Аргентини, Бельгії, Великобританії, Данії, Іспанії, Італії, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Португалії, Росії, США, Угорщини, Франції, Швейцарії, Швеції. Конференція створила Комісію для міжнародної охорони природи[1].

Тільки після того як у людей зросла зацікавленість у збереженні елементів природи, які є джерелами засобів їх життя, поступово сформувався інший напрям природоохоронної діяльності – охорона природних ресурсів, що зберіг самостійне значення.

Погодимося з видатним вченим О. С. Колбасовим, який виокремлював три основні етапи історичного розвитку термінології щодо взаємодії природи і суспільства[2]. Початок 1990-х рр. цим вченим характеризувався як період зародження у світі громадського руху за охорону природи, який згодом охопив проблеми раціонального використання природних ресурсів, а надалі охорону навколишнього природного середовища у цілому, знайшовши своє відображення і у відповідних змінах правового регулювання.

Незважаючи на те, що потреба охорони визначних місць природи і природних ресурсів і далі зростає, на перший план виступила зацікавленість людства у збереженні сприятливого стану природи як життєвого середовища людини в умовах бурхливого науково-технічного прогресу, демографічного вибуху, урбанізації тощо. У зв’язку з цим поняття природи набуло, нарешті, свого первісного значення. Оскільки на практиці збереглося поняття природи (у вузькому розумінні) і охорони природних ресурсів, для означення нового аспекту ставлення людей до природи застосували новий термін – «охорона навколишнього природного середовища», який у Конституції України зусиллями одного із авторів цього тексту було трансформовано в термін «охорона довкілля» [6].

Сьогодні ми можемо ставити питання про запровадження нового терміну – «Європейський екологічний простір». Така постановка питання обумовлена наступними міркуваннями:

- Україна взяла курс на Європейську інтеграцію, а українська економіка орієнтована на розширення присутності в ЄС [5];

- в рамках Європейського Союзу розвивається екологічне право ЄС, в основі якого не тільки єдині доктринальні підходи, але й модельні закони, єдині стандарти і правила, юридично закріплювані в праві ЄС;

- на підставі ухвалених Парламентом законів відбувається гармонізація українського та європейського законодавства, в результаті чого відбувається імплементація європейських норм і стандартів в українське законодавство

- європейська економіка розвивається як єдиний комплекс, побудований на європейських свободах, перш за все свободах [8] переміщення осіб, капіталу, праці, товарів, за чим слідує свобода переміщення джерел забруднення довкілля та товарів і послуг, які можуть бути екологонебезпечними.

Таким чином, викристалізовується і спільний об'єкт правової охорони – європейський екологічний простір, що надалі екстраполює потребу в розвитку єдиної європейської системи екологічного права, а також має визначати зміст екологічної політики України на сучасному етапі.

Список використаних джерел:

1. Колбасов, О. С. Международно-правовая охрана окружающей средû [Текст] / О. С. Колбасов. – М. : Междунар. отношения, 1982. – С. 19–20.

2. Колбасов, О. С. Экология: политика – право [Текст] / О. С. Колбасов. – М. : Наука, 1976. – 227 с.

3. Екологічна Конституція Землі. Методологічні засади / [В. В. Костицький та ін. за ред. акад. НАН України, д-ра екон. наук, проф. Ю. Ю. Туниці]. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2011. – С. 370-381.

4. Костицький В. В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні) / В. В. Костицький ; Інститут законодавчих передбачень

і правової експертизи. – К. : УСП МСБ ”Eusmeu”, 2003. – 772 с. – (Серія ”Екологічна бібліотечка” ; №5) (Бібліотечка журналу ”Малий та середній бізнес”).

5. Костицький В. В. Проблеми європейської інтеграції України / В. Костицький // Малий і середній бізнес. – 2007. – №1. – С. 3-15.

6. Костицький В. В. Найкраще, що є у Бога на Землі (Екологічне право та школа екологічного права професора Ю. С. Шемшученка) / В. Костицький // Держава і право у світлі сучасної юридичної думки : Збірник наукових праць на пошану Юрія Сергійовича Шемшученка. До 75-річяя від дня народження. – К.: Видавництво „Юридична думка”, 2010. – С. 370-377.

7. Костицький В. В. Глобальне громадянське суспільство як нова форма життя сучасної цивілізації / В. Костицький // Матеріали міжнародного круглого столу „Інформаційно-психологічна безпека людини, суспільства, держави: стан, проблеми та шляхи їх розв’язання” (Київ, 27-28 вересня 2010 р.). – К.: ТОВ „Легко Інк”, 2010. – С.14-26;

8. Суходолььська А.А. Питання свободи як основна ідея європейської інтеграції /А.А. Суходольська// Соціологія права. – Київ: «Видавничий дім»АртЕк», 2016. - №4(19). - С. 160-168.

Костяшкін І.О.,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри трудового, земельного
та господарського права,
Хмельницький університет управління та права

ДОГОВІРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

В умовах поглиблення глобальної екологічної кризи людство дедалі більше усвідомлює необхідність переосмислення всієї філософії відносин, які складаються між соціумом і біосферою у процесі використання земельних ресурсів взагалі та сільськогосподарських угідь зокрема, адже економічна ефективність господарської діяльності загалом, і особливо щодо землі все частіше розглядається у розрізі екологічних та соціальних наслідків.

Зміст ефективного землекористування можна трактувати по-різному: від отримання найвищого прибутку до пріоритетної охорони земель у процесі їх використання. Однак, як перше, так і друге передбачає в кінцевому випадку вжиття заходів щодо підтримання та відновлення якісного стану земель, оскільки лише за таких умов можна досягти високої рентабельності сільськогосподарського виробництва у тривалому часовому проміжку, і водночас саме такі заходи забезпечуватимуть її охорону.

Як відомо право встановлює для суб'єктів підприємницької діяльності певні параметри свободи як господарського використання землі, обмежуючи сільськогосподарського підприємця в отриманні прибутку за рахунок використання землі способами та методами, що призводять до погіршення її природних властивостей. Натомість, погіршення природних властивостей земель у свою чергу призведе до зниження віддачі, а відтак – і прибутковості земель. Тобто такими діями законодавець не просто забезпечує збереження земель, але й гарантує стабільність в отриманні прибутку тими підприємцями, обмеження діяльності яких встановлено відповідними правовими нормами.

Однак, переважна більшість сільськогосподарських товаровиробників не дотримується сучасних охоронних технологій обробітку ґрунтів, не забезпечує необхідних заходів щодо збереження ґрунтового покриву і підвищення його родючості, що призводить до погіршення якісного стану ґрунту, деградації ґрунтів, зменшення гумусного складу[1, с. 37]. Як відзначається у Стратегії удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, реформування земельних відносин започатковане у 1991 році не досягло основної мети земельної реформи - передачі землі ефективному власнику та запровадження еколого-економічної моделі господарювання. Натомість концентрація земель сільськогосподарського призначення в орендарів, як відмічається в тому ж документі, призведе найближчим часом до виснаження значної частини найбільш родючих земель, переданих в оренду. Так, за останні 20 років у середньому по Україні вміст гумусу зменшився на 0,22 відсотка в абсолютних

величинах, що є значним відхиленням, оскільки для його збільшення в ґрунті на 0,1 відсотка в природних умовах необхідно 25-30 років[2].

Тому сукупність приписів, що визначають обов’язки громадян у сфері збереження та відтворення земель, а також заходи відповідальності як традиційний метод охорони земель, потребує суттєвого доповнення шляхом підняття правової, агротехнічної культури громадян та господарюючих суб’єктів, які мають розуміти ту виняткову соціально-економічну цінність землі, що полягає, перш за все, в її корисних властивостях як об’єкта природи. Умовою досягненням такого рівня правосвідомості є впровадження договірних відносин та соціального партнерства, що має надати господарюючим суб’єктам чіткі орієнтири використання окремих земельних ділянок.

Правове регулювання використання земель сільськогосподарського призначення повинно бути диференційованим залежно від природних умов, ґрунтового покриву, що передбачає необхідність його локалізації. Свого часу пропозиції щодо локального правового регулювання в сфері обробітку ґрунтів висловлював В. В. Носік, який обстоював ідею «стандартів підприємств» – з метою встановлення обов’язкових агротехнічних правил для окремих землекористувачів[3, с. 14]. На даному етапі правого регулювання земельних відносин передумовою ефективності забезпечення сталого сільськогосподарського землекористування є розширення сфери договірного регулювання земельних правовідносин. Це відповідає внутрішній логіці права та історичній тенденції розширення сфери застосування договору і набуває особливої актуальності в умовах гарантування права приватної власності на землю та розвитку ринкових перетворень у досліджуваній сфері. Тому варто підтримати позицію, висловлену Б. В. Даниленко щодо особливої ролі договірного регулювання. У договорі, який укладається землевласником чи землекористувачем із відповідним суб'єктом, можуть бути відображені особливості землекористування, особливості кожної земельної ділянки, що входить до його складу. Зокрема пропонується укладення договору охоронного обмеження та договору на розробку проекту системи землеробства[4, с. 10-11]. При цьому автор таких пропозицій не висловлює достатньо обґрунтованих

позицій щодо сторін відповідного договору, якими, на його думку, можуть бути землевласники та землекористувачі, а з іншого боку, уповноважені органи державної влади чи місцевого самоврядування, природоохоронна громадська організація та консалтингова фірма, що надають послуги у сфері обслуговування сільськогосподарського виробництва. На нашу думку, виходячи з реалій реформаційних процесів, що відбуваються впродовж останніх двадцяти років, та їх негативних наслідків, що відобразились на стані ґрунтів, земель різних категорій, такі договори, якщо і можуть існувати, повинні бути укладені з органами державної влади, які здійснюють певні контрольні функції у відповідній сфері та реалізують свої повноваження з огляду на конституційні положення щодо права власності на землю Українського народу.

Слушними в цій частині є пропозиції П. Ф. Кулинича, який вважає, що кожен власник чи землекористувач земельної ділянки сільськогосподарського призначення, який займається веденням товарного сільськогосподарського виробництва, має бути зобов'язаний укласти з відповідним районним підрозділом Державної служби охорони ґрунтів договір про взаємодію у сфері охорони і використання сільськогосподарських земель, яким повинен визначатися план заходів щодо відновлення, збереження або підвищення якісного стану сільськогосподарських земель певного власника чи користувача (господарства). Обов'язковими складовими частинами такого плану має бути проведення стартової оцінки якісного стану таких земель та складання на цій основі агрохімічного паспорта поля (земельної ділянки), а також розробка проекту сівозміни на сільськогосподарські землі власника чи землекористувача[5, с. 583].

Предметом таких договорів, на думку вченого, має бути співробітництво не тільки з питань виконання нормативів ротації сільськогосподарських культур (сівозміна), а й інших встановлених законом нормативів – нормативів оптимального співвідношення земельних угідь, якісного стану ґрунту та гранично допустимого забруднення ґрунтів. Відтак загальні публічно-правові норми у сфері сільськогосподарського землекористування конкретизуються

щодо якісного стану сільськогосподарських земельних ділянок шляхом уточнення прав та обов'язків їх власників і користувачів щодо використовуваних ними сільськогосподарських угідь у договорах, які мають укладатися між власниками і користувачами земельних ділянок та органом влади, уповноваженими здійснювати дорадчі, контрольні та інші організаційні повноваження у сфері охорони і використання земель сільськогосподарського призначення[5, с. 584].

Укладення та виконання таких договорів, безумовно, має передбачати стимулюючі заходи, пов’язані із пільгами щодо оподаткування, чи участь в отриманні певних державних дотацій, однак це не виключає і настання негативних наслідків у вигляді певних заходів відповідальності за недотримання природоохоронних та ґрунтозахисних заходів, які мають бути обов’язковою складовою відповідних договорів. Адже протягом останніх років недостатньо задіяним для оптимізації використання та охорони земель залишається механізм поєднання заходів економічного стимулювання і юридичної відповідальності в галузі охорони земель, а також встановлення на законодавчому рівні природоохоронних обмежень у використанні земель шляхом здійснення ефективного землеустрою[2].

Витребуваною часом є пропозиція Д. В. Бусуйок з приводу запровадження земельного самоконтролю через укладання договору про виробничий контроль між володільцями земельних ділянок і відповідним органом виконавчої влади. Наслідки такого контролю слугуватимуть підставою для прийняття рішення про відсутність потреби або навпаки – про необхідність проведення державного контролю за використанням та охороною земель[6, с. 20].

Прийнятними також є пропозиції В. С. Кайдашова щодо укладення договорів на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт у сільському господарстві та їх активне використання в діяльності аграрних товаровиробників, що є одним із пріоритетних завдань, оскільки саме через ці договори впроваджується в реальні суспільні відносини модель інноваційної економіки[7, с. 6].

Отже, земля як важливий природний ресурс, безперечно, вимагає особливого порядку використання, ефективність якого безпосередньо залежить від впровадження публічно-приватного партнерства в рамках реалізації договірних відносин в сфері раціонального та ефективного використання земель, що забезпечать їх збереження та відновлення.

Список використаних джерел:

1.Хомінець С. В. Правове забезпечення підвищення родючості ґрунтів : монографія / С. В. Хомінець; під заг. ред. проф. М. В. Шульги. – Харків: Фінарт, 2015. – 169с.

2.Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413// Відомості Верховної Ради України Офіційний вісник України.– 2017. – № 51. – Ст. 1596.

3. Правовое регулирование раціонального использования земель сельскохозяйственных предприятий агропромышленного комплекса (на матеріалах Украинской ССР) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Носик В. В. – Киев, 1986. – 23с.

4. Даниленко Б. В. Еколого-правове забезпечення сталого сільськогосподарського землекористування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 – «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Б. В. Даниленко. – Х., 2012. – 19с.

5Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні : монографія / П. Ф. Кулинич. – К. : Логос, 2011. – 688с.

6. Бусуйок Д.В. Правове регулювання управлінських та сервісних відносин у сфері використання та охорони земель: проблеми теорії та практики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.06 – «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Д.В. Бусуйок. – К., 2018. – 39с.

7. Кайдашов В. С. Організаційно-правові засади безпечності та якості сільськогосподарської продукції **:** автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 – «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / В. С. Кайдашов. – Х., 2012. – 19с.

Краснова М.В.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри екологічного права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Оригінальність назви даної наукової конференції зумовлює до опосередкування понять «тенденції» та «перспективи», у значенні статичної та динамічної складових будь-якого соціального явища, у тому числі такої правової науки та галузі права як екологічне право. Зокрема, енциклопедичне значення терміну «тенденція» дозволяє говорити про відповідні напрями розвитку такого явища, а визначення «перспектива» сприяє дослідженню його планів на майбутнє. Отже, відповідне дослідження можна здійснювати як на рівні аналізу усталених доктрин екологічного права, так і на рівні аналізу навчально-методичної літератури та нормативно-правових актів із цих питань.

У першому випадку можемо говорити про історичне формування методології екологічного права як правової та соціальної науки, в основі якої, згідно з положеннями загальної філософії, лежать концепти (принципи, закони і змінні як складові будь-яких теорій) про цінності [1, с. 15, с. 35]. Не секрет, що в основі сучасного екологічного права традиційно, як і в інших галузях права, достатньо сильними залишаються антропологічні мотиви, згідно з якими основними цінностями проголошуються права та свободи людини, на противагу античному і середньовічному концепту справедливості, що значною мірою послаблює диктат етики над юриспруденцією, з якої остання вийшла. Антропологічні мотиви в екологічному праві виправдовують конституційними засадами найвищої соціальної цінності – людини, її прав, свобод і безпеки, а також тим, що у межах юриспруденції вирішуються питання тільки таких

відносин, де може реалізувати свої права уповноважена особа. Антропологічні мотиви проявляються й у пріоритетності суспільних зусиль на науково-технічний прогрес, який в сучасних умовах розглядається як прагнення світового співтовариства знизити залежність від природного середовища. Однак, як справедливо зазначається в літературі, такі зусилля є сумнівним досягненням [2, с. 15]. При цьому береться до уваги, що сама людина як субстанція тілесного виду поряд з іншими представниками біосфери, не є самодостатньою істотою, вона, як і все живе, вимагає стабільного буття середовища свого існування, однак являє собою істоту, що має причетність до духовного світу.

Тому-то, на нашу думку, у другому випадку, методологія науки екологічного права має включати передусім таку теорію про нормативно-правові акти цієї галузі, у якій будуть враховані положення етики, викладені спершу в Божественному законі (вічному законі, встановленому Богом), потім у природному законі (в його межах відбувається залучення людей до природного закону), і лише потім – у людському законі, тобто в законі, встановленому людьми. При такому розкладі сучасна наука екологічного права вже робить спроби здійснити перегляд підходів до своїх концептів, або ж до цінностей, на охорону яких воно спрямовано. Як наслідок, в останні роки з'являються праці, присвячені концепту природи в сучасному екологічному праві [3], або ж в яких пропонується називати цю правову науку і галузь правом довкілля [4]. Зокрема, в основі концепту природи розглядаються такі властивості самої природи як економічна, соціальна та духовна її характеристики, що цілком вкладається у концепцію сталого розвитку. Право довкілля є такою назвою галузі права, яка повинна відображати специфіку певних суспільних відносин, обумовлених об'єктом, на який вони спрямовані. Довкілля в даному випадку є різновидом тлумачення «природи», навколишнього природного та іншого середовища життєдіяльності. Такий підхід дозволяє говорити й про зміну антропологічних мотивів в екологічному праві на екоцентричні.

Такий методологічний підхід має встановити й статус екологічного права у системі юриспруденції як соціальної науки. Наприклад, вважається, що всі

правові науки співвідносяться одна з іншою. З урахуванням такої особливості екологічне право, згідно з сучасним принципом екологізації, змушує враховувати свої вимоги у положеннях інших галузей права. Натомість, співвідношення юриспруденції з іншими соціальними науками та етикою мають свої особливості. Так, при ендогенному відношенні екологічне право є складовою частиною наукової філософії, загальної теорії права тощо. Водночас спеціальні еколого-правові знання виходять за межі неюридичного знання. Навпаки, при екзогенному відношенні, коли науки протиставляються одна іншій, екологічне право не може бути протиставлено, наприклад, економіці. Третій тип відношення, а саме метанаучний, дозволяє екологічному праву стояти інколи над іншими галузями, наприклад, над екологією. Так, коли предметом екології є співвідношення і система взаємодії суспільства і природи, то предметом екологічного права є сама екологія, яка розглядається під деяким кутом зору, а саме як умова забезпечення відповідних прав людей. При цьому неможливо розвинути систему екологічного права без входження у багаточисельні тонкощі екології і, навпаки, екологи не компетентні у правовому відношенні вирішити екологічні проблеми без співпраці з юристами-екологами. Найбільш сучасною позицією є думка, що юриспруденція має мезометанауковий статус [1, с. 356-361]. Мезометанауковий статус екологічного права обумовлений тим, що воно само є предметом філософії права, яка має макрометанауковий статус, в яку, в свою чергу, входить етика, так само зі статусом макрометанауки.

Тому-то, статус науки екологічного права як галузі юриспруденції зумовлює до таких його методологічних засад, у межах яких належним чином мають бути представлені його філософська та етична складові. Так, у межах філософської складової екологічне право як наука має розглядати епістемологічні (пізнавальні), онтологічні та естетичні проблеми. Слід нагадати, що в сучасній філософії розвивається науковий напрям – екософія права [5]. А власне на долю екологічного права як правової галузі залишаються проблеми регламентації визначених правовідносин.

Екологічне право як наука з методологічної точки зору має розвивати й свою історію. Традиційно більшість шкіл екологічного права розглядають ці питання через такі наукові категорії як: а) типи природокористування (збирально-привласлювальне; виробничо-продуктивне; інноваційно-конструтивістське; ноосферне; інформаційне): б) форми взаємодії людини і суспільства з природою (перша – біологічна, друга – економічна, третя – екологічна, четверта – духовна, інколи говорять про захисну та відновлювальну); в) науково-практичні концепції взаємодії суспільства і природи (споживання; обмеження природокористування, економічного розвитку та народонаселення; вчення про ноосферу; сталого або розумного розвитку) [2, с. 16-21]. Ґенеза кожної із цих категорій дозволяє поглибити філософські та етичні засади екологічного права, особливо щодо його концептів.

Історичні засади екологічного права дозволяють сформувати й наукові підходи до системи та структури екологічного права, особливо щодо його природоресурсної, природоохоронної та антропоохоронної складових.

Водночас, історія науки екологічного права покликана досліджувати ґенезу регулювання суспільних відносин, на які спрямовані його норми, як вже зазначалося, починаючи з аналізу норм звичаєвого, канонічного права, адже саме в них відбиваються етичні й духовні засади взаємодії суспільства і природи.

Як бачимо, тенденції розвитку екологічного права значною мірою залежать від кількох чинників: 1) від усталених наукових підходів до розуміння цінностей, які складають його концепт; 2) від визначеності місця цієї соціальної науки в системі інших наук та стану розкриття в ній сутності правових категорій, які входять в його основні поняття; 3) від історичних, в тому числі нормативно-правових засад формування його системи та законодавства.

Така тенденція має сприяти й перспективам розвитку екологічного права, обумовлених потребами правового врегулювання нагальних екологічних проблем та відповідними напрямами державної екологічної політики.

Список використаних джерел:

1. Канке В.А. История, философия и методология социальных наук: ученик для магистров / В.А. Канке. – М.: Издательсто Юрайт, 2014. – 572 с.

2. Екологічне право України: підр. для студ. вищих навч. закл. / за ред. Каракаша І.І. – Одеса: Фенікс, 2012. – 788 с.

3. Лю Хунянь. Концепт и взгляды на природу в экологическом праве // Государство и право. – 2010. - № 1. – С. 90-99.

4. Право довкілля (екологічне право): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.И. Федорович, М.Я. Ващишин та ін.; за ред. П.Д. Пилипенка. _ К.: Ін Юре, 2010. – 401 с.

5. Бургарт Т.І. Екософія права як методологічне завдання формування екоправової культури в Україні // Проблеми законності. – 2008. – С. 209-214.

Кулинич П.Ф.,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПРн України,
завідувач сектору,
Інститут держави і права
імені В.М. Корецького НАН України

ПРАВО ОРЕНДИ ЗЕМЛІ І ДОГОВІР ОРЕНДИ ЗЕМЛІ: СПІРНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

В Україні вже більше 25-ти років здійснюється земельна реформа, яка супроводжується реформою земельного законодавства. На зміну одним положенням вводяться нові законодавчі приписи, спрямовані на надання правовому регулюванню земельних відносин нових регулятивних якостей, які відповідають як світовій і європейській передовій законодавчій практиці, так і назрілим потребам розвитку українського суспільства.

Водночас в силу багатоаспектності суспільного реформаційного процесу та значній швидкості законодавчих перетворень розробникам законодавчих актів з питань земельних відносин не завжди вдається комплексно, а значить безпрогалинно та несуперечливо трансформувати застарілі правові норми у нові. Як наслідок, у процесі їх застосування нерідко виникають «проблемні

правові зони», в яких учасникам земельних правовідносин важко віднайти прийнятне правове рішення.

Однією з підгалузей земельного законодавства України, при застосуванні норм яких виникають складнощі з розумінням їх змісту, є законодавство про оренду земель. Справа в тому, що в доктрині земельного права України до цього часу є спірним питання про те, до якого виду прав слід відносини право оренди земельної ділянки – речового чи зобов'язального. На жаль, без з'ясування цього теоретичного питання з введенням у дію Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» 1 січня 2013 р. в нашій країні була запроваджена земельно-реєстраційна реформа.

Введення у дію зазначених законів потребувало істотного вдосконалення законодавства про оренду землі. Однак, законодавець обмежився лише «косметичним» оновленням норм інших законодавчих актів, в першу чергу, норм Закону України «Про оренду землі». Зокрема, якщо до 1 січня 2013 р. основою виникнення прав оренди земельної ділянки було укладення та державна реєстрація договору оренди землі, то після введення у дію Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» підставою для виникнення такого права стала його державна реєстрація у Державному реєстрі прав на нерухоме майно. Відповідно до ст.ст. 14 і 15 Закону «Про оренду землі» були внесені зміни, які скасували державну реєстрацію договорів оренди землі, та спростили вимоги щодо форми договору оренди землі.

Водночас такі законодавчі зміни загострили теоретичну проблему щодо юридичної природи права оренди землі та пов'язаних з нею супутніх проблем правового регулювання земельних відносин. Зокрема, знову постає питання про віднесення права оренди землі до системи речових чи зобов'язальних прав не тільки в теоретичному, а й у практичному аспектах. З одного боку, в Законі «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» чітко зазначено, що тільки державна реєстрація права оренди землі в Державному реєстрі речових прав є офіційним визнанням виникнення та існування права оренди землі, що слід вважати віднесенням цього права до

числа речових. З іншого ж боку, з Закону «Про оренду землі» випливає, що без укладення договору оренди землі з зазначенням у ньому всіх істотних та інших умов право оренди землі виникнути не може.

На наш погляд, вирішення зазначеної правової проблеми слід шукати у площині визнання права оренди землі речево-зобов'язальним. Але дана пропозиція не передбачає визнання права оренди землі правом з подвійною юридичною природою, оскільки, на нашу думку, «речевість» та «зобов'язальність» права оренди землі характеризують різні етапи його функціонування. Так, право оренди доцільно розглядати як зобов'язальне (договірне) за підставою визначення таких його параметрів як особа орендаря, строк оренди, орендна плата та інші умови оренди, про які домовляться орендодавець та орендар. Слід відмітити, що укладений сторонами договір надає цим параметрам права оренди землі характеру побажання сторін, оскільки за великим рахунком ці параметри не впливають на правове становище потенційного орендаря (кандидата в орендарі» та потенційного орендодавця (кандидата в орендодавці) до моменту проведення державної реєстрації права оренди землі. І тільки після проведення такої реєстрації сформульовані у договорі оренди землі параметри оренди землі набувають юридичної сили суб'єктивного права оренди землі і юридично пов'язують орендодавця та орендаря.

В зв'язку з вищезазначеним постає нове питання: якщо право оренди землі виникає після та внаслідок його державної реєстрації, тобто у день (момент) її проведення, то з якого моменту набуває юридичної сили договір оренди землі, який є етапом для виникнення у особи право її оренди: в день його укладення, коли сторони письмово визначили його обов'язкові умови та скріпили договір своїми підписами, чи в день державної реєстрації права оренди землі в Державному реєстрі речових прав? На наш погляд, вірною є перша відповідь. Тобто, договір оренди землі набуває чинності з моменту, зазначеному у ст. 640 Цивільного кодексу України. Згідно з цією статтею, договір є укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. Якщо відповідно до

акта цивільного законодавства для укладення договору необхідні також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання відповідного майна або вчинення певної дії. Нарешті, договір, що підлягає нотаріальному посвідченню, є укладеним з дня такого посвідчення. Отже, договір оренди землі вважається укладеним вже з моменту його підписання сторонами, але до моменту державної реєстрації права.

Тоді виникає ще одне питання: а що є предметом договору оренди землі? Досить часто юристи-практики, відповідаючи на поставлене питання, стверджують, що предметом цього договору є право оренди землі та пов'язані з його існуванням права і обов'язки орендодавця та права і обов'язки орендаря. Така відповідь виглядає логічною, якщо абстрагуватися від того, про що гласить Закон: право оренди землі виникає з моменту його державної реєстрації. Отже, виходить, що до моменту державної реєстрації права оренди землі договір оренди землі не є чинним? Ні, ствердна відповідь на поставлене питання також буде невірною. На наш погляд, договір оренди землі набуває чинності у момент укладення, але лише частково: чинними будуть лише ті його умови, які визначають, яка з сторін та коли має подати договір державному реєстратору прав для державної реєстрації права оренди землі. Однак, до такої реєстрації у орендаря ще не виникає право орендного використання земельної ділянки, а у орендодавця – право на отримання орендної плати за її використання. Воно виникає тільки після та внаслідок внесення відповідного запису про Державного реєстру речових прав. На наш погляд, юридична суть такого запису полягає не у державній реєстрації договору оренди землі (законодавець відмовився від цієї дії), а у фіксації виникнення права оренди землі з параметрами, які визначені сторонами у договорі оренди землі. Отже, тільки після державної реєстрації право оренди землі отримує «юридичне життя». У зв'язку з цим у багатьох правознавців складається враження, що після державної реєстрації права оренди землі договір оренди землі повністю набуває юридичної сили договору і діє паралельно з записом у Державному реєстрі прав. Ми не можемо погодитися з таким трактуванням зазначених правових явищ, виходячи з практики, яку проілюструємо такою правовою

ситуацією. Так, після укладення договору оренди землі та державної реєстрації права оренди землі орендодавець і орендар вирішили припинити правовідносини оренди землі й уклали додаткову угоду про «дострокове розірвання договору оренди землі». Однак, звернулися до державного реєстратора прав з заявою про внесення відповідного запису до Державного реєстру прав не в день її укладення, а через тиждень, через місяць або через рік (все може бути) після укладення додаткової угоди. Безперечно, право оренди землі припиниться після внесення реєстратором зазначеного вище запису. Але це право припиниться не з моменту укладення договору (додаткової угоди), а з моменту внесення до Державного реєстру прав запису про його припинення. І якщо такий запис внесений не у день укладення договору (додаткової угоди), а значно пізніше, то це свідчить про те, що його укладення не має юридичного значення «вето» для існування права оренди землі: адже останнє не припиняється в момент укладення договору.

Вищезазначений висновок підтверджується й деякими іншими питаннями правозастосовчої практики. Так, у випадках, коли орендар земельної ділянки помирає, відкривається спадщина і знаходиться законний спадкоємець, виникає питання про те, що він успадковує: право оренди землі, що виникло раніше, чи право стати стороною договору оренди землі, чи те і інше? Від відповіді на поставлене питання залежить юридичний алгоритм подальших дій спадкоємця права оренди землі. Якщо спадкоємець успадковує право оренди землі, що виникло відповідно до раніше укладеного договору між орендодавцем землі та орендарем – його спадкодавцем, то йому непотрібно укладати після цього будь який договір оренди землі. Для набуття права оренди спадкоємцеві належить взяти у нотаріуса свідоцтво про спадщину, примірник раніше укладеного договору оренди землі, яким визначені всі юридичні параметри права оренди землі, та подати державному реєстратору прав для реєстрації права оренди землі, яке він успадкував. Якщо ж стояти на позиції, що для успадкування права оренди землі спадкоємець має спочатку «прийняти у спадщину» становище сторони (орендаря) раніше укладеного договору оренди землі, то ми відразу запрограмуємо його на можливі юридичні ускладнення. Якщо

орендодавець не захоче укладати договір оренди землі з спадкоємцем, то останньому доведеться дуже довго (не виключено й таке) добиватися вступу у права орендаря земельної ділянки.

У світлі вищевикладеного уявляється недоречною стаття 33 Закону «Про оренду землі» щодо поновлення договору оренди землі. Дана стаття має регулювати питання про поновлення права оренди землі. Воно може бути зобов'язальним за умови скасування норм про його державну реєстрацію.

Таким чином, ми вважаємо, що договір оренди землі та інші договори (додаткові угоди тощо) мають «разовий» характер як підстава для державної реєстрації виникнення, зміни чи припинення прав оренди землі.

Макарова Т.И.,
доктор юридических наук, профессор,
заведующий кафедрой экологического и аграрного права,
Белорусский государственный университет

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВА: К ВОПРОСУ О ПОИСКЕ КРИТЕРИЕВ

Право как один из социальных регуляторов подлежит качественной оценке на его соответствие запросам общества с позиций справедливости, целесообразности, соответствия духовным, экономическим, экологическим потребностям социума. В ответ на такой запрос со стороны общества юридическая наука при помощи присущих ей способов и приемов производит оценку эффективности права посредством соотношения цели, поставленной законодателем при формулировании нормы права, с реально достигнутым результатом в виде складывающегося в обществе правопорядка. В научной литературе делается акцент на том, что эффективность права в целом – это нахождение и осуществление правом созидательного функционирования человека в конкретном обществе[1, с.10]. При этом возможны ситуации, когда применение конкретных норм может дать негативный результат, т.е. право, призванное быть позитивным регулятором социальной жизни, в действительности может воспроизводить антиправовые, по сути, эффекты, получившие в юридической науке определение дефектов права[2; 3]. Это

означает, что эффективность права в качестве критерия подлежит сопряжению с пониманием ценности права, как признака, на основе которого раскрывается положительная роль права, как для общества в целом, так и для отдельной личности[4, с.72-75]. Эффективность и ценность, выступающие в качестве мерил в оценке права как социального регулятора, также нуждаются в неких критериях, поскольку в случаях, когда речь идет не о праве вообще, а о его отраслях, критерии эффективности и ценности будут различаться. При анализе эффективности и ценности экологического права мы исходим из необходимости установления степени приближения к предмету, в силу понимания того, что самый обширный взгляд на состояние природы (экологическая система Земли) в качестве критерия эффективности и ценности права будет правомерен (да и то с определенной степенью упрощения для принятия в качестве такового) лишь на уровне международного права, а та часть природной среды, которая по объективным признакам не может выступать в качестве объекта правоотношений (например, экологическая система капли воды), выпадет из нашего поля зрения. В этом смысле представляется верным взгляд на ценность и эффективность права с точки зрения его главного «потребителя», носителя прав и обязанностей – человека, признаваемого с античных времен «мерой всех вещей». Во избежание аберрации в восприятии такого особого критерия, как сам человек, анализ должен быть проведен на основе сопоставимых признаков: человек как субъект права – носитель прав и обязанностей - в совокупности со средой обитания, являющейся одновременно объектом экологических правоотношений, а позитивное экологическое право (совокупность установленных государством норм как правил поведения) подлежит оценке в сопоставлении с естественными правами человека. Такой подход указывает на *право человека на благоприятную окружающую среду* в качестве ведущего критерия при определении ценности экологического права и установлении признаков его эффективности.

Согласно сложившимся в науке и обществе представлениям «человек является творением и одновременно созидателем своей окружающей среды»[5,

Гл.1, абз. 1.]. С этой позиции человек как часть природы, должен быть признан конечной целью охраны окружающей среды. Без него (человека) нет никакого смысла охранять природу и ее богатства. Да и само понятие «природные богатства» суть оценочное с точки зрения полезности тех или иных элементов природы для удовлетворения потребностей человека. Человек использует природу для обеспечения своих жизненных потребностей (что приводит к ее изменению) и охраняет ее от последствий своей хозяйственной деятельности настолько, насколько ему способствуют в этом познанные им законы природы. Столь противоречивое для человека взаимодействие не может не отражаться на правовом регулировании всей совокупности отношений в области окружающей среды и, как следствие, на его (человека) правовом положении в этих отношениях.

Переход в экологической доктрине от охраны природы, как защиты отдельных компонентов природной среды, к охране окружающей среды демонстрирует правовое положение человека не только в качестве субъекта права, но и в качестве объекта, экологическая безопасность которого обеспечивается определенным набором правовых средств.Такой подход обоснован и в теоретико-правовом плане с аргументацией следующего порядка: системного правового упорядочения не произойдет, если законодатель будет игнорироватьтакой объект правовой регламентациикак человек, который являетсядеятелем всех общественных отношений, основной производительной силой, высшей биосоциальной ценностью[6]. Следует сказать, что рассматриваемый подход, если отражен в экологическом праве, то лишь опосредованно. Так, понятие «благоприятная окружающая среда», приведенное в Законе Республики Беларусь «Об охране окружающей среды» -«окружающая среда, качество которой обеспечивает экологическую безопасность, устойчивое функционирование естественных экологических систем, иных природных и природно-антропогенных объектов», основано на признаке устойчивого функционирования естественных экологических систем. В норме отсутствует коренная идея о том, для кого окружающая среда благоприятна либо нет – о человеке. Это понятие определяется через иную дефиницию – «экологическая

безопасность», которая есть «состояние защищенности окружающей среды, жизни и здоровья граждан от возможного вредного воздействия хозяйственной и иной деятельности, чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера». Такое «состояние защищенности» раскрывается в ЗаконеРеспублики Беларусь «Об охране окружающей среды»посредством системы нормативов, которые устанавливаются на уровне, обеспечивающем экологическую безопасность, и применяются для оценки состояния окружающей среды.

Сказанное подтверждает мысль о том, что сам человек (пусть опосредованно) включен законодателем в круг объектов правовой охраны. Особенности правовой роли человека, находящегося во взаимодействии с окружающей средой, наиболее ярко отражаются категорией «эколого-правовой статус человека»[7; 8], который складывается из установленных в законодательстве норм поведения человека как гражданина и физического лица по отношению к окружающей среде с целью обеспечения его экономических потребностей (природопользование) и защиты от неблагоприятных факторов окружающей среды.Центральным звеном эколого-правового статуса человека является неотъемлемое, конституционное право человека на благоприятную окружающую среду, поэтому в этот статус входят также гарантии названного права. Указание в норме ст. 13 Закона Республики Беларусь «Об охране окружающей среды» на то, что право на благоприятную окружающую среду обеспечивается принятием мер по охране окружающей среды, позволяет сделать вывод: обеспечение права человека на благоприятную окружающую среду тождественно оптимальному действию механизма охраны окружающей среды. Другими словами, критерием эффективного функционирования правового механизма охраны окружающей среды является обеспечение права человека на благоприятную окружающую среду.

Подводя итого сказанному, выделим специфическую особенность, присущую, пожалуй, только экологическому праву: эта отрасль современной правовой системы имеет *моноцелевой характер*, поскольку все задачи, выполняемые ею, такие как охрана окружающей среды, обеспечение

экологической безопасности, рациональное природопользование направлены на создание благоприятных для жизни и здоровья человека как биологического вида и социального индивида условий, воспринимаемых юридической наукой как обеспечение права человека на благоприятную окружающую среду. Таким образом, единым критерием эффективности действия всего правового механизма охраны окружающей среды и одновременно его ценностным ориентиром следует признать обеспеченность права человека на благоприятную окружающую среду на основе принципа «обеспеченное право окружающей среды равноценно оптимальному действию правового механизма охраны окружающей среды». Этот принцип соблюдается и в обратном направлении – безукоризненное соблюдение норм и правил по охране окружающей среды обеспечивает соблюдение фундаментального права человека на благоприятную окружающую среду.

Список использованных источников:

1. Жинкин, С. А. Эффективность права: антропологическое и ценностное измерение : Автореф. дисс. … д-ра юрид. наук. Специальность 12.00.01 – теория права и государства; история учений о праве и государстве / С. А. Жинкин. – Краснодар, 2009. -41 с.

2. Макарова, Т.И. Системные дефекты правового регулирования экологических отношений и способы их преодоления / Т.И.Макарова // Аграрное и земельное право. – 2012. – № 5 (89). – С.26-29.

3. Коваленко, Т.О. Юридичні дефекти правового регулювання земельних відносин в Україні : монографія / Т.О. Коваленко – Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет» ; Юрінком Інтер, 2013. – 632 с.

4. Общая теория права : пособие / В. А. Абрамович [и др.] ; под общ ред. С. Г. Дробязко, С. А. Калинина. – Минск : БГУ ; изд-во «Четыре четверти», 2014. -416 с.

5. Декларация Конференции ООН по проблемам окружающей человека среды [Электронный ресурс] : Принята в г. Стокгольм, 17 июня 1972 г. // Организация Объединенных Наций. – 2018 – Режим доступа:

http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/shtml - (Дата доступа: 17.04.2018).

6. Дробязко, С.Г. Предмет, сфера, объект правового регулирования в условиях формирования социального правового государства и правового гражданского общества / С.Г. Дробязко // Выбр. навук. працы Беларус. дзярж. ун-та : у 7 т. – Мінск, 2001. – Т. 3. – С. 9–24.

7. Бринчук, М.М. Теоретические основы экологических прав человека / М.М. Бринчук // Государство и право. – 2004. – № 5. – С. 5-15.

8. Макарова, Т.И. Эколого-правовой статус граждан Республики Беларусь / Т.И.Макарова. — Минск : БГУ, 2004. — 231 с.

Носік В.В.,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
професор кафедри земельного та аграрного права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНО-ПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

За 27 років реформування земельних і аграрних відносин в Україні запроваджувались як мінімум п’ять економіко-правових моделей земельної і аграрної реформ, кожна з яких не була доведена до логічного завершення і більше того, кожна наступна модель скасовувала розпочаті перетворення попередньої. Одним з негативних наслідків таких перетворень стало повне знищення виробничої та організаційно-правової моделі агропромислового комплексу, заснованого на принципах міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції сільськогосподарських підприємств державної і кооперативної власності, міжгосподарських підприємств і об'єднань у сільському господарстві, аграрно-промислових підприємств у сфері матеріально-технічного забезпечення, виробничо-технічного обслуговування, агрохімічного обслуговування сільськогосподарських підприємств, функціонуванні підсобних виробництв і промислів у сільськогосподарських підприємствах, підсобних сільських господарств промислових підприємств

тощо. Реструктуризація колективних сільськогосподарських підприємств шляхом паювання землі і майна з наступною приватизацією цих об'єктів членами таких підприємств, приватизація майна у агропромисловому комплексі проведені за різними юридичними моделями, які повністю зруйнували систему агропромислової інтеграції, внаслідок чого у сільському господарстві виробляється сировинна сільськогосподарська продукція з надзвичайно низьким рівнем створення доданої вартості у перетворенні такої продукції у сільськогосподарські товари та реалізації її на внутрішньому і зовнішньому аграрних ринках. В результаті українська сільськогосподарська продукція експортується як сировина, з якої іноземні підприємства виробляють сільськогосподарські товари, промислову продукцію, споживчі товари для населення та імпортують їх в Україну.

Відтак очевидним є той факт, що в умовах членства України у СОТ, участі у ЗВТ з країнами ЄС забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства та доступу сільськогосподарських товарів до аграрних ринків інших держав може бути успішним за умови створення в Україні інституційних, організаційних, правових, фінансових, кредитних та інших основ залучення національних та іноземних інвестицій не лише у виробництво сільськогосподарської продукції, а й у її переробку, зберігання, транспортування і реалізацію як сільськогосподарські товари, промислову сировину чи продукцію, продовольство, споживчі товари на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Чи можливо це зробити в Україні в сучасних умовах? Запитання риторичне. Україна має для цього унікальні серед інших держав Євро-Азійського континенту об'єктивні факторні чинники:Земельний фонд – 60.4 млн. га, з яких 41,5 млн. га (68,8%) сільськогосподарські землі; площа забудованих земель 4,2 га; землі промисловості, транспорту, зв'язку та іншого призначення – 1,2%; 31 млн. га сільськогосподарських земель перебуває у приватній власності, 10,5 млн. га сільськогосподарських угідь - у державній власності, а також майже всі ліси і води перебувають у власності держави. Станом 01 січня 2016 року сільське населення складало 13244724 чоловік, або

ж 31,1% від загальної кількості населення (42590879 чоловік). Існуюча система аграрної та іншої освіти може забезпечити інноваційний розвиток сільського господарства у поєднанні з промисловістю у ринкових умовах. Україна має вигідне геополітичне становище, морські порти, великі і середні судноплавні ріки, міжнародні транспортні коридори, завдяки чому існують реальні конкурентні можливості для експорту сільськогосподарської продукції та залучення інвестицій у аграрно-індустріальний розвиток територій.

Крім об'єктивних чинників, важливе значення для забезпечення аграрно-промислової інтеграції у ринкових умовах мають і суб'єктивні чинники, серед яких вирізняється аграрне та інше законодавство. Аналіз норм чинного аграрного законодавства показує, що у ньому переважають законодавчі акти, норми яких спрямовані на регулювання суспільних відносин у сільському господарстві, частково у соціальній сфері села, приватизації землі і майна підприємств колишнього агропромислового комплексу тощо. При цьому у системі аграрного законодавства немає законів з питань аграрно-промислової інтеграції. Відтак в Україні залишаються не визначеними можливі інституційно-правові та інші передумови поєднання сільського господарства і промисловості на інноваційній основі, економіко-правові форми аграрно-промислової інтеграції.

Вбачається, що однією з можливих економіко-правових форм поєднання сільського господарства і промисловості у ринкових умовах може бути створення аграрно-індустріальних парків відповідно до закону України «Про індустріальні парки» 2012 року (у редакції 2015 року), у якому, зокрема, передбачено: вільний доступ до інформації про можливість використання земель для створення індустріальних парків; конкурентність у виборі керуючої компанії на землях державної та комунальної власності; гарантування прав на земельні ділянки у межах індустріального парку; державна підтримки створення індустріальних парків; державне стимулювання залучення інвестицій в індустріальні парки. Функціональне призначення індустріального парку визначається концепцією відповідного індустріального парку та договором про створення та функціонування індустріального парку.

За даними Мінекономрозвитку України, станом на липень 2017 року в з 2013 року в Україні ініційовано створення 30 індустріальних парків, з яких 25 включено до Реєстру індустріальних парків; також функціонує 7 приватних індустріальних парків, які не включені до Реєстру індустріальних парків. Індустріальні парки створені в основному на землях комунальної власності – 72%, державної власності – 4%, приватної власності - 16%, змішана (комунальна та приватна) -8%. Індустріальні парки створені у різних галузях промисловості. Географічно індустріальні парки створені у різних регіонах України. І що характерно, переважна більшість індустріальних парків не функціонують так, як це передбачено законом, або ж зовсім не мають інвесторів на своїх територіях.

За законом в Україні індустріальний парк – це визначена ініціатором створення індустріального парку відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, а також науково-дослідну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікації на умовах, визначених цим Законом та договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку. Правовий аналіз змісту законодавчого визначення індустріального парку показує, що після внесених у 2015 році змін до закону України «Про індустріальні парки» такі парки можуть створюватися лише у сфері переробної промисловості, тоді як у першій редакції цього закону таких обмежень не було, тобто індустріальні парки могли створюватися у всіх галузях промислового виробництва. Тому вбачається, що обмеження можливостей створення індустріальних парків лише переробною промисловістю може створити певні юридичні та інші організаційні і бюрократичні перешкоди для інвестування у агробізнес на території аграрно-індустріальних парків. У законі є й інші правові положення щодо цільового призначення земель для індустріальних парків, їх площі, функціонального використання, надання державної і муніципальної допомоги у створенні індустріальних парків, які можуть стати реальними перешкодами у формуванні мережі аграрно-індустріальних парків, що

зумовлює до необхідності внесення змін і доповнень до названого закону в частині створення та функціонування аграрно-індустріальних парків або ж розробки і прийняття спеціального закону про аграрно-індустріальні парки.

Піддубний О.Ю.,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного та господарського права,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ПРО КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕЧНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ (З НАГОДИ ВСТУПУ У ДІЮ НОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА)

Як відомо, трансформація законодавства у сфері якості та безпечності сільськогосподарської продукції триває, отже з 4 квітня цього року, як слідує із заяви віце-прем'єра, новий закон, з одного боку, створить умови для забезпечення кращої якості та безпечності харчової продукції для споживачів, а з іншого – запровадить чіткі і прозорі процедури перевірок, що мінімізують корупційні ризики і сприятимуть розвитку чесної конкуренції. Ключовими новаціями нового закону Іванна Климпуш-Цинцадзе назвала ризик-орієнтований підхід до перевірок операторів ринку та запровадження Акта перевірки.

Підприємства перевірятимуть залежно від ступеню ризику для життя і здоров`я людей (наприклад, у магазині, де продається запакована продукція тривалого зберігання, ризиків менше, ніж у магазині, де продається свіже м`ясо). Також, за новим законом, інспектори Держпродспоживслужби здійснюватимуть перевірки, згідно з Актом перевірки. Цей документ міститиме вичерпну кількість питань для перевірки і буде публічним, що мінімізує корупційні ризики [1].

Слід відмітити, що об'єкт забезпечення, як видно з назви профільного Закону «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин»[2], є досить широким. Протягом минулих років, починаючи з 1997, коли була прийнята перша редакція Закону «Про основні

принципи та вимоги до безпечності та якості харчової продукції» об'єкт забезпечення безпечності та якості коливався від «харчових продуктів та продовольчої сировини», де сільськогосподарська продукція розумілась виключно як підвид харчової, до харчової продукції, незалежно від джерел її походження, якій надавався однаковий правовий режим. Певним чином це було пов'язано з історичними етапами конкуренції ветеринарно-санітарної та санітарно-епідеміологічної служб, і відповідним розмежуванням на сільськогосподарські продукти тваринного та рослинного походження і харчові продукти. Проте, логіка історичного розвитку структур управління звела воєдино ці структури під дахом Держпродспоживслужби. А отже і об'єкт контролю якості знову набув ознак доктринальної єдності, навіть дещо розширився за рахунок виділення кормів, побічних продуктів тваринного походження і здоров'я та благополуччя тварин, як окремих його елементів.

На сучасному етапі розвитку законодавства таким чином до об'єктів контролю слід зарахувати, по-перше, всі харчові продукти, в тому числі сільськогосподарські, тваринного та рослинного походження, і несільськогосподарські як класичні на кшталт води і жувальної гумки, харчових добавок, так і інноваційні, як, наприклад, штучно вирощене м'ясо, вже відоме в Сполучених Штатах. Базовим нормативним актом, що регулює відносини по виробництву і поширенню таких продуктів є Закону «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчової продукції», що досить дивно, оскільки фактично приймається закон про контроль іншого закону, що вельми дивно з точки зору юридичної техніки, та втім заради суспільної користі можна змиритись з такою постановкою питання.

Другою категорією об'єктів контролю є корми, що також як відомо, можуть бути тваринного і рослинного походження та містити окремі мінеральні і біохімічні елементи. Цей блок питань регулюється Законом «Про безпечність та гігієну кормів» [3].

Третьою категорією є побічні продукти тваринного походження, передбачені спеціальним законом «Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною», які в свою чергу

поділяються даним законом на певні категорії ризику. Як вбачається. Це аналог поняття «неїстівні продукти тваринного походження» вже давно відомого в Закону України «Про ветеринарну медицину».

Четвертою категорією об'єктів контролю є здоров'я та благополуччя тварин, що частково, як ми розуміємо, регулюється Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження», частково в частині гігієни годування – вже згаданим Законом «Про безпечність та гігієну кормів» [3], а більш докладно має бути врегульованим, в тому числі і шляхом введення до законодавства поняття «благополуччя тварин»[5], задля того, щоб було що контролювати. Крім того, весь перерахований законодавчий комплекс не відміняє існування Закону України «Про ветеринарну медицину» і дещо, як завжди, ускладнює застосування законодавства, через просте збільшення актів, що суто математично веде до певних майбутніх неузгодженостей, та втім заради суспільної користі і поступлення грантових коштів в економічний обіг України, можна змиритись і з такою постановкою питання.

Список використаних джерел:

1. 4 квітня в Україні запрацює нова система контролю якості та безпечності харчових продуктів Урядовий портал. [Електронний ресурс] Режим доступу : https://www.kmu.gov.ua/ua/news/4-kvitnya-v-ukrayini-zapracyuye-nova-sistema-kontrolyu-yakosti-ta-bezpechnosti-harchovih-produktiv

2. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин [Електронний ресурс] Режим доступу : www.rada.gov.ua

3. Про безпечність та гігієну кормів [Електронний ресурс] Режим доступу: www.rada.gov.ua

4. Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною[Електронний ресурс] Режим доступу : www.rada.gov.ua

5. Тваринам – «благополуччя» Оксана Миколюк «День» 25 листопада 2017 р. [Електронний ресурс] Режим доступу : http://m.day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/tvarynam-blagopoluchchya

Статівка А.М.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО АНОМІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА АГРАРНЕ ЗАКОНОДАВСТВО І ПРАВО В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Одна справа — підмітити явище і зовсім інша — дати цьому явищу вірне пояснення... Це є одним із перших завдань, до виконання якого повинні прагнути представники науки (К. А. Тімірязєв). Кожна наука має за мету відкриття законів, здійснення узагальнення даних, що знаходяться в її розпорядженні. Особливість філософських (соціологічних — автор) узагальнень полягає в тому, що вони несуть загальний, універсальний характер (П. М. Федосєєв).

1. Наведене стосується й аграрно-правової науки. Остання не повинна знаходитися поза економічних, політичних, соціальних, правових, культурних та інших процесів, які відбуваються в державі. Разом з тим, такі узагальнення доцільно здійснювати з урахуванням концепції аномії, стану і розвитку суспільства, широкого кола відносин, які виникають і перманентно розвиваються в ньому. Не є виключенням аграрні відносини, що є предметом регулювання аграрного права. Варто зауважити, що тут користь і затребуваність теорії аграрного права буде вищою, якщо всебічно досліджуються чинники, які впливають на стан сфер взаємодії суспільства і економіки взагалі й зокрема аграрного сектору економіки, центральною ланкою якого є сільське господарство. Тому ці чинники повинні враховуватися в доктрині аграрного права, а через доктринальні положення й в нормах права.

2. По Е. Дюркгейму (автор концепції) аномія — це стан суспільства, в якому відбувається розкладення, дезінтеграція і розпад певної системи установлених цінностей і норм, які підтримують суспільний порядок через її невідповідність новим сформульованим і прийнятим державою ідеалам.

Необхідною умовою виникнення аномії в суспільстві є розбіжність між потребами та інтересами частини його членів щодо можливостей їх

задоволення. Р. Мертон (автор подальшого розвитку концепції аномії) зазначає, що членами цих груп нехтуються як колишні, так і нові соціальні норми, в тому числі зразки поведінки, які соціально декларуються. Одним словом — відсутня повага до законів, закріплених правил.

3. Аналітичне співставлення розуміння сутності аномії вимагає звернутися до юристів, філософів, соціологів, істориків та ін. Наприклад, О. Звягінцев (юрист, історик) зазначає, що в соціології є спеціальне поняття — аномія. Так називають час, коли: а) в суспільстві з різних причин відбувається падіння престижу права як такого; б) закон і загальноприйняті норми перестають чинити вплив на поведінку людей; в) все більше людей переймаються думкою, що свої права вони не можуть реалізувати правовим способом; г) реальність буквально спонукає до подвійної моралі, змушує шукати обхідні шляхи для задоволення потреб.

В такі години відбувається переоцінка й заперечення всіх колишніх цінностей, ламаються стереотипи поведінки, в буквальному сенсі змінюється культурний лад, життя суспільства перестає регулюватися правом, а само воно розпадається на корпоративні групи і партії, в яких діє своя мораль, складаються свої цінності, приймаються свої закони, нехтується все колишнє.

4. Викладене дозволяє дійти до висновку: аномія як явище потребує використання міждисциплінарного підходу до її дослідження. Необхідність дослідження аномії пов’язана з викликаними нею ризиками, які роблять сучасне суспільство менш стійким, а процеси, які в ньому відбуваються, все більш хаотичними. Особливо це виявляється при аналізі складних економічних, соціальних, правових процесів в сільському господарстві.

Сільське господарство України з його потенціалом є без перебільшення значущим для подальшого розвитку суспільства. Суспільні відносини, які в ньому виникають, вимагають зваженої правової регламентації. Досягнути це можливо завдяки належному аграрно-правовому регулюванню, основою якого є аграрне право як галузь права. Останнє виступає основним засобом юридичного супроводу процесу аграрної реформи, що відбувається сьогодні в Україні, та є ключовою галуззю українського права (В. І. Семчик).

5. Оскільки аномія проявляється у вигляді значного кола порушень, то доцільно вказати на ті, які допомагають розкрити юридичну сутність нормативного регулювання суспільних відносин в сільському господарстві. Завдяки цьому представники науки аграрного права, досліджуючи широкий спектр проблемних питань, повинні не залишати поза увагою не тільки філософський, а й соціологічний аспекти в розробках теоретичних основ аграрного права, створення належного правового механізму регулювання аграрних відносин відповідно до положень Конституції України, законів, підзаконних нормативно-правових актів тощо. Все це дозволить визначити роль і становище селянина в структурі суспільства, його соціальне призначення, захист його права займатися підприємництвом, задовольняти свої економічні, соціальні, культурні та інші інтереси.

6. Відомо, що аномія проявляється в таких порушеннях:

по-перше — це нестійкість й суперечливість нормативних приписів й орієнтацій, зокрема, невідповідність норм, які визначають цілі діяльності нормам, що регулюють засоби їх досягнення. Тут мова йде не просто про безладне, несистематизоване законодавство, насичене юридичними дефектами (Х. А. Григор'єва), про спонтанність розвитку аграрного законодавства (М. Я. Ващишин), що не буде ефективним і дієвим.

Наприклад, відповідно до ст. 5 Закону України від 19 червня 2003 р.«Про фермерське господарство» право на створення такого господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство (ФГ). Право на створення ФГ мають тільки громадяни України, які володіють не лише загальною (цивільною), а й спеціальною (земельною, аграрною) правоздатністю. Обов'язковою умовою такої правоздатності є громадянство України, досягнення 18-річного віку, а факультативною складовою є досвід роботи в сільському господарстві або спеціальна (аграрна) кваліфікація (освіта, здобута в аграрному навчальному закладі). До внесення змін до Закону від 16 червня 2011 р. «Про фермерське господарство» першим етапом створення ФГ (для громадян, які не мали у власності чи в оренді земель сільськогосподарського

призначення) було проходження професійного відбору на право створення ФГ. До складу професійної комісії включалися представники державної влади, органів місцевого самоврядування, представники Асоціації фермерів та приватних землевласників і громадських організацій. На сьогодні створення ФГ починається з отримання (придбання) у власність або в оренду земельної ділянки державної (комунальної) власності з метою ведення фермерського господарства.

Виникає питання: а чи немає тут суперечливості нормативних приписів, чи не втрачається соціальна орієнтація, гарантоване Конституцією України (ст. 50) право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на споживання якісних харчових продуктів тощо і нормативно закріпленого положення щодо права на створення ФГ на підставі досвіду роботи в сільському господарстві або аграрної кваліфікації, здобутої в аграрному навчальному закладі й підтвердженою відповідною довідкою? Можливо проходження професійного відбору на право створення ФГ було більш об'єктивним та ефективним, оскільки в процесі проходження такого відбору громадяни переконливо доводили, що вони мають необхідну кваліфікацію або досвід роботи в сільському господарстві;

7. по-друге, виникнення аномії в суспільстві та її прояв знаходимо у слабкому впливі норм на індивідів, а також в їх низькій ефективності як засобу нормативно врегульованої поведінки. Так, відповідно до ст. 4 Закону України від 19 червня 2003 р. «Про фермерське господарство» головою ФГ є його засновник або інша визначена в статуті особа. Голова ФГ може письмово доручити виконання своїх обов'язків одному з членів господарства або особі, яка працює за контрактом.

Виникає питання: передача головою ФГ своїх функцій іншій особі не ослабить його як ефективного власника або особи, яка орендує земельну ділянку, що використовується фермерським господарством в процесі здійснення виробничо-господарської діяльності?

Взагалі, голова ФГ представляє його інтереси перед органами державної влади, органами місцевого самоврядування, окремими громадянами, їх

об’єднаннями тощо. В особі голови практично поєднуються риси як керівника господарства, так і власника майна. В такому випадку чи буде ефективною робота як менеджера особи, якій передані функції голови ФГ?

8. по-третє, умовою виникнення аномії і прояв її порушення слід вбачати в частковій відсутності (може бути і в повній) нормативного регулювання в перехідних ситуаціях, коли попередня система цінностей не зруйнована, а нова ще не установилася як загальноприйнята.

Наприклад, на сьогодні діє Закон України від 3 вересня 2013 р. «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» До прийняття цього Закону були відсутні будь-які нормативно-правові акти, які врегулювали б суспільні відносини щодо виробництва, зберігання, перевезення та реалізації органічної продукції (сировини). Законом України від 22 липня 2014 р. «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» , який враховує європейські підходи до управління якості продукції, передбачена державна реєстрація потужностей й об’єктів виробництва харчових продуктів, впровадження добровільної сертифікації останніх, передбачено забій домашньої худоби й птиці тільки на бойні, яка має сертифікований, технологічно-експлуатаційний дозвіл. Отже, зазначеним Законом вперше була впроваджена система контролю якості харчових продуктів, яка дозволяє встановити як постачальників сировини, так і споживачів кінцевої продукції.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що виходячи із завдань аграрної реформи та ролі аграрного права на зламі тисячоліть, його впливу на складні економічні та соціальні процеси в аграрному секторі економіки, науковці повинні відстоювати публічно-приватну сутність даної галузі права. Спроби «утиснути» або не визначати її галуззю права сьогодні матимуть негативні наслідки в майбутньому. Аналіз суспільних відносин в аграрному секторі економіки, які перебувають в перманентному стані, не повинні ставити під сумнів функціонування аграрного права як самостійної галузі права.

Уркевич В.Ю.,
доктор юридичних наук, професор,
суддя,
Верховний Суд

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ АГРАРНОГО Й ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

1. Зважаючи на значення аграрного сектора економіки для гарантування продовольчої безпеки України, належне функціонування суспільних відносин щодо виготовлення, переробки й реалізації сільськогосподарської продукції й продуктів харчування відіграє вирішальну роль.

2. Відповідну правову форму суспільні аграрні відносини набувають внаслідок реалізації норм аграрного й земельного права, якими регламентуються взаємовідносини сільськогосподарських товаровиробників між собою, а також із державою, територіальними громадами й іншими суб'єктами. Аграрне й земельне законодавство України є доволі розгалуженим, включає до свого складу нормативно-правові акти різної юридичної сили, приписи яких спрямовані на регламентування різних сфер сільськогосподарської діяльності. Проте назване законодавство часто є суперечливим, містить колізії й прогалини, а інколи не враховує існуючі потреби сільськогосподарського виробництва. За таких умов важлива роль належить судовій практиці застосування відповідного законодавства.

3. Статтею 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII регламентовано, що судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. При цьому висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. До того ж такі висновки Верховного Суду враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. Наведемо окремі приклади практики застосування норм аграрного й земельного

законодавства України Великою Палатою Верховного Суду у справах за участю сільськогосподарських товаровиробників.

4. Так, Великою Палатою Верховного Суду розглянуто цивільну справу за позовом прокурора про розірвання договору оренди земельної ділянки, розташованої на території сільської ради, який було укладено на підставі рішення цієї ради із фізичною особою для ведення фермерського господарства. Учасники справи зазначали про необхідність визначення Верховним Судом підвідомчості даної справи суду цивільної або ж господарської юрисдикції, оскільки договір оренди укладався фізичною особою з метою подальшого використання земельної ділянки для ведення фермерського господарства, яке після його державної реєстрації набуває статусу юридичної особи.

Порядок отримання земельних ділянок для ведення фермерського господарства, створення та державної реєстрації останнього визначено Земельним кодексом України та Законом України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р. № 973-IV. Так, право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство. Надання земельних ділянок державної та комунальної власності у власність або користування для ведення фермерського господарства здійснюється в порядку, передбаченому Земельним кодексом України. Фермерське господарство підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, за умови набуття громадянином України або кількома громадянами України, які виявили бажання створити фермерське господарство, права власності або користування земельною ділянкою (ст. ст. 5, 7, 8 названого Закону). Наведені приписи чинного законодавства України визначають, що спочатку фізична особа отримує відповідну земельну ділянку (у тому числі й на умовах оренди, у відносинах щодо чого ця особа виступає орендарем), а вже після цього проводиться державна реєстрація фермерського господарства, з моменту якої останнє набуває прав юридичної особи.

Склад земель фермерського господарства визначений ст. 12 названого Закону, згідно якої землі фермерського господарства можуть складатися із: а) земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі; б) земельних ділянок, що належать громадянам – членам фермерського господарства на праві приватної власності; в) земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди. При цьому права володіння та користування земельними ділянками, які знаходяться у власності членів фермерського господарства, здійснює фермерське господарство. З викладеного вбачається, що передання прав на орендовану фізичною особою (засновником чи членом господарства) земельну ділянку самому фермерському господарству законодавством України не передбачено.

Повертаючись до вказаної цивільної справи зазначимо, що Велика Палата Верховного Суду зробила висновок, що в даній справі є спір, розгляд якого віднесений до повноважень суду господарської юрисдикції. Такий висновок обґрунтовано тим, що з комплексного аналізу Закону України «Про фермерське господарство» вбачається, що після укладення договору користування землею на умовах оренди фермерське господарство реєструється в установленому законом порядку і з дати реєстрації набуває статусу юридичної особи. З цього часу обов’язки землекористувача земельної ділянки здійснює фермерське господарство, а не громадянин, якому вона надавалась. Оскільки фермерські господарства є юридичними особами, їхні земельні спори з іншими юридичними особами, у тому числі з центральним органом виконавчої влади, який реалізує політику у сфері земельних відносин, щодо користування земельними ділянками, наданими із земель державної або комунальної власності, підвідомчі господарським судам. Такий висновок Верховного Суду має важливе значення для правильної правової кваліфікації суспільних відносин за участю фермерських господарств, адже питання землекористування таких господарств стосуються не лише однієї фізичної особи – його засновника, а й членів родини, які спільно ведуть фермерське господарювання, матиме відповідні правові наслідки в аспекті застосування до такої юридичної особи

приписів податкового законодавства щодо сплати єдиного податку для сільськогосподарських товаровиробників.

5. Іншим прикладом практики застосування Верховним Судом норм права щодо отримання земель сільськогосподарського призначення для ведення фермерського господарства є вирішення ним справи за позовом фізичної особи до сільської ради про визнання недійсним рішення останньої про надання дозволу на виготовлення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки. Знов-таки у цій справі постало питання підвідомчості даної справи, оскільки одна зі сторін заявляла про потребу розгляду даної справи судом адміністративної юрисдикції.

При вирішенні справи Велика Палата Верховного Суду, враховуючи рішення Конституційного Суду України від 1 квітня 2010 року № 10-рп/2010 у справі за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів «а», «б», «в», «г» статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 КАС України вказала, що рішення сільської ради як суб’єкта владних повноважень у сфері земельних відносин, яке має ознаки ненормативного акта та вичерпує свою дію після його реалізації, може оспорюватися з точки зору його законності, а вимоги про визнання рішення незаконним – розглядатися в порядку цивільного або господарського судочинства, якщо за результатами реалізації рішення у фізичної чи юридичної особи виникло право цивільне й спірні правовідносини, на яких ґрунтується позов, мають приватноправовий характер. Якщо ж особа звертається до відповідних органів із заявами для отримання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки, то в цих правовідносинах відповідач реалізує свої контрольні функції у сфері управління, що підпадає під юрисдикцію адміністративного суду.

6. Наведені приклади судової практики застосування норм аграрного й земельного законодавства України свідчать про важливість правильного їх тлумачення судовими органами, діяльність яких має сприяти забезпеченню належному регламентуванню відповідних суспільних відносин.

Харитонова Т.Є.,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри аграрного,
земельного та екологічного права,
Національний університет
«Одеська юридична академія»

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СЕРВІТУТІВ

Договір про встановлення земельного сервітуту, з одного боку, є дуже привабливим для його укладання, оскільки швидко та надійно може врегулювати відносини між власниками або землекористувачами сусідніх земельних ділянок. Але з іншого боку із-за відсутності у земельному та цивільному законодавстві поняття та істотних умов даного договору, він втрачає свої позиції та поступається своїм місцем більш поширеним та розробленим договорам користування землею, наприклад, договору оренди землі. Хоча жоден із інших видів договорів не може задовольнити інтереси власника або землекористувача, які потребують встановлення земельного сервітуту.

У літературі з земельного права називають основоположні засади, на яких має ґрунтуватися договір про встановлення земельного сервітуту. Це, зокрема, те, що даний договір має забезпечувати баланс інтересів сторін (з одного боку, бути найменш обтяжливим для власника земельної ділянки, з другого – забезпечити досягнення мети його встановлення для сервітуарія); має містити відомості про місце розташування земельної ділянки, стосовно якої встановлюється сервітут, і тієї, для якої цей сервітут встановлено; даний вид договору може бути укладений стосовно земельних ділянок державної, комунальної та приватної форм власності без обмежень, а також стосовно земельних ділянок будь-якого цільового призначення, в тому числі щодо тих земельних ділянок, які виключені з цивільно-правового обігу; при укладенні договору особливу увагу слід приділяти правосуб’єктності сторін договору [1, с. 43].

Крім того для укладання договору сервітуту необхідним є визначення його ознак із врахуванням особливостей, які притаманні цьому виду прав на

чужі земельні ділянки. Це: 1) необхідна наявність двох або більше (як правило, суміжних) земельних ділянок, з яких одна (обслуговуюча) своїми перевагами задовольняє недоліки чи потреби іншої (панівної); 2) обслуговування однієї земельної ділянки іншою відбувається в межах прав, наданих власнику пануючої ділянки щодо користування обслуговуючою ділянкою.

Існує відмінність у виникненні земельного сервітуту стосовно земельних ділянок приватної, державної та комунальної власності. Так, земельні сервітути на земельних ділянках державної та комунальної власності, які не надані у власність чи у користування, встановлюються за договором з органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених ЗК України. При встановленні земельного сервітуту на землях приватної власності договір укладається між власником земельної ділянки та особою, на користь якої встановлюється сервітут. При необхідності встановлення сервітуту стосовно земельної ділянки, яка перебуває у користуванні, в тому числі на умовах оренди, договір земельного сервітуту укладається з землекористувачем.

Таким чином, можна запропонувати наступну структуру договору про встановлення сервітуту:

1. Сторони договору: з одного боку, або власник земельної ділянки – будь-яка фізична або юридична особа, в тому числі держава або територіальна громада, або володілець земельної ділянки – фізична або юридична особа, яка володіє та користується земельною ділянкою на праві постійного або тимчасового користування. При цьому статус володільця не є тотожним статусу власника, оскільки це особа, яка фактично (правомірно чи неправомірно) володіє майном, а за наявності законодавчо визначених підстав може претендувати на оформлення права власності на це майно. Виходячи зі змісту поняття «володілець», при визначенні правосуб’єктності сторін договору про встановлення земельного сервітуту у літературі допускають, що стороною договору може бути особа, яка є фактичним користувачем земельної ділянки [1, с. 43]. З метою уникнення подвійного або хибного тлумачення норм законодавства під «володільцем» у земельно-сервітутних відносинах

Верховний Суд України рекомендував розуміти особу, якій земельна ділянка належить на іншому праві – праві постійного користування, оренди тощо. З іншого боку, стороною зазначеного договору є сервітуарій (землекористувач) – будь-яка фізична або юридична особа, з врахуванням обмежень, встановлених ЗК України для суб'єктів, які використовують певні категорії земель. В даному випадку земельний сервітут має встановлюватися на користь особи, яка має правомочність користування земельною ділянкою і яка фактично цю правомочність реалізує. Отже, при визначенні ідентифікаційно-правових ознак сторін договору про встановлення земельного сервітуту аналізу мають бути піддані як спільні ознаки, які характерні для обох сторін договору, так і індивідуальні ознаки, що є характерними для кожної зі сторін договору.

2. Предмет договору – земельна ділянка (державної, комунальної, приватної власності), щодо якої (або її частини) встановлюється сервітут. Щодо земельної ділянки зазначаються: кадастровий номер, місце розташування, її розмір, склад угідь, цільове призначення (категорія землі), її вид використання. В цьому ж розділі договору можна зазначити документи, на яких належить земельна ділянка власнику (володільцю), існуючі обмеження (обтяження) щодо використання земельної ділянки, наявність чи відсутність будівель та/або споруд, повідомити про належність земельної ділянки на праві особистої приватної або спільної сумісної власності тощо.

3. Строк користування земельною ділянкою. Якщо земельна ділянка перебуває у власності, строк договору може бути невизначеним або визначеним на будь-який строк за домовленістю сторін. Якщо ж земельна ділянка перебуває у тимчасовому користуванні, строк у договорі про встановлення сервітуту не може бути більшим, ніж строк договору про користування (наприклад, оренда, концесія, емфітевзис та суперфіцій щодо земель державної та комунальної власності). При постійному користуванні такий строк може закінчуватися при припиненні суб'єкта, який має право на постійне землекористування (вичерпний перелік суб'єктів права постійного землекористування передбачений ст. 92 ЗК України).

4. Плата за користування земельною ділянкою. Договір може бути платним та безоплатним. Що стосується витребування оцінки (експертної або нормативної) земельної ділянки для посвідчення договору про встановлення сервітуту, то це не є необхідним.

5. Права та обов'язки сторін. Всі права та обов'язки, передбачені ст.ст. 90–91 ЗК України (для власників земельних ділянок та ст.ст. 95–96 ЗК України (для землекористувачів), із врахуванням особливостей, притаманних сервітуту (ст. 101 ЗК України, ст. 403 ЦК України) (наприклад, сервітут не підлягає відчуженню; не позбавляє власника майна, щодо якого він встановлений, права володіння, користування та розпоряджання цим майном; зберігає чинність у разі переходу до інших осіб права власності на майно, щодо якого він встановлений, тощо).

Так, правом сервітуарія буде використання природних якостей земельної ділянки, щодо якої встановлений сервітут. При цьому застосування земельного сервітуту призводить до певних обмежень прав тієї особи, яка є власником (володільцем) земельної ділянки, обтяженої сервітутом, що є його обов'язком – надати свою земельну ділянку для певного використання сервітуарієм. В той же час, як визначено п. 3 ст. 98 ЗК України, таке користування земельною ділянкою чужою особою не позбавляє власника такої ділянки його законних прав щодо володіння, користування і розпорядження його ж земельною ділянкою, що є його правом. Цьому праву кореспондує обов'язок сервітуарія «застосовувати земельний сервітут способом найменше обтяжливим для власника земельної ділянки» (п. 4 ст. 98 ЗК України). Одним з ключових моментів є обов'язок обох сторін: користуватися земельною ділянкою відповідно до її цільового призначення.

6. Відповідальність сторін.

7. Момент переходу права користування та передачі земельної ділянки сервітуарію. У разі якщо сторони виявили бажання посвідчити договір про встановлення сервітуту у нотаріуса, то такий договір набуває чинності з моменту його підписання сторонами та нотаріального посвідчення. Право земельного сервітуту вважається набутим землекористувачем з моменту

державної реєстрації такого права. Земельна ділянка вважається переданою за договором про встановлення сервітуту з моменту державної реєстрації цього права.

8. Інші умови. Підстави припинення договору суперфіцію (ст. 102 ЗК України та ст. 406 ЦК України), як вносяться зміни та доповнення до договору, вирішення спорів, кількість примірників (рекомендовано за кількістю сторін), роз'яснення статей законодавства, що застосовувалися при укладанні цього договору, та інше.

Таким чином, можна зробити висновок, що врахування основоположних засад земельного сервітуту та його особливостей дають змогу визначити структуру договору про його встановлення. Застосування останнього на практиці забезпечить дотримання прав та інтересів власників землі та землекористувачів у разі потреби використання чужих земельних ділянок.

Список використаних джерел:

1. Старостенко Д. Договір про встановлення земельного сервітуту: правові ознаки та істотні умови / Д. Старостенко // Юридична Україна. – 2015. – № 2. – С. 39–48.

Шульга М.В.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ГІДРОТЕХНІЧНИХ СПОРУД

Первісною редакцією Водного кодексу України (1995 р.) було встановлено, що в користування на умовах оренди водні об'єкти (їх частини) місцевого значення та ставки, що знаходилися в басейнах річок загальнодержавного значення, могли надаватися водокористувачам лише для риборозведення, виробництва сільськогосподарської і промислової продукції, а також у лікувальних і оздоровчих цілях. Орендодавцями водних об'єктів (їх частин) місцевого значення визнавалися Верховна Рада Автономної Республіки Кримі обласні ради. Закон закріплював можливість передачі окремих

повноважень щодо надання водних об'єктів (їх частин) місцевого значення відповідним органам виконавчої влади на місцях чи іншим державним органам. Отже із змісту наведених норм випливало, що перелічені водні об'єкти могли використовуватися на умовах оренди, передовсім для здійснення підприємницької діяльності, зокрема, для задоволення рибогосподарських потреб.

Водночас Земельний кодекс України (в редакції від 13 березня 1992 р.), визнаючи землями водного фонду землі, зайняті ріками, озерами, водоймами, болотами, гідротехнічними та іншими водогосподарськими спорудами, а також землі, виділені по берегах водойм під смуги відведення (ст. 78), встановлював, що землі водного фонду, що перебували в користуванні водогосподарських підприємств і організацій, могли надаватися за рішенням районної ради у тимчасове користування в тому числі і для риборозведення (ст. 79).

Чинний Земельний кодекс України в редакції від 17 травня 2012 р. (ст. 59) передбачає, що громадянам та юридичним особам органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування із земель водного фонду можуть передаватися на умовах оренди земельні ділянки озера, водосховища, інших водойм, як підкреслює В. І. Андрейцев, є сумнівним, оскільки водні об'єкти – це елементи водного фонду, і відносини щодо передачі в оренду водних об'єктів мають регулюватися нормами водного законодавства. Питання ускладнювалося ще й тим, що згідно із Законом України «Про оренду землі» від 6 жовтня 1998 р. земельна ділянка могла передаватися в оренду разом з водоймами, які знаходилися на ній або без них.

Слід звернути увагу й на те, що в оренду фактично передавалися й землі, зайняті гідротехнічними спорудами, які використовувалися на штучно створених водних об'єктах. За наведених обставин договірне оформлення орендних відносин, які стосувалися риборозведення, не завжди забезпечувало гарантії прав орендарів водних об'єктів. Переважна більшість укладених до 18.09.2012 р. договорів оренди, за якими використовуються водні об'єкти, сьогодні не відповідає вимогам чинного законодавства. Це зумовлено відсутністю на той час єдиного порядку надання водних об'єктів в оренду.

Певні зміни в зазначеній сфері відбулися з прийняттям Закону України від 18 вересня 2012 р. «Про аквакультуру» та затвердженням Кабінетом Міністрів України 29 травня 2013 р. Типового договору оренди водних об'єктів. Названими нормативно-правовими актами суттєво змінений порядок передачі в оренду водосховищ, ставків, озер та замкнених природних водойм. У зв'язку з цим діючі договори оренди повинні бути переглянуті та прив'язані у відповідність до вимог чинного законодавства. Поміж іншого ст. 51 Водного кодексу України (в редакції від 18 вересня 2012 р.) встановлено, що в договорі оренди водного об'єкта необхідно оформлювати право користування гідротехнічними спорудами.

Під гідротехнічними спорудами Закон України «Про аквакультуру» (ст.1) розуміє об'єкти нерухомого майна (земляні греблі та дамби, водозабірні споруди, повеневі водоскиди, донні водовипуски та ін.), що є інженерними спорудами, які призначені для управління водними ресурсами, а також для запобігання шкідливій дії вод.

Питання щодо правового режиму гідротехнічних споруд, як обов'язкового елемента штучно створеної водойми, має свою історію.

Як відомо, традиційно штучно створені водойми зазвичай розташовувалися в межах або за межами села чи селища на землях сільськогосподарського призначення, які перебували в постійному користуванні колгоспів, а в подальшому – колективних сільськогосподарських підприємств та колишніх радгоспів. Земельні дамби або земельні греблі як найпростіші земельні споруди у більшості випадків створювалися за рахунок сільськогосподарських підприємств. Не виключалось, що на їх будівництво використовувалися і кошти місцевих бюджетів. Але зазвичай технічна документація на них не розроблялась і вони не завжди були взяті на облік, тобто значились на балансі юридичної особи. Водночас мали місце й випадки, коли гідротехнічна споруда була зарахована на баланс юридичної особи, мала свою вартість і на неї нараховувались амортизаційні суми.

У процесі реформування аграрного сектору економіки держави гідротехнічні споруди були віднесені до майна, що не підлягає паюванню,

зокрема майна, яке неможливо виділити в натурі в рахунок майнового, а також об'єктів, які перебувають в загальному користуванні (п. 21 Методики уточнення складу і вартості пайових фондів майна членів колективних сільськогосподарських підприємств, в тому числі реорганізованих, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2001 р. № 177.

Гідротехнічні споруди не були включені і до об'єктів безоплатної передачі у комунальну власність об'єктів соціальної сфери, житлового фонду, в тому числі незавершеного будівництва, а також внутрішньогосподарських меліоративних систем колективних сільськогосподарських підприємств, що не підлягали паюванню в процесі реорганізації цих підприємств та передані на баланс підприємств – правонаступників. Виняток складають лише гідротехнічні споруди, які виступали необхідним елементом внутрішньогосподарської меліоративної системи, що була передана безоплатно в комунальну власність. Порядок безоплатної передачі у комунальну власність об'єктів соціальної сфери, житлового фонду та ін. затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2003 р. № 1253.

Типовим договором оренди водних об'єктів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 2013 р. № 420, встановлено, що об'єктом оренди за цим договором є: вода (водний простір) водного об'єкта, в тому числі рибогосподарської технологічної водойми та земельна ділянка під водним об'єктом. При цьому в п. п. 3, 4 Типового договору йдеться про те, що у межах об'єкта оренди розміщені гідротехнічні споруди, які разом з об'єктом оренди передаються орендарю.

Але в переважній більшості випадків наявність у складі штучно створених водойм і гідротехнічних споруд залишає відкритим питання про те, хто, коли, за які кошти створив ці споруди. Зазвичай технічна документація на ці споруди відсутня, так як і відсутній їхній власник.

Видається, що в наведеній ситуації було б доцільним визнати у встановленому порядку гідроспоруду безхазяйним майном (оскільки її власник невідомий) та прийняти її у власність територіальної громади з послідуючою

передачею цього об'єкта нерухомості в оренду у складі водного об'єкта. Цьому має передувати підготовча робота, яка стосується визначення технічного стану гідроспоруди на підставі обстеження та висновків експертів, встановлення рівня фізичного зносу та ін. В умовах децентралізації державної влади та реформування системи місцевого самоврядування запропонований підхід щодо визначення долі «нічийних» гідроспоруд штучно створених водних об'єктів був би доцільним та оптимальним.

Самусенко Л.А.,
кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры экологического и аграрного права,
Белорусский государственный университет

ОБОРОТОСПОСОБНОСТЬ ЗЕМЕЛЬНЫХ УЧАСТКОВ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ, РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И УКРАИНЫ

Общие положения об оборотоспособности земельных участков как объектов гражданских прав содержатся в аналогичных по содержанию ст. 129 Гражданского кодекса Республики Беларусь от 7 декабря 1998 г. (далее – ГК Беларуси),ст. 129 Гражданского кодекса Российской Федерации от 30 ноября 1994 г. (далее – ГК РФ) и ст. 178 Гражданского кодекса Украины от 16 января 2003 г. (далее – ГК Украины).В соответствии с нормами этих статей объекты гражданских прав можно подразделить на три группы:

1) оборотоспособные – которые могут свободно отчуждаться или переходить от одного лица к другому в порядке универсального правопреемства (наследование, реорганизация юридического лица) либо иным способом;

2) ограниченно оборотоспособные – которые могут принадлежать лишь определенным участникам оборота либо нахождение которых в обороте допускается по специальному разрешению; эти объекты определяются в порядке, установленном *законодательными актами*в ГК Беларуси,*законом* – в ГК РФ и ГК Украины;

3) изъятые из оборота – нахождениев обороте которых не допускается; эти объекты должны быть указаны в законе.

Особое указание в ГК Беларуси и ГК РФ сделано в отношении такого объекта гражданских прав, как земля: земельные участки могут отчуждаться или переходить от одного лица к другому иными способами в той мере, в какой их оборот допускается *законодательством об охране и использовании земель*в ГК Беларуси, *законами о земле*в ГК РФ. В ГК Украины такая норма отсутствует.

Следовательно, оборотоспособность земельных участков отличается от оборотоспособности иных объектов гражданских прав, предусмотренных ГК Беларуси и ГК РФ, поскольку регулирование этих вопросов отнесено к сфере земельного права. Указанное является основанием установления особых правил оборотоспособности земельных участков в законодательстве об охране и использовании земель (законах о земле).

Проанализируем земельное законодательство Российской Федерации в данной сфере как наиболее полно регулирующее эти отношения.

В Земельном кодексе Российской Федерации от 25 октября 2001 г. (далее – ЗК РФ) установлен перечень земельных участков, изъятых из оборота и ограниченных в обороте, а также определены особенности их правового статуса.

Согласно ст. 27 ЗК РФ земельные участки, отнесенные к землям, изъятым из оборота, не могут предоставляться в частную собственность, а также быть объектами сделок, предусмотренных гражданским законодательством. Вместе с тем, исходя из ст. 22 ЗК РФ изъятые из оборота земельные участки в исключительных случаях, установленных федеральными законами, могут быть переданы в аренду.

Перечень земельных участков, изъятых из оборота, является исчерпывающим(ст. 27 ЗК РФ). В него включены земельные участки, находящиеся в федеральной собственности, занятые следующими объектами: государственными природными заповедниками и национальными парками; обеспечивающими государственную безопасность и оборону; использования атомной энергии и иными.

Как видно, необходимость полного изъятия из оборота земельных участков, находящихся в федеральной собственности, обусловлена характером объектов, расположенных на этих участках. Указанные объекты предназначены для осуществления государством своих функций и обеспечивают выполнение общегосударственных задач.

Земельные участки, отнесенные к землям, ограниченным в обороте, в соответствии со ст. 27 ЗК РФ в частную собственность не предоставляются, за исключением случаев, установленных федеральными законами. При этом запрет на совершение сделок, предусмотренных гражданским законодательством, как в случае с земельными участками, изъятыми из оборота, отсутствует. Следовательно, эти земельные участки могут быть объектами сделок, а также в исключительных случаях, установленных федеральными законами,предоставляться в частную собственность.

К земельным участкам, ограниченным в обороте, относятся находящиеся в государственной или муниципальной собственностиземельные участкиз состава земель лесного фонда,в пределах которых расположены водные объекты,предоставленные для нужд организаций транспорта, связи и др. Перечень этих земельных участков также является исчерпывающим. Очевидно, что ограничение оборотоспособности земельных участков обусловливается необходимостью обеспечения их использования в интересах всего общества.

Как видим, ограниченная оборотоспособность земельных участков не связывается с их принадлежностью определенным участникам оборота либо нахождением в обороте по специальному разрешению, как это устанавливается гражданским законодательством, а зависит, как и в случае с земельными участками, изъятыми из оборота, от возможности либо невозможности их перехода от одного лица к другому гражданско-правовыми способами.

Таким образом, существуют отличия в характеристике земельных участков как объектов гражданских прав, изъятых и ограниченных в обороте, закрепленных в ГК РФ, и аналогичных земельных участков, определенных в ЗК РФ, что обусловлено особым характером регулирования земельных отношений,

учитывая особое значение земли как компонента природной среды, основы жизни и деятельности народа.

В отличие от ЗК РФ, в Кодексе Республики Беларусь о земле от 23 июля 2008 г. (далее – КоЗ Беларуси) и Земельном кодексе Украины от 25 октября 2001 г. (далее – ЗК Украины) отсутствуют термины «оборот», «оборотоспособность» земельных участков;не закреплен перечень земельных участков, изъятых из оборота и ограниченных в обороте. При этомКоЗ Беларуси в ст. 13 закрепляетперечень земельных участков, не подлежащих предоставлению в частную собственность, собственность иностранных государств и международных организаций, а ЗК Украины в ст. 84 устанавливает перечень земельных участков, которые не могут передаваться в коммунальную и частную собственность. Данные перечни земельных участков являются исчерпывающими.

Из анализа норм КоЗ Беларуси следует, что земельные участки, перечень которых закреплен в ст. 13, могут быть предметом сделок, в частности, аренды, субаренды (ст. ст. 17, 47), концессии (ст. 16),а также иными гражданско-правовыми способами переходить от одного лица к другому, например, в определенных статьями 55 и 56 случаях при переходе прав на недвижимое имущество и при реорганизации юридического лица. Следовательно, эти земельные участки не относятся к объектам, изъятым из оборота, т. е. таким, которые в противоположность земельным участкам, находящимся в обороте, не могут свободно отчуждаться или переходить от одного лица к другому в порядке универсального правопреемства (наследование, реорганизация юридического лица) либо иным способом, а являются объектами, ограниченными в обороте.

Аналогичный вывод можно сделать и в отношении земельных участков, перечень которых закреплен в ст. 84 ЗК Украины. Эти земельные участки могут быть предметом сделок: аренды, субаренды (ст. 93 ЗК Украины), концессии (ст. 94 ЗК Украины), а также иным гражданско-правовым способом переходить от одного лица к другому, в частности, при переходе права собственности на дом или его часть по договору пожизненного содержания (ч. 3 ст. 120 ЗК

Украины).

Несмотря на то, что перечень земельных участков, изъятых из оборота, в КоЗ Беларуси и ЗК Украины не закреплен, такие земельные участки фактически существуют, что обусловливается характером расположенных на них объектов: оборонных,использования атомной энергиии т. п.Однако эти участкипопадают в перечень земельных участков, который установлен в ст. 13 КоЗ Беларуси и ст. 84 ЗК Украины.

В целях восполнения пробела, существующего в КоЗ Беларуси и ЗК Украины относительно земельных участков, изъятых из оборота, целесообразно закрепить перечень земельных участков,не подлежащих предоставлению в частную собственность, собственность иностранных государств и международных организаций в КоЗ Беларуси, в частную и коммунальную собственность в ЗК Украины, которые не могут быть предметом сделок и внести изменения и дополнения в соответствующие статьи.

Федорович В.І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ТА ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ

Право власності обумовлює економічну владу власника над належним йому майном. Межі економічної свободи, яка є у власника, є найбільшим порівняно з усіма іншими особами, що володіють майном на інших, похідних від права власності,титулах.

Найважливішою рисою права власності є можливість власника не тільки володіти своїм майном, а й розпоряджатися ним.

Право власності - це первісне суб’єктивне право, що безпосередньо виникає із закону. Воно передбачає можливість власника на свій розсуд використовувати, належну йому земельну ділянку в межах, встановлених законом, а такі межі повинні встановлюватися у публічних інтересах.

Нормативно закріплене поняття «право власності» міститься у Цивільному кодексі (ЦК) України,у ст.316 якого вказується, що правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Чинний Земельний кодекс (ЗК) України у ст.78 визначає право власності на землю як право володіти, користуватися та розпоряджатися земельними ділянками.

Розбіжність між визначеннями поняття права власності між ЦК та ЗК пояснюється тим, що чинний ЗК був прийнятий раніше за ЦК, тому цивільно-правові поняття та категорії у ньому «запозичені» із чинного на момент його прийняття ЦК України 1963 року.

Визначаючи зміст права власності ЦК (ст.317) закріплює, що власникові належать права володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном.

Разом з тим, виникає питання про достатність повноважень володіння, користування та розпорядження для характеристики змісту права власності на земельну ділянку.

ЦК визначає також просторові межі права власності . Право власності на земельну ділянку поширюється на поверхневий (ґрунтовий) шар у межах цієї ділянки, на водні об’єкти, ліси, багаторічні насадження, які на ній знаходяться, а також на простір, що є над і під поверхнею ділянки, висотою та глибиною, які необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель та споруд. Власник земельної ділянки може використовувати на свій розсуд все, що знаходиться над і під поверхнею земельної ділянки , якщо інше не встановлено законом та якщо це не порушує прав інших осіб.

Відносини володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою, що складають зміст права власності на землю, регулюються і цивільним, і земельним законодавством.

Зміст права власності в загальному визначається цивільним законодавством, а потім конкретизується в земельному законодавстві. Необхідно розрізняти права власника земельної ділянки, визначені у цивільному праві, і права та обов’язки власника, закріплені у земельному праві.

Зміст права власності на земельну ділянку не вичерпується вказаною вище тріадою правомочностей власника.

Далеко не всі права власників землі, передбачені законодавством, кореспондують цим трьом правомочностям. Характер прав власників землі такий, що інколи непросто визначити, яке право зв'язано з правомочностями володіння чи користування. Більше того, власники земельних ділянок володіють і такими правами, які не пов'язані прямо із вказаними правомочностями.

Принциповою особливістю змісту права власності на землю у земельному праві є те, що його зміст складають як права, так і обов'язки власника.

Необхідно відзначити, що земельне законодавство закріплює принцип, відповідно до якого здійснення власником свого права є одночасно і його обов'язком. За загальним правилом неможливо володіти землею ні на праві власності, ні на інших правах і не використовувати землю. Цей висновок випливає із змісту ст.90 ЗК, яка закріплює права власників земельних ділянок, і ст.91 ЗК яка визначає їх обов'язки. Аналогічних норм у цивільному законодавстві немає.

Відповідно до ст. 90 ЗК власники земельних ділянок мають право:

а) продавати або іншим шляхом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину;

б) самостійно господарювати на землі;

в) власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену продукцію;

г) використовувати у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові насадження, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі;

ґ) на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом;

д) споруджувати жилі будинки, виробничі та інші будівлі і споруди.

Умовно права власників земельних ділянок можна поділити на три групи:

1. Права, які можуть здійснюватися практично повністю на розсуд власника, наприклад право здійснювати посіви і посадки сільськогосподарських культур.

2. Права, реалізація яких можлива тільки при дотриманні умов і вимог передбачених в законі, наприклад, право використовувати для власних потреб загальнопоширені корисні копалини, прісні підземні води.

3. Права, що можуть бути реалізовані тільки на підставі відповідних дозволів, наприклад, право забудови земельної ділянки, що обумовлено вимогою отримання дозволу на будівництво.

Правам власників землі кореспондують відповідні обов’язки, визначені ст.91 ЗК.Покладення того чи іншого обов’язку на власника обумовлено здебільшого місцезнаходженням земельної ділянки, а характер обов’язків визначається приналежністю земельної ділянки до конкретної категорії земель.

Відповідно до ст.91 ЗК власники земельних ділянок зобов’язані:

а) забезпечувати використання їх за цільовим призначенням;

б) додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля;

в) своєчасно сплачувати земельний податок;

г) не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів;

ґ) підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі;

д) своєчасно надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом;

е) дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних з встановленням земельних сервітутів та охоронних зон;

є) зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем;

ж) за свій рахунок привести земельну ділянку у попередній стан у разі незаконної зміни її рельєфу, за винятком здійснення такої зміни не власником

земельної ділянки, коли приведення у попередній стан здійснюється за рахунок особи, яка незаконно змінила рельєф.

Крім зазначених обов'язків законом можуть бути встановлені інші обов'язки власників земельних ділянок. Зокрема, обов'язки здійснювати заходи по охороні земель, лісів, водних об'єктів та інших природних ресурсів.

Широке коло обов'язків власників земельних ділянок конкретизується у законодавстві, що визначає правовий режим відповідної категорії земель.

Права власників земельних ділянок і відповідно межі розсуду власників при їх здійсненні отримують свій подальший розвиток і в інших нормах земельного законодавства, в законодавстві про надра, водному, лісовому, містобудівному законодавстві та ін.

Все це означає, що зміст права власності на землю визначається в основному в земельному законодавстві, законодавстві про природні ресурси, а не у цивільному законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. №40-44, з наступними змінами та доповненнями.

2. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 12-13., з наступними змінами та доповненнями.

3. Крассов О.И. Право собственности на землю в странахЕвропы: монография / О.И. Крассов. – М.: Надра: ИНФРА – М., 2014. – 400с.

Багай Н.О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права,
Прикарпатський національний університет
імені В. Стефаника

ВИРОБНИК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Проблема термінології в нормативно-правових актах аграрного законодавства не є новою. Зумовлена вона відсутністю єдиних законодавчих визначень таких важливих понять: «сільське господарство», «сільськогосподарське виробництво», «сільськогосподарська продукція», «виробник сільськогосподарської продукції», «сільськогосподарський товаровиробник» та деяких інших.

Поняття «виробник сільськогосподарської продукції» вперше було визначено у Законі України № 575-VI від 23 вересня 2008 р. «Про сільськогосподарський перепис» [1]. Відповідно до частини 1 ст. 1 цього Закону, виробники сільськогосподарської продукції – це «юридичні особи всіх організаційно-правових форм господарювання та їх відокремлені підрозділи, фізичні особи (фізичні особи-підприємці, домогосподарства), які займаються сільськогосподарською діяльністю, передбаченою класифікацією видів економічної діяльності, мають у володінні, користуванні або розпорядженні землі сільськогосподарського призначення чи сільськогосподарських тварин» [1].

Слід зазначити, що поняття «виробник сільськогосподарської продукції» використовується в інших нормативно-правових актах, зокрема, в Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» (ст.ст. 1, 6, 9) [2], Податковому кодексі України (ст.ст. 46, 134, 137) [3] та інших. Тому чіткість і повнота законодавчого визначення цього терміна є дуже важливою.

До числа виробників сільськогосподарської продукції законодавство включає поряд з юридичними особами й їхні відокремлені підрозділи.

Очевидно, мова йде про філії юридичної особи чи інші форми відокремлених підрозділів, адже представництва створюються лише з метою представництва і захисту інтересів юридичної особи. Відповідно до частини 1 ст. 95 Цивільного кодексу України, філією є відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташований поза її місцезнаходженням та здійснює всі або частину її функцій [4]. Проте, в разі визнання відокремлених підрозділів юридичної особи виробниками сільськогосподарської продукції, виникатиме закономірне запитання стосовно їхньої правосуб'єктності. Також не зовсім зрозуміло, чи вважатиметься у такому разі й сама юридична особа виробником сільськогосподарської продукції чи лише її відокремлений підрозділ. Видається, що виробником сільськогосподарської продукції доцільно вважати саме юридичних осіб, а не їхні відокремлені структурні підрозділи.

Як випливає з законодавчого визначення, до фізичних осіб, що є виробниками сільськогосподарської продукції, належать фізичні особи-підприємці та домогосподарства. Вважаємо спірним включення домогосподарств до числа фізичних осіб, що є виробниками сільськогосподарської продукції. Відповідно до статті 1 Закону України «Про сільськогосподарський перепис», під домогосподарством слід розуміти «сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життєдіяльності, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких із цих стосунків, або перебувати і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи» [1]. В такому розумінні термін «домогосподарство» якщо й може вважатися більш-менш прийнятним для цілей сільськогосподарського перепису, то навряд чи може використовуватися в інших нормативних актах, адже з юридичної точки зору аграрна правосуб'єктність таких «домогосподарств» викликатиме обґрунтовані зауваження. Врешті, й саме трактування домогосподарств як «сукупності (фізичних) осіб» є недостатньо вдалим. Тому абсолютно вірно зазначила Я. З. Гаєцька-Колотило, що «домогосподарство»… як таке не може вважатися ані

виробником сільськогосподарської продукції, ані тим більше суб'єктом аграрних правовідносин» [5, с. 122].

Для віднесення фізичних та юридичних осіб до числа виробників сільськогосподарської продукції за чинним законодавством необхідно, щоб вони відповідали двом критеріям: 1) займалися сільськогосподарською діяльністю, передбаченою класифікацією видів економічної діяльності; 2) мали у володінні, користуванні або розпорядженні землі сільськогосподарського призначення чи сільськогосподарських тварин. Щодо заняття сільськогосподарською діяльністю, то вид діяльності суб'єкта визначається згідно з Класифікацією видів економічної діяльності ДК 009:2010, затвердженою Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 457 від 11 жовтня 2010 р. «Про затвердження та скасування Національних класифікаторів» [6]. Разом з тим, цю ознаку можна розкривати через зміст пов'язаного поняття «сільськогосподарська продукція». Тому більш вдалим в цьому сенсі є визначення В. М. Єрмоленка, на думку якого, «сільськогосподарським виробником є фізична або юридична особа, яка здійснює виробництво і самостійну переробку власновиробленої продукції рослинництва і тваринництва» [7, с.87].

Цілком обґрунтованим є другий критерій в частині віднесення до числа виробників сільськогосподарської продукції лише тих суб'єктів, що мають у володінні, користуванні або розпорядженні землі сільськогосподарського призначення, адже землі є основним і незамінним засобом виробництва у сільському господарстві. Слід погодитися з М. М. Чабаненком, який підкреслює, що необхідною умовою виробництва сільськогосподарської продукції є використання земель, наявність прав на землю також можна розглядати як ознаку виробника сільськогосподарської продукції [8, с. 141]. Водночас спірною видається можливість віднесення до виробників сільськогосподарської продукції тих фізичних і юридичних осіб, що мають у володінні, користуванні чи розпорядженні сільськогосподарських тварин, проте не використовують землі сільськогосподарського призначення. Адже

можливість здійснення сільськогосподарської виробничої діяльності навіть у сфері тваринництва потребує використання земель як засобу виробництва.

Таким чином, вважаємо, що до виробників сільськогосподарської продукції доцільно відносити юридичних осіб різних організаційно-правових форм та фізичних осіб, що здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції власного виробництва та мають у володінні, користуванні чи розпорядженні земельні ділянки сільськогосподарського призначення.

Потрібно також відзначити необхідність узгодження змісту понять «виробник сільськогосподарської продукції», «сільськогосподарський товаровиробник», «сільськогосподарське підприємство», які використовуються в нормативно-правових актах. При цьому термін «виробник сільськогосподарської продукції» є найширшим за змістом, оскільки включає як юридичних, так і фізичних осіб, в тому числі й осіб, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції для власного споживання. Для повного розуміння змісту поняття «виробник сільськогосподарської продукції» необхідним також є нормативне закріплення термінів «сільськогосподарська продукція», «сільськогосподарське виробництво». Оскільки наведені поняття є взаємозв’язаними та взаємообумовленими за змістом, вони повинні би визначатися в єдиному нормативно-правовому акті.

Список використаних джерел:

1. Про сільськогосподарський перепис: Закон України № 575-VI від 23.09.2008 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/575-17 (дата звернення: 20.03.2017).

2. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України № 469/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр (дата звернення: 20.03.2017).

3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 20.03.2017).

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 20.03.2017).

5. Гаєцька-Колотило Я. З. До питання базових понять у сфері аграрних правовідносин. Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія : Юридична. 2015. Вип. 2. С. 115-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2015_2_14 (дата звернення: 20.03.2017).

6. Про затвердження та скасування Національних класифікаторів: Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики №457 від 11.10.2010 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10 (дата звернення: 20.03.2017).

7. Аграрне право України : Підручник / за заг. ред. В.М. Єрмоленка. К. : Юрінком Інтер, 2010. 608 с.

8. Чабаненко М. М. Сільськогосподарський товаровиробник як аграрно-правова категорія / Проблеми інтеграції та диференціації в екологічному праві : матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу (м. Дніпропетровськ, 25 вересня 2014 р.). Дніпропетровськ: НДУ, 2014. 274 с. С. 137–145. URL: http://ir.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/147479/1/137-144.pdf (дата звернення: 20.03.2017).

Батигіна О.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права,
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Від рівня належної організації охорони праці, залежить рівень професійної захворюваності, травматизації, а саме головне рівень здоров’я працівників сільського господарства. А як відомо сільськогосподарське виробництво є однією з найбільш травмонебезпечних галузей. Від нещасних випадків, пов’язаних зі здійсненням сільськогосподарського виробництва травмуються, гинуть та отримують професійні захворювання багато

сільськогосподарських працівників. Стан умов і безпеки праці в сільськогосподарському виробництві, а відповідно і належного рівня здоров’я, у багатьох країнах залишається незадовільним. Ризик стати жертвою нещасного випадку або професійного захворювання в країнах, що розвиваються в декілька разів вищий, ніж у розвинутих країнах. Правдива офіційна статистика щодо виробничих ризиків у сільському господарстві відсутня. Дуже часто підприємства не повідомляють про незначні травми та нещасні випадки на виробництві. Тому дана тема набуває особливої актуальності для дослідження.

У 1946 р., у статуті ВОЗ було визначено здоров'я людини як стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів [1]. Право на здоров'я є одночасно залежним і має важливе значення для досягнення інших прав людини. Право на працю повинно також реалізовуватися виключно з огляду на повну реалізацію права на здоров’я.

Основні міжнародні положення щодо безпеки праці були закладені ще у ст. 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнали право кожного на справедливі та сприятливі умови праці, умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни.

Більш детальна міжнародно-правова регламентація охорони здоров’я працівників у сфері сільського господарства здійснюється у Конвенції Міжнародної організації праці про безпеку та гігієну праці у сільському господарстві від 05 червня 2001 р. № 184. Держави, які підписали Конвенцію, повинні розробляти, впроваджувати і періодично переглядати погоджену національну політику в галузі безпеки і гігієни праці у сільському господарстві. Ця політика ставить за мету профілактику нещасних випадків і ушкодження здоров'я, які настають з виробничих причин, через усунення, зведення до мінімуму виробничих ризиків чи встановлення контролю за ними у сільському господарстві. Відповідно до ст. 1 Конвенції для цілей цієї Конвенції термін «сільське господарство» охоплює сільськогосподарську та лісівницьку

діяльність, здійснювану на сільськогосподарських підприємствах, у тому числі рослинництво, лісівництво, тваринництво, розведення комах, первинну переробку продукції рослинного й тваринного походження власником підприємства чи від його імені, а також використання та обслуговування механізмів, устаткування, пристосувань, інструментів і сільськогосподарських агрегатів, зокрема будь-які технологічні процеси, зберігання, операції чи транспортування на сільськогосподарському підприємстві, які безпосередньо пов'язані із сільськогосподарським виробництвом. Тобто у даному контексті сільське господарство визначається достатньо широко і не лише як виробництво рослинницької, тваринницької чи рибницької продукції у сільській місцевості, а й у поєднанні з технологічними процесами переробляння сільськогосподарської продукції.

Положення вищезазначеної конвенції базуються на принципах, утілених у відповідних міжнародних конвенціях та рекомендаціях про працю та охорону здоров’я, зокрема у Конвенції МОП про умови праці на плантаціях від 24 червня 1958 р. № 110, Конвенції МОП про допомоги у випадках виробничого травматизму від 08 липня 1964 р. № 121, Конвенції МОП про інспекцію праці в сільському господарстві від 25 червня 1969 р. № 129, Конвенції МОП про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище від 22 червня 1981 р. № 155, Конвенції МОП про служби гігієни праці від 26 червня 1985 р. № 161, Конвенції МОП про безпеку в застосуванні хімічних речовин на виробництві від 25 червня 1990 р. № 170 та відповідних Рекомендаціях Міжнародної організації праці тощо. Важливі положення щодо захисту здоров’я працівників від професійного ризику містяться у Рекомендаціях МОП щодо захисту працівників від професійного ризику, спричинюваного забрудненням повітря, шумом та вібрацією на робочих місцях № 156 від 20 червня 1977 р. Згідно п.1 дані Рекомендації повинні, в міру можливості, застосовуватися до всіх галузей економічної діяльності, а відповідно і у сфері сільськогосподарської діяльності повинен здійснюватися контроль за станом здоров'я працівників.

Пунктом 16 Рекомендацій встановлено, що контроль за станом здоров'я повинен здійснюватися в наступних умовах: попереднє медичне обстеження

перед призначенням на роботу; періодичні медичні обстеження через відповідні проміжки часу; біологічні або інші аналізи чи обстеження, потрібні для оцінки ступеня впливу, якого зазнав працівник, а також перевірки стану його здоров'я; біологічні, медичні та інші аналізи чи обстеження, котрі проводяться на регулярній основі і протягом тривалого періоду часу після припинення виконання роботи.

У свою чергу у ст. 19 Конвенції МОП № 129 «Про інспекцію праці у сільському господарстві» від 25 червня 1969 р. зроблено акцент на тому, що інспекцію праці в сільському господарстві повинні інформувати про всі нещасні випадки на виробництві та про професійні захворювання у сільськогосподарському секторі у таких випадках і таким чином, як це передбачено національним законодавством. Інспектори праці повинні брати участь, у міру можливості, в будь-якому розслідуванні на місці причин найбільш серйозних нещасних випадків на виробництві або професійних захворювань, особливо коли вони трапляються з кількома працівниками або мають смертельні наслідки. Але з огляду на специфічність ведення сільськогосподарської діяльності, де у більшості випадків превалюють сімейного типу організації по веденню сільськогосподарської діяльності, вищезазначені положення міжнародного та національного законодавства не завжди дотримуються.

Найбільше виникає проблем щодо травматизації, професійних захворювань та гибелі у працівників зайнятих у рільництві: трактористів, механізаторів, ремонтників, при роботі з пестицидами та агрохімікатами тощо. Найважчі травми спостерігаються у тваринницьких і бурякосійних господарствах, які мають низький рівень механізації, порівняно з іншими підприємствами. Також до найрозповсюджених ризиків, які можуть спричинити травмування та захворювання при виконанні професійних функцій у сільському господарстві відносять: машини, такі як трактори, вантажівки і комбайни, і ріжучі та колючі інструменти; небезпечні хімічні речовини; токсичні або алергенні речовини; рослини, квіти, пил, тваринні відходи; канцерогенні речовини; шум і вібрація; ергономічні небезпеки: неправильне

використання обладнання та інструментів, неприродне положення тіла або тривалі статичні пози, носіння тягарів, одноманітної роботи; екстремальні температури із-за погодних умов; вплив диких і отруйних тварин, комах, павуків та змій тощо.[2]. Доволі виправдано велику увагу у науковій літературі приділено ризикам пов'язаним із взаємодією людини із засобами захисту рослин, а саме пестицидами та агрохімікатами, без яких зараз сільське господарство просто не є можливим [3].

На міжнародно-правовому рівні особливої уваги приділено втраті здоров'я дітьми, які зобов'язані у силу різних обставин працювати у сфері сільського господарства. Серед міжнародно-правових актів потрібно відзначити Конвенцію МОП про мінімальний вік допуску дітей до роботи у сільському господарстві від 25 жовтня 1921 р. №10, де у ст.1 зазначено, що діти віком до чотирнадцяти років не можуть бути прийняті на роботу або працювати в державних чи приватних сільськогосподарських підприємствах у години, встановлені для відвідування школи. Якщо вони використовуються на такого роду роботах у позашкільні години, то ця робота не повинна бути на шкоду їхньому відвідуванню школи. Аналогічні положення закріплення у більшості законодавчих актів країн світу.

Важливим є питання щодо належної та забезпеченої компенсації втрат здоров'я працівниками сільського господарства. Відповідно до ст. 1 Конвенції МОП про відшкодування при нещасних випадках на роботі в сільському господарстві № 12 від 12 листопада 1921 р. кожний член Міжнародної Організації Праці, що ратифікує цю Конвенцію, зобов'язується поширити на всіх осіб, які отримують заробітну плату в сільському господарстві, закони і постанови, що передбачають компенсацію працівникам за тілесне ушкодження при нещасному випадку, що трапився внаслідок або під час його роботи за наймом.

Важливого значення для постраждалих працівників сільського господарства від професійних захворювань або виробничих трав має Конвенція МОП № 128 від 29 червня 1967 р. про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника.

Як бачимо, особливості та система заходів охорони праці та здоров’я працюючих у сільському господарстві тісно пов’язані із постійно зростаючою кількістю технологічних процесів, різноманітних речовин, виробничих умов, що становлять небезпеку для життя та здоров'я сільськогосподарських працівників, і тому є потрібним врахування цих нових небезпечних та шкідливих чинників з метою розробки ефективних заходів та засобів з охорони праці та здоров’я і їх закріплення на законодавчому рівні окремих країн.

Список використаних джерел:

1. Устав (Конституция) ВОЗ принят Международной конференцией здравоохранения, от 22 июля 1946 г. // http://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/RU/constitution-ru.pdf?ua=1

2. Safety and health in agriculture. International Labour Office // http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/%40ed_protect/%40protrav/%40safework/documents/publication/wcms_110193.pdf

3. Vitalii M. Pashkov, Olena M. Batyhina, Maryna V. Trotska.: Legal Restraints of Pesticide Effect on Human Organism and Environment under International Legislation; Wiad Lek 2017, 70, 2, cz. II, 366-371.

Гаєцька-Колотило Я.З.,
кандидат юридичних наук, доцент,
Львівський державний університет
внутрішніх справ

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ОБСЛУГОВУЮЧИЙ КООПЕРАТИВ: ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

У схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки [1] відзначається, що потенціал сільськогосподарської кооперації в Україні є нереалізованим, а чинна система української сільськогосподарської кооперації за всі роки розвитку має результатом 1098 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (станом на 1 квітня 2017 року), з яких реально провадять господарську діяльність лише

590.Такій ситуації сприяло як недоліки, прогалини та неузгодженість чинного, в тому числі кооперативного, законодавства, так і запізнілий факт його прийняття вже у розпалі аграрної та земельної реформ, коли перевагу надавалось іншим організаційно-правовим формам господарювання.

Водночас, необхідно відзначити, що у 2018 році зацікавленість у розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні дещо зросла. Послугувала цьому і постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств»[2], якою передбачається надання фінансової підтримки сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам. У той же час вище згадана постанова КМУ ставить певні додаткові, у порівнянні із законодавством України про кооперацію, вимоги до сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів щодо їх кількісного та якісного складу (не менше ніж 20 членів, серед яких повинні бути не менше ніж одне фермерське господарство, а інші - фізичні особи, у власності та користуванні кожної з яких перебуває не більше ніж 100 га земель сільськогосподарського призначення). Це об’єктивно зумовлює необхідність уточнити основні юридичні ознаки, які характеризують сільськогосподарський обслуговуючий кооператив як юридичну особу та суб’єкта господарювання.

Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» у редакції Закону від 20 листопада 2012 р. [3]розглядає його як сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об’єднання фізичних та/або юридичних осіб-виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів. Оскільки визначальною ознакою будь-яких кооперативів, в тому числі і сільськогосподарських, яка відрізняє їх від інших юридичних осіб, є мета, то одразу ж кидається у вічі, на її невідповідність у видовому понятті «сільськогосподарський обслуговуючий кооператив» та у родовому понятті «сільськогосподарський кооператив». У

першому випадку йдеться про захист економічних інтересів членів кооперативу, у другому – про задоволення економічних, соціальних та інших потреб. Між тим, у філософській, економічній, юридичній та ін. спеціальній літературі поняття «інтереси» та «потреби» не ототожнюються. Не вдаючись у дискусію, варто наголосити, що «для потреби об'єктом слугує насамперед предмет її задоволення як такий, тимчасом як для інтересу — соціальні відносини, установи, інститути, що відіграють визначальну роль у життєдіяльності даної соціальної спільноти» [4]. Тож, саме задоволення потреб, насамперед економічних, є метою будь-яких кооперативів. І це може досягатися різними способами.

У ч. 1 ст. 9 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» уточнюється,щоздійснюючи обслуговування своїх членів-виробників сільськогосподарської продукції, останні не мають на меті одержання прибутку, і є неприбутковими організаціями. Як критерії неприбутковості вказуються те, що кооператив надає послуги тільки своїм членам;члени кооперативу несуть відповідальність за зобов’язаннями, взятими перед кооперативом щодо їх участі у господарській діяльності кооперативу;послуги надаються з метою зменшення витрат та/або збільшення доходів членів кооперативу. Інші критерії неприбутковості визначені Законом України від 17 липня 2015 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій», а саме:організація утворена та зареєстрована в порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації;установчі документи якої містять заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників), членів такої організації, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб;установчі документи якої передбачають передачу активів одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зарахування до доходу бюджету у разі припинення юридичної особи (у результаті ліквідації, злиття, поділу, приєднання або перетворення);внесена контролюючим органом до Реєстру неприбуткових

установ та організацій (пп. 133.4.1 п. 133.4 ст. 133 Податкового кодексу України).

У цій же ж ст. 9 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» згадується про фінансовий результат господарської діяльності (чистий доход) кооперативу, який після виконання зобов'язань кооперативу розподіляється загальними зборами у вигляді відрахувань до фондів кооперативу, кооперативних виплат його членам та нарахувань на паї членам кооперативу, у тому числі асоційованим. Розподіл результатів господарської діяльності у виглядівиплат його членам та нарахувань на паї членам кооперативу, як мінімум, спростовує неприбутковість кооперативу згідно із критеріями податкового законодавства, і не може бути ознакою сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу,для якого визначальною є мета, принципи та завдання, здійснювані для досягнення мети. Зрештою, терміном «неприбутковість» послуговується податкове законодавство, завдання якого полягає регулювати фіскальні відносини. Відтак, відповідність критеріям неприбутковості у фіскальних правовідносинах передбачає можливість не бути платником податку на прибуток.

Свого часу правомірною була концепція розвитку кооперативного руху, визначена Указом Президента України від 19 грудня 2000 р. «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах» [5], де, окрім визначення правових засад діяльності кооперативів, вказувалось на недопущення подвійного оподаткування доходів від кооперативної діяльності. А це означає, що оподаткуванню підлягають доходи членів кооперативу, які вони отримали, зокрема, у формі виплат на паї,а не доходи кооперативу як юридичної особи, як суб'єкта господарювання, оскільки він є об'єднанням осіб, а не капіталів, створюється та діє виключно в інтересах його засновників та членів та для задоволення їхніх потреб. Відтак, варто погодитись з Т.М. Чуриловою, яка у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовано дійшла висновку, що чинне кооперативне та податкове законодавство не враховують особливостей правової природи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів

[6].Отже, є нагальна необхідність узгодити між собою норми кооперативного та податкового законодавства, і визнавати кооперативи не неприбутковими організаціями, а закріплювати їх особливий статус і наділити ознаками, властивими кооперативам, та визначити особливий режим оподаткування доходів їх членів з урахуванням мети та соціальної місії кооперативів.

Не менш важливо узгодити норми кооперативного законодавства з цивільним та господарським законодавством та уніфікувати термінологію, якою послуговуються ці галузі законодавства і права. Кооперативи, зокрема і сільськогосподарські обслуговуючі, є юридичними особами, і недоцільноу Цивільному кодексі України з урахуванням класифікації юридичних осіб в організаційно-правовій формі товариств відносити їхдо підприємницьких або до непідприємницьких товариств. Подібно і в Господарському кодексі України, де кооперативи розглядаються як корпоративні підприємства у формі підприємств колективної власності (при цьому це стосується лише виробничих кооперативів та підприємств споживчої кооперації).

Неузгодженість нормативно-правових актів різної галузевої приналежності і щодо понятійного апарату, і щодо розуміння місця кооперативів в системі юридичних осіб, і щодо особливої соціально-економічної місії у розвитку економічних відносин, об’єктивно вимагають прийняття Кооперативного кодексу або ж іншого єдиного загального закону, який би врахував економічну та юридичну природу кооперативів, і які займають особливе і самостійне місце, не будучи ані суб’єктами підприємництва у класичному розумінні, ані не належати до непідприємницьких товариств. Це повинно враховувати і податкове законодавство. На жаль, теоретичні проблеми визначення статусу кооперативів та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів не сприяють поширенню та розвитку однієї із найпрогресивніших, демократичних та соціально орієнтованих форм господарювання, що надзвичайно позитивно зарекомендували себе у цивілізованому світі.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80.
2. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств: постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF.
3. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України у редакції Закону від 20 листопада 2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80.
4. Івашев Є. В. Антропологія як підґрунтя аксіології права: людські потреби – інтереси – цінності // Актуальні проблеми держави і права, 2011. – с. 303.
5. Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах: Указ Президента України від 19 грудня 2000 р. // http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/1348/2000.
6. Чурилова Т.М. Правове регулювання діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: автореф. дис ... канд. юрид. наук / Т. М. Чурилова . – Київ : Б. в., 2011 . – 19 с. – с.7.

Григор'єва Х. А.
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
Національний університет
«Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ ПРАВОВІ НОВЕЛИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ВИНОГРАДАРСТВА, САДІВНИЦТВА І ХМЕЛЯРСТВА В УКРАЇНІ

Трансформації державної підтримки сільського господарства, які спостерігаються останніми роками, поєднують різні тенденції та демонструють

низку протиріч. Однак серед позитивних аспектів слід виокремити відновлення фінансування програм підтримки галузей виноградарства, садівництва і хмелярства. Цьогорічний Закон України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» передбачив виділення коштів у розмірі 300 млн грн за програмою «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними». Звичайно, у порівнянні із минулорічною сумою підтримки у 75 млн грн (та позаминулорічною її повною відсутністю), можна відмітити прогрес. Проте на тлі втрати спецрежиму ПДВ та фінансування за рахунок спеціального збору, які давали значні суми підтримки, а також ураховуючи курсові зміни – цьогорічні бюджетні спрямування є досить скромними.

З метою урегулювання порядку надання цих коштів аграріям Кабінет Міністрів України прийняв рішення вкотре оновити Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства, затверджений постановою від 15 липня 2005 року. Отже, наразі виникає потреба у науковому аналізі оновленого аграрного нормативно-правового акту. З огляду на об’єктивно обмежений формат тез, у даній доповіді зупинимося лише на окремих головних аспектах.

Перше, що кидається в очі при аналізі оновленого Порядку, – це скорочення і зміна переліку напрямів, за якими надається підтримка. У результаті змін кількість потенційних напрямів фінансування зменшилася з восьми до п’яти. Крім того з’явилося принципове положення, відповідно до якого «залежно від обсягів бюджетних коштів на відповідний бюджетний рік та пріоритетності окремих напрямів державної підтримки Мінагрополітики визначає напрями, за якими буде надаватися державна підтримка у такому бюджетному році». Цим своїм правом Мінагрополітики вже скористалося, видавши наказ від 12 березня 2018 року «При визначення напрямів державної підтримки розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства на 2018 рік». Відповіднодо цього наказу фінансування за бюджетною програмою у 2018 році здійснюється за напрямом придбання садивного матеріалу плодово-ягідних культур, винограду і хмелю. Тобто із п’яти напрямів, вказаних у Порядку,

фінансуватиметься, а значить – реально діятиме у 2018 році – лише один. Якщо врахувати, що інші напрями (витрати на закладення насаджень, будівництво холодильників, лабораторних комплексів) є похідними, то у такому разі простежується певна логіка: спочатку масовано фінансується придбання садивного матеріалу, а вже потім – усі інші дії, спрямовані на подальше обслуговування галузі. Однак все ж є кілька зауважень. По-перше, обрана тактика стимулює появу нових насаджень, проте не гарантує державну підтримку в подальшому. Це важливо з огляду на особливість галузей виноградарства, садівництва і хмелярства, яка полягає у довготривалості процесу обороту капіталу і повернення вкладених коштів. Закладенням насаджень справа не закінчується, а лише розпочинається. А досвід хаотичного запровадження і відміни державної підтримки аграріїв, який, на превеликий жаль, є невідмінним атрибутом вітчизняної аграрної політики, залишає питання відкритим. Так, окрилившись сьогодні державною підтримкою, суб'єкти господарювання можуть збільшити площі своїх насаджень, проте потенційно ризикують залишитися надалі без підтримки. По-друге, фахівці вказують на те, що першочерговим завданням наразі є не стільки розширення насаджень, скільки розвиток обслуговуючої інфраструктури, яка дозволить якісно зберігати, обробляти і продавати продукцію. Існує думка, що саме внаслідок недосконалості інфраструктури власники насаджень змушені їх скорочувати чи відмовлятися від даного виду агробізнесу. Відсутність холодильних установок та іншого технічного обладнання спричиняє швидке псування продукції та її квапливу реалізацію за низькими цінами. Саме інфраструктурний напрям є найбільш затратним, а у поточному році не отримає фінансування з боку держави.

Також уваги заслуговує сам механізм підтримки, який пропонується в оновленому Порядку. Зупинимося на механізмі підтримки придбання садивного матеріалу, як найбільш актуальному у 2018 році. Підтримка надаватиметься таким чином: суб'єкту господарювання компенсуватиметься 80% вартості придбаного у поточному та попередньому роках садивного матеріалу плодово-ягідних культур, винограду та хмелю, але не більше

встановлених Мінагрополітики нормативів за умови закладення насаджень у поточному році. Тобто садивний матеріал має бути закуплений у минулому або поточному році і насаджений протягом 2018 року. Таке формулювання має кілька підстав: а) щоб компенсувати лише ті насадження, які фактично були закладені 2018 року; б) щоб уникнути спекуляцій: наприклад, закупили садивний матеріал, але після одержання компенсації продали його. Для уникнення зловживань сума компенсації має дві межі: відсоткову і нормативну. Крім того, у п. 8 Порядку вказано, що додатково застосовується коефіцієнт повноти виконання робіт. При цьому остаточну суму компенсації суб'єкт господарювання не знатиме до останнього, а значить не може не неї розраховувати у своїх бізнес-планах.

Характерно, що в оновленому Порядку серед підстав для відмови у включенні суб'єкта господарювання до переліку претендентів на компенсацію з'явилася нова: невідповідність сортового складу насаджень вимогам законодавства. Незважаючи на розмитість формулювання, такий крок є у цілому позитивним, адже фокусує увагу на якості насаджень, вартість яких компенсується за рахунок державних коштів.

Звичайно, лише реальний запуск програми продемонструє весь спектр її недоліків і достоїнств, однак окремі вади уже є помітними навіть на даному етапі. Зокрема, бюрократична складова процедури надання підтримки трохи трансформована, але не усунута. Незважаючи на відсутність конкурсних засад надання підтримки, спеціальні комісії приймають активну участь у вирішенні долі претендентів на фінансування, а значить корупційний ризик залишається високим.

Земко А.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних наук та права,
Луцький національний технічний університет

ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СЕЛЯНИ»

Беручи до уваги зростання масштабів економічного зубожіння сільського населення нашої держави, що відбувається внаслідок економічних і соціальних

трансформацій, питання правового статусу селян є об'єктом особливої уваги науковців. І хоча селяни є основними суб'єктами аграрних правовідносин, ні аграрне, ні інше законодавство України не закріплює поняття цієї правової категорії. Як справедливо зазначала Н.І. Титова, поняття «селянин» як суб'єкт сільськогосподарського землевикористання, «селянство» як соціальна група громадян України, що становить більше ніж третину населення України, повинні знайти чітке законодавче закріплення [1, с. 96].

Належне реформування аграрних відносин принесе результат лише тоді коли, поряд із розвитком економічних засад господарювання в аграрному секторі, будуть здійснюватися заходи, спрямовані на соціальне відродження села, покращення умов життя і зайнятості селянина, підвищення життєвого рівня сільського населення.

Як слушно зауважив А.М. Статівка, земельна реформа, як складова аграрної реформи, передбачає використання тези «земля – селянам», що є підставою для теоретичного аналізу проблем, за якими в загальному вигляді проглядається принцип соціальної справедливості. До того ж, інша теза «земля належить тому, хто її обробляє», що є похідною від першої, повинна конкретизувати її. Але вона не розкриває сутності селянина з огляду диференціації селян як виробників аграрної продукції, враховуючи професіоналізм, працелюбність, природжену здатність працювати в якості землевласника, землекористувача або найманого сільськогосподарського управлінця (менеджера) тощо [2, с. 50].

З'ясування соціальної ролі селянства та проблеми гарантування їх прав є предметом наукових досліджень учених-юристів України. Науковий доробок з цих питань мають В.І. Андрейцев, О.В. Гафурова, В.М. Єрмоленко, Т.В. Курман В.В. Носік, О.О. Погрібний, В.І. Семчик, А.М. Статівка, Н.І. Титова, В.Ю. Уркевич, М.В. Шульга та інші вчені.

Нинішній складний етап розвитку аграрного законодавства зумовлює необхідність подальшого наукового аналізу означених проблем задля обґрунтування основних напрямів його вдосконалення у цій площині.

Вченими доведено необхідність загальносуспільного сприйняття селян,

які важко працюють на землі, як людей, що заслуговують на загальну повагу, як носіїв народних традицій, високої громадянської моралі та свідомості [1, с. 275].

Уваги науковців заслуговують ключові права селян, які в першу чергу потребують захисту, серед яких: право на землю, право на насіння та біорізноманіття, право на продовольчий суверенітет, право на гідний дохід і засоби існування, колективні права тощо. Беззаперечно, що всі ці права є важливими, але найважливішим серед цих прав є право на землю, як право доступу, користування та управління землею, необхідне для реалізації прав селян на адекватний рівень життя, здоров'я та участь у культурному житті, а також право на свободу від примусового виселення, від забруднення та руйнування водойм та рибальства. Право на землю включає в себе свободи та права, що мають вирішальне значення для реалізації прав сільських людей.

В останні десятиліття селяни позбавлені права на гідний дохід і засоби існування, належний рівень життя, оскільки державні інститути самоусунулися від забезпечення належної реалізації цього права, не взявши на себе зобов'язання щодо регулювання ринків, заборони монополізації та демпінгу, гарантування чесних та вигідних цін на сільськогосподарську продукцію, захисту доступу до ринку, до прямих продаж сільгосппродукції, забезпечення можливості обміну та обробки сільськогосподарських продуктів, а також диференційованих та адаптованих правил торгівлі.

Адже стосовно реальних прав селян, їхньої державної гарантованості, норми Конституції України втілюються в життя не повною мірою. Підтримуючи дану тезу, А.М. Статівка зазначає, що у сільській місцевості відбувається зниження якості життя, звужується доступ селян до основних соціальних послуг – освіти, охорони здоров'я. Значними залишаються бідність та рівень безробіття. Спостерігається масовий виїзд працездатних сільських жителів у пошуках роботи за межі держави. Вчений констатує деградацію села, високу смертність і низький рівень народжуваності, як фактори погіршення демографічної ситуації на селі. Водночас подальша деградація соціально-трудової сфери ставить під загрозу вітчизняне сільськогосподарське

виробництво, отже, національну безпеку держави. Тому сутність сучасної державної аграрної політики полягає не тільки у зміцненні аграрного виробництва, а й у проведенні широкої системи соціальних заходів на селі [3, с. 4–7].

Варто зазначити, що наукові пошуки в цьому напрямку продовжуються і в нинішній час. Особливо з огляду на євроінтеграційні процеси в нашій державі та розвиток міжнародного законодавства, яке має вплив на законодавство національне. Мова йде про проект Декларації ООН про права селян і інших осіб, які працюють в сільських районах, що обговорюється в Міжурядовій робочій групі OEIWG, прийняття якої сприятиме створенню міжнародно-правових актів з прав людини, які допоможуть цьому захисту, а також привернуть увагу до таких проблем, як дискримінація селян і людей, що займаються мало масштабним виробництвом сільськогосподарської продукції та продуктів харчування в усьому світі. Імплементація норм Декларації в національне законодавство сприятиме захисту прав селянства в Україні, підвищенню їх соціальної значущості та престижності селянської праці.

На сьогодні правове становище селян визначається нормами цілої низки нормативно-правових актів, але ефективні та дієві механізми реалізації прав селян не створені, а лише частково задекларовані.

Важливим та визначальним для досягнення поставленої мети є власне формулювання визначення такої важливої та основоположної категорії аграрного права як «селяни» в аспекті визначення того класу українського суспільства, який потребує цього захисту, адже, не всіх сільських мешканців можна віднести до цієї категорії, на чому наголошує в своїх роботах Ю.О. Яремчук. При визначенні поняття «селянин», науковець зазначає, що це особа, яка постійно проживає (не менше одного року) у сільській місцевості, основне заняття якої – використання власною працею, особисто земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва для забезпечення власних і суспільних потреб у продуктах сільського господарства, сільськогосподарській продукції. При цьому автор вказує, що само по собі проживання фізичної особи в сільській місцевості дає змогу вважати таку особу

сільським мешканцем, однак ще не дозволяє відносити її до категорії селянин [4, с. 15–16]. Дещо інакшою є думка В.М. Єрмоленка, який, даючи визначення поняття «селянин», об'єднує в ньому територіальний, соціальний, культурний і економічний критерії та зауважує, що селянина можна ідентифікувати з сільським мешканцем, який займається обробітком землі [5, с. 28], адже як випливає з довідкової літератури, селянин – це людина, яка обробляє землю [6, с. 8]. У своїх дослідженнях Т.В. Курман, підтримуючи думку вище згадуваних науковців, слушно наголошує на тому, що «відкритим залишається питання, чи належать до категорії «селяни» особи, що були зайняті у сільськогосподарському виробництві і вийшли на пенсію за віком чи станом здоров'я; особи, які проживають у сільській місцевості і беруть участь в аграрному виробництві, але не шляхом «використання власною працею, особисто земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва» (зокрема, особи, які виконують управлінсько-господарські функції на сільськогосподарських підприємствах, бухгалтери, економісти, інші спеціалісти сільського господарства, особи, що проживають у сільській місцевості і мають статус учасників сільськогосподарських підприємств корпоративного типу та ін.)» [7. с. 40]. Вчена дійшла висновку, що селянин – це сільський мешканець, який здійснює діяльність у сфері сільського господарства [7, с. 41].

У статті 1 Проекту Декларації ООН про права селян і інших осіб, які працюють в сільських районах, селянином визнається будь-яка особа жіночої або чоловічої статі, яка займається чи має намір займатися малими формами сільського виробництва для задоволення особистих потреб та/або продажу продуктів на ринку, і яка в значній мірі, але не обов'язково цілком покладається на трудовий внесок членів сім'ї або домогосподарства і на інші форми безгрошової організації праці. Причому, така особа може займатися сільськими ремеслами та іншими малими формами сільського господарства, тваринництвом, скотарством, рибальством, лісівництвом, полюванням або збиральництвом і ремісничими промислами, що мають відношення до сільського господарства, або подібною діяльністю в сільських районах [8].

Вважаємо, що таке визначення поняття «селяни» дає підстави включати до нього усіх сільських мешканців, які так чи інакше задіяні у сфері сільськогосподарського виробництва.

У спеціальній літературі правовий статус сільськогосподарського працівника визначають як правове становище фізичної особи, зайнятої в сільськогосподарському виробництві, яка має системно впорядковану сукупність реальних прав, обов'язків та інтересів, закріплених у чинному законодавстві, гарантованих державою і особистою відповідальністю працівників перед законом, суспільством і трудовим колективом [9, с. 131].

Аналізуючи різні підходи до визначення поняття «селяни», вважаємо що селяни – це фізичні особи, які проживають у сільській місцевості, у товарній формі або для особистих потреб здійснюють виробничу діяльності у сфері сільського господарства або у інших сферах, що мають відношення до сільського господарства; сільські мешканці, які беруть участь у здійсненні такої діяльності, а також сільські мешканці, які здійснювали таку діяльність, але вийшли на пенсію за віком чи станом здоров'я.

Вищезазначене свідчить про подальшу необхідність вивчення правового статусу селян в Україні. У зв'язку з цим одним із головних завдань, що постає перед нашою державою, є закріплення в аграрному законодавстві поняття «селяни», їх прав і свобод, а також створення ефективних та дієвих механізмів реалізації цих прав в аспекті забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва.

Список використаних джерел:

1. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України. Науково-навчальний посібник / [Титова Н.І., Федорович В.І., Ващишин М.Я. та ін.]; за ред. Н.І.Титової. Львів: ПАІС, 2005. 368 с.

2. Статівка А.М. Правові засади сучасної аграрної реформи в Україні та роль селянина в її проведенні: Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2014. Вип. 197. Ч. 1. С. 45–55.

3. Статівка А.М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні: монографія. Харків: Право, 2007. С. 4–7.

4. Яремчук Ю.О. Фізичні особи як суб'єкти аграрного права: автореф. дис. …канд. юрид. наук: спец. 12.00.06; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2010. С. 15–16.

5. Єрмоленко В.М. Походження поняття «селянин» як основоположної категорії аграрного права. Сучасні наук.-практ. проблеми екологічного, земельного та аграрного права : матер. «круглого столу» (м. Харків, 6 грудня 2013 р.): зб. тез наук. доп. / за заг. ред. А.П. Гетьмана; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків: Право, 2013. С. 26–30.

6. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Москва: Рус. яз., 1981. Т. 3. П. 555 с.

7. Курман Т.В. До питання про правовий статус селянина в аспекті сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2015. Вип. 218. С. 37–44.

8. Проект декларации о правах крестьян и других лиц, работающих в сельских районах, представленный Председателем-Докладчиком Рабочей группы URL: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/046/44/PDF/G1604644.pdf?OpenElement

9. Словник з аграрного права / уклад.: В.П. Жушман, О.О. Погрібний, В.Ю. Уркевич; за ред. В.П. Жушмана. Харків: Право, 2010. 160 с.

Корнієнко В.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ВИРОБНИЦТВО ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ

У всьому світі виробництво органічної сільськогосподарської продукції стрімко зростає. На даний час 37,2 млн га земель у світі використовуються для ведення органічного виробництва. Нова Зеландія, Австралія, Океанія – регіони,

в яких площа органічних земель сільськогосподарського призначення є найбільшою – 12,2 млн га, в Європі – 10,6 млн га, Латинській Америці – 6,8 млн га, Азії – 3,7 млн га, Північній Америці – 2,8 млн га, Африці – понад1 млн га. Для вирощування органічної сільськогосподарської продукції на сьогоднішній час використовується тільки 1 % українських земель сільськогосподарського призначення.

Зараз в Україні одним із актуальних питань є забезпечення населення держави якісними харчовими продуктами. І тут вимоги споживачів стають більш жорсткими, ніж в інших галузях виробництва, тому що від дотримання технології виробництва, складу, якості приготування, умов зберігання, переробки, пакування, транспортування цієї продукції залежить здоров'я та життя наших громадян.

Ідея виробництва органічної сільськогосподарської продукції в зарубіжних країнах стала в останній час досить популярною. В нашій державі цей вид діяльності проходить період становлення.

Відповідно до Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 р., затверджених Законом України від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI, одним із завдань у сфері забезпечення екологічно збалансованого природокористування є збільшення до 2020 р. частини земель, які використовуються в органічному сільському господарстві, до 7 %. Сприятливим фактором для активізації розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції стало прийняття Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03 вересня 2013 р. № 425-VII. Україна вже має певні позитивні результати в застосуванні методів органічного сільськогосподарського виробництва на землях сільськогосподарського призначення.

Міжнародна організація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) повідомляє, що в 2002 р. було зареєстровано 31 українське господарство зі статусом «органічного», а вже в 2016 р. таких господарств стало 390.

Наша держава проводить інтенсивну роботу по втіленню в життя

органічного сільськогосподарського виробництва. Розроблена українська програма розвитку екологічного маркування, яка була визнана та включена до міжнародного реєстру GEN 8 жовтня 2004 р. на офіційній зустрічі організацій – членів Глобальної Мережі Екологічного Маркування(GEN). І українських виробників почали активно залучати до проведення екологічної сертифікації продукції за стандартом ISO 14024 (тип 1).

При підтримці Швейцарського інституту екологічного маркетингу IMO, Швейцарського дослідного інституту органічного сільського господарства ФІЛБ, болгарської компанії із сертифікації органічного виробництва «Балкан Біосорт», Швейцарського державного секретаріату із економічних питань ДСШЕПТ в Україні в 2007 р. створено «ТОВ «Органік Стандарт», яке спеціалізується на сертифікації виробництва та переробки продукції, виробленої в результаті органічної діяльності.

Україна має сприятливі природно-кліматичні умови, родючі чорноземи для подальшого успішного розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції, але для цього дуже важлива і державна підтримка цієї сфери, тому що таке виробництво потребує більших витрат порівняно з традиційними методами ведення сільськогосподарського виробництва. Державна підтримка – це бюджетні субсидії, пільгове кредитування, страхування, інформаційно-консультативна робота.

Крім державної підтримки необхідно вдосконалити чинне законодавство у сфері виробництва та обігу органічної продукції та сировини, зокрема процедуру сертифікації, встановити терміни проведення оцінювання виробництва, передачі висновку на розгляд комісії, прийняття відповідних підзаконних актів для створення чіткого механізму реалізації закріплених законодавчих положень, а саме порядку оцінки придатності земель (ґрунтів) для виробництва органічної продукції; технічних умов виробництва окремих видів органічної сільськогосподарської продукції та сировини.

Подальшийрозвитоквиробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні буде сприяти розвитку вітчизняного аграрного товаровиробника, забезпеченню зайнятості сільського населення, зменшенню

забруднення навколишнього природного середовища, виробництву якісних харчових продуктів та сировини, покращить стан здоров'я людей.

Список використаних джерел:

1. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 р. № 425-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 20–21. Ст. 721.

2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 26. Ст. 218.

3. Уркевич В. Ю. Актуальні правові питання виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права: матер. «круглого столу» (м. Харків, 6 груд. 2013 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2013. С. 53–55.

Корнієнко Г.С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

У 2018 р. Уряд України для підтримки та розвитку фермерських господарств виділив мільярд гривень, але механізм розподілу коштів не можна назвати досконалим і прозорим.

Постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2017 р. затверджено«Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств»[1] (далі - Порядок), яким визначається механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки фермерських господарств. Згідно даної Постанови на фінансову підтримку може розраховувати фермерське господарство, у власності та/або у користуванні

якого перебуває не більше ніж 500 га земель сільськогосподарського призначення, яке має чистий дохід(виручку) від реалізації продукції(товарів, послуг, робіт) за останній рік до 15млн.грн. Слід відмітити, що ця виручка може надходити не тільки від реалізації власно виробленої сільськогосподарської продукції та пов'язаних з цим послуг, а від інших видів господарської діяльності. Отже, перевага надана не великим фермерським господарствам, без визначення долі сільськогосподарського виробництва у загальному обсязі.

Серед зазначених у Порядку напрямів фермерські господарства можуть одержати фінансову підтримку за такими:часткова компенсація вартості насіння вітчизняної селекції; часткова компенсація витрат, пов'язаних з наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами; часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання українського виробництва; здешевлення кредитів. На наш погляд найбільш актуальними і важливими напрямами фінансової підтримки є які стосуються часткової компенсації вартості закупленого насіння сільськогосподарських рослин вітчизняної селекції та часткової компенсації вартості придбаної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва, тому що матеріально-технічне забезпечення фермерських господарств повинно знаходитися на належному рівні для ефективної роботи останніх.

Для отримання компенсації з вищезазначених напрямів фермерське господарство повинно відкрити рахунок у відповідному державному банку, надати заявку та підтвердні документи, перелік яких визначений у Порядку. Державний банк формує відомості про заявника і передає до Міністерствааграрноїполітики та продовольства, тому що воно є головнимрозпорядникомбюджетнихкоштів і визначає суму коштів, яка буде компенсована.

Таким чином фермерськігосподарства, якіхочутьскористатися фінансовоюпідтримкою з боку держави, вимушеніукладати договора з державними банками. З одного боку – цеє примусом до укладення договору. Такеобмеженнящодоперелікубанків не відповідає Закону «Про державнупідтримку сільського господарства України». Слідзазначити, що у

такийспосібдержавні банки ставляться у привілейоване становищепорівняно з іншими банками, щосуперечить і Цивільному і Господарському кодексу, оскільки одних суб'єктівгосподарюваннязмушує до пріоритетногоукладаннядоговорів, а іншимнадаєнеправомірніпереваги у конкуренції. З іншого боку – держава намагається таким чином контролюватиикористаннябюджетнихкоштів і забезпечитиїхнадходженнядо адресату.

Пунктом 10 Порядку передбачено, що часткова компенсація вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва надається фермерським господарствам на безповоротній основі у розмірі 40% вартості придбаної техніки та обладнання без урахування ПДВ.

Державні банки у порядку та за формою, що визначені «Порядком використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 1.03. 2017 р. № 130, включають відповідну інформацію про фермерські господарства для отримання 25 відсотків компенсації вартості техніки та обладнання, та формують додаткову інформацію про фермерські господарства для компенсації 15 відсотків вартості техніки та обладнання і подають її до Міністерства аграрної політики та продовольства у визначені строки. Звертаємо увагу на те, що у закріпленому механізмі не прописано яким чином приймаються рішення Міністерством про надання компенсації фермерським господарствам і хто їх буде контролювати. Тобтоідея зменшення людського фактору, яку останнім часом підтримує уряд, при прийнятті рішень щодо виділення коштів на підтримку аграріїв нівелюється.

Відповідно до п.12 зазначеного Положення усіма дотаціями фермерські господарства можуть скористатися лише один раз на протязі одного бюджетного року.

Отже, нажаль, задекларований урядом шлях до спрощення та прозорості взаємин агробізнесу з державою не знаходить відображення в його нових актах, зокрема, щодо фінансової допомоги фермерським господарствам.

Список використаних джерел:

1. Порядок використаннякоштів, передбачених у державному бюджеті для наданняфінансовоїпідтримкирозвиткуфермерськихгосподарств: Постанова КабінетуМіністрівУкраїнивід 7.02.2018р. № 106. URL:https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-vi (дата звернення 20.04.2018).

Кульчій І.М.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ: ПРАВОВІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Основу державної аграрної політики України донедавна складала галузева модель розвитку сільських територій, пріоритетом якої був розвиток агропромислового комплексу через збільшення обсягів аграрного виробництва, а сільські території розглядались виключно як ресурси для сільського господарства. Такий підхід спричинив негативні явища в сільському господарстві,які проявились у безробітті сільських жителів, збільшенні чисельності міграції сільського населення, занепаді об’єктів соціальної інфраструктури та зникненні сіл із адміністративної карти держави (з 1991 по 2012 роки в Україні зникло 528 сільських населених пунктів у зв’язку з відсутністю у них жителів).

Рівень заробітної плати в сільському господарстві України залишається одним з найнижчих серед галузей національної економіки. Дохід на душу населення 23 % сільських домогосподарств є нижчим від мінімального прожиткового мінімуму. Рівень бідності в сільській місцевості в 1,7 разів вищий, ніж у містах. Більшість сільських жителів не мають доступу до високоякісних медичних або освітніх послуг. Стан екологічної безпеки погіршується [1].

У жовтні 2015 р. Міністерством аграрної політики та продовольства України було запропоновано проект Єдиної комплексної стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки, який націлений комплексно провести низку реформ.Стратегія визначає план розвитку аграрного сектору України та сільських територій. Вона побудована на чинних стратегічних документах, зокрема Стратегії сталогорозвитку «Україна – 2020» і Коаліційній Угоді 2014 р., а також визначає довгострокову концепціюрозвитку сільського господарства і сільських територій.

Проте на сьогодні ця Стратегія так і залишається якісним проектом, який не набув юридичної сили, що черговий раз підтверджує декларативність пріоритетності соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві. Тож вектор державної аграрної політки нині залишається невизначеним, адже її основні засади передбачено в Законі, який хоча і є чинним, проте внаслідок темпоральної обмеженості вже не є діючим. Мова йде про Закон України від 18 жовтня 2005 р. «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», яким передбачено, що основними складовими державної аграрної політики є комплекс правових, організаційних і економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування аграрного сектору економіки, розв'язання соціальних проблем сільського населення та забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій.

Державна аграрна політика Українибазуєтьсяна національних пріоритетах і враховує необхідність інтеграції України до Європейського Союзу та світового економічного простору. Угодою про асоціацію між Україною та ЄС від 27 червня 2014 р. гл. 17 передбачається, що сторони співпрацюють із метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом поступового зближення політик та законодавства. Із метою здійснення співробітництва Сторони підтримують поступове зближення та гармонізацію з відповідним правом та регуляторними стандартами ЄС.

В рамках виконання Угоди розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р було схвалено Концепцію розвитку сільських територій, яка окреслює головні пріоритети розвитку сільських територій та механізм підготовки аграрного та сільського сектору держави до функціонування в умовах зони вільної торгівлі з ЄС.

Задекларована мета Концепції – це створення необхідних організаційних, правових та фінансових передумов для сільського розвитку шляхом: диверсифікації економічної діяльності; збільшення рівня реальних доходів від сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності на селі; досягнення гарантованих соціальних стандартів і покращення умов проживання сільського населення; охорони навколишнього природного середовища, збереження та відновлення природних ресурсів у сільській місцевості; збереження сільського населення як носія української ідентичності, культури і духовності; створення умов для розширення можливостей територіальних громад села, селища для розв'язання існуючих в них проблем; приведення законодавства у сфері сільського розвитку у відповідність із стандартами ЄС.

Передбачається, що реалізація Концепції дасть змогу перемістити фокус аграрної політики держави з підтримки аграрного сектору економіки на підтримку сільського розвитку – поліпшення якості життя та економічного благополуччя сільського населення.

Закріплення цієї норми є надзвичайно важливе, оскільки, вперше на законодавчому рівні зроблено акцент саме на сільський розвиток, що свідчить про врахування однієї з основних цілей Спільної аграрної політики ЄС та поступової адаптації аграрного законодавства до законодавства ЄС.

З метою реалізації Концепції Міністерству аграрної політики та продовольства разом з Національною академією аграрних наук, заінтересованими центральними органами виконавчої влади було доручено розробити та подати у місячний строк Кабінетові Міністрів України план заходів з реалізації Концепції, схваленої цим розпорядженням. Протезатвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій відбулося лише через 2 роки розпорядженням Кабінету Міністрів

України від 19 липня 2017 р. № 489-р, що підкреслює відсутність реального механізму забезпечення пріоритетності сільського розвитку та ставить під загрозу виконання основних засад Концепції.

План заходів передбачає реалізацію Концепції розвитку сільських територій за наступними напрямками: підвищення якості життя сільського населення; охорона та збереження природних ресурсів у сільській місцевості; диверсифікація та розвиток сільської економіки; удосконалення системи управління сільськими територіями; освіта та інформаційно-консультаційне забезпечення.

Порівняльний аналіз Концепції та Плану заходів з її виконання дає можливість зробити наступні висновки. По-перше, шляхи розвитку сільських територій, які передбачено в Концепції є значно ширші, ніж заходи по її виконанню, що свідчить про декларативність більшості через неможливість фактичного виконання. По-друге, План заходів скоріш нагадує не конкретний перелік дій, а чергову Концепцію, оскільки передбачені заходи та індикатори оцінки результативності сформульовано досить широко, що може призвести до їх нереалізованості, внаслідок відсутності чітко поставлених завдань. Так, наприклад, у розділі «Диверсифікація та розвиток сільської економіки», одним із заходів передбачено створення організаційних, соціальних, економічних умов для розвитку різноманітних видів економічної діяльності та форм господарювання на селі, а індикатором оцінки його результативності є виконання створення фінансово-економічних умов для підвищення економічної стійкості та конкурентоспроможності аграрного виробництва; забезпечення нарощування виробництва продукції рослинництва та тваринництва, збільшення обсягів експорту сільськогосподарської продукції; стимулювання інноваційного розвитку аграрного виробництва, підвищення якості продукції і пришвидшення впровадження стандартів згідно з вимогами СОТ і ЄС. Очевидно, такий захід є виключно декларативним, оскільки його виконання простежити фактично неможливо, адже відсутні будь-які цифри та конкретні заходи.

Така ж ситуація спостерігається з наступним заходом– законодавче врегулювання питання розвитку туристичної та рекреаційної діяльності у сільській місцевості шляхом внесення змін до Закону України «Про туризм». Індикатор – залучення сільських домогосподарств до надання послуг у сфері сільського туризму; збільшення кількості зайнятих у сфері надання туристичних послуг, збільшення частки доходів домогосподарств; збільшення надходжень до місцевих бюджетів. Очевидність декларативної норми не викликає сумнівів. Аджевнесення змін до Закону України «Про туризм» замало для вирішення правових та організаційних проблем у цій сфері. Задля законодавчого врегулювання питання розвитку туристичної та рекреаційної діяльності у сільській місцевості необхідно розробити Національну програму сталого розвитку сільського туризму як складової державної аграрної політики, ініціювати роботу по розробленню проекту закону «Про сталий розвиток сільського туризму України», в якому потрібно визначити правові, економічні та організаційні засади, основні категорії сільського туризму, принципи сталого розвитку сільського туризму, його напрямки, права та обов’язки суб’єктів таких відносин, а також передбачити особливості державної підтримки сільського туризму, в тому числі шляхом сприяння розвитку кластерів сільського туризму.

Таким чином, на сьогодні існує реальна потреба у правовому визначенні основних засад державної аграрної політики, в тому числі у сфері розвитку сільських територій. З цією метою необхідно прийняти уже розроблену Єдину комплексну стратегію та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки та розпочати її реалізацію, відповідно до якої пропонується спрямувати підтримку розвитку сільського господарства та сільської місцевості за важливими напрямками. Крім того, доцільно узгодити Концепцію розвитку сільських територій та План її виконання задля ефективної реалізації.

Отже, реалії сьогодення вимагають запровадження нової моделі розвитку сільських територій, комплексного підходу до вирішення вказаних проблем, розроблення правових, економічних, організаційних заходів, спрямованих на збереження та розвиток сільських територій.

Список використаних джерел:

1. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки: проект від 26 жовтня 2015 р.URL:http://minagro.gov.ua/system/files.

Курман Т.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ДЕФЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У ТВАРИННИЦТВІ

Запровадження концепції сталого розвитку у сферу сільськогосподарського виробництва вимагає не лише нових підходів до ведення традиційних його форм, але й актуалізує розвиток альтернативних форм сільськогосподарського виробництва, в тому числі й у галузі тваринництва. Найбільш перспективною та нормативно врегульованою на сьогодні є така з них як органічне сільське господарство. Виробництво органічної продукції тваринництва є практичною реалізацією концепції сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, що передбачає поєднання захисту довкілля, економічного зростання й соціального розвитку як взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів стратегічного розвитку держави, що гарантуватиме населенню високу якість продовольства як важливої складової продовольчої безпеки.

Нині спостерігається загальносвітова тенденція до зростання попиту на якісні та безпечні продукти харчування, особливої популярності у цьому сенсі набувають т. зв. органічні продукти. Вважається, що органічні продукти корисніші за звичайні аналоги, наприклад, в органічному молоці на 70% більше вітамінів, антиоксидантів та поліненасичених жирних кислот. Крім того, органічні ферми утворюють на 30% менше викидів парникових газів, у порівнянні зі звичайними фермами, а отже менше забруднюють атмосферу.

Правові засади органічного сільськогосподарського виробництва у тваринництві визначаються Законом України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Закон визначає поняття та закріплює принципи органічного сільськогосподарського виробництва, поділяючи їх на загальні та спеціальні. Певні сумніви викликають формулювання окремих із них: 1) так, п. 4 і 5 ч. 1 ст. 4 закріплюють такі загальні принципи, як відмова від використання ГМО та продукції з них, а також від використання хімічно синтезованих зовнішніх ресурсів. Як вбачається, мова має йти не про відмову (яка може мати добровільний характер), а про виключення використання даних речовин. Це цілком відповідатиме визначенню поняття органічного сільськогосподарського виробництва, закріпленому у ч. 1 ст. 1 даного Закону, та має розглядатися як його визначальна ознака, а не як загальний принцип такої діяльності; 2) у ч. 2 ст. 4 Закону до спеціальних принципів органічного виробництва віднесено охорону здоров'я тварин шляхом заохочення природного імунного захисту тварин, відбору відповідних порід (п. 5) і врахування при виборі порід ступеня адаптації тварин до місцевих умов, їх життєздатності та стійкості до хвороб (п. 7). Як вбачається, дані положення є аналогічними, вони продовжують і доповнюють один одного, а отже мають бути сформульовані як один принцип – заохочення природного імунного захисту тварин та врахування при виборі порід ступеня адаптації тварин до місцевих умов, їх життєздатності та стійкості до хвороб; 3) У п. 8 ч.2 ст. 4 до спеціальних принципів віднесено дотримання високого рівня благополуччя тварин, що задовольняє потреби, притаманні кожному окремому виду. З огляду на невизначеність та оціночний характер категорій «благополуччя тварин», «потреби тварин» вбачається доцільним виключення даного положення із вказаної норми; 4) Ще однією суттєвою вадою ч. 1 ст. 4 Закону є відсутність такого загального принципу, як принцип державної підтримки чи протекціонізму у сфері органічного сільськогосподарського виробництва. Адже за сучасних соціально-економічних умов для успішного функціонування як сільського господарства в цілому, так і органічного сільського господарства необхідна державна підтримка аграрних

товаровиробників, що є однією з найважливіших умов сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. Звертає на себе увагу той факт, що жоден з 11 розділів Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», жодна його норма не присвячені питанням державної підтримки. Між тим, згідно із положеннями ст. 5 Закону державна політика у сфері виробництва та обігу органічної продукції (сировини) спрямована на створення сприятливих умов для: 1) розвитку конкурентоспроможного, високоефективного ведення сільського господарства за допомогою виробництва органічної продукції (сировини); 2) збільшення експорту органічної продукції; 3) розвитку внутрішнього ринку органічної продукції та задоволення потреб споживачів в асортименті органічної продукції. Отже, чинне законодавство лише декларує необхідність активізації розвитку органічного сільського господарства в Україні. Державою на законодавчому рівні не стимулюється даний процес. Норми щодо державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва відсутні й у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України». Це вбачається суттєвим дефектом законодавства у вказаній сфері.

Загальні підстави ведення органічного сільськогосподарського виробництва у тваринництві закріплені у ст. 12 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Відповідно до даної статті право на ведення органічного сільськогосподарського виробництвамає фізична чи юридична особа, яка: 1) пройшла оцінку відповідності виробництва органічної продукції (сировини), 2) отримала сертифікат відповідності; 3) включена до Реєстру виробників органічної продукції (сировини) (ст. 12 Закону). Одним з дефектів законодавчого забезпечення тут є відсутність Реєстру виробників органічної продукції, внесення до якого є необхідною, визначальною ознакою права на здійснення виробництва органічної продукції (сировини). Що стосується сертифікації, то на сьогодні в Україні немає єдиного уповноваженого на це органу, що одночасно можна розглядати і як позитивне, і як негативне явище. Негативним цей факт вбачається через відсутність єдиної інформаційної бази,

системи контролю тощо. Позитивним – через те, що кожний виробник самостійно може вирішувати, за якою системою і в якому сертифікаційному органі, що є міжнародно-акредитованим, він може отримати сертифікат. На даний час на території України працюють 12 іноземних та 1 український сертифікаційні органи. Ще одне питання полягає в тому, відповідно до яких стандартів проводити сертифікацію. Найпопулярнішими стандартами органічного виробництва на сьогодні є: європейські стандарти, зокрема Постанова Ради ЄС 834/2007, що містить правила та вимоги до органічного виробництва; Національна Органічна Програма (NOP) – національна органічна програма США; Японські сільськогосподарські стандарти (JAS) – національні стандарти Японії; Стандарти «Біо Свісс» (Bio Suisse) – приватні стандарти швейцарської Асоціації органічних виробників тощо.

На сьогодні Кабінетом Міністрів України затверджені Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження, аквакультури, органічної продукції (сировини) бджільництва. Дані нормативно-правові акти з урахуванням специфіки виробництва вказаних видів сільгосппродукції тваринного походження встановлюють спеціальні правила її органічного виробництва. Аналіз їх норм засвідчує складність процесу переходу до органічного виробництва у сфері тваринництва, адже воно передбачає попередню наявність органічних кормів, земель, придатних для ведення органічного виробництва та випасання тварин, які при цьому мають бути розташовані у спеціальних зонах, призначених для його ведення. Між тим до цього часу не прийнято Порядку оцінки придатності земель (ґрунтів) для виробництва органічної продукції, що викликає чимало запитань стосовно критеріїв визначення придатності земель для ведення органічного виробництва. Наявність же придатних земельних ділянок є необхідною умовою ведення органічного виробництва у тваринництві, адже саме на придатних для його ведення земельних ділянках можна вирощувати кормову базу для відгодівлі сільськогосподарських тварин, випасати худобу, розміщувати пасіки тощо.

Чимало питань викликає і питання придатності тварин для органічного виробництва. Адже відповідно до п. п. 5, 6 Детальних правил виробництва

органічної продукції (сировини) тваринного походження під час першого створення чи оновлення стада або отари тварини беруться з господарств, які здійснюють виробництво традиційної (неорганічної) продукції, обмежується лише їх кількість на рік при оновленні стада. Дані положення викликають певні сумніви, адже у випадку використання тварин, вирощених в умовах традиційного виробництва, мова не може йти про органічне виробництво. Це буде скоріш за все виробництво перехідного періоду. В умовах традиційного виробництва при вирощуванні тварин можуть використовуватися різноманітні хімічні речовини, антибіотики, гормони росту, генетично модифіковані організми тощо, залишки яких залишаються в організмі тварини, а їх вплив може відчуватися і згодом. Більше того, це положення суперечить встановленій вимозі відмежовувати в межах одного господарства органічне виробництво від традиційного.

Ще однією проблемою на сьогодні є відсутність відповідних державних стандартів органічної продукції тваринного походження. Дійсно, виробники посилаються на чинні ДСТУ традиційної продукції тваринного походження, просто зазначаючи, що дана продукція вироблялась в умовах органічного сільськогосподарського виробництва. Між тим, як вбачається, така ситуація не є правильною. Безумовно стандарти продукції традиційного сільськогосподарського виробництва і органічної продукції мають бути різними. А відповідні державні стандарти на органічну сільськогосподарську продукцію потрібно розробити і затвердити окремо по різних її видах.

Вбачається, що усунення вказаних дефектів правового забезпечення органічного сільськогосподарського виробництва у тваринництві дозволить суттєво удосконалити законодавство у даній сфері та підвищити ефективність правового регулювання вказаних відносин.

Марченко С.І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ТЕНДЕНЦІЇ УНІФІКАЦІЇ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ В АГРАРНОМУ ПРАВІ

Сучасними тенденціями розвиту аграрного законодавства є універсалізація правового статусу суб'єктів господарювання в сільському господарстві та уніфікація понятійного апарату. Яскравим свідченням цих процесів стало прийняття Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» в новій редакції Закону від № 5495-VI від 20 листопада 2012 р.

Зміни, що були внесені до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», переважно стосувались правового статусу виробничих сільськогосподарських кооперативів. Відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» загальні принципи, поняття та норми утворення, забезпечення функціонування, управління та ліквідації сільськогосподарського кооперативу і кооперативних об'єднань, контроль за їх діяльністю, права та обов'язки їх членів, формування майна, фондів, цін і тарифів на продукцію та послуги, а також трудові відносини у таких кооперативах та об'єднаннях регулюються Законом України «Про кооперацію».

Порівняльний аналіз понять «кооператив» та «сільськогосподарський кооператив» свідчить, що основною відмінністю між ними є законодавче закріплення додаткових вимог до засновників/членів сільськогосподарського кооперативу та особливий предмет (сфера) діяльності сільськогосподарського кооперативу. Зокрема, засновниками та членами сільськогосподарського кооперативу можуть бути фізичні та/або юридичні особи, які є виробниками сільськогосподарської продукції.

Термін «виробники сільськогосподарської продукції» згідно з ч. 2 ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» використовується у значенні, встановленому Законом України «Про сільськогосподарський перепис». А саме – юридичні особи всіх організаційно-правових форм

господарювання та їх відокремлені підрозділи, фізичні особи (фізичні особи-підприємці, домогосподарства), які займаються сільськогосподарською діяльністю, передбаченою класифікацією видів економічної діяльності, мають у володінні, користуванні або розпорядженні землі сільськогосподарського призначення чи сільськогосподарських тварин.

Термін «виробник сільськогосподарської продукції» запроваджено замість вже усталеного терміну «сільськогосподарський товаровиробник», який має кілька різних законодавчих дефініцій, що при практичному застосуванні законодавства призводить до нечіткості його сприйняття, розмитості правового регулювання, породжує непорозуміння та численні помилки під час правозастосування. Тому постає питання про усунення їх шляхом внутрішньої термінологічної уніфікації з метою забезпечення однозначності застосування юридичної термінології як в межах окремого нормативно-правового акта, так і в рамках усього галузевого законодавства.

Підтримуючи в цілому необхідність уніфікації понятійного апарату в аграрному законодавстві, все ж варто вказати і на вади законодавчого закріплення поняття «виробник сільськогосподарської продукції». Зокрема, до виробників сільськогосподарської продукції віднесено домогосподарства, проте не включено осіб, які ведуть особисте селянське господарство. Аналіз законодавства дозволяє зробити висновок, що домогосподарства є формою організації побуту особи, натомість як особисте селянське господарство – формою господарювання у сільському господарстві.

Обов’язковою умовою набуття статусу виробника сільськогосподарської продукції є зайняття сільськогосподарською діяльністю, передбаченою класифікацією видів економічної діяльності та наявність у володінні, користуванні або розпорядженні землі сільськогосподарського призначення чи сільськогосподарських тварин.

Національний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010» прийнято та надано чинності Наказ Держспоживстандарту України від 11 жовтня 2010 р. № 457, в якому у секції А об’єднано сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство.

Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» до предмету діяльності віднесено: господарську та іншу діяльність, пов'язану з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Очевидно, що виробництво продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва здійснюється не лише на землях сільськогосподарського призначення але й на інших категоріях земель (землі лісогосподарського призначення, землі водного фонду, землі оборони, землі рекреаційного призначення та ін.). І в окремих випадках можлива ситуація, за якої суб'єкт господарювання, який на землях водного фонду займається рибництвом не буде відповідати ознакам виробника сільськогосподарської продукції. Вищезазначене свідчить про необхідність вдосконалення поняття виробника сільськогосподарської продукції шляхом включення до суб'єктного складу особистих селянських господарств та розширення категорій земель та яких може здійснюватись виробництво сільськогосподарської продукції.

Машевська Л.А.,
кандидат юридичних наук, юрисконсульт,
Приватне акціонерне товариство
«Володимир-Волинська птахофабрика»

ОСОБЛИВОСТІ НАЛЕЖНОГО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ДЛЯ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

Агропромисловий комплекс України дає вагомі та обґрунтовані підстави для прогнозованого зростання, він є однією з рушійних сил економіки нашої держави, однак, темпи його росту є незначними, а найголовніше те, що структурований розвиток сільського господарства в останні роки майже відсутній. Однією із основних причин цього є недосконале, суперечливе та непродумане аграрне законодавство яке не встигає вчасно та ефективно

реагувати на сучасні процеси в сфері сільськогосподарського виробництва, не врегульовує належним чином аграрні відносини. Такий стан аграрного та суміжного з ним законодавства призводить до того, що українська сільськогосподарська продукція не витримує умов конкурентної боротьби на ринках країн Європи, тому актуальним є розроблення юристами-аграрниками відповідних стратегій розвитку та вдосконалення аграрного законодавства.

В Україні офіційно визначеним є євроінтеграційний пріоритет розвитку. Початок повноцінної торгівлі з країнами ЄС і запровадження зони вільної торгівлі відкриває Україні нові можливості для відродження сільського господарства та харчової промисловості, створює нові перспективні шляхи підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції. Водночас, надзвичайно важливим є усвідомлення того факту, що Україна на сьогоднішній день не є конкурентним гравцем на європейському ринку аграрної продукції саме через відсутність належного та досконалого національного аграрного законодавства.

За результатами економіко-математичного моделювання, здійсненого експертами Інституту аграрної економіки, найбільше українська аграрна продовольча продукція конкуруватиме з такими товарними групами європейських товарів, як: тварини в живій вазі, готові чи консервовані продукти з м’яса; живі рослини та продукти квітництва; овочі, рослини й коренеплоди; кава, чай, мате і прянощі; насіння та плоди для сівби; какао-боби і продукти з нього тощо.

Ф.А. Важинський з цього приводу зазначає: «Для вирішення проблем українського села Україні потрібна реалістична стратегія розвитку сільських територій, яка базуватиметься на сучасних підходах і принципах та орієнтуватиметься на розвиток сільських територій і задоволення потреб селян. Стратегія розвитку сільських територій України повинна поєднувати існуючий український досвід і досвід країн, що є членами Європейського Союзу. В країнах Європейського Союзу стійкий економічний розвиток сільських територій є пріоритетним у регіональній політиці» [1].

Аналогічні позиції з приводу важливості належного правового забезпечення сталого розвитку сільських територій та їх значущості для держави висловлюють в своїх наукових працях також юристи-аграрники: В.М. Єрмоленко [2, с. 3-10], А.М. Статівка [3, с. 134-136], А.М. Земко [4, с. 31-35].

Варто зауважити, що рівень державної підтримки сільського господарства в Україні не йде ні в яке в порівняння з рівнем такої підтримки в країнах ЄС. Так, тільки станом на 2010 рік, загальні витрати на підтримку сільського господарства, сільських територій та аграрних ринків ЄС становили 56,3 млрд. євро [5, с. 4].

Саме тому, сутність ефективного розвитку аграрного та суміжного з ним законодавства (господарського, земельного, екологічного, податкового тощо), полягає в тому, аби забезпечити належні умови розвитку агропродовольчого ринку в умовах асоціації з ЄС, формування законодавчих умов для забезпечення відтворення всіх галузей і сфер аграрного ринку, а також належне дотримання і захист праві та інтересів виробників аграрної продукції, споживачів та держави. В свою чергу, визначення ефективності та результативності державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції в умовах розширення торгівлі з ЄС, потребує перегляду системи критеріїв та показників, зокрема, безпечності та якості аграрної продукції, що закріплені в національних нормативно-правових актах.

Необхідно визначити переважаючі світові тенденції у розвитку агропромислового виробництва та сільських територій, які покладені в основу аграрних і соціальних політик та стратегій сільського розвитку в ЄС і більшості інших розвинутих країн.

Важливою тенденцією щодо належного правового регулювання якості сільськогосподарської продукції, як продукції харчового призначення є те, що ЄС визначив безпеку харчових продуктів одним із ключових пріоритетів своєї політики, що є визначальним у такій діяльності, як сталий розвиток сільських територій, захист природного довкілля, охорона здоров’я, захист прав споживачів харчових продуктів тощо. Зокрема, у 2002 році було ухвалено базову Постанову Європейського парламенту та Ради ЄС № 178/2002 про

визначення загальних принципів і вимог Харчового кодексу, створення органів для безпечності продуктів харчування й установлення заходів для дотримання безпечності продуктів харчування. Постанова заклала підґрунтя та основи для створення нового національного аграрного законодавства з безпеки харчових продуктів. Вона визначає п'ять основних загальних принципів: 1)твердження про нерозривність усіх ланок харчового ланцюга; 2) аналіз ризиків, як основа політики безпеки харчових продуктів; 3)відповідальність операторів у цій сфері; 4) можливість контролювати продукт на кожній стадії його створення;

5) право громадян, як споживачів на точну й достовірну інформацію. Постанова ЄС № 178/2002 також передбачала створення Європейського органу з безпечності харчових продуктів EFSA, який, в першу чергу повинен надавати науково-консультаційну та правову інформацію про можливі ризики щодо безпечності харчових продуктів і кормів.

Для України відкриття європейського ринку та підписання Угоди про асоціацію з ЄС є, безумовно, важливим поштовхом для розвитку аграрного законодавства, що покликане врегулювати оптимальний баланс публічних та приватних інтересів в аграрній сфері економіки.

Належними та достатніми умовами успішності такої інтеграції аграрної сфери економіки України у світове співтовариство, є власне вирішення комплексу проблем, в тому числі правових, ключовою серед яких є забезпечення позитивних зрушень у структурі сільського господарства шляхом вдосконалення чинного аграрного та суміжного з ним законодавства, його гармонізації, кодифікації, усунення протиріч, що забезпечить в подальшому цілеспрямоване врегулювання аграрних відносин у досліджуваній сфері. Велику увагу під час створення нового аграрного законодавства варто приділити правовому забезпеченню сталого розвитку українських сільських територій. Необхідно створити належні умови для комфортного проживання та забезпечення всіх соціально-економічних потреб тим жителям, які проживають у сільській місцевості і є зайнятими в сільському господарстві України, для створення в майбутньому потужного людського капіталу.

Підсумовуючи вищесказане, необхідно зазначити, що однією з передумов успішної економічної інтеграції України в глобальний економічний простір є відповідне законодавче забезпечення цього процесу, яке неможливе без належного теоретичного обґрунтування зі сторони представників аграрно-правової науки; вивчення системних передумов в розвитку державно-приватного та соціального партнерства у розвитку агропромислового виробництва і сільських територій; розроблення ними напрямів та механізмів удосконалення галузевого управління в умовах децентралізації влади та євроінтеграції, основні з яких: дерегуляція господарської діяльності; розвиток сільськогосподарської інформаційно-консультаційної (дорадчої) діяльності.

Список використаних джерел:

1. Vazhinskyi, F.A. (2015), «Problems on the path of integration of agrarian policy of Ukraine to general European one and measures of their solutions» available at: http://ird.gov.ua/irdp/e20150204.pdf.
2. Єрмоленко В.М. Перспективні напрямки розвитку сучасних аграрних відносин. Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах: Матеріали науково-практичної конференції, Харків, 20 квітня 2018 р./Під ред. А.М.Статівки. Харків «Юрайт», 2018, С.3-10.
3. Статівка А.М.Правові аспекти забезпечення сталого розвитку сільських територій. Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні: матер. Міжнар.наук.-практ.конф. (14-15травня 2010 р., м. Хмельницький). Хмельницький: ХУУП, 2010, С.134-136.
4. Земко А.М. До питання розвитку сільських територій як об’єкта аграрних відносин. Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах:Матеріали науково-практичної конференції, Харків, 20 квітня 2018 р./Під ред. А.М.Статівки. Харків «Юрайт», 2018, С.31-35.
5. Осташко Т.О. Ризики для сільського господарства України при запровадженні режиму вільної торгівлі з Європейським союзом: наукова доповідь / Т.О. Осташко. – К.: Ін-т екон. і прогнозув., 2010. – С. 102.

Панченко В.В.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри земельного та аграрного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЩОДО АГРОІННОВАЦІЙ

В процесі реформування Україна намагається створити конкурентоспроможне сільське господарство відповідно до міжнародних стандартів. Аграрні перетворення дали змогу збільшити виробництво сільськогосподарської продукції, але це не вплинуло на соціально-економічний розвиток сільських територій, в основу якого закладаються принципи сталого розвитку.

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», затверджена указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [1] є впровадженням в Україні європейських стандартів життя та вихід країни на провідні позиції у світі. Для цього передусім необхідно забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення сільськогосподарської діяльності та прозору податкову систему. Отже, постулатом цієї Стратегії є «конкурентоспроможна держава з передовими інноваціями».

Інновації в аграрному секторі економіки є ефективним шляхом створення нових високопродуктивних засобів виробництва для оновлення виробничого комплексу, селекції і насінництва, запровадження новітніх наукових розробок і втілення в життя сучасних високоефективних технологій вирощування, переробки і зберігання одержуваної сільськогосподарської продукції.

У науковій літературі існують численні підходи до розуміння сутності та змісту поняття «інновації». Одні автори зазначають, що інновації – прогресивний результат творчої діяльності, яка знаходить широке застосування і призводить до значної зміни в життєдіяльності людини, суспільства, природи. Розглядають це явище як кінцевий результат упровадження новації у галузі сільського господарства (сорту рослин, порід тварин, засобів захисту рослин

або тварин, технологій вирощування тощо), який призвів до отримання економічного, соціального, екологічного та інших видів ефекту [2, с. 54–58].

Інші науковці розглядають інновації як реалізацію у господарській практиці результатів досліджень і розробок у вигляді нових сортів рослин, порід і видів тварин, птахів, нових і покращених продуктів харчування, матеріалів, нової техніки, нових технологій у рослинництві, тваринництві і переробній промисловості, нових форм організації та управління різноманітними сферами економіки, нових підходів до соціальних послуг, які дозволяють підвищити ефективність виробництва [3, с. 50–59]. Це може бути будь-яке нововведення, оновлений продукт, результат (дослідницької, проектної, виробничої або іншої) діяльності, тобто зміст поняття інновації розглядають як новаторство, яке стало предметом процесу впровадження.

Використовують також поняття «агроінновації», розуміючи під ним системні впровадження в аграрну сферу результатів науково-дослідницької роботи, що призводять до позитивних якісних та кількісних змін у характеристиці взаємозв’язків між біосферою і техносферою, а також покращують стан навколишнього середовища [4, с. 30–37]. Тобто це інновації (новостворений продукт, нові технології та інше), що були запроваджені у сільському господарстві, а їх реалізація дала можливість одержати економічний, соціальний, екологічний результати враховуючи комплексність умов сталого розвитку сільського господарства.

Отже, агроінновації є впровадженням з можливістю їх реалізації новітніх наукових розробок в процесі відновлення і підвищення родючості ґрунтів, органічного збагачення та мікробіологічного синтезу, що забезпечують збереження навколишнього природного середовища; здійснення високопродуктивної селекційної діяльності в рослинництві, тваринництві, птахівництві та рибництві; зберігання та глибинної переробки сировини рослинного і тваринного походження, утилізації відходів, виробництва альтернативних джерел енергії та енергетичної сировини в сільському господарстві тощо.

Правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та їх реалізація в Україні визначені Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 8 вересня 2011 р., № 3715-VI [5] з метою забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямах науково-технічного оновлення виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. І одним із стратегічних пріоритетних напрямів інноваційного розвитку на 2011-2021 роки є технологічне оновлення та розвиток аграрного сектору економіки.

Таким чином, інноваційна діяльність в аграрному секторі економіки України створює умови як соціально-економічного, так і організаційно-правового характеру для забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних науково-технічних досягнень.

Належний рівень організаційно-правового забезпечення впровадження агроінновацій в України з метою посилення інноваційної активності сільськогосподарських товаровиробників задля збереження і підвищення рівня ефективності використання ресурсів в сфері аграрного виробництва можливий передусім за покращення фінансового стану таких товаровиробників з розширення можливостей їх інвестування, активізації діяльності галузевих дослідних установ щодо співпраці з аграрними підприємствами та покращення поінформованості у сфері поширення інновацій серед суб’єктів аграрного сектору економіки України.

Список використаних джерел:

1. Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020»: схвалено Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015?info=1.

2. Янковська О. Інноваційний процес у сільському господарстві. Наука і економіка. 2009. № 4 (16). С. 54–58.

3. Иванов В. А. Методологические основы инновационного развития агропромышленного комплекса. Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. 2008. № 2 (2). С. 50-59. doi: http://esc.vscc.ac.ru/article/23.

4. Кот О. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення. Проблеми науки. 2008. № 9. С. 30–37.

5. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19–20. Ст. 166.

Савельєва О.М.,
кандидат юридичних наук,
лаборант кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Початком новітнього етапу забезпечення сталого розвитку агросфери України доцільно вважати прийняття 1 січня 2016 року 17-ти Цілей сталого розвитку [1], проголошених 25 вересня 2015 року в резолюції «Перетворення нашого світу: порядок денний в сфері сталого розвитку на період до 2030 року», схваленої на Саміті 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у м. Нью-Йорк. Друга ціль цієї Резолюції – ключова норма-засада для розвитку сучасного аграрного права України: забезпечення продовольчої безпеки, поліпшення якості харчування населення і сприяння сталому розвитку сільського господарства.

Досягнення цієї глобальної цілі зводиться до виконання ряду завдань, найголовнішими з яких для нашої держави виступають: 1) забезпечення доступу кожної людини до безпечних і поживних продуктів харчування; 2) збільшеннярівня прибутковості фермерських господарств та інших сільськогосподарських виробників; 3) заохочення в залученні інвестицій у розвиток інфраструктури села, наукових досліджень у сфері сільського

господарства, розвиток сільськогосподарських біотехнологій; 4) подвоєння продуктивності сільського господарства й доходів дрібних суб'єктів агрогосподарювання, у тому числі шляхом забезпечення гарантованого та рівного доступу до землі, інших виробничих природних ресурсів, інформації, фінансових послуг; 5) подвоєння загального показника енергетичної ефективності до 2030 року; 6) посилення міжнародного співробітництва з метою забезпечення доступу до наукових досліджень і технологій у сфері зеленої енергетики, зокрема, у сфері відновлюваної енергетики; 7) досягнення високих економічних показників шляхом диверсифікації виробництва, використання здобутків технологічного прогресу та інноваційного розвитку; 8) сприяння впровадженню ринку фінансових послуг задля розвитку виробництва, малого та середнього агробізнесу, створення нових робочих місць, а також творчого та інноваційного розвитку; 9) збільшення рівня інвестування, у тому числі шляхом активізації міжнародного співробітництва, в сільську інфраструктуру, сільськогосподарські дослідження й агропропаганду, розвиток технологій і створення генетичних банків рослин і тварин; 10) вжиття заходів для забезпечення належного функціонування ринків продовольчих товарів і продукції переробки сільськогосподарської сировини та сприяти своєчасному доступу до ринкової інформації, у тому числі про продовольчі резерви, з метою обмеження надмірної мінливості цін на продовольство [2]. На підставі викладеного, слід зауважити, що одним із найбільш оптимальних шляхів досягнення вказаних завдань має виступати розвиток вітчизняного агробізнесу на регіональному, національному й міжнародному рівнях. Сучасний агробізнес і аграрний сектор економіки виступає стратегічно важливим бюджетоутворювачем і формує 18 % ВВП нашої держави.

В науковій аграрно-правовій літературі під час дослідження агробізнесу, як правило, мова йде про виробничо-господарську діяльність сільськогосподарських товаровиробників, а також про підприємництво в сільському господарстві. При цьому виробничо-господарську діяльність суб'єктів аграрного підприємництва вчені визначають як врегульовану нормами права сукупність суспільних відносин, які виникають в процесі

виробництва, переробки й реалізації сільськогосподарської продукції та сировини, і спрямовані на отримання господарської вигоди (економічно значущого результату) [3]. Тобто сутність підприємництва в сільському господарстві як юридичної категорії в даному випадку визначається через категорію правовідносин.

Однак слід врахувати, що категорії «агробізнес», «аграрне підприємництво», «підприємницька діяльність в сільському господарстві» нетотожні. Агробізнес як система економічних відносин між суб'єктами аграрного сектора економіки –має більш широкий зміст у порівнянні з іншими переліченими категоріями.

В економічній літературі агробізнес іноді визначають як «відтворювальний комплекс галузей і сфер економіки держави, а також різноманітних установ, які функціонують в єдності й забезпечують виробництво, переробку й збут продукції, що вироблена на основі сільськогосподарської сировини з метою отримання прибутку»[4, с. 78]. Окрім того, дослідники визначать агробізнес як форму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, яка включає наступні складові: (1) безпосередньосільськогосподарське виробництво наступною реалізацією готової продукції з метою отримання прибутку; (2) підприємницька діяльність із виробництва засобів аграрного виробництва (сільськогосподарської техніки, добрив, кормів тощо); (3) зберігання, переробка, постачання, торгівля як сировиною, так і готовою сільськогосподарською продукцією; (4) усі види обслуговування сільського господарства (агросервіс, ринкова інфраструктура тощо)[5, с. 10].

Таким чином сучасний агробізнес включає, окрім безпосередньої виробничо-господарської діяльності з виробництва товарної сільськогосподарської продукції і сировини з метою отримання прибутку, такі основні сфери діяльності, як вторинну переробку, зберігання, торгівлю й постачання сільськогосподарської продукції та сировини, а також виробничий і соціальний агросервіс як основу сталого розвитку сільських територій.

У процесі дослідження агробізнесу як правового явища і напряму аграрного підприємництва, слід виокремити найбільш складні проблемийого ведення: а) диспаритетність умов надання державної підтримки суб'єктам агробізнесу; б) велике податкове навантаження; в) відсутність системи доступних агроконсалтингових послуг суб'єктам дрібного агробізнесу; г) відсутність доступу до прямої фінансовоїпідтримки шляхом кредитування від іноземних банків і фондів підтримки розвитку; д) поширення «рейдерства» в зазначеній сфері.

Ці проблеми мають суто прикладне значення, а їх вирішення повинно розпочатися в процесі нормотворчої діяльності та підвищення якості юридичної аграрно-правової освіти й підготовки висококваліфікованих юристів для агросфери на основі впровадження спеціалізованих аграрно-правових профілів для викладання спеціальних навчальних дисциплін. Перший крок у цьому напрямі планується започаткувати в м. Харкові в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого. Так, на базі Господарсько-правового факультету в цьому закладі вищої освіти у 2018 році запроваджується два освітніх профілі: «Земельне право та агробізнес» (освітній рівень «Бакалавр»), а також «Юридичний консалтинг аграрного бізнесу» (освітній рівень «Магістр»).

Завдання ж аграрно-правової науки на сучасному етапі полягає в розробці доктринальних підходів до вирішення вказаних проблем розвитку агробізнесу й поглиблення міжгалузевих зв'язківз іншими суміжними правовими науками й такими напрямами, як економіка та агроекологія

Список використаних джерел:

1. Глобальні цілі сталого розвитку 2030. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/3615/%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%96_web(2).pdf(дата звернення: 20.04.2018).

2. Перетворення нашого світу: порядок денний в сфері сталого розвитку на період до 2030 року: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 р. URL: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku (дата звернення: 20.04.2018).

3. Марченко С. І. Щодо визначення виробничо-господарської діяльності суб'єктів аграрного підприємництва. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.2002. Спецвипуск № 1. С. 160–162.

4. Долгошея Н. О. Теоретичні основи трактування агробізнесу в економічній науці. Економіка та держава. 2011. № 1. С. 76–78.

5. Международный агробизнес: учеб пособ. / под ред. Ю. Г. Козака. Киев: центр учебной литературы, 2014. 306 с.

Самсонова Я.О.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ВІДНОСИН В ПРОЦЕСІ ПРАВОВОЇ АКУЛЬТУРАЦІЇ

В умовах реформування аграрних відносин, пов'язаних із зміною пріоритетів державної аграрної політики, вектор якої спрямовано на всесвітню глобалізацію та інтеграцію законодавства з єдиною європейською системою, на аграрно-правову науку покладається багато завдань. Серед них основним є проведення досліджень щодо аналізу та перспектив імплементації норм європейського законодавства в національну систему права, враховуючи особливості національної правової культури, сільського господарства та природно-ресурсного потенціалу. Копіювання норм, які ефективно регулюють відносини в інших країнах, без глибокого та всебічного вивчення, апробування та визначення наслідків їх впливу, може негативно вплинути на розвиток відповідних відносин.С приводу цього дуже влучно зазначив В.С.Нерсесянц: «Право – это не культурный плод на диком дереве, а плод окультуренного дерева. Поэтому народам, возжелавшим вкусить такой плод, надо в трудах и муках, упорно и настойчиво, осознанно и терпеливо возделывать в себе, для себя и у себя свой сад, растить свое дерево свободы. Чужими плодами здесь сыт не будешь. [1, с. 43]»

Яскравим прикладом такої ситуації є правове регулювання відносини з органічного виробництва, яке сьогодні перебуває на стадії становлення і

потребує аналізу і вдосконалення. Дивлячись на історію розвитку врегулювання цих відносин в інших країнах,слід зазначити, що перший нормативно-правовий акт присвячений органічному сільському господарству було прийнято в Австрії у 1985 р., згодом органічне законодавство було затверджено в інших країнах, зокрема Данії, Франції, Швейцарії, Великій Британії. Попит органічної продукції викликавшвидке зростання ринку такої продукції у країнах Європейського Союзу, що призвело до підготовки та ухвалення Постанови Ради Європейського економічного співтовариства № 2092/1991 від 24 червня 1991 р. стосовно органічного виробництва сільськогосподарських продуктів та вказівок на таке виробництво. Це був перший європейський стандарт, який встановлював мінімальні вимоги до виробництва органічної продукції, більшість норм якого була присвячена врегулюванню порядків сертифікації, маркування та контролю.Отже, європейські країни почали прийняття норм органічного законодавства поступово, спираючись на попит цієї продукції, встановлюючи перш за все систему контролю та мінімальні вимоги такого виробництва. На відміну від цього, в нашій країні з врегулюванням цих відносин відбулася ситуації з точністю навпаки: спочатку розробили та прийняли Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03 вересня 2013 р. № 425-VII, який визначив жорсткі вимоги виробництва, не забезпечуючи їх порядками сертифікації та маркування, без системи органів контролю, а потім зайнялись розробкою порядків реалізації його положень та пошуком ринків збуту продукції. Тому, практика застосування норм даного закону в процесі виробництва органічної продукції показала недосконалість правового регулювання досліджуваних відносин, зокрема в частині вимог до маркування та обігу продукції, порядку сертифікації виробництва та відповідальності за порушення законодавства у цій сфері.

На даний час система маркування та сертифікації органічної продукції в Україні перебуває на стадії формування, через що у законодавстві міститься велика кількість прогалин та суперечностей, які негативно впливають на врегулювання відносин у сфері органічного виробництва сільськогосподарської

продукції та сировини. Національні стандарти органічного виробництва також перебувають на етапі розроблення, що негативно впливає на процес сертифікації. В Україні та інших країнах, які не є членами Європейського союзу та в яких не розроблені власні національні стандарти, продукція сертифікується за стандартами міжнародного рівня, які в основному є спрощеною версією Європейських Стандартів та адаптує їх для застосування за межами ЄС. Але таки стандарти не в повному обсязі враховують положення відповідних документів ЄС, серед яких Директива Комісії (ЄС) № 889/2008 від 05 вересня 2008 р. «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) №834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів, Постанови Ради (ЄС) №834/2007 від 05 вересня 2008 р. «Про органічне виробництво та маркування органічної продукції», що впливає на застосування не гармонізованих між собою стандартів та неоднозначну сертифікацію органічної продукції за різними системами координат, вибір якої залежить від представників іноземних компаній, що здійснюють оцінку відповідності органічної продукції з орієнтацією на кінцевого споживачі (внутрішньої або міжнародної орієнтації).

Відсутність законодавчо закріпленого порядку маркування органічної сільськогосподарської продукції, вимог до органічної продукції, яка підлягає маркуванню та критеріїв надання відповідних знаків унеможливлює конкретизацію відповідальності за порушення законодавства у цій сфері, що викликає наявність великої кількості фальсифікованої продукції на ринку органічної продукції. Не дивлячись на те, що Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України № 495 від 25 грудня 2015 р. «Про затвердження державного логотипу для органічної продукції (сировини)» було затверджено державний логотип для органічної продукції (сировини), його фактично не застосовують виробники вітчизняної органічної продукції, враховуючи законодавчій дозвіл застосування приватних логотипів (п.2. ст. 29 Закону Україні «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»). Сьогодні такими приватні логотипами в більшості

своїй маркують неякісну або не органічну продукцію, використовуючи елементи маркування органічної продукції (сировини) та вводять в оману покупців. Така ситуація пов'язана з копіюванням цієї норми без розроблення поняття такого логотипу, відповідного порядку маркування та притягнення до відповідальності. Якщо проаналізувати практику європейського законодавства щодо застосування приватних логотипів, якими маркується продукції за приватними стандартами, слід зазначити, що вони навпаки єрушійною силою для подальшого розвитку та вдосконалення органічного законодавства ЄС, дозволяючи приватним асоціаціям реагувати на зміни пріоритетів споживачів та виробників. Такі стандарти в більшості своїй мають суворіші та вимогливіші правила, особливо щодо аквакультури, тваринництва, виноградарства, захисту навколишнього середовища. Те, що було випробувано та перевірено у приватних стандартах, враховується при ухваленні майбутніх стандартів на рівні законодавства ЄС. Наприклад, у Німеччині існує ціла низка приватних органічних маркувань та стандартів, які є переважно власністю фермерських асоціацій (Bioland, Demeter, Naturland, Biopark). Такі асоціації вважаються органічними «преміум-брендами» та мають суворіші правила та систему моніторингу у порівнянні з вимогами Постанови ЄС№834/2007 від 05 вересня 2008 р.

З метою удосконалення законодавства у досліджуваній сфері Міністерством аграрної політики та продовольства розроблено проект Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 24.11.2016 р. № 5448, яким регламентовано вимоги до виробництва, маркування та обігу органічної продукції, встановлено основні засади здійснення порядку сертифікації органічного виробництва та враховано європейський досвід державно-приватної системи контролю органічної продукції. На сьогодні цей законопроект доопрацьовано Аграрним комітетом Верховної Ради України та прийнято за основу.

Отже, інтеграція між правовими системами країн повинна відбуватися зважено, поступово, аналізуючи норми та наслідки їх застосуванняіз

збереженням, засвоєнням, використанням та критичним переосмисленням національної системи права, яка історично склалася в нашій державі. Тільки в цьому випадку ми не будемо спочатку мати проблему, а потім знаходити шляхиїї вирішення, а будемо розвивати правове регулювання сучасних відносин.

Список використаних джерел:

1. Нерсесянц В.С. Философия права. Учебник для вузов. – М.: Издательство НОРМА, 2000. – 652 с.

Святченко Л.О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ

У поточному році державою запроваджено низку рішень, що дозволять реально підтримати аграрний сектор та сприятимуть його зростанню. Основні зусилля сконцентровано на галузях, які зможуть забезпечити довготривалий економічний ефект, саме тому підтримка та розвиток тваринництва стає пріоритетним напрямом фінансування.

На жаль, останніми роками переважає тенденція до скорочення поголів’я великої рогатої худоби, до того ж негативно позначаються на галузі і сторонні чинники: війна, тимчасова втрата територій та стрибки курсу долара. Українські виробники свинини, яловичини та молока вимушені переорієнтовуватись на інші види діяльності, оскільки тваринництво не дає швидкого заробітку та потребує суттєвих вливань.

Окрім того, враховуючи те, що Україна підписала угоду, згідно з якою вітчизняне законодавство має бути адаптоване до європейського, а відповідно і вимоги до виробництва, тваринники самостійно без державної підтримки не зможуть подужати передбачених на таку адаптацію витрат. Наприклад,

українські виробники молока фактично можуть активно експортувати молоко та молочні продукти з України, а враховуючи підвищення світових цін на вказані продукти, збільшити дохід від виробництва. Але невідповідність виробництва нормам ЄС заважає цьому процесу. Вітчизняне птахівництво, порівняно з іншими підгалузями тваринництва, має більш позитивну динаміку розвитку та може задовольнити потреби як внутрішнього ринку, так і споживчий попит за межами країни. Але, що ж стосується яєчного напряму, то 98 % обладнання та конструкцій потребує повної заміни. Орієнтовні затрати складають 10 євро на одне птахо місце. Цілою низкою проблем також обумовлений потенційний попит на кредити з боку аграріїв, які займаються виробництвом яловичини та свинини. Отже, адаптуючи законодавство та вимоги до сільськогосподарського виробництва слід залучати й аналогічні фінансові інструменти державної підтримки.

Щорічно законом про держбюджет визначаються види державних цільових програм на підтримку підприємств АПК та суми витрат на них. Відповідно до бюджету у 2018 р. у галузі тваринництва передбачені видатки за бюджетною програмою КПКВК 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» в обсязі – 4 000,0 млн гривень. Таке рішення стало визнанням державної підтримки тваринництва одним із ключових пріоритетів. Ці коштибудуть направлені передусім на підтримку будівництва нових ферм та комплексів: або на здешевлення кредитів на будівництво, або на компенсацію частини власних коштів виробників, витрачених на будівництво. Отримувачами державної допомоги стануть агровиробники, які купують племінне поголів’я, будують або реконструюють тваринницькі комплекси, утримують молочних корів, а також громадяни, які утримують молодняк великої рогатої худоби.

Механізм використання коштів, передбачених Мінагрополітики України у державному бюджеті за відповідною програмою, було визначено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва»від 07 лютого 2018 р. № 107.

Реалізація бюджетної програми дозволить зберегти та примножити поголів'я великої рогатої худоби, стимулювати нарощування обсягів виробництва, забезпечити збільшення виробництва м'яса, молока і провести заходи з поліпшення генетичного потенціалу сільськогосподарських тварин. Такі заходи сприятимуть закладенню дієвого фундаменту для зростання всього АПК. Ресурс, що направляється на підтримку тваринництва, зокрема, матиме ефект і за межами цієї галузі, оскільки відновлення господарств та нарощування поголів'я дозволить утримувати ціни на внутрішньому ринку та створити нові робочі місця на селі. А встановлення напрямів та механізмів державної підтримки галузі тваринництва, порядку надання, отримання та використання бюджетних коштів, а також переліку умов, у разі дотримання яких сільгосптоваровиробники можуть отримати державну допомогу, пришвидшить реалізацію бюджетної програми.

Станіславський В.П.,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ЗАРОДЖЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

В сучасних умовах розвитку аграрного, земельного та екологічного права, поглиблення інтеграційних процесів важливу роль відіграєенергетична політика державиз питань національної безпеки, впровадження якоїв свою чергу впливає на правоверегулювання енергетичних відносин, виникнення та використання енергетичних ресурсів, енергії, інших енергоносіїв, формування та функціонування ринку виробництва енергії, участі держави в управлінні і розвитку енергетикивидобуванняенергетичних ресурсів, беручи до уваги публічні та приватні інтереси.

Правова природа відносин у сфері енергетики формує предмет енергетичного права, підґрунтям якого є енергетичні ресурси як об'єкт правового регулювання, у тому числі право власності ті інші майнові права. В

теорії права, а також в багатьох законодавчих актах державпоручзвизначенням поняття «енергія» використовується термін «енергетичний ресурс» або «джерело енергії».

П.Г. Лахно, Р.Н. Салієва та А.Ф. Шаріфулліна також визначають ресурсияк запаси, джерела чого-небудь.Енергетичними ресурсами, на їхню думку, є сукупність джереленергії. До енергетичних ресурсів автори відносять нафту, газ, вугілля, уранову руду, інші види природних ресурсів, які містять в собі енергетичні можливості, у тому числі альтернативні, поновлювані:сонячна енергія, енергія вітру, хвиль, приливів і відливів, гідроенергетика, біомаса, водневе паливо, геотермальна енергія, електрична енергія і т.ін. [1., с.110-111].С.С. Сєліверстов називає енергетичні ресурси сукупністю джерел енергії [2, с.7]. О.О. Городов розумієпід енергетичними ресурсами сукупністьпервинних і похідних джереленергії.У структурі яких ним виділені паливно-енергетичні ресурси, вичерпні мінеральні ресурси, які використовується якості палива [3., с.7].

Т.Х. Гулбрандсен, Л.П. Падалко, В.Л. Червинський,під енергетичними ресурсамирозуміютьносіїв енергії, які при певному рівні технології або в передбачуваній перспективі її розвитку можуть бути використані для отримання необхідної енергії. Вони розрізняють природні (первинні), які утворилися в результаті геологічного розвитку землі та інших природних процесів, до числа яких відносяться вугілля, нафта, природний газ, сланці, торф, ядерне паливо, деревина, геотермальне тепло, енергія річок, вітру, припливів та відливів, сонячна енергія, та побічні (вторинні) енергетичні ресурси, які отримуються в якості побічного продукту або відходів основного виробництва, до числа яких відносяться горючі та гарячі гази, відпрацьована виробнича пара, а також ті, що пов’язані з надлишковим тиском газів та рідин[4., с.9].

В Паризькій хартії для нової Європи від 21 листопада 1990 року та в Заключному документі Гаазької конференції з Європейської енергетичної хартії 17 грудня 1991 року використовується термін «енергетичні ресурси», хоча й не надається їх визначення чи перелік. Визначення поняття енергетичних ресурсів

різних видів надається в законодавстві різних держав, таких як: Північна Ірландія, Нова Зеландія, Японія, Південноафриканська Республіка, Фінляндія, Польська Республіка. В законодавстві Республіки Білорусь (закон «Про енергозбереження» від 8 січня 2015 року) також використовуються терміни: паливно-енергетичні ресурси; вторинні енергетичні ресурси; місцеві паливно-енергетичні ресурси, поряд з такими категоріями як відновлювані джерела енергії (закон Республіки Білорусь «Про відновлювані джерела енергії» від 27 грудня 2010 року № 204-З). У Федеральному законі Російської Федерації «Про енергозбереження та про підвищення енергетичної ефективності та про внесення змін в окремі законодавчі акти Російської Федерації» від 23 листопада 2009 року № 261-ФЗ під енергетичним ресурсом розуміється носій енергії, енергія якого використовується або може бути використана під час провадження господарської та іншої діяльності, а також вид енергії (атомна, теплова, електрична, електромагнітна або інший вид енергії).

Таким чином, слід погодитися з твердженням професораКаменкова В.С., реалізуючи енергетичну політику,кожна держава вирішує одне з головних питань національної безпеки. Роль права в цих процесах першорядне. Без належного правового регулювання відповідних відносин, як на міжнародному, так і на національному рівні, неможливо досягнути цілей, що стоять перед світовим співтовариством. Теоретичне обґрунтування механізму правового регулювання енергетики відбувається в рамках науки енергетичного права [5., с.1]. Тому потреба у наукових досліджень у сфері правового регулювання енергетичних відносин тільки зростає, у зв’язку з необхідністю правової регламентації виникнення і використання енергетичних ресурсів, джерел енергії та інших енергоносіїв, формування та функціонування ринку з видобутку та виробництва енергії, участі держави в управлінні і розвитку енергетики, видобутку енергетичних ресурсів, з урахуванням інтересів публічних та приватних інтересів. Розвитку суспільних відносин в енергетиціна національному рівні,що є предметом енергетичного права,їх правова природа, залежить від наявності, виробництва та використанняджерел енергії на території відповідної конкретної держави, з урахуванням впливу міжнародних

відносин. Тому кожна держава, в залежності від наявності, видобутку та використання джерел енергії, ставить пріоритет правового регулювання ті енергетичні ресурси або джерела енергії, які в достатньому рівні забезпечені наявністю, видобуванням та використанням. Так, РосійськаФедерація в пріоритет ставить дешевий видобуток та використання природнього газу та нафти, яке є в достатній кількості, для розвитку вітчизняної економіки і забезпечення безпеки. Інші країни, у зв'язку з відсутністю власнихдешевихджерел енергії, в пріоритет ставлять розвиток новихенергетичних технологійз виробництва, заснованих на значних запасах таких природних ресурсів як вугілля, сланцевого газу, торфу і т.ін., а також істотне нарощування обсягів використання нетрадиційних і альтернативних джерел енергії. Перелік енергетичних ресурсів є достатньо широкий, і в кожній окремій країні, а також у визначеній правовій доктрині, є власні особливості віднесення тих чи інших джерел енергії до енергетичних ресурсів.

В залежності від того, що стоїть в пріоритеті реалізації національної енергетичної політики, встановлення ступеняучасті держави в управліннірозвитку енергетиці, створення стабільного і сприятливого правового середовища для вітчизняних і іноземних інвесторів, то і отримує свій більш інтенсивний розвиток або приватноправовівідносини у сфері енергії, або публічно-правові, які в кінцевому підсумкувідображаютьпублічніта приватні інтереси права власності і інші майнові права на енергетичні ресурси.

Деякі, приватні інтереси права власності на енергетичні ресурси, ототожнюють лише з товаром у вигляді основного об'єкту приватноправових відносин у сфері енергетики: електрична енергії; теплова енергія; газ; нафта та нафтопродукти; вугілля і не більше. Або об'єктів (енергетичних об'єктів), за допомогою яких відбувається видобуток, переробка, виробництво, транспортування, зберігання визначених енергетичних ресурсів [6., с.83, с.91]. А публічніінтереси права власності на енергетичні ресурси, ототожнюють лише державною енергетичною політикою: енергетична безпека; енергетична ефективність економіки; бюджетна ефективністьенергетики; ефективність витрат енергії; екологічна безпека[6., с.172].

Необхідно виходити з того, що енергетичні ресурси є правовою категорією, яка за своїм обсягом частково перетинається з обсягами інших категорій:природні ресурси, корисні копалини, речі. У зв’язку з перетинанням обсягів даних понять з обсягом поняття «енергетичні ресурси», енергетичні ресурси як об'єкти права власності набувають характеристики правового статусу природних ресурсів, корисних копалин і речей як об’єктів права власності відповідно. Крім того, окремі види енергетичних ресурсів також мають особливий правовий статусяк об'єкти права власності.

Не всі природні ресурси за своїмивластивостями можуть перебувати у власності, але тільки ті, які є відносно стабільними і за умови їх індивідуалізації. Інші елементи природного середовища нездатні в силуоб’єктивних властивостей бути об’єктами властивості (енергія вітру і сонячна енергія), оскільки не можуть бути об’єктом привласнення людиною з метою перетворення їх в свою власність.

Враховуючи вищевикладене розуміння прававласності в об’єктивному і суб’єктивному сенсі, можна визначити, що право власності на енергетичні ресурси в об’єктивному сенсі являє собою сукупність правових норм, регулюючих підстави виникнення, зміни і припинення права власності на енергетичні ресурси. В суб’єктивному сенсі право власності на енергетичні ресурси представляє собою юридично закріплену можливість певної поведінки власника щодо належних йому енергетичних ресурсів, проявляється в наявності у нього правомочностей по володінню, використанню та розпорядженню енергетичними ресурсами. Всі ці відносини, що складаються з приводу видобування, використання, розповсюдження, зберігання, розпорядження і відновлення енергії та енергетичних ресурсів, у тому числі права власності на них з іншими майновими правами, з урахуванням публічних і приватних інтересів формують предмет суспільних відносин енергетичного права, зародження і розвиток якого відбувається поруч з аграрним, земельним та екологічним правом.

Список використаних джерел:

1. Лахно П. Г. Право первичных источников энергии / П. Г. Лахно, Р. Н. Салиева, А. Ф. Шарифуллина // Государство и право. – 2009. – № 5. – С. 110-117

2. Селиверстов С. С. Реформирование электроэнергетических рынков: опыт сравнительно-правового исследования / С. С. Селиверстов. – М. : МГИМО (У) МИД России, каф. правового регулирования ТЭК, 2007-2008. – С.7

3. Городов О. А. Введение в энергетическое право: учебное пособие / О. А. Городов. – М.: Проспект, 2012. – 224 с.

4. Гулбрандсен Т. Х. Энергоэффективность и энергетический менеджмент: учебно-методическое пособие / Т. Х. Гулбрандсен, Л. П. Падалко, В. Л. Червинский. – Минск: БГАТУ, 2010. – 240 с.

5. Каменков В. С. Энергетическое право – новое перспективное научное направление [Электронный ресурс] //Белорусский государственный университет. – Режим доступа: http://elib.bsu.by/handle/ 123456789/107564– Дата доступа: 22.06.2016

6. Энергетическое право. Общая часть. Особенная часть:учебник / под ред. доктора юридических наук В.В.Романовой. М.: Издательство «Юрист», 2014. – 656 с.

7. Про енергозбереження [Електронний ресурс]: закон України від 1 липня 1994 року № 74/94-ВР. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/74/94-вр.

8. Про альтернативні джерела енергії [Електронний ресурс]: закон України від 20 лютого 2003 року № 555-IV. – Режим доступу: http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555-15.

Туєва О.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СЕРТИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Сільський зелений туризм – це заснований на договорі специфічний вид туризму, що має рекреаційний, відпочинковий, оздоровчий та/або пізнавальний характер, зосереджений у сільській місцевості і пов'язаний з наданням послуг (з тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного забезпечення тощо) фізичним особам шляхом використання майна, земельних ділянок та трудових ресурсів осіб, які займаються сільськогосподарською діяльністю та/або проживають у сільській місцевості, а також природного, культурного, етнографічного та соціального потенціалу регіону.

Особливий характер послуг у сфері сільського зеленого туризму обумовлений в першу чергу суб’єктним складом осіб, що їх надають. Такими особами є не професійні туристичні заклади, а громадяни, які займаються веденням особистого селянського господарства, використовуючи при цьому власні житлові приміщення і наявні ресурси. Це не просто надання туристам тимчасового проживання, а формування комплексного їх обслуговування – харчування, дозвілля, транспортного, екскурсійного, інформаційного та ін. забезпечення. Інструментом за допомогою якого забезпечується якість наданих послуг виступає сертифікація.

Сертифікація – це дія уповноважених органів, яка засвідчує за допомогою сертифіката або знака відповідності, що товар або послуга відповідає вимогам певних стандартів або технічних умов. Це один із способів підтвердження відповідності товару чи послуги висунутим вимогам, що передбачені стандартом. Отже основним завданням сертифікації і стандартизації є забезпечення належної якості наданих послуг. Але це завдання може бути досягнуто лише шляхом реалізації зазначених нормативів. У чинному ж законодавстві спеціальні правові норми щодо нормування, стандартизації та

сертифікації у сфері сільського зеленого туризму відсутні, а загальне законодавство не враховує специфіку цієї діяльності і не містить приписів щодо обов'язковості її сертифікації.

Позитивний досвід сертифікації послуг сільського зеленого туризму накопичено у багатьох країнах Європи. У Франції, наприклад, діє категоризація агроосель на зразок готельної від 1до 5 зірок. Передбачена також спеціальна категорія об'єктів сільського зеленого туризму для інвалідів, що дозволяє особам із обмеженими можливостями пересуватися по оселі інвалідним візком або за допомогою спеціального обладнання. Розроблена національна програма і існує категорія осель для дитячого відпочинку. Сертифікацію вказаних послуг за високими державними стандартами сервісу здійснює Національна організація будинків відпочинку і зеленого туризму (Maison des Gites de France et du Tourisme Vert).

Польське законодавство чітко розмежовує правовий режим ведення сільського зеленого туризму від інших видів туристичних послуг, що надаються у сільській місцевості. Така діяльність не належить до підприємницької і не оподатковується за умови, що житловий будинок, в якому туристам здаються кімнати належить до сільського господарства і їхня кількість не перевищує п'яти. Класифікація і категоризація об'єктів сільського зеленого туризму у Польщі запроваджена федерацією сільського туризму «Гостинні господарства», передбачає три категорії і є добровільною. Вона здійснюється федерацією на підставі письмового звернення власника оселі і діє протягом 2-х років.

Законодавство Угорщини відносить сільський зелений туризм до сфери ведення особистого селянського господарства. Сертифікація цієї діяльності також носить добровільний характер, проте вона здійснюється спеціальними державними органами на підставі державних стандартів у сфері сільського туризму.

Національні утворення сільського зеленого туризму країн Європи об'єднані в Європейську федерацію фермерського та сільського туризму (European Federation for Farm and Village Tourism – EuroGites). Цією

міжнародною організацією напрацьовані загальні підходи до стандартів якості та спеціальні рекомендаційні орієнтири для класифікації та стандартизації послуг у сфері сільського зеленого туризму. Зважаючи на вищевказане, актуальним для України є вступ до складу членів EuroGites , що могло би сприяти розвитку цієї діяльності за рахунок отримання допомоги у підготовці кваліфікованих спеціалістів і залучення до міжнародної нормативно-правової бази в галузі стандартизації та сертифікації сільського зеленого туризму.

Отже, можна констатувати, що існує нагальна потреба у розробці і затвердженні спеціального національного стандарту України «Послуги туристичні. Туризм сільський. Загальні вимоги». При розробці системи стандартів діяльності суб'єктів сільського зеленого туризму слід брати до уваги специфічні фактори, притаманні лише цій сфері діяльності. Вважаємо, що номенклатура основних вимог і критеріїв за якими має сертифікуватися об'єкт надання послуг у сфері сільського зеленого туризму має включати в себе: організацію проживання і харчування - у цьому аспекті особливої важливості набуває питання оцінки екологічного стану земельної ділянки, яка є основою для отримання харчової продукції; забезпечення дозвілля відпочиваючих, їхнє екскурсійне забезпечення; вплив об'єкта на сталий розвиток сільських територій, навколишнє природне середовище; першорядне значення мають також питання безпеки відпочиваючих, які неодмінно мають бути включені до переліку критеріїв сертифікації . Якщо загальні положення щодо безпеки в галузі туризму визначаються Законом України від 15 вересня 1995р. «Про туризм», то специфічні повинні бути врегульовані спеціальним законодавством, а також державним стандартом, адже небезпека для туриста може виходити від сільськогосподарських об'єктів які використовуються у цій діяльності – тварин, непереоблених харчових продуктів та ін. Якщо туристи в якості атракції залучаються до сільськогосподарських робіт, небезпеку можуть становити технічні засоби, обладнання, агрохімічні речовини. У зв'язку з цим важливою гарантією безпеки туристів і необхідною умовою функціонування сільського зеленого туризму є належна правова регламентація стандартизації та сертифікації послуг у цій сфері.

В сучасних умовах важливого значення набуває належна правова регламентація і визначення відповідної оцінки екологічної якості послуг сільського зеленого туризму. У 2004 році система екологічного маркування садиб була запроваджена Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму. Така система оцінювання розроблена в рамках Програми «Зелена садиба» відповідно до європейських вимог, з урахуванням особливостей України, і передбачає надання сертифікату тим туристичним садибам, які відповідають певному переліку критеріїв, що свідчать про екологічно сприятливий спосіб функціонування і обслуговування туристів, внаслідок якого навколишнє природне середовище зазнає мінімального впливу, або навіть покращує його стан. До них зокрема належать: зменшення шкідливого впливу агротуристичного об'єкту на навколишнє середовище, економія ресурсів, підтримка народних традицій та ремесел, розвиток екологічно-сприятливих видів розваг та відпочинку. Відповідний знак , який має три рівня якості видається тим власникам агротуристичних садиб, які добровільно виявили бажання стати учасниками цієї програми, та садиби яких відповідають вищезазначеним критеріям екологічності.

Зрозуміло, що жодних правових наслідків ні сервісна, ні екологічна добровільна категоризація не має, адже законодавчо не внормована як обов'язкова умова цієї діяльності. Як наслідок, це не спонукає власників таких об'єктів брати участь у вказаних програмах. Заохочувальним засобом для них могло б стати поширення рекламної інформації про діяльність таких господарств у засобах масової інформації або на сайті Спілки сприяння сільському зеленому туризму чи інших громадських організацій за рахунок державного або місцевого бюджету.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що запорукою належного правового регулювання і успішного розвитку сільського зеленого туризму в Україні є вдосконалення та реалізація умов цієї діяльності, запровадження спеціальних державних стандартів із широкою номенклатурою сервісних та екологічних показників.

Шовкун Ю.В.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ДО ПИТАННЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ РИБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Враховуючи позицію Закону України «Про аквакультуру» [1] про те, що ввезення в Україну живої риби, запліднeної ікри та інших гідробіонтів, призначених для розведення, утримання та вирощування в умовах аквакультури, розміщення їх у карантинних рибогосподарських ізоляторах, переселення з карантинних рибогосподарських ізоляторів в інші рибогосподарські водні об'єкти (їх частини), рибогосподарські технологічні водойми та ветеринарно-санітарний контроль у сфері аквакультури здійснюються відповідно до Закону України «Про ветеринарну медицину» [2], то до суб'єктного складу правовідносин у сфері рибництва є підстави для включення Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (надалі - Держпродспоживслужба).

Держпродспоживслужба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства та який реалізує державну політику у галузі ветеринарної медицини, сферах безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, карантину та захисту рослин, ідентифікації та реєстрації тварин, санітарного законодавства тощо [3]. Цей державний орган стає учасником досліджуваних правовідносин шляхом видачі міжнародних ветеринарних сертифікатів або шляхом погодження форми ветеринарних сертифікатів на окремі види вантажів, підконтрольних службі державної ветеринарної медицини (п. 11 ст.11 Закону України «Про ветеринарну медицину» [2], п. 3 Порядку пропуску вантажів, підконтрольних службі державної ветеринарної медицини, через державний кордон України [4]

Ще однією формою участі у правовідносинах у сфері рибництва Держпродспоживслужбиє обов'язкова участь її представників у відборі для

відправлення в Україну тварин, а також увезення на територію України тварин після одержання дозволу Державного департаменту ветеринарної медицини (нині – Департамент безпечності харчових продуктів та ветеринарної медицини) (п. 1.3., 1.9. Ветеринарних вимог щодо імпорту в Україну об'єктів державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду [5]).

Для потреб рибництва функціонують також: державна лабораторія ветеринарної медицини з хвороб риб та інших гідробіонтів [6] та зональна спеціалізована державна лабораторія ветеринарної медицини з хвороб прісноводних риб і інших гідробіонтів [7]. Державна лабораторія ветеринарної медицини з хвороб риб та інших гідробіонтів є спеціалізованою лабораторією, державною науково-практичною установою ветеринарної медицини з питань прогнозування, діагностики, розробки заходів попередження заносу на територію країни збудників особливо небезпечних заразних хвороб водних тварин, здійснення моніторингу, розробки та впровадження методик діагностики інфекційних та інвазійних захворювань риби та інших гідробіонтів, а також оцінки якості і безпеки продукції тваринного походження, кормів тваринного і рослинного походження для годівлі риб. Зональна лабораторія має ідентичний правовий статус та завдання, за виключенням того, що вони стосуються прісноводних риб та інших гідробіонтів, а зону обслуговування для таких лабораторій визначає та затверджує Держветфітослужба України (на разі по факту Держпродспоживслужба) (п.6 Положення про зональну спеціалізовану державну лабораторію ветеринарної медицини з хвороб прісноводних риб і інших гідро біонтів [7]).

Відповідно до законодавства України державний ветеринарно-санітарний нагляд та контроль здійснюють органи державного управління до яких відносяться також спеціально призначені лікарі ветеринарної – санітарної медицини, які мають повноваження Держветфітослужби України (на разі по факту Держпродспоживслужби). Обов'язки офіційних лікарів ветеринарної медицини та їх заступників на рибодобувних та рибопереробних підприємствах визначені нормативно-правовим актом [8] та проаналізовані на теоретичному рівні [9, с 244 – 246].

До суб’єктів правовідносин у сфері рибництва з «подвійним підпорядкуванням» відносяться спеціалісти ветеринарної медицини суб'єкта господарювання, які з одного боку є працівниками відповідного підприємства, а з іншого, вони з професійних питань підпорядковуються та знаходяться під контролем офіційного лікаря ветеринарної медицини і його заступника. Такі спеціалісти призначаються на посади та звільняються з посад адміністрацією суб'єкта господарювання після проведення атестації державними органами ветеринарної медицини за поданням офіційного лікаря ветеринарної медицини і утримуються за рахунок коштів суб'єкта господарювання. До складу працівників ветеринарної медицини суб'єкта господарювання, в залежності від специфіки та обсягу виробництва, можуть входити: лікарі ветеринарної медицини; фельдшери ветеринарної медицини (лаборанти); трихінелоскопісти; дезінфектори; ветеринарні санітари-термометристи; нарізувачі та відбірники проб тощо [8].

Крім того, дослідивши питання щодо належності окремих суб’єктів правовідносин до суб’єктного складу правовідносин у сфері рибництва в Україні та проаналізувавши чинні нормативно – правові акти, які регулюють їх діяльність, не можемо оминути й той факт, що до цього часу значна їх частина досі містить посилання на старі назви ліквідованих (реорганізованих шляхом перетворення) органів та їх підрозділів. Враховуючи те, що процес оптимізації системи центральних органів виконавчої влади (зокрема й що стосується утворення Держпродспоживслужби) мав місце ще в 2014 році, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 р. № 442, з однойменною назвою, доцільно було б ще тоді, не говорячи на актуальність такої потреби на сьогоднішній день,замінити старі назви цих органів на нові, тим самим правівши нормативно правові акти у відповідність до внесених змін.

Список використаних джерел:

1. Про аквакультуру : Закон України 18 вересня 2012 № 5293-VI[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/. — Назва з екрана.

2. Про ветеринарну медицину : Закон України від 25 червня 1992 року № 2498-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/. — Назва з екрана.

3. Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів:Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 року №667 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/. — Назва з екрана.

4. Про затвердження Порядку пропуску вантажів, підконтрольних службі державної ветеринарної медицини, через державний кордон України : наказ головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 27 грудня 1999 року № 49 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/. — Назва з екрана.

5. Про затвердження Ветеринарних вимог щодо імпорту в Україну об'єктів державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду : наказ Міністерства аграрної політики України та державного департаменту ветеринарної медицини від 14 червня 2004 року № 71[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/. — Назва з екрана.

6. Про затвердження Положення про спеціалізовану державну лабораторію ветеринарної медицини з хвороб риб та інших гідро біонтів : наказ Міністерства аграрної політики України та державного департаменту ветеринарної медицини від 24 березня 2004 року № 29 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/. — Назва з екрана.

7. Про затвердження Положення про зональну спеціалізовану державну лабораторію ветеринарної медицини з хвороб прісноводних риб і інших гідро біонтів : наказ Міністерства аграрної політики України та державного департаменту ветеринарної медицини від 4 червня 2004 року № 67[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/. — Назва з екрана.

8. Про затвердження Положення про державний ветеринарний нагляд та контроль за діяльністю суб'єктів господарювання щодо забою тварин, переробки, зберігання, транспортування й реалізації продукції тваринного

походження : наказ Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 1 вересня 2000 року № 45[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/. — Назва з екрана.

9. Ветеринарне право : підручник / за ред. В. М. Єрмоленка. – К. : НУБіП України, 2015. – 300 с.

Боснюк-Григор'єва Ю.П.,
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
(науковий керівник – д.ю.н., доцент А.В. Духневич),
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

ЩОДО БЕЗПЕКИ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ

Зважаючи на запропоновану тему конференції «Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть»,на жаль, змушені констатувати надто повільний процес впровадження в національне законодавство вже десятиліттями існуючих європейських стандартів у сферібезпеки харчових продуктів рослинного походження.

Світова спільнота зробила цілий ряд системних заходів по збереженню та захисту довкілля, природних ресурсів, харчової безпеки.

Звичайно, Україна доєдналася до багатьох світових ініціатив в даних сферах. Продовольча безпека країни є неодмінною умовою і гарантією збереження її суверенітету й незалежності, забезпеченнясталого соціально-економічного розвитку, формування високого рівня та якості життя населення.

Першочерговим в забезпеченні продовольчої безпеки країни є прозоре та таке, що чітко дотримується законодавство, яке дає реальні механізми впровадження європейських стандартів у сфері безпеки харчових продуктів.

В представлених вашій увазі тезах доповіді зроблено спробу виокремити необхідні кроки для виходу українського виробника харчових продуктів на європейський ринок збуту, проаналізувати наявні проблеми та шляхи їх подолання в даній сфері.

Певні питання даної теми висвітлювалися у працях Бугери С. І. «Аграрно-правове забезпечення якості сільськогосподарської продукції в Україні» [1],

Духневича А. В. «Правові проблеми реалізації Угоди про сільське господарство СОТ в Україні» тощо [2].

Указом Президента України від 31 січня 2006 р. №81/2006 Україна приєдналася до Міжнародної конвенції про захистрослин[3].

Основним завданням відповідної Конвенції є забезпечення міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі шкідниками рослин і рослинних продуктів та запобігання їхньому міжнародному поширенню й особливо їхньому введенню до складу рослинного чи тваринного світу зон, що знаходяться в небезпеці.

Акцентуємо увагу на тому, що окрім як приєднання до зазначеної Конвенції, Україна не гармонізувала національне законодавство з законодавством країн Європейського Союзу щодо санітарних та фітосанітарних норм продуктів рослинного походження. Хоча варто, зазначити, що Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. №228-р схвалено Всеохоплюючу стратегію імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [4].

Як вбачається зі строків впровадження санітарних та фітосанітарних заходів європейського зразка, повне оновлення законодавства у відповідності до вимог ЄС заплановано Україною на 2021 рік.

Станом на квітень 2018 р., окрім як точкових постанов та розпоряджень, не впроваджено системних законів щодо фітосанітарних та санітарних норм.

Комітет Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин рекомендував Верховній Раді України прийняти за основу та в цілому проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання проведення деяких фітосанітарних процедур» (реєстр. № 6673 від 06 липня 2017 р.) [5]. Станом на 20 квітня 2018 р. закон прийнято в першому читанні.

Не вдаючись у деталі основних положень законопроекту, підкреслюємо знову ж таки лише внесення змін до деяких вже існуючих законів.

У зв’язку зі змінами у світовій торгівлі, що дозволяють шкідливим організмам переміщатися швидше й на більш далекі відстані, ніж вони могли раніше, а також через зміну клімату, що створює сприятливі умови там, де їх раніше не було, ряд шкідливих для рослин організмів становлять велику загрозу безпеці харчових продуктів, ніж будь-коли. Звичайно існують способи боротьби зі шкідливими організмами, що дозволяють не лише контролювати їх розповсюдження, а й ліквідувати шкідливі організми як такі. Але у багатьох випадках може не бути способу перешкодитирозповсюдженню шкідливих організмів, що може негативно вплинути на безпеку харчових продуктів. В обох випадках проведення ретельного аналізу фітосанітарного ризику і моніторингу з метою мінімізації можливості проникнення шкідливого організму може бути як більш ефективним, так і значно менш витратним способом, ніж організація дій по боротьбі з ним.

А відтак, нагальним є не лише наявність повного пакету нормативної бази в даній сфері, необхідною умовою в сучасних реаліях є також мобільність законодавчої гілки влади щодо удосконалення та внесення змін до законів з урахуванням світових тенденцій та викликів сьогодення.

Нові шкідники та хвороби можуть мати негативні наслідки для розвитку сільськогосподарської галузі країни. В історії був випадок, коли шкідливий для рослин організм, званий фітофтороз (Phytophthora infestans), що походить з Центральної Америки, став безпосередньою причиною Великого голоду в Ірландії в 1845 році, що забрав понад один мільйон людських життів. Сьогодні нові шкідливі організми або нові штами шкідливих для рослин організмів загрожують вже іншим основним сільськогосподарським культурам, таким як банани в Африці, пшениця в Азії, кокоси в Карибському регіоні і Африці і кукурудза в усьому світі[6].

В свою чергу, Україна має хороший експортний потенціал, але недоліки фітосанітарії є однією з безпосередніх перешкод для його реалізації. Наприклад, Україна отримувала пропозиції експортувати картоплю в країни члени Євросоюзу та країни асоційовані члени. Проте вона не змогла скористатися цим шансом, оскільки її законодавчі норми не відповідають

європейським. Невідповідність якості продукту європейським нормам часто призводить до повернення українських вантажів на кордонах.

Для захисту національної харчової безпеки Міжнародна конвенція про захист рослин надає країнам міжнародну концептуальну схему, в рамках якої можна контролювати переміщення шкідливих для рослин організмів по всьому світу на державному рівні і на науковій основі в рамках прийнятного рівня фітосанітарного ризику. Основне завдання – забезпечити національну харчову безпеку шляхом мінімізації впливу шкідливих організмів на рослини. Однак для вирішення цього завдання вкрай важливо, щоб країни застосовували положення Міжнародної конвенції про захист рослин і пов'язаних з нею міжнародних стандартів (Міжнародні стандарти з фітосанітарних заходів, визнані Світовою Організацією Торгівлі) належним чином і отримували необхідну підтримку і технічну допомогу від спільноти Міжнародної конвенції про захист рослин.

Враховуючи викладене, пропонуємо на основі Міжнародної конвенції про захист рослин з врахуванням особливостей національного аграрного сектору розробити та прийняти законодавчі акти, спрямовані на впровадження міжнародних стандартів у сфері безпеки харчової продукції. Тим самим сприяти нарощенню потужного конкурентоспроможного потенціалу українського виробника.

Вважаємо, що усе вирощування та виробництво товарів харчової промисловості незалежно від його призначення (експорт чи забезпечення внутрішніх потреб) має відповідати європейським стандартам якості.

Адже продовольча безпека існує лише тоді, коли кожна людина в будь-який час має фізичний, соціальний та фінансовий доступ до безпечної, здорової та поживної їжі для задоволення своїх потреб, а також забезпечення повноцінної життєдіяльності[6].

Підсумовуючи вищевикладене, переконані в необхідності системних змін та напрацюванні національного законодавства в галузі безпеки харчових продуктів. При цьому, беручи до уваги міжнародні норми в даній сфері, наголошуємо на необхідності впровадження жорстких норм виробництва та

вирощування товарів харчової промисловості усіма виробниками таких послуг, проте не лише тих, які спрямовані на експорт. Недопустимим для України є нехтування внутрішнім споживачем через відсутність законодавчого забезпечення стандартів якості харчової продукції.

Відтак, лише загальноприйнята та усталена культура виробництва товарів харчової промисловості є фундаментом для виходу української продукції на європейський рівень.

Список використаних джерел:

1. Бугера С. І. Аграрно-правове забезпечення якості сільськогосподарської продукції в Україні : дис. … д-ра юрид. наук. – 12.00.06 / С. І. Бугера . – К., 2013. – 449 с.

2. Духневич А. В. Правові проблеми реалізації Угоди про сільське господарство СОТ в Україні [Текст] : монографія / Андрій Вікторович Духневич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 400 с.

3. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист рослин : Указ Президента України від 31 січня 2006 року №81/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/81/2006

4. Про схвалення Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов’язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 228-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/228-2016-р

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання проведення деяких фітосанітарних процедур : проект Закону України № 6673 від 06.07.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62211

6. International Plant Protection Convention International Standards for Phytosanitary Measures&FoodSecurity[Electronic resource]. – Mode of access

:https://www.ippc.int/static/media/files/publication/en/2016/05/01_IPPC_SeminarFoodSecurity_Bart_FSISPMs-2016-05-10.pdf

Брінцов А.І.,
Помічник судді Верховного Суду

КОНЦЕПЦІЯ АГРАРНОГО КОДЕКСУ – ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ДОСВІД ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У науці вітчизняного аграрного права неодноразово обґрунтовувалося, що сучасний стан аграрного законодавства України потребує невідкладного реформування й удосконалення, на наш погляд, саме шляхом його кодифікації – як довершеного комплексного правового феномену, який поєднує ознаки систематизації та нормотворчості.

Не вдаючись у цьому дописі до чергового висвітлення негативного стану вітчизняного аграрного законодавства й необхідності його кодифікації, спробуємо зупинитися на деяких, на нашу думку, першочергових кроках, безпосередньо спрямованих на практичну реалізацію такої кодифікації.

Так, варто звернути увагу, що на сьогодні поширеним у науковій спільноті залишається сумнів щодо можливості проведення кодифікації аграрного законодавства в умовах незвершених земельної й аграрної реформ в Україні, оскільки за таких умов і відповідні суспільні аграрні відносини знаходяться у стані свого перманентного розвитку, що може призвести до створення недієвого й апріорі «застарілого» кодифікованого акта. З цього приводу зазначимо, що залежно від методу здійснення зарубіжними вченими кодифікація законодавства поділяється на кодифікацію-компіляцію та кодифікацію-реформу [1, с. 289]. За таких обставин, виходячи з мети та завдань кодифікації аграрного законодавства України, вважаємо, що ця кодифікація повинна бути саме кодифікацією-реформою, оскільки її очікуваним результатом є якісні докорінні перетворення як у правовому регулюванні суспільних аграрних відносин, так і щодо інтенсифікації розвитку цих відносин загалом. Тому саме кодифікація-реформа аграрного законодавства України повинна стати в майбутньому відліковою точкою завершення аграрної реформи

та передбаченням подальшого активного розвитку вітчизняного аграрного сектора.

Водночас, беззаперечним є те, що здійснення кодифікації аграрного законодавства України, як складного та послідовного процесу, потребує тривалої і логічно-зумовленої роботи спеціально уповноважених суб'єктів у межах нормотворчого процесу із застосуванням відповідної кодифікаційної техніки, тому одного бажання її практичної реалізації, навіть зумовленого станом розвитку відповідних аграрних суспільних відносин та забезпеченого належним науковим обґрунтуванням, є недостатньо. У контексті цього слушною є думка А. М. Статівки, що кодифікація аграрного законодавства не повинна проводитися спонтанно, оскільки це спільна копітка праця органів державної влади, науковців, громадськості та інших зацікавлених суб'єктів, яка повинна проводитися за умов дотримання вимог юридичної техніки [2, с. 86].

Відтак, ця кодифікація має бути здійснена на основі розробленої та офіційно затвердженої «покрокової програми» її проведення, тобто постає необхідність в створенні загальної «стратегії» цієї кодифікації. Нам видається, що саме відсутність такої «стратегії» стала одним із чинників, які зумовили безуспішність ініційованих у різні роки на рівні вищих органів державної влади спроб практичної реалізації кодифікації аграрного законодавства України. Наприклад, утворена з метою забезпечення кодифікації законодавства в агропромисловому комплексі України наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 9 листопада 2010 р. № 717 робоча група з розробки проекту Аграрного кодексу України повинна була до 30 грудня 2011 року забезпечити розробку проекту Аграрного кодексу України [3]. Але, незважаючи на те, що для роботи в цій робочій групі було запрошено чимало авторитетних представників аграрної науки і практики (у тому числі, юристів, економістів, працівників галузі сільського господарства і т.д.), відповідна ініціатива так і залишилася не завершеною. Не знайшли свого відображення у практиці й оголошені на брифінгу в 2014 році наміри тогочасного міністра аграрної політики та продовольства України щодо створення Аграрного кодексу, який зазначив: «ми взяли за основу роботу над кодифікованим

документом, який буде регулювати діяльність у галузі агросектору, оскільки на даний момент більше 20 тисяч нормативних документів різного рівня регулюють діяльність у галузі сільського господарства. Серед такої кількості нормативно-правових актів є протиріччя, які треба вирішувати» [4].

За таких обставин ми погоджуємося з позицією Д. А. Керімова, який вважав, що успішне здійснення кодифікаційної діяльності передбачає розробку не лише загального плану систематизації чинного законодавства на певний період, але і робочого плану кожної галузевої кодифікації. У таких планах (…) слід встановити мету, основні етапи робіт і накреслити основні засоби її досягнення, передбачити проведення відповідних організаційних заходів та визначити точні строки їх здійснення [5, с. 73].

Доцільність здійснення окресленого кроку на шляху практичної реалізації кодифікації аграрного законодавства підтверджується й практикою європейських країн із розвинутою галуззю сільського господарства. Так, наприклад, 28 липня 2016 року парламентом Італійської Республіки було прийнято закон № 154 «Про делегування уряду повноважень щодо подальшого спрощення, раціоналізації та конкурентоспроможності сільського господарства та продовольчого сектора, а також щодо санкцій за незаконний промисел» [6], відповідно до частини першої статті 5 якого з метою спрощення та реорганізації чинного законодавства з питань сільського та лісового господарства уряду доручено протягом вісімнадцяти місяців з дня набрання чинності цим законом розробити законодавчий декрет про створення Аграрного кодексу, який повинен увібрати в себе всі правові норми, спрямовані на регулювання зазначених суспільних однорідних відносин, а також внести потрібні зміни до інших галузей чинного законодавства. При цьому, згідно з частиною другою цієї статті зазначений законодавчий акт повинен розроблятися й прийматися на основі таких керівних принципів і критеріїв, як: виявлення та скасування позбавлених нормативного змісту застарілих норм, групування нормативних приписів за вузькими сферами їх регулятивного спрямування або за суб’єктами, у тому числі, з метою спрощення нормативної мови, узгодження положень та внесення необхідних змін для забезпечення

законності, логічності та системності структури аграрного законодавства, усунення будь-яких невідповідностей і протиріч між правовими приписами, реформування адміністративних процесів в сільському господарстві (скорочення процесуальних строків, впровадження договірних відносин із суб'єктами владних повноважень тощо), узгодження і раціоналізація правил з перевірки безпечності та якості продуктів харчування (наприклад, шляхом позначення походження продукції, інших приміток, відповідно до вимог чинного європейського законодавства та пов'язаних із органічним виробництвом), перегляд та гармонізація національного законодавства щодо лісів і лісових господарств. Таким чином, у статті 5 закону Італійської Республіки від 28 липня 2016 р. № 154 фактично викладено та схвалено державою концепцію створення італійського кодифікованого акта аграрного законодавства – Аграрного кодексу, яка містить мету, завдання, основні принципи та строки її здійснення. У подальшому, погоджуючись із запропонованою державою концепцією, делегатами Конференції регіонів і автономних округів Італійської Республіки зазначено, що суть цього кодексу полягає у викладенні органічного нормативного тексту, який буде простим у викладенні та зрозумілим особам без юридичної освіти, відображатиме поточний стан аграрного комплексу, але й прогнозуватиме його майбутнє, проте його основною метою буде підвищення конкурентоспроможності італійських виробників аграрної продукції на загальному ринку [7].

Викладений досвід Італійської Республіки також вкотре підтверджує актуальність й доцільність розробки Концепції Аграрного кодексу України – як пріоритетного напряму практичної реалізації кодифікації аграрного законодавства.

Разом із тим, за змістом пунктів 1, 2 параграфу 30 Регламенту Кабінету Міністрів України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 950, акти Кабінету Міністрів з організаційно-розпорядчих та інших поточних питань видаються у формі розпоряджень, а зокрема, розпорядження видаються з питань схвалення концепцій державних цільових програм та концепцій законів. Так, згідно з приписами параграфу 57

Регламенту Кабінету Міністрів України концепція закону розробляється та подається на розгляд Кабінету Міністрів з урахуванням вимог, установлених до розроблення та подання концепції реалізації державної політики у відповідній сфері, не пізніше ніж за два місяці до завершення строку, встановленого для розроблення закону. При цьому, концепція реалізації державної політики у відповідній сфері базується на оптимальному варіанті розв'язання проблеми та містить такі розділи: проблема, яка потребує розв'язання; мета і строки реалізації концепції; шляхи і способи розв'язання проблеми; очікувані результати; обсяг фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів (пункт 7 параграфу 56 Регламенту Кабінету Міністрів України) [8].

Отже, підсумовуючи викладене, вбачається, що пріоритетним напрямом та загальною «стратегією» практичної реалізації кодифікації аграрного законодавства України має стати відповідна Концепція Аграрного кодексу України, схвалена в подальшому розпорядженням Кабінету Міністрів України.

Запропонована концепція має складатися з таких частин як: загальна частина (повинна містити методологічні засади здійснення кодифікації аграрного законодавства України: її завдання, принципи тощо), проблема стану аграрного законодавства України, яка потребує розв'язання, мета концепції (визначення шляхів розроблення якісного, системного та внутрішньо узгодженого проекту Аграрного кодексу України, який опосередковуватиме ефективну, логічно-структуровану та стабільну систему вітчизняного аграрного законодавства, та в якому упорядковуватимуться правові норми, спрямовані на ефективне регулювання суспільних аграрних відносин), її завдання (визначення основних засад, принципів, напрямів здійснення кодифікації аграрного законодавства України, а також структури Аграрного кодексу) та строки реалізації, шляхи і способи розв'язання проблеми, очікувані результати, а також обсяг і джерела фінансування.

Список використаних джерел:

1. Кабрияк Р. Кодификации / Пер. с фр. Л. В. Головко. М.: Статут, 2007. 476 с.

2. Статівка А. М. Про Концепцію систематизації аграрного законодавства України. Вісник Національної академії правових наук України. 2017. № 3 (90). С. 77–89.

3. Про створення робочої групи з розробки проекту Аграрного кодексу України: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 9 листопада 2010 року № 717. URL: http://cons.parus.ua/_d.asp?r=06X2K7ee9a2bae2a183a277f4a3c4b22fcfc0. (дата звернення: 17.04.2018).

4. Мінагрополітики ініціює створення Аграрного кодексу. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/minagropolitiki-initsiiruet-sozdanie-agrarnogo-kodeksa--30052014132500. (дата звернення: 17.04.2018).

5. Керимов Д. А. Кодификация и законодательная техника. М.: Госюриздат, 1962. 104 с.

6. Legge 28 luglio 2016, n. 154 Deleghe al Governo e ulteriori disposizioni in materia di semplificazione, razionalizzazione e competitivita' dei settori agricolo e agroalimentare, nonche' sanzioni in materia di pesca illegale. URL: http://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2016/08/10/16G00169/sg%20. (дата звернення: 18.04.2018).

7. Agricoltura: contributo per il «codice agricolo». URL: http://www.regioni.it/newsletter/n-3238/del-27-09-2017/agricoltura-contributo-per-il-codice-agricolo-17124. (дата звернення: 18.04.2018).

8. Регламент Кабінету Міністрів України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-п/print1517312069370580. (дата звернення: 18.04.2018).

Гуцол Р.І.,
аспірант кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука
(науковий керівник – к.ю.н., доцент М.А. Дейнега),
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ АГРОХОЛДИНГІВ

За різними даними, більшість з агрохолдингів зареєстровані у містах країни або взагалі за її межами, що позбавляє державний та місцеві бюджети можливості отримувати від них необхідні надходження у вигляді податків. Як зазначається у науковій літературі, офшорні зони дають змогу суб'єктам господарювання уникати сплати податку на прибуток та сприяють вивезенню капіталу. Крім того, ці компанії отримують можливість торгувати своїми активами в обхід українського законодавства. Наприклад, люксембурзька компанія «Кернел» придбала кілька кіпрських компаній, що контролювали українську компанію «Олсідс», але при цьому держава не отримала жодної гривні податкових надходжень до бюджету [1, с. 60]. Не дивлячись на ратифікацію Законом України від 4 липня 2013 р. Конвенції між Урядом України і Урядом Республіки Кіпр про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи та Протоколу до неї [2], на думу фахівців, Кіпр залишається унікальною холдинговою юрисдикцією і, незважаючи на підвищення ставок по деяких видах доходів, застосування внутрішнього кіпрського законодавства дозволяє структурувати активи і створювати холдингові групи з найменшим податковим навантаженням [3].

За українським законодавством, корпоративні сільськогосподарські підприємства, власником холдингового корпоративного пакету акцій яких виступає агрохолдингова компанія,можуть використовувати пільговий режим оподаткування та виступати платниками єдиного податку 4 групи. Адже, згідно з Податковим кодексом України, обов'язковими умовами для цього є наявність статусу сільськогосподарського товаровиробника, у якого частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний)

рік дорівнює або перевищує 75 відсотків. У свою чергу таким товаровиробником є юридична особа незалежно від організаційно-правової форми, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах) та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, у т. ч. власновиробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання (п. 291. 4 ст. 291).

Платники єдиного податку 4 групи звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з таких податків і зборів: податку на прибуток підприємств; податку на майно (в частині земельного податку), крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються для ведення сільськогосподарського товаровиробництва; рентної плати за спеціальне використання води (п. 297.1. ст. 297).

У юридичний літературі звертається увага на те, що при сплаті вказаного податку,податкове навантаження покладається на природні ресурси і не стосується прибутків товаровиробників. Отже, не враховується фінансовий результат діяльності підприємства[4, с. 149]. На думку фахівців у сфері аграрної економіки, має бути встановленодиференційований підхід до справляння такого податку, з урахуванням доходів сільськогосподарських товаровиробників, залежно від величини чистого доходу (виручки) на гектар сільськогосподарських угідь. Це дозволить вирівняти економічні умови діяльності сільськогосподарських підприємств як традиційного типу, так і підконтрольних агроходдингам, а також суттєво збільшити надходження до місцевих бюджетів тих сільських рад, на територіях яких здійснюється сільськогосподарська діяльність [5, с. 17]. На необхідність встановленнязобов'язання агрохолдингів сплачувати частину податкових платежів до відповідного місцевого бюджету за місцезнаходженням використовуваних ними земельних площ, звертає увагу і В.Ю. Уркевич. На думку науковця, розмір таких платежів може визначатися, виходячи з площі земельних ділянок, що використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції [6, с. 121]. На наш погляд, податкова політика

щодо агрохолдингів має змінитися докорінним образом. Враховуючи їх нищівне ставлення до земель сільськогосподарського призначення та надприбутки, які отримуються в процесі їхньої діяльності на вказаних землях, ці суб'єкти господарювання мають бути позбавлені можливості сплачувати податки на пільгових умовах. З цією метою пропонуємо, внести зміни до ПКУ, шляхом доповнення пункту291.5[1] статті 291 підпунктом 4 наступного змісту: «291.5 [1].4. є холдингові компанії та / або корпоративні підприємства у розумінні Закону України «Про холдингові компанії в Україні», які здійснюють виробництво та переробку сільськогосподарської продукції, крім тваринницької».

Список використаних джерел:

1. Мельник К.Б. Фінансове забезпечення функціонування агрохолдингів в сучасних умовах. Науковий вісник НУБіП України: Сер.: економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2013. Вип. 181 (5).С. 57–66.

2. Конвенція між Урядом України і Урядом Республіки Кіпр про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи, ратифікована Законом України від 04.07.2013 р.Офіційний вісник України. 2013. № 78.Ст. 2059; № 82.Ст. 2920.

3. Глаз К. Кіпрський офшор «по-новому». URL.:ukrstrategy.com/uk/analitika/itemlist/.../66-katerinaglaz.html

4. Семчик О.О. Правове регулювання фінансової та інтервенційної діяльності у сільському господарстві України. Проблеми розвитку аграрного та земельного права України: [моногр.] / В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, В.М. Єрмоленко [та ін.]; за заг.ред. В.І. Семчика, П.Ф. Кулинича. Київ: ред. журн. «Право України»; Харків: Право, 2013. С. 139–153.

5. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. Моніторинг біржового ринку. 2014. № 7. С. 8–18.

6. Уркевич В.Ю. Правові проблеми функціонування агрохолдингів в Україні. Право та інновації. 2013. № 4. С. 115–125.

Радченко А.М.,
аспірант кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука
(науковий керівник – д.ю.н., професор В.М. Єрмоленко),
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ СОРТУ РОСЛИН ЯК ОБ'ЄКТА АГРАРНИХ ПРАВОВІДНОСИН

На сьогодні правова категорія «сорт рослин» неодноразово виступала об'єктом наукового дослідження, проте, переважно в цивілістичній науці з точки зору визначення права інтелектуальної власності на нього. У межах науки аграрного права «сорт рослин» розглядається лише в начальних посібниках та підручниках, однак спеціального комплексного наукового дослідження із зазначеного питання в незалежній Україні ще не проводилося. Тому визначенняособливостей юридичної природи сорту рослин саме як об'єкта аграрних правовідносин є актуальним.

Варто зазначити, що сорт рослин є результатом селекційної діяльності, правове опосередкування якої представляє собою групу правових норм, спрямованих на правове забезпечення науково-технічного прогресу в сільському господарстві. Не заперечуючи цільовий зміст селекційної діяльності і спрямованість правового її регулювання, доречно зазначити, що в цих визначеннях селекційна діяльність у правовому аспекті звужена до рамок правової охорони селекційних досягнень. Однак селекційну діяльність варто розглядати в більш широкому плані як за цілями і масштабами, так і за сферою правового регулювання. З цієї позиції селекційна діяльність – комплексний об'єкт правового регулювання, що включає в себе не тільки створення селекційних досягнень, а і впровадженням у сільськогосподарське виробництво через елітне насінництво, племінне тваринництво, генно-інженерну діяльність, які нерозривно пов'язані між собою. Саме такий підхід і визначив зміст цього інституту аграрного права, адже норми, що регулюють вказану сферу суспільних відносин належать саме до аграрного права, бо остання заснована на яскравій специфіці всіх видів селекційних досягнень, які не дозволили віднести

їх ні до винаходів, ні до інших досягнень наукової творчості [1, с. 329–330].

Водночас, варто зазначити, що впровадження сорту рослин у сільськогосподарське виробництво входить до комплексного правового інституту особливої частини аграрного права, який об'єднує спеціальні правові норми, що регулюють відносини, пов'язані з впровадженням нового сорту рослин у сільськогосподарське виробництво [2, с. 86].

Зазначена сфера суспільних відносин у цілому врегульовується спеціальним Законом України «Про охорону прав на сорти рослин», який за своїм змістом є джерелом цивільного права. Водночас він має велике значення й у сфері комплексного регулювання аграрних відносин як нормативний акт з «подвійною пропискою», оскільки селекційна діяльність у широкому її розумінні є фундаментом, першоосновою всього сільського господарства, де б воно не велося – у великих сільськогосподарських організаціях або в особистому селянському господарстві, колективному садівництві або в городництві. А головне – вся діяльність з реалізації норм Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» регулюється актами аграрного законодавства, які мають не тільки процесуальний і організаційно-правовий характер, а й містять норми матеріального права [3, с. 74].

З цього приводу О.Л. Мініна зазначає, що законодавство не регулює сам процес виведення сорту. Норми права встановлюють тільки порядок та умови використання селекційних досягнень і захисту авторських прав селекціонерів. Селекційне законодавство, таким чином, складається в основному з цивільно-правових норм і за всіма ознаками відноситься до законодавства про охорону інтелектуальної власності, що становить підгалузь цивільного законодавства. Але оскільки до цих пір жодним із актів цивільного законодавства питання селекції не регулювалися, вони традиційно відносяться до сфери діяльності аграрного законодавства [4, с. 181].

Таким чином, юридична природа створення нових сортів має дуалістичний характер через належність до різних галузевих механізмів правового регулювання. Значна частка існуючих норм спрямована на встановлення і підтримання механізму правової охорони сортів. За галузевою

належністю – це норми цивільного права, зокрема права інтелектуальної власності, головним завданням яких є охорона і захист виключних прав селекціонерів та прирівняних до них осіб на виведений сорт.

Призначенням іншого значного за обсягом масиву правових норм є впорядкування суспільних відносин з безпосереднього створення нових або кардинального покращення існуючих сортів культурних рослин з майбутнім їх розмноженням і подальшим поширенням серед споживачів. За своїми атрибутивними властивостями – це норми аграрного права, бо впорядковують аграрні відносини селекції і насінництва. Разом вони утворюють відповідний субінститут аграрно-правового інституту рослинництва.

Розглядаючи сорт рослин як об'єкт аграрних правовідносин можна визначити його наступні особливості:

– сорт рослин є результатом селекційної діяльності, яка об'єднує групу правових норм, спрямованих на правове забезпечення науково-технічного прогресу в сільському господарстві;

– сорт рослин є особливим об'єктом правовідносин у сфері насінництва, оскільки насіння і садивний матеріал з яких складається галузь насінництва є матеріальними носіями сорту рослин;

– основними нормативними актами, що регулюють питання щодо сорту рослин є Закони України «Про охорону прав на сорт рослин», «Про насіння і садивний матеріал», «Про зерно та ринок зерна в Україні», які є джерелами аграрного права, бо містять або об'єднують аграрно-правові норми;

– основними учасниками правовідносин щодо виведення і використання сорту рослин є особи, які є суб'єктами аграрного права:

а) селекціонер (фахівець, який вивів або удосконалив існуючий сорт рослини, має знання з біології, мікробіології та генетики, працює переважно у сфері сільського господарства);

б) фізичні особи-підприємці та юридичні особи, які мають право на виробництво чи/та реалізацію сортового насіння та/або садивного матеріалу;

в) Міністерство аграрної політики та продовольства;

г) Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та

захисту споживачів;

– виведенням нових сортів рослин займаються спеціальні селекційні станції, які підпорядковуються Національній академії аграрних наук України, тобто є осередками аграрної науки;

– для виведення нового чи удосконалення існуючого сорту селекціонерові необхідні відповідні спеціалізовані аграрні навики у сільськогосподарському виробництві, що визначає його як суб'єкта саме аграрних правовідносин;

– головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики у сфері селекції і насінництва є Міністерство аграрної політики та продовольства України;

– при цьому єдиним державним органом виконавчої влади з проведення експертизи, реєстрації селекційних досягнень нині виступає Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, яка безпосередньо підпорядковується Мінагрополітики України;

– використання насіння і садивного матеріалу можливе лише після їх сертифікації, яку здійснює Мінагрополітики України та органи з оцінки відповідності, що належать до сфери його управління.

З вищезазначеного можемо зробити висновок, що категорія «сорт рослин» має дуалістичний характер і може бути об'єктом як права інтелектуальної власності, так і аграрного права. Як об'єкт права інтелектуальної власності, має спеціальне значення і може розглядатися лише в контексті забезпечення і охорони авторського права на сорт, майнового права на сорт (у частині розпорядження і отримання прибутку від розпорядження зазначеним правом). А як об'єкт аграрного права сорт рослин має загальне значення, виходячи з розгляду його як базового елемента і чинника галузі насінництва, що робить його об'єктом як аграрного права, так і аграрних правовідносин.

Список використаних джерел :

1. Аграрное право: учебник / С.А. Боголюбов, М.М. Бринчук,

Н.О. Ведышева. М.: Проспект, 2011. 432 с.

2. Радченко А.М. Правове регулювання впровадження сорту рослин в сільськогосподарське виробництво. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право». К., 2015. Вип. 218. С. 84–90.

3. Радченко А.М. Сорт рослин як об'єкт аграрних правовідносин. Jurnalul juridic national: teorie si practica». 2016 . № 1 (17). С. 73–77.

4. Аграрное право: Учебник / Под ред. С.А. Боголюбова, Е.Л. Мининой. М.: Эксмо, 2008. 368 с.

Старожилов В.В.,
здобувач кафедри земельного та аграрного права
(науковий керівник – д.ю.н., професор М.В. Шульга),
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ КОНТРОЛЬНО-РЕВІЗІЙНИХ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Завданням контрольно-ревізійної органів управління сільськогосподарського підприємства є забезпечення раціонального використання матеріальних засобів та коштів, забезпечення схоронності власності підприємства, запобігання майновим правопорушенням та виявлення фактів їх вчинення, виявлення та усунення допущених помилок або зловживань, нестач, псування, неправомірного знищення товарних цінностей та виготовленої сільськогосподарської продукції тощо.

Як відомо, серед різних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств саме акціонерні товариства мають визначену законодавством систему контрольно-ревізійних органів управління.

Так, ч. 1 ст. 51 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року, № 514-VI [1] визначає, що наглядова рада акціонерного товариства є колегіальним органом, що здійснює захист прав акціонерів товариства і в межах компетенції, визначеної статутом та цим Законом, здійснює управління акціонерним товариством, а також контролює та регулює

діяльність виконавчого органу. Законом також визначено, що створення наглядової ради є обов'язковим у тих акціонерних товариствах, де кількість акціонерів становить більше 10 осіб, а в інших випадках її функції покладаються на загальні збори акціонерів.

На відміну від спостережної ради, яка може створюватися у сільськогосподарських кооперативах, члени наглядової ради сільськогосподарського акціонерного товариства виконують свої обов'язки не на громадських засадах, а отримують за це грошову винагороду. У світовій практиці до повноважень наглядової ради належить вирішення всіх питань діяльності, якщо вони не віднесені до виняткової компетенції загальних зборів акціонерів [2, с. 127]. Це правило закріплено у наступному приписі ч. 1 ст. 52 Закону України «Про акціонерні товариства»: до компетенції наглядової ради належить вирішення питань, передбачених цим Законом, статутом, а також переданих на вирішення наглядової ради загальними зборами.

Широке коло повноважень наглядової ради має важливе значення у процесі функціонування сільськогосподарського акціонерного товариства, оскільки за потреби саме наглядова рада може оперативно вирішити низку питань, що стосуються діяльності товариства, без проведення загальних зборів акціонерів.

Аналіз ст. 53 Закону України «Про акціонерні товариства» дає можливість підсумувати, що до складу наглядової ради акціонерного товариства обираються члени з числа фізичних осіб, що мають повну цивільну дієздатність, та з числа юридичних осіб-акціонерів. Щодо формування складу наглядової ради акціонерного товариства, то, приміром, І. В. Спасибо-Фатєєва наголошує на її створення виключно із акціонерів [3, с. 399]. Натомість, С. В. Артеменко висловлював позицію, відповідно до якої наглядову раду можливо формувати за рахунок будь-яких повністю дієздатних фізичних осіб, що досягли 18-ти річного віку [4, с. 16]. В такому випадку скоріше за все йдеться про представників юридичних осіб акціонерів. Тобто підкреслювалося право усіх акціонерів входити до складу наглядової ради відповідного акціонерного товариства.

На нашу думку, різниця в організації діяльності наглядової ради сільськогосподарського акціонерного товариства та спостережної ради сільськогосподарського кооперативу полягає в тому, що члени наглядової ради виконують свої функції за плату. Це, у свою чергу, надає можливість залучати до виконання функцій наглядової ради осіб, які володіють спеціальними знаннями у сфері економіки та фінансів і не є акціонерами сільськогосподарського акціонерного товариства. На підтвердження цієї думки можна навести твердження, висловлені у науковій літературі, що у наглядовій раді мають бути представники від трудового колективу та інших носіїв інтересів, задіяних у підприємстві [5, с. 734; 6, с. 14].

Наглядову раду сільськогосподарського акціонерного товариства очолює голова, який обирається її членами зі свого числа простою більшістю голосів, якщо інше не визначено статутом. Голова наглядової ради організує її роботу, скликає засідання наглядової ради та головує на них, відкриває загальні збори акціонерів, організує обрання секретаря загальних зборів, якщо інше не передбачено статутом акціонерного товариства, здійснює інші повноваження, передбачені статутом та положенням про наглядову раду.

Щодо повноважень наглядової ради сільськогосподарського акціонерного товариства, то вони перераховані у ст. 52 Закону України «Про акціонерні товариства». Цей перелік є досить об’ємним, і варто зазначити, що він не є вичерпним, бо статутом акціонерного товариства може бути визначено й інші повноваження, які відносяться до виключної компетенції наглядової ради.

Щодо кількісного складу наглядової ради сільськогосподарського акціонерного товариства, то у цьому питанні також відсутня єдність думок, оскільки ч. 7 ст. 53 Закону України «Про акціонерні товариства» визначає, що кількісний склад наглядової ради встановлюється загальними зборами. Тобто, можна припустити, що максимальна кількість членів наглядової ради сільськогосподарського акціонерного товариства може залежати від обсягу господарських операцій такого товариства, які слід контролювати. Однак, мінімальна кількість осіб, що мають членами наглядової ради, становить 3

особи, бо лише в такому разі може мати місце більшість голосів при прийнятті будь-якого рішення наглядовою радою.

Також до контролюючих органів управління сільськогосподарського акціонерного товариства належить його ревізійні комісія. При цьому ч. 1 ст. 73 Закону України «Про акціонерні товариства» визначає, що в приватних акціонерних товариствах з кількістю акціонерів – власників простих акцій товариства, що не перевищує 100 осіб, може запроваджуватися посада ревізора або обиратися ревізійна комісія, а в товариствах з кількістю акціонерів - більше 100 осіб може обиратися лише ревізійна комісія.

Ревізійна комісія (ревізор) може обиратися для проведення спеціальної перевірки фінансово-господарської діяльності товариства або на визначений період. Строк повноважень членів ревізійної комісії (ревізора) встановлюється на період до дати проведення чергових річних загальних зборів, якщо статутом товариства, або положенням про ревізійну комісію, або рішенням загальних зборів акціонерного товариства не передбачено інший строк повноважень, але не більше ніж на п'ять років.

Звернімо увагу на те, що законодавець, регламентуючи створення розглядуваного контролюючого органу управління використовує слова «може обиратися». Тобто, йдеться про те, що у акціонерних товариствах, зокрема і сільськогосподарських, ревізійна комісія є не обов’язковим органом управління, а може бути створена за потреби рішенням загальних зборів його акціонерів.

З приводу повноважень ревізійної комісії акціонерного товариства, то у законодавстві існують деякі протиріччя, оскільки ч. 1 ст. 73 Закону України «Про акціонерні товариства» визначає, що ревізійна комісія може створюватися для перевірки усієї фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства. Натомість, ст. 49 Закону України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року, № 1576-XII [7] закріплює, що перевірки фінансово-господарської діяльності правління проводяться ревізійною комісією за дорученням загальних зборів, наглядової ради акціонерного товариства, з її

власної ініціативи або на вимогу акціонерів, які володіють у сукупності більш як 10 відсотками голосів.

Таким чином, вказані нормативно-правові акти містять різний обсяг повноважень ревізійної комісії акціонерного товариства. Відповідно до Закону України «Про господарські товариства» вона має право здійснювати ревізійно-контрольну діяльність тільки у відношенні правління акціонерного товариства, а відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» їй надано право контролювати усю фінансово-господарську діяльність товариства. Оскільки контроль усієї фінансово-господарської діяльності значно ширший по об'єму ніж фінансово-господарський контроль діяльності правління, та закріплений у спеціальному нормативно-правовому акті – Законі України «Про акціонерні товариства», то вважаємо за необхідне узгодити на законодавчому рівні саме таке коло повноважень ревізійної комісії акціонерного товариства. Тобто, висловлюємо пропозицію вищезгадану норму Закону України «Про господарські товариства» привести у відповідність до ст. 73 Закону України «Про акціонерні товариства».

При дослідженні контрольно-ревізійних органів управління сільськогосподарського акціонерного товариства варто зважати на те, що як і будь-яке інше господарське товариство, розглядуване товариство є об'єднанням капіталу, а не робочої сили. Тому акціонери не ставлять собі за мету управління товариством та контроль за її діяльністю. Справедливо зазначає Р. Познер, що типовий акціонер, за загальним правилом, не володіє знаннями про діяльність підприємства, не отримує істотної частини своїх засобів до існування від підприємства і ніколи не очікує і не прагне участі в управлінні підприємством [8, с. 464]. Саме тому дохід акціонера прямо залежить від якості управління підприємством і від точності, з якою менеджери виділяють акціонерам відповідну частину доходу підприємства. Інтерес акціонера, як і інтерес кредитора, є скоріше фінансовим ніж управлінським.

Список використаних джерел:

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р., № 514-VI. Відом. Верхов. Ради України. 2008. № 50-51. Ст. 384.

2. Дмитриев Е. О. Место и роль независимых директоров в составе совета директоров (наблюдательного совета) акционерных обществ. Вестник Омского университета. 2013. № 3 (36). С. 127-134.

3. Корпоративне управління: моногр.; за ред. І. Спасибо-Фатєєвої. Харків: «Право», 2007. 500 с.

4. Артеменко С. В. Цивільно-правові проблеми управління акціонерним товариством: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2004. 20 с.

5. Щербаков В. В. Правове положення посадових осіб органів акціонерного товариства залежно від їх розміру. Вісник Донецького національного університету. Сер. Економіка і Право. 2010. Вип. 2. С. 733-738.

6. Алиева К. М. Порядок избрания и деятельность совета директоров (наблюдательного совета) акционерного общества. Право и экономика. 2006. № 5. С. 9-14.

7. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р., № 1576-XII. Відом. Верхов. Ради України. 1991. № 49. Ст. 682.

8. Познер Р. А. Экономический анализ права: В 2-х т. Пер. с англ. Под ред. В. Л. Тамбовцева. С.-П.: «Экономическая школа», 2004. Т. 2 556 с.

Ткаченко К.Г.,
аспірант кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука
(науковий керівник – д.ю.н., доцент О.В. Гафурова),
Національний університету біоресурсів і
природокористування України

ПИТАННЯ ОТРИМАННЯ РЕЖИМУ РИБОГОСПОДАРСЬКОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ВОДНОГО ОБ'ЄКТА

Суб'єктом аграрного права є особа, визначена законодавством, яка наділена сукупністю прав і обов'язків, достатніх для забезпечення участі у аграрних відносинах [1, с. 79]. Для отримання суб'єктом господарювання сукупності таких прав і обов'язків йому необхідно вчинити певні дії. Звідси,

слід розглянути спосіб набуття прав і обов'язків сільськогосподарського товаровиробника, діяльність якого пов'язана з підвищенням рибопродуктивності рибогосподарського водного об'єкта.

Відповідно до п. 1.3. Інструкції про порядок здійснення штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах [2] (далі – Інструкція) режим рибогосподарської експлуатації водного об'єкта (далі – Режим) – це установлена на відповідний термін сукупність вимог, умов та заходів щодо обсягів робіт з відтворення водних живих ресурсів за їх віковими та видовими характеристиками, строків лову, типів і кількості знарядь та засобів лову, обсягів вилучення, регламентації любительського і спортивного рибальства, ощадливого використання водних видів, виконання якого забезпечує раціональне використання водних живих ресурсів рибогосподарського водного об'єкта або його ділянки. Аналогічне визначення містить ст. 1 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» [3] із заміною лише термінів «водні живі ресурси»та «туводні види» на «водні біоресурси», а також поняття «ділянка рибогосподарського водного об'єкта»–на «частина рибогосподарського водного об'єкта».

Користувачі, а саме підприємства, установи й організації незалежно від форм власності, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які використовують водні біоресурси та яким видано Режим, мають одноосібне право на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарському водному об'єкті.

Для отримання такого одноосібного права користувач подає на затвердження до спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань рибного господарства України пакет документів, передбачений п. 2.1. Інструкції, щодо якого протягом місяця має бути прийнято відповідне рішення у вигляді затвердження або відмови у ньому.

Слід звернути увагу, що для підвищення шансів затвердження Режиму з першого разу, а також інформування майбутніх користувачів, яка саме

інформація має міститися у Режимі, Інструкція доповнена додатком 2, який встановлює форму Режиму.

Відповідно до п. 1 Положення про Державне агентство рибного господарства України [4] центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства і який реалізує державну політику у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства, безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства є Державне агентство рибного господарства України (далі – Держрибагентство). Стаття 9 вищевказаного Закону передбачає, що до повноважень Держрибагентства належить погодження Режимів та контроль діяльність спеціальних товарних рибних господарств. Аналогічна норма закладена у п. 44 Положення.

Отже, спеціальним уповноваженим центральним органом виконавчої влади у п. 2.1. Інструкції визначено Держрибагентство, проте виникає питання, який саме гриф має бути накладено на Режим: «затверджено», як передбачено п. 2.4. Інструкції, чи «погоджено», як це передбачено спеціальним Законом та вищезазначеним Положенням.

Враховуючи прийняття нормативно-правових актів різними за місцем в ієрархічній структурі органами, а також дати видачі Інструкції, Закону та вищезазначеного Положення, то беззаперечно Режим Держрибагентством погоджується.

З аналізу п. 2.1. Інструкції робимо висновок, що до моменту подачі Режиму до Держрибагентства він має бути погоджений ще двома органами:територіальним органом рибоохорони, у зоні якого здійснюватиметься діяльність, та територіальним органом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України (далі – Мінприроди). Лише за наявності погоджень двох вищезазначених територіальних органів документ буде підлягати розгляду та погодженнюДержрибагентством.

Перелік територіальних органів Держрибагентства,з обласним принципом поділу, передбачено постановою Кабінету Міністрів України «Питання

функціонування територіальних органів Державного агентства рибного господарства»[5].

Якщо із визначенням територіального органу Держрибагентства, до якого необхідно подавати Режим не виникає питань, то з територіальними органами Мінприроди усе навпаки.

Відповідно до Положення про Державне управління охорони навколишнього природного середовища в областях, містах Києві та Севастополі [6], щобуло чинним на момент затвердження Інструкції, територіальними органами Мінприроди є Державні управління охорони навколишнього природного середовища в областях, містах Києві та Севастополі.

Проте, у 2012 роцівідбувається адміністративна реформа, яка з метою передачі повноважень від територіальних органів Мінприроди до структурних підрозділів державних адміністрацій призводить 16 жовтня 2012 р. до прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні» [7]. За умов такого підходу до реформування було б логічним закріпити повноваження погоджувати Режимиза державним адміністраціям шляхом внесення змін у ст. 11 спеціального Закону, що визначає основні засади діяльності та державного регулювання в галузі рибного господарства, так як абз. 3 ч. 1 ст. 11 Закону у даному випадку застосовувати неможливо, оскільки Інструкція затверджена наказом Держкомрибгоспу. Проте, цього не відбулось ні у момент прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні», ні згодом.

З часом на виконання вищезазначеного Законупостановою Кабінету Міністрів України «Про ліквідацію територіальних органів Міністерства охорони навколишнього природного середовища» [8] їх було остаточно ліквідовано.

Одночасно з ліквідацією територіальних органів Мінприроди Уряд

ухвалив постанову «Про збільшення граничної чисельності працівників обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій» [9]. Зі змісту цієї Постанови випливає, що з метою забезпечення передачі повноважень від територіальних органів Мінприроди вирішено збільшити граничну чисельність працівників державних адміністрації для утворення структурних підрозділів екології та природних ресурсів.

Отже, після ліквідації територіальних органів Мінприроди:

– повноваження погоджувати Режими мало перейти до структурних підрозділів екології та природних ресурсів державних адміністрацій, проте по факту на законодавчому рівні так не відбулося;

– Держрибагентством не вжито заходів із приведення Інструкції у відповідність до Закону, Положення та змін у державі;

– наявність у Інструкції положень, що суперечать на цей момент чинному законодавству та сіють серед користувачів непорозуміння,призводять до абсолютної непривабливості набуття суб'єктами господарської діяльності статусу спеціального товарного рибного господарства, що є сільськогосподарським товаровиробником;

– оперування у законодавстві, що регулює відносини у сфері спеціальних товарних рибних господарств, двома різними грифами не сприяє подачі вірно оформлених Режимів та призводить до постійного порушення положень Інструкції.

Список використаних джерел:

1. Аграрне право України: підручник / В.М. Єрмоленко, О.В. Гафурова, М.В. Гребенюк [та ін.]; за заг. ред. В.М. Єрмоленка. К.: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.

2. Інструкція про порядок здійснення штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах:наказ Державного комітету рибного господарства України від 15.01.2008 р. № 4. Офіц. вісн. України. 2008. №7. Ст. 184.

3. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 р. Офіц. вісн. України. 2011. № 59. Ст. 2351.

4. Положення про Державне агентство рибного господарства України: постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2015 р. № 895.Офіц. вісн. України. 2015. № 90. Ст. 3018.

5. Питання функціонування територіальних органів Державного агентства рибного господарства: постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2015 р. № 894. Урядовий кур'єр. 2015. № 209.

6. Положення про Державне управління охорони навколишнього природного середовища в областях, містах Києві та Севастополі: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 16.06.2006 р. № 285. Офіц. вісн. України. 2006. № 28. Ст. 2073.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні: Закон України від 16.10.2012 р. № 5456-VI. Урядовий кур'єр. 2012. № 223.

8. Про ліквідацію територіальних органів Міністерства охорони навколишнього природного середовища: постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2013 р. № 159. Урядовий кур'єр. 2013. № 53.

9. Про збільшення граничної чисельності працівників обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій: постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 338. Офіц. вісн. України. 2013. № 37. Ст. 1308.

Хорошевська О.І.,
аспірантка кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука
(науковий керівник – д.ю.н., професор В.М. Єрмоленко),
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ПАЮВАННЯ МАЙНА КОЛЕКТИВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

В аграрно-правовій літературі не приділялося достатньої уваги дослідженню правовідносин у сфері паювання майна колективних сільськогосподарських підприємств (далі – КСП). Хоча, як слушно зазначає О. В. Гафурова, ці правовідносини, а також правовідносини у сфері паювання землі включаються у предмет аграрного права [1, с. 46]. Розглянемо їх структуру, яка складається з наступних елементів: суб'єктів, юридичного змісту, об'єкту [2, с. 395].

Перед тим, як перейти до визначення змісту цих правовідносин необхідно з'ясувати поняття «паювання майна КСП». На думку Т. О. Коваленко, зправової точки зору, паювання майна сільськогосподарських підприємств – це сукупність юридичних фактів, з наявністю яких законодавство пов'язує набуття особою права на майновий пай. До таких юридичних фактів автор відносить:прийняття загальними зборами рішення про паювання майна; перебування особи у відносинах членства із сільськогосподарським підприємством; наявність трудового внеску та включення особи до переліку осіб, яким надається право на майновий пай; формування Пайового фонду майна членів сільськогосподарського підприємства; обчислення індивідуальних трудових внесків суб'єктів права на майновий пай; визначення індивідуальних майнових паїв членів підприємства; документальне оформлення права на майновий пай [3, с. 54]. Також, законодавством передбачена можливість розпорядження майновими паями (правом на майнові паї), указаний перелік можна продовжити і додати такий юридичний факт, як укладення договорів, предметом яких виступає майновий пай(договори оренди, купівлі-продажу, міни тощо). Адже, наприклад, Указом Президента України від 3 грудня 1999 р. № 1529 «Про невідкладні заходи щодо

прискорення реформування аграрного сектора економіки» запроваджувалися договори оренди майнового паю з власниками цих часток (п. 1), а від 27 серпня 2002 р. № 774 «Про додаткові заходи щодо підвищення рівня захисту майнових прав сільського населення» передбачалося забезпечення безперешкодної реалізації права на відчуження майнових паїв їх власниками та розширення практики продажу цих паїв на конкурентних засадах (п. 1). Крім того, процес паювання майна КСП завершується із набуттям членами підприємства (у т. ч. особами, за якими відповідно до законодавства зберігається право на майновий пай) (далі – члени підприємства), а також іншими особами, які є власниками майнових сертифікатів (далі – інші особи), права власності на конкретно визначене майно. Дійсно, саме в такому випадку можна стверджувати, щокінцева мета паювання майна КСП – наділення членів такого підприємства та інших осіб майном – досягнута. Відповідно, ще одним юридичним фактом має стати виділення майна в натурі власникам майнових сертифікатів.

Відповідно, з правової точки зору, паювання майна КСП має розглядатися як сукупність юридичних фактів, з наявністю яких законодавець пов’язує набуття членами підприємства та іншими особами права власності на майно КСП шляхом виділення його в натурі, грошах або цінних паперах (п. 3 ст. 9 Закону України від 14 лютого 1992 р. «Про колективне сільськогосподарське підприємство»). Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що правовідносини паювання майна КСП спрямовані на перехід права власності на майно від підприємства до його членів, а також до інших осіб, які набули таке право на законних підставах. При цьому, вказані правовідносини не є однорідними, їх можна розподілити на такі групи (за структурою): 1) пов’язані із набуттям права на майновий пай; 2) пов’язані із реалізацією права на майновий пай шляхом укладення відповідних договорів та 3) пов’язані із витребуванням майнового паю в натурі, грошах або цінних паперах (набуття права власності на майно).

Відповідно юридичним змістом правовідносин у сфері паювання майна КСП є суб’єктивні права членів КСП та інших осіб щодо набуття і реалізації права на майновий пай та витребування такого паю в натурі, грошах або цінних

паперах, які кореспондуються з юридичними обов'язками підприємства щодо виділення його в натурі. Слід зазначити, що правовідносини, в яких конкретно визначено обидві сторони – уповноважену і зобов'язану – є відносними [4, с. 85].

Як вже зазначалося вище, суб'єктами вказаних правовідносин виступають з одного боку члени КСП або інші особи, які набули його на законних підставах. На думку Т.О. Коваленко, можна виділити дві групи суб'єктів права на майновий пай: а) члени підприємства, особи, звільнені з підприємства без отримання майнового паю та особи, за якими зберігаються права та обов'язки членів, у яких право на майновий пай виникає вперше в результаті паювання майна колективної власності недержавного сільськогосподарського підприємства; б) особи, які набувають право на майновий пай в результаті укладення цивільно-правових договорів чи спадкування (вторинні (похідні) набувачі [3, с. 58].З іншого боку – це КСП. Більше того, аналіз законодавства в зазначеній сфері дає підстави стверджувати, що крім таких підприємств, до цієї групи суб'єктів необхідно віднести підприємства-правонаступники, а також місцеві органи виконавчої влади (при формуванні складу Комісії з організації вирішення майнових питань, що виникають у процесі реформування аграрного сектору економіки)та органи місцевого самоврядування (при видачі майнового сертифікату).

Об'єктом правовідносин у сфері паювання майна КСП, насамперед, виступають майнові паї. Більшість дослідників сходиться на думці, що майновий пай – це умовна частка Пайового фонду КСП, розмір якої безпосередньо залежить від трудового внеску члена підприємства. Так, Т. О. Коваленко розуміє під вищезазначеним поняттям розраховану в порядку, передбаченому чинним законодавством, частину належного на праві колективної власності майна недержавного сільськогосподарського підприємства, яка визначає долю участі члена підприємства в пайовому фонді майна членів підприємства, залежну від його трудового внеску, що може бути в установленому чинним законодавством порядку витребувана в натурі, грошах або цінних паперах[3, с. 8-9]. Вказане узгоджується із законодавчим

визначенням цього поняття. Адже, згідно з Методикою уточнення складу і вартості пайових фондів майна членів колективних сільськогосподарських підприємств, у тому числі реорганізованих, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2001 р. № 177, майновий пай — це частка майна члена підприємства у пайовому фонді, виражена у грошовій формі та у відсотках розміру пайового фонду (п. 2). На думку ж В. М. Єрмоленка, майновий пай – це закріплене у спеціальному документі (майновому сертифікаті) право особи на одержання частки майна колишнього КСП в натурі, визначене залежно від його індивідуального трудового внеску, яке має вартісний вираз [5, с. 148].Аналогічної думки дотримується і Л. О. Бондар[6, с. 121].На наш погляд, з цим твердженням важко погодитись, адже, навіть у довідковій літературі пай визначається як частка, що вноситься у загальну справу окремим її учасником [7, с. 431]. Що ж стосується права на майнову частку (пай), то В. Ю. Уркевич вважає, що воно виступає самостійним об'єктом правовідносин, може використовуватися й відчужуватися володільцями часток (паїв) у встановленому законодавством порядку [8, с. 166-167].

Враховуючи загальноприйнятий поділ аграрних правовідносин на внутрішні та зовнішні, юристи-аграрники виділяють в системі об'єктів внутрішніх аграрних правовідносин земельні та майнові частки (паї)[8, с. 159; 9, с. 98]. На наш погляд, майнові паї, а також право на них, можуть виступати об'єктами і зовнішніх правовідносин. Наприклад, у випадках, коли йдеться про розпорядження ними (укладення відповідних договорів, створення у процесі реорганізації КСП інших сільськогосподарських підприємств тощо).

Таким чином, під правовідносинами паювання майна КСП слід розуміти врегульований нормами аграрного права комплекс суспільних відносин, що виникають, змінюються і припиняються у процесі паювання майна КСП, пов'язані із набуттям і реалізацією права на майновий пай та спрямовані на перехід права власності на майно від підприємства до його членів (у т. ч. осіб, за якими відповідно до законодавства зберігається право на майновий пай), а також інших осіб, які є власниками майнових сертифікатів. Вказані

правовідносини можна розподілити на такі групи: 1) пов'язані із набуттям права на майновий пай; 2) пов'язані із реалізацією права на майновий пай шляхом укладення відповідних договорів та 3) пов'язані ізвитребуванням майнового паю в натурі, грошах або цінних паперах (набуття права власності на майно).

Список використаних джерел:

1. Гафурова О.В. Сучасні тенденції розвитку аграрного законодавства.Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: право. 2016. Вип. 243. С. 44–53.

2. Скакун О.Ф.Теорія права і держави. Підручник.4-те вид. допов і перероб. Київ:Алерта, 2013. 524 с.

3.Коваленко Т.О. Правові аспекти реструктуризації недержавних сільськогосподарських підприємств:дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 212 с.

4. Цивільне право України: Підручник у 2-х кн. / за ред.О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, 2-е вид. допов і перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2005. Кн. 1. 736 с.

5. Аграрне право України : підруч./ за заг. ред. В.М. Єрмоленка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.

6. Аграрне право України : Підруч. / за ред. О.О. Погрібного. Київ: Істина, 2004. 448 с.

7. Ожегов С.И. Словарь русского языка: [около 57 000 слов]/под ред. Н.Ю. Шведовой. Изд. 15-е, стереотип. Москва: Рус. яз., 1984. 816 с.

8. Уркевич В.Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин. Монографія. Харків: Харків юридичний, 2007, 496 с.

9. Козырь М.И. Аграрное право России: состояние, проблемы и тенденции развития. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2008. 336 с.

Бахуринська М.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ ПОЗАСУДОВИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Вирішення земельних спорів в Україні пов'язується із здійсненням правосуддя та правом звернення до суду. Оскільки судовий спосіб вирішення земельних спорів найбільш пристосований до вирішення складних правових питань через наявність детального регулювання порядку розгляду справ за участю зацікавлених осіб, закріплення всебічних гарантій ухвалення законного та обов'язкового для виконання рішення. Однак через перевантаженість судів, недовіру суспільства та значні судові витрати, актуальність набувають позасудові способи вирішення земельних спорів.

Можливість вирішення земельних спорів у позасудовому порядку передбачена ч.1 ст. 158 ЗКУ, відповідно до якої земельні спори вирішуються судами, органами місцевого самоврядування та державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру. При цьому органи місцевого самоврядування вирішують земельні спори у межах населених пунктів щодо меж земельних ділянок, що перебувають у власності і користуванні громадян, та додержання громадянами правил добросусідства, а також спори щодо розмежування меж районів у містах. Держгеокадастр вирішує земельні спори щодо меж земельних ділянок за межами населених пунктів, розташування обмежень у використанні земель та земельних сервітутів.

Деякі вчені вказують на неконституційність даного положення в частині надання права вирішувати спори іншим органам, окрім судів. На їх думку, воно суперечить ст. 124 КУ, за якою правосуддя здійснюється виключно судом. Проте, слід погодитись з думкою Мирошниченка, який вважає що, суперечність у даному випадку відсутня. Слід відрізняти поняття «вирішення спору» та

«правосуддя», оскільки ці поняття співвідносяться між собою як ціле і частина. Відмежувальною ознакою правосуддя є те, що при його здійсненні вирішення спору характеризується остаточністю і неможливістю оскарження прийнятого рішення до іншої системи органів [1, с. 286].

Звичайно позасудові способи вирішення земельних спорів мають свої недоліки. На думку, деяких вчених закріплена Земельним кодексом України процедура є декларативною і не має практичного застосування, оскільки вирішення спорів органами місцевого самоврядування та земельних ресурсів (ч.ч. 3 та 4 ст. 158 ЗКУ) не передбачає остаточності прийнятого рішення. При цьому прийняте за результатами розгляду спору рішення не є виконавчим документом (ч.2 ст. 17 ЗУ «Про виконавче провадження»), а тому виконати його примусово неможливо.

Проте для вирішення спору не завжди потрібно виконувати відповідне рішення в примусовому порядку, водночас можливо необхідно лише докладно роз'яснити сторонам спору їх права та обов'язки, вислухати доводи один одного та знайти компромісне рішення. Іноді земельні спори виникають через недосконалість законодавства, особливості відображення земельних ділянок у земельному кадастрі а також через правову необізнаність. В цьому випадку позасудові способи вирішення судових спорів будуть більш дієвими, оперативними та ефективними на практиці.

Тому на нашу думку, зазначене питання не в доцільності існування позасудових способів земельних спорів, а в їх ефективності, досконалості та професійності відповідальних посадових осіб, на яких покладено функції з організації позасудового вирішення земельних спорів. У цьому аспекті звертає на себе увагу, такі позасудові способи вирішення спорів як третейські суди та медіація.

Чинним ЗКУ не було передбачено можливості розгляду земельних спорів третейськими судами, проте така можливість була встановлена Законом України «Про третейські суди» в редакції 11 травня 2004 р.

Нажаль, вказана форма вирішення земельних спорів в України не виправдала себе. Практика свідчить, що зловживання третейських судів в сфері вирішення земельних спорів мали масовий і системний характер.

Аналіз рішень третейських судів свідчить, що ці суди часто фактично не вирішують спори, а в обхід передбачених законом процедур задовольняють певні суб'єктивні інтереси нерідко з порушеннями при цьому прав третіх осіб та держави.

З огляду на таку практику Закону України від 05 березня 2009 р. були внесені зміни, якими було передбачено значне обмеження компетенції третейських судів при розгляді земельних спорів. Зокрема як вбачається з п.7 ч.1 ст.6 Закону України «Про третейські суди» справ третейським судам не в підвідомчі справи у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки.

Другим способом вирішення позасудових спорів є процедура медіації. В Україні вона не регламентована на законодавчому рівні, однак практика її застосування є динамічною. Щороку зростає кількість сертифікованих медіаторів, право-захисників та адвокатів, які спеціалізуються та практикують у цій сфері. Вже давно існує потреба розроблення і прийняття окремого закону, який був би достатньо гнучким, щоб забезпечити автономність процедури і задоволеність сторін [2].Правове регулювання медіації в України як форми захисту суб'єктивних прав передбачено проектом закону про медіацію № 3665, який 03 листопада 2016 р. був прийнятий Верховною Радою України в першому читанні.

Медіація – це структуровані переговори, в яких сторони намагаються самостійно, на добровільній основі, досягти згоди за допомогою третьої незалежної сторони – медіатора.

В медіації використовуються інноваційні технології переговорів, які націлені на прийняття креативних рішень сторонами, і не концентруються тільки на їх правових та інших позиціях, максимально задовольняючи реальні інтереси та потреби всіх сторін. Важливим є те, що сторони самі знаходять шлях вирішення спору, а медіатор тільки організовує процес переговорів,

знімає емоційне напруження, перефокусовує увагу сторін з позицій на інтереси, знімає психологічні структурні та інші бар'єри, які перешкоджають прийняттю спільного рішення сторонами, сприяє налагодженню діалогу та встановленню партнерських відносин між сторонами.

При цьому медіація є однією з найпопулярніших форм врегулювання конфліктів у розвинених країнах світу. Медіація отримала значного розвитку в країнах Європейського Союзу, Австралії, США та активно розвивається на території країн пострадянського простору.

Відмітимо, що у Росії набув чинності Закон «Про альтернативну процедуру врегулювання спорів за участю посередника (процедурі медіації)» від з 1 січня 2011 р. [3]. Російським законом для сторін передбачена можливість укласти спеціальну угоду про застосування процедури медіації та протягом обумовленого терміну зобов'язатися не звертатися до суду для вирішення спору, який виник або може виникнути між сторонами.

Міжнародні стандарти медіаційної процедури закріплені у ряді документів, таких, як Європейський кодекс поведінки медіатора [4]. Варта уваги Рекомендація КМ державам-членам Rec(2002)10 від 18 вересня 2002 р. про медіацію у цивільних справах, керівні принципи стосовно медіації, яких держави – члени РЄ повинні дотримуватися. Комітет міністрів Ради Європи заохочує держави-члени запроваджувати медіацію в цивільних справах у найбільш зручний для них спосіб як у публічному, так і в державному секторі, базуючись на принципах того, що медіація за вибором кожної окремої держави може застосовуватись як у судовому, так і позасудовому порядку. Відзначимо також наявність окремого міжнародного документа, регулюючого процедуру медіації у цивільних та комерційних справах – це Директива № 2008/52/ ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах [5]. Директива є обов'язковим до виконання актом в аспекті досягнення конкретного результату, при цьому держави-члени ЄС мають право обирати форму та спосіб її імплементації з урахуванням особливостей національної правової системи та правових традицій.

У зв'язку з тим, що майже всі спори в Україні розглядаються саме судами і через наявний високий показник звернень до суду, можна дійти висновку, що наша правова система не пропонує своїм громадянам ефективних позасудових способів урегулювання спорів. У порівнянні з судовим або третейським процесом, де рішення приймаються суддею або третейським суддею, медіація має суттєві переваги, а саме: економія часу та коштів, мінімум формальних чинників та впливу держави, досягнення виключно самими сторонами взаємоприйнятного рішення, добровільність і неупередженість процедури, велика ймовірність добровільного виконання сторонами домовленостей, збереження партнерських взаємовідносин між сторонами. Завдяки застосуванню процедури медіації створюється реальна можливість звільнення судів від навантаження у зв'язку із розглядом справ невеликої складності, зосередження на більш важливих справах і підвищення ефективності системи правосуддя в цілому. При цьому до запровадження загального правового механізму медіації слід удосконалити існуючу систему вирішення земельних спорів, передбачену ст. 158 ЗКУ, зокрема через прийняття на підзаконному рівні закріпити основні правила, строки, процедури та методологію роботи органів місцевого самоврядування та держгеокадастру з організації позасудового вирішення земельних спорів.

Список використаних джерел:

1. Мирошниченко А.М. Земельне право України: підручник. – 3є видання, допов. і перероб. – К.: Алерта, 2013.

2. Настіна О.І. Медіація як альтернативний та ефективний спосіб вишення межових земельних спорів. Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 3. – С. 129-134. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2014_3_33.

3. Федеральный закон Российской Федерации «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27 июля 2010 г. No 193-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://duma.consultant.ru

4. European Code of Conduct for Mediators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu

5. Рекомендація КМ державам-членам Rec(2002)10 від 18.09.2002 р. про медіацію у цивільних справах // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// https://wcd.coe.int

Заєць О.І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

В загальнонауковому розумінні землекористування є категорією багатозначною. На нашу думку, сутнісно це є діяльність, безпосередньо пов’язана із земельною ділянкою, переважно шляхом використання її корисних властивостей як об’єкта природи. Також в юридичній практиці землекористуванням подекуди називають саму земельну ділянку, якою користуються.

Відштовхуючись від цього, можна віднайти природничі, економічні та правові визначення землекористування. Так, землекористування з правової точки зору пропонується визначати як користування землею у визначеному законом порядку [1]. В економічній науціземлекористування – це система господарського та іншого використання землі, що склалась у країні під дією об'єктивних чинників або запроваджена державою. Мета землекористування – отримання найвищої користі, найвищого ефекту від землі за дотримання вимог її збереження й поліпшення [2].

Зосередимося на правових характеристиках землекористування. Чинне законодавство оперує переважно категоріями «користування землею», «використання землі». Тому термін «землекористування» усталився як певний синонім (більш лаконічний варіант) користування землею саме у науці земельного права [3, 4 та інші].

Ріпенко А.И. вважає, що практично немає ніякої різниці між термінами «користування землею» і «використання землі», вони є синонімами [4, С. 76-

77]. Ми підтримуємо таку позицію частково: з суто філологічної точки зору тут мабуть немає суттєвої різниці. Але у законодавстві для позначення юридичних титулів та суміжних правових категорій (правовідносин, правового інституту тощо) обрано термін «користування землею», який у юридичній науці усталився як «землекористування». Так, у земельному праві землекористування як право вживається у різних значеннях: 1) як одне з повноважень власника земельної ділянки поряд з володінням та розпорядженням (ст. 78 ЗК України); 2) правовий інститут, що є сукупністю правових норм, які регулюють відносини землекористування на правових титулах, відмінних від права власності; 3) сукупність юридичних титулів, які дають можливість користуватися земельними ділянками на різних правових підставах, умовах і в різному порядку.

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. (далі – ЗК України) у Розділі 3 «Права на землю» передбачає наступні титули права землекористування: право постійного землекористування (ст. 92 Глави 15); право оренди землі (ст. 93 Глави 15); право земельного сервітуту (Глава 16); право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) або для забудови (суперфіцій) (Глава 16-1). З точки зору перспективи набуття практика здебільшого тлумачить передбачений Розділом III ЗК України набір правових титулів як вичерпний. Поза межами Розділу III ЗК України знаходяться: право загального землекористування (регулюється ст.ст. 38-40 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та згадується у п. а) ч. 4 ст.83 ЗК України); користування земельними ділянками на титулі зобов'язальних прав (регулюється цивільним законодавством і не забороняється земельним); права землекористування, які виникли відповідно до не чинного нині законодавства, а діючим законодавством не передбачені (право довічного успадковуваного володіння землею, право постійного володіння землею (ст.6 ЗК УРСР в ред. 1990 р.), право тимчасового користування землею (ст. 7 ЗКУ в ред. 1992 р.), право індивідуальної забудови (Указ Президії Верховної Ради СРСР від 26 серпня

1948 р. «Про право громадян на купівлю та будівництво індивідуальних житлових будинків»))[3]. Останній вид прав на землю зараз не набувається.

ГОСТ 17.5.1.04-80 «Охорона природи. Землі. Класифікація землекористування» встановлює наступні ознаки класифікації землекористування: за призначенням, за формою, за строками, за видами. Спираючись на ці критерії класифікації та чинне земельне законодавство Україні землекористування може бути таких різновидів: 1) для видів цільового призначення, передбачених ст. 19 ЗК України; 2) за формою землекористування фізичних та юридичних осіб; 3) за строками безстрокове і строкове; 4) за видами первинне і вторинне. Крім цього, в юридичній літературі виділяють: 5) правомірне та безпідставне (протиправне або без правової підстави непротиправне) землекористування [4, С. 81]; 6) платне і безоплатне землекористування; 7) речове або зобов'язальне; 8) за обсягом повноважень користувача повне і неповне [3, С. 172-173].

На сьогоднішній день Конституція України у ч. 2 ст. 13 встановила право користуватися природними об`єктами права власності народу відповідно до закону. До таких об`єктів належить і земля. Сучасне земельне законодавство та практика його застосування виходять із того, що земельні ділянки використовуються на юридичних титулах, прямо (стосовно речових прав на землю) чи непрямо (стосовно зобов`язальних прав на землю) передбачених цим законодавством. Безтитульне володіння і користування землею законодавством не передбачено, а отже не врегульовано. В той же час практично воно існує.

Насамперед, це пов`язано із тим, що чинний Земельний кодекс України у ст. 125 та Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» у ст. 3 передбачають, що речові права на землю виникають з моменту державної реєстрації. Але відомо також, що між фактом вчинення юридичного акту (прийняттям рішення про передачу земельної ділянки, відкриттям спадщини, підписанням договору тощо) та фактом державної реєстрації часто існує часовий проміжок, деколи дуже тривалий.

Володіння і користування земельною ділянкою у цей час не може бути титульним, але важко назвати його й абсолютно протизаконним. Отже,

проблема фактичного володіння і користування землею є очевидною і потребує правового вирішення.

Термін «використання землі» вживається у більш широкому розумінні. З цього приводу Мірошниченко А.М. відзначає, що у ст. 2 ЗК України земельні відносини визначені як «*суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею*», тобто відносини власності на землю. Такий підхід справедливо критикується у доктрині. Вказується, що земельними слід визнавати, окрім відносин власності, ще багато інших різновидів суспільних відносин: відносини із охорони та відтворення земель, їх раціонального використання та здійснення управління у сфері земельних відносин, застосування юридичної відповідальності за земельні правопорушення тощо.

Положення законодавства слід сприймати в системі. Земельне законодавство як система спростовує положення ст. 2 ЗК України, фактично регулюючи набагато ширше коло суспільних відносин, ніж окреслено у цій статті. Фактично, слід визнати, що вміщене у ст. 2 ЗК України узагальнення теоретичного характеру є хибним, не кажучи вже про те, що вміщення подібних положень, позбавлених регулятивного значення, у законі є очевидною техніко-юридичною помилкою. Більш адекватною існуючому правовому регулюванню видається загальновизнана в доктрині земельного права України точка зору, за якою земельними вважаються відносини, що пов’язані із використанням, охороною та відтворенням землі (земельні відносини) [5]. Таким чином, «використання землі» з точки зору правової доктрини і законодавства є категорією, яка включає в себе землекористування (користування землею). Цей термін в ЗК України вжито у ст.ст. 4, 5, 6, 15, 15-2 та багатьох інших.

Чинне законодавство не дає визначення термінів «користування землею», «використання землі», «землекористування». У Законі України «Про землеустрій» визначається *стале землекористування* як використання земель, що визначається тривалим користуванням земельною ділянкою без зміни її цільового призначення, погіршення її якісних характеристик та забезпечує оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій.

Підсумовуючи викладене, хотілося б наголосити на тому, що проголошений державою курс сталого розвитку України (Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 р.) в розрізі земельної реформи змушує знову згадати, що природокористування (землекористування) і охорона природи – це не дві самостійні форми взаємодії суспільства і природи, а єдина складнопідрядна, взаємообумовлена задача управління природокористуванням (землекористуванням)[6].

Список використаних джерел:

1. П. Ф. Кулинич. Землекористування // Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Українська енциклопедія, 1998. — ISBN 966-749-200-1.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: …С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.
3. Мірошниченко А.М. Земельне право України: Підручник. – К.: Алеута, 2013. – 512 с. – С.170.
4. Рипенко А.И. Современные земельные отношения: проблемы и пути их решения: пособие для практиков и теоретиков /А.И. Рипенко. – К.: ВД «Дакор», 2015. – 296 с. – С. 76.
5. Мірошниченко А.М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні: Монографія.- К.: Алерта КНЦ; ЦУЛ, 2009. - 268 с. – С. 57.
6. Шемшученко Ю.С., Мунтян В.Л., Розовский Б.Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды. – К.: «Наукова думка», 1978. – 280 с. – С. 10.

Ільків Н.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ

НОРМАТИВНА ГРОШОВА ОЦІНКА У СТРУКТУРІ ОРЕНДНОЇ ПЛАТИ ЗА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ ДЕРЖАВНОЇ ТА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

В умовах сучасної економічної ситуації питання збільшення надходжень до Державного та місцевих бюджетів від орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності є вкрай актуальним. У Стратегії удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413, зазначається, що за попередніми розрахунками через занижений розмір орендної плати бюджети щороку втрачають більше 1 млрд. гривень.

Диспозитивність правового регулювання договірних орендних земельних відносин допускає наявність імперативних норм, яких суб'єкт повинен дотриматись. Так, відповідно до ч. 2 ст. 206 ЗК України плата за землю справляється відповідно до закону. Визначення розміру орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності тісно пов'язане з нормативною грошовою оцінкою земельної ділянки, оскільки остання використовується для її визначення (ст. 289.1 ПК України). Розмір орендної плати обов'язково має вказуватись у відсотках від нормативної грошової оцінки земельної ділянки, яка зазначається у договорі. У Типовому договорі оренди землі, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2004 р. № 220 із внесеними змінами, такий спосіб встановлення розміру орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності визначено як єдино можливий (п.9).

О.В. Олянич пропонує внести зміни до ст. 15 Закону «Про оренду землі», додавши до невід'ємних частин договору оренди землі – розрахунок нормативно-грошової оцінки землі, зважаючи на те, що у пункті 5 Типового договору оренди землі передбачено зазначення нормативно-грошової оцінки

земельної ділянки [2, с. 14]. Слушність такої думки підтверджується судовою практикою Так, у постанові Верховного Суду України (далі – ВСУ) від 11 травня 2016 р. по справі № 6-824цс16 зазначається, що помилково вважати «факт непроведення нормативної грошової оцінки, у порядку встановленим законодавством, суто формальною підставою для визнання спірного договору недійсним».

Беручи до уваги, той факт, що на сьогодні біля 50 відсотків договорів оренди землі державної та комунальної власності укладено на тривалий строк (до 49 років) та законодавчу вимогу щодо періодичності проведення нормативної грошової оцінки земельних ділянок (для земельних ділянок, розташованих у межах населених пунктів незалежно від їх цільового призначення – не рідше ніж один раз на 5-7 років; земельних ділянок сільськогосподарського призначення, розташованих за межами населених пунктів – не рідше ніж один раз на 5-7 років, а несільськогосподарського призначення – не рідше ніж один раз на 7-10 років) (ст. 18 Закону України «Про оцінку земель»), то актуальним є питання про вплив зміни нормативної грошової оцінки на розмір орендної плати впродовж строку дії договору. Аналіз судової практики розгляду земельних спорів свідчить про значну кількість справ щодо справляння орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, обумовлених зміною розміру нормативної грошової оцінки земельної ділянки.

На сьогодні наявна значна судова практика щодо зміни розміру орендної плати пов’язаної зі зміною нормативної грошової оцінки земельних ділянок. Орендарі, посилаючись на ст. 30 Закону України «Про оренду землі», вважають що зміна розміру орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності внаслідок зміни нормативної грошової оцінки земельної ділянки неправомірна. У ряді випадків суди приймають сторону орендарів (постанова Вищого Господарського Суду України (далі – ВГСУ) від 02 березня 2011 р. у справі № 14/277; постанова ВГСУ від 14 червня 2010 р. у справі № П-12/118-6/100), підтримуючи позицію, що зміна нормативної грошової оцінки не може бути підставою для зміни розміру орендної плати в односторонньому порядку.

Водночас має місце й інше вирішення питання. Так, ВГСУ у справі № 5009/3430/12, розглянувши касаційну скаргу заступника Дніпровського екологічного прокурора про стягнення заборгованості з орендної плати за договором оренди земельної ділянки комунальної власності у зв’язку зі зміною нормативної грошової оцінки землі, зазначив, що нормативна грошова оцінка земельних ділянок не залежить від волевиявлення сторін договору оренди землі, а є способом регулювання державою плати за користування землею. Зміна нормативної грошової оцінки земельних ділянок не може ототожнюватися як зміна розміру орендної плати, а є лише її передумовою. Не внесення сторонами договору оренди землі змін до його умов в частині, що встановлюються у законодавчому порядку, не звільняє сторін від обов'язку їх виконання, оскільки відповідно до положень ст. 11 ЦК України у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки виникають безпосередньо з актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування [3].

ВСУ у своїй постанові від 20 серпня 2013 р. у справі № 3-21 гс13 висловив правову позицію, згідно з якою «законодавча зміна нормативної грошової оцінки землі може бути підставою для зміни розміру орендної плати в односторонньому порядку, якщо це погоджено сторонами у договорі» [4].

З цієї правової позиції суду слідує, що ВСУ не такий категоричний у питанні зміни розміру орендної плати, так як відносить це питання на погодження сторін у договорі та вміщує елемент диспозитивності («може бути»). Водночас слід вказати на певну некоректність правової позиції, оскільки у змісті відповідної постанови досліджено питання впливу індексації нормативної оцінки (а не зміни нормативної оцінки) на розмір орендної плати. Природа індексації є відмінною.

Крім того, у цій постанові суд, зіславшись на ч. 1 ст. 632 ЦК України, згідно з якою ціна в договорі встановлюється за домовленістю сторін, а у випадках, визначених законом, застосовуються ціни (тарифи, ставки тощо), які встановлюються або регулюються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування, зробив висновок, що «нормативна

грошова оцінка земель є основою для визначення розміру орендної плати, а зміна нормативної грошової оцінки земельної ділянки є підставою для перегляду розміру орендної плати».

Імперативність такої зміни встановлена і у п. 13 Типового договору оренди землі, в якому зазначається, що розмір орендної плати переглядається, зокрема, у разі зміни нормативної грошової оцінки земельної ділянки (земельних ділянок) державної та комунальної власності.

Ґрунтуючись на цих положеннях та судовій практиці, зміна нормативної грошової оцінки земельної ділянки є підставою для зміни розміру орендної плати. Однак, такий підхід суперечить положенню ст. 58 Конституції України, згідно з ч. 1 якої «закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі…». Так як нормативна грошова оцінка передує укладенню договору оренди землі, то встановлення нової грошової оцінки повинно породжувати правові наслідки для договорів, які будуть укладені з моменту її затвердження.

Список використаних джерел:

1. Оренда сільськогосподарських земель: зберігається дворазовий розрив між платою за державні та приватні землі. URL: // http://land.gov.ua/orenda

2. Олянич О.В. Договір оренди земельної ділянки пов’язує між собою орендаря і власника, надаючи можливість їм на взаємовигідних умовах використовувати землю. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 11. С. 12–17.

3. Постанова Вищого Господарського Суду України від 25.04.2013 у справі № 5009/3430/12. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31001505

4. Постанова Верховного Суду України від 20.08.2013 у справі №3-21гс13.URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33191063

Ковальчук Т.Г.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ ПОЛІГОНІВ ТВЕРДИХ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ

У Національній стратегії управління відходами в Україні до 2030 р., схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р (далі – Національна стратегія) зазначено, що сучасні способи управління побутовими відходами в Україні орієнтовані на полігонне захоронення відходів, їх розміщення на сміттєзвалищах та /або стихійних сміттєзвалищах, більшість з яких не відповідають вимогам екологічної безпеки. Серед заходів реалізації Національної стратегії передбачено, зокрема, забезпечення функціонування мережі регіональних полігонів відповідно до вимог Директиви Ради № 1999/31/ЄС від 26 квітня 1999 р. «Про захоронення відходів (від 5 одиниць у 2018-2019 роках до 50 одиниць в 2024-2030 роках); забезпечення у районах, де будуть організовані і функціонуватимуть нові регіональні полігони, припинення експлуатації, закриття, та рекультивацію полігонів і сміттєзвалищ, які не відповідають вимогам екологічної безпеки.

Правове регулювання функціонування полігонів твердих побутових відходів нерозривно пов’язане з правовим регулюванням використанням земель, які відведенні для цих цілей.

В свою чергу правове регулювання використання та охорони земель полігонів твердих побутових відходів має комплексний характер, оскільки, по-перше, є складовою правового регулювання використання та охорони земель спеціального несільськогосподарського призначення, по-друге, обумовлено небезпекою об’єкту - полігону твердих побутових відходів. Відтак належне правове регулювання та реалізація норм у сфері використання та охорони земель полігонів твердих побутових відходів є однією із гарантій права громадян на безпечне для життя та здоров’я навколишнє природне середовище.

В земельно-правовій та еколого-правовій літературі дослідження

правового режиму земель спеціального несільськогосподарського призначення, та правового регулювання поводження з побутовими відходами здійснювалось на рівні підручників, навчальних посібників, коментарів до земельного кодексу, наукових статей та інших наукових публікацій такими вченими як Андрейцев В.І, Балюк Г.І., Вівчаренко О.А., Гетьман А.П., Зуєв В.А., Коваленко Т.О., Ковальчук Т.Г., Кулинич П.Ф., Краснова Ю.А., Марусенко Р.І., Марченко С.І., Мірошниченко А.М., Оверковська Т.К., Пащенко О.М., Носік В.В., Саркісова Т.Б., Слепченко А.А., Третяк Т.О., Шульга М.В., Фролов М.О. та іншими вченими.

Так, зокрема, Андрейцев В.І., досліджуючи проблеми кодифікації земельного законодавства, запропонував закріпити правові режими фактично існуючих, але юридично не визначених земель і, зокрема, земель підвищеної небезпеки [1, с. 437]. Можливість віднесення до земель «іншого призначення» земельних ділянок, відведених для розміщення полігонів твердих побутових відходів була розглянута Мірошниченком А.М. та Марусенком Р.І. [7, с.177].

Враховуючи теоретико-правові підходи щодо загальної характеристики правового режиму «земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення» [1, с. 369-374; 2, с. 413-418; 3, с. 326-329; 4, с. 337-339; 5, с. 338-341; 6, с. 403-404], визначимо окремі особливості правового режиму земель полігонів твердих побутових відходів (далі- земель полігонів ТПВ):

1. Правову основу використання та охорони земель полігонів ТПВ становлять норми Конституції України (1996), Земельного кодексу України (2001),законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991), «Про охорону земель» (2003), «Про відходи» (1998), «Про ліцензування видів господарської діяльності» (2015), «Про природні монополії»(2000), «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг» (2010), «Про житлово-комунальні послуги» (2017), «Про благоустрій населених пунктів» (2005), « Про оцінку впливу на довкілля» (2017), Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з захоронення побутових відходів, затверджені постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері

енергетики та комунальних послуг від 04 квітня 2017 р. № 467, Порядок ведення реєстру місць видалення відходів, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 03 серпня 1998 р. № 1216; Правила експлуатації полігонів побутових відходів, затверджені Наказом Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 01 грудня 2010 р. № 435; Державні будівельні норми ДБН В.2.4-2-2005 «Полігони твердих побутових відходів. Основи проектування» тощо.

2. Ділянка для розміщення полігонів твердих побутових відходів повинна обиратись за територіальним принципом відповідно до схеми санітарного очищення міста чи регіону і проекту районного планування або генерального плану населеного місця.

3. Для розміщення полігонів твердих побутових відходів надаються, зокрема, землі несільськогосподарського призначення, непридатні для сільського господарства, погіршеної якості, не зайняті зеленими насадженнями (особливо лісами 1-ї групи); земельні ділянки, де є можливість вжиття заходів і впровадження інженерних рішень, що виключають забруднення навколишнього природного середовища, розвиток небезпечних геологічних процесів чи інших негативних процесів і явищ та інші земельні ділянки.

4. Внутрішнє зонування земель полігонів ТПВ. Так, основними елементами полігона ТПВ є: 1) під'їзна дорога, яка з'єднує автомобільну дорогу загального користування з ділянкою складування; 2) зона складування ТПВ, яка займає, як правило 85-95% загальної площі полігона ТПВ та яку розбивають на черги експлуатації з урахуванням забезпечення приймання відходів на кожній черзі протягом 3-5 років; 3) господарська зона території полігона ТПВ, яка складається із зон виробничого та адміністративно-побутового призначення, які розділяються смугою завширшки не менше 25 м.; 4) інженерні споруди і комунікації.

5. Обмеження території полігона твердих побутових відходів нагірною канавою для запобігання витікання за межі полігона забруднених поверхневих вод.

6. Установлення навколо земель полігонів твердих побутових відходів санітарно-захисної зони на відстані 50,100, 200 і 500 метрів та проведення дослідження ґрунту не рідше ніж двічі на рік, як на території полігону побутових відходів так, і у межах санітарно-захисної зони.

7. Занесення всіх екологічних і санітарно-технічних заходів, які здійснюються протягом року у Паспорт місця видалення відходів відповідно до Порядку ведення реєстру місць видалення відходів.

8. Множинність управління у галузі використання та охорони земель полігонів твердих побутових відходів – Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство з питань житлово-комунального господарства України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг, Державна екологічна інспекція України тощо.

7. Здійснення рекультивації земель після закриття полігона ТПВ згідно з розробленим проектом. Рекультивація проводиться після завершення стабілізації закритого полігона ТПВ – процесу зміцнення звалищногоґрунту, досягнення ним постійного стійкого стану, шляхом:1) сівби багаторічних трав, створення ріллі для технічних культур, газонів; 2) садіння чагарників, садженців декоративних дерев; 3) садіння дерев для утворення парків тощо; 4) створення садів.

На законодавчому рівні відсутнє визначення поняття земельні ділянки полігонів ТПВ. Разом з цим враховуючи визначення поняття полігону в Правилах експлуатації полігонів побутових відходів, можна запропонувати наступне визначення: до земель полігонів побутових відходів належать земельні ділянки, надані для розміщення та експлуатації інженерних споруд, пов’язаних єдиним технологічним процесом, які призначені для захоронення побутових відходів та повинні запобігати негативному впливу на навколишнє природне середовище і відповідати санітарно-епідеміологічним і екологічним нормативам.

Список використаних джерел:

1. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії.- К.: Знання, 2005.- 445 с.
2. Земельне право України: підруч. / Г.І. Балюк, Т.О. Коваленко, В.В. Носік та ін.; за ред. В.В. Носіка.- К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».- 2008.-511 с.
3. Земельне право: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. В.І. Семчика і П.Ф. Кулинича.- К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001.- 424 с.
4. Земельне право України: Підручник / за ред. Погрібного О.О., Каракаша І.І. – К.: Істина, 2003.- 448 с.
5. Земельне право України: Підручник / М.В. Шульга (кер.авт.кол.), Г.В. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман та ін.; За ред. М.В. Шульги.- К.: Юрінком Інтер, 2004.- 368 с.
6. Мірошниченко А.М. Земельне право України: підручник.- 3-тє видання, допов. і перероб.-К.: Алерта, 2013.-512 с.
7. Мірошниченко А.М., Марусенко Р. І. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України. – К.: Правова єдність, 2009 . - 496 с.

Кулинич О.П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВО ПОСТІЙНОГО КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ

Зміст, юридична природа та обігоздатність (здатність переходити від однієї особи до іншої) права постійного користування землею визначалися і визначаються кодифікованими законодавчими актами земельного законодавства України – земельними кодексами. З 1 січня 2002 р. діє Земельний кодекс України (далі – ЗКУ) [1], прийнятий 25 жовтня 2001 р. Зміст права постійного користування полягає у тому, що право постійного

користування землею являє собою право володіння і користування земельною ділянкою, яка перебуває у державній або комунальній власності, без встановлення строку(ч. 1 ст. 92 ЗКУ). Отже, зміст права постійного користування землею не включає правомочності розпорядження землею.

Ще однією особливістю інституту права постійного користування землею є встановлення у ч. 2 ст. 92 ЗКУ виключного переліку суб'єктів права постійного користування землею, що означає, що інші особи, тобто, особи, які не перелічені у ст. 92 цього Кодексу, з моменту введення Кодексу у дію (тобто, з 1 січня 2002 р.) не можуть набувати земельні ділянки на праві постійного користування ні на яких підставах, в тому числі й на підставі універсального правонаступництва.

Водночас маємо зазначити, що на момент набуття чинності Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 р.існувала велика кількість громадян та інших юридичних осіб, які набули земельні ділянки у постійне користування за Земельним кодексом України в редакції від 13 березня 1992 р. (діяв з 15 травня 1992 р. по 31 грудня 2001 р.). Оскільки чинний Земельний кодекс України не дозволяв цим категоріям громадян та юридичних осіб набувати та володіти земельними ділянками на праві постійного користування, для них був введений особливий перехідний період для того, щоб вони змогли перереєструвати право постійного користування землею у право власності на землю або у право оренди землі. Саме для цього у п. 6 «Перехідних положень»чинного ЗКУ була включена норма, яка вимагала здійснення такої перереєстрації до 1 січня 2008 р.Проте реагуючи на конституційну скаргу народних депутатів України, Конституційний Суд України своїм Рішенням від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 [3] по цій скарзі встановив, що положення п. 6 Розділу X щодо зобов'язання переоформити право постійного користування земельною ділянкою на право власності або право оренди без відповідного законодавчого, організаційного та фінансового забезпечення є таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

Іноді можна зустріти твердження, що Конституційний Суд України цим рішенням визнав незаконним обмеження кола осіб, які можуть набувати землю

на праві постійного користування. Однак, такі твердження не відповідають змісту зазначеного рішення Конституційного Суду України. Зміст згаданого рішення Конституційного Суду України полягає лише у тому, що він дозволив особам, які отримали земельні ділянки у постійне користування до 1 січня 2002 р. (до моменту набуття чинності ЗКУ від 25 жовтня 2001 р.) здійснювати право постійного користування такими земельними ділянками і після 1 січня 2008 р. без загрози позбавлення цього права відповідно до п. 6 «Перехідних положень» ЗКУ. Однак, дане рішення вплинуло на зміст ст. 92 ЗКУ, яка визначає, хто може отримувати землю на праві постійного користування.

Отже, оскільки ст. 92 ЗКУ не передбачає можливості набуття земельних ділянок на праві постійного користування такими юридичними особами, як колективне сільськогосподарське підприємство (КСП), то до КСП, утвореного у процесі реорганізації державного підприємства шляхом його перетворення у КСП, право постійного користування земельними ділянками не переходить.Правомірність такого висновку підтверджується і ст. 141 ЗКУ, яка визначає підстави припинення права користування земельною ділянкою. Так, згідно з п. в) ч. 1 ст. 141 ЗКУ, припинення діяльності релігійних організацій, державних чи комунальних підприємств, установ та організацій є підставою для припинення права користування земельною ділянкою.

Отже, право постійного користування земельними ділянками державного сільськогосподарського підприємства, яке у процесі приватизації перетворюється у колективне сільськогосподарське підприємство, припиняється після настання такого юридичного факту як припинення юридичної особи, що була суб’єктом такого права, а юридична особа-правонаступник цього суб’єкта не належить до числа юридичних осіб, яким ст. 92 ЗКУ надає право на набуття земельних ділянок у постійне користування. Тому внаслідок реорганізації суб’єкта права постійного користування земельними ділянками у юридичну особу, яка відповідно до ст. 92 ЗКУ не може набути такі земельні ділянки на праві постійного користування, ці земельні ділянки підлягають зарахуванню до складу земель запасу. Такий висновок випливає з п. в) ч. 1 ст. 141 ЗКУ, а також з ч. 2 ст. 19 ЗКУ, яка гласить, що

земельні ділянки кожної категорії земель, які не надані у власність або користування громадян чи юридичних осіб, можуть перебувати у запасі.

Практично одночасно з прийняттям Земельного кодексу України в редакції від 13 березня 1992 р., який діяв з 15 травня 1992 р. по 31 грудня 2001 р. та дозволяв надавати сільськогосподарським підприємствам і організаціяна праві постійного землекористування земельні ділянки (п. 2) ч. 4 ст. 7), був розроблений і прийнятий Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство»[4] від 14 лютого 1992 р. Безперечно, оскільки ст. 7 Земельного кодексу України в редакції від 13 березня 1992 р. передбачала можливість отримання земельним ділянок на праві постійного користування і сільськогосподарськими підприємствами, до яких відносяться і колективні сільськогосподарські підприємства, то в період дії цього Кодексу (з 15 травня 1992 р. по 31 грудня 2001 р.) всі колективні сільськогосподарські підприємства могли отримувати земельні ділянки у постійне користування.

Однак, у ст. 3 ЗКУ від 25 жовтня 2001 р. зазначено, що земельні відносини в Україні регулюються Конституцією України, цим Кодексом, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами. Тому той факт, що ч. 1 ст. 10 Закону «Про колективне сільськогосподарське підприємство» передбачає, що земля може належати колективному сільськогосподарському підприємству не тільки на праві колективної власності, а й на праві постійного або тимчасового користування, не означає, що колективне сільськогосподарське підприємство може отримувати земельні ділянки у постійне користування і після 1 січня 2002 р., тобто після введення ст. 92 Земельного кодексу України обмеження кола суб’єктів права постійного користування землею, до числа яких не входять колективні сільськогосподарські підприємства. Вони можуть лише володіти і користуватися тими земельними ділянками, які вони отримали у постійне користування до 1 січня 2002 р.

Перехід права постійного користування земельними ділянками від державного підприємства, яке припинило свою діяльність в результаті його реорганізації, до його правонаступника – юридичної особи приватної форми

власності (КСП), створеного у процесі приватизації шляхом перетворення (пов'язаного з його приватизацією), не відбувається в силу прямого припису закону , а саме п. в) ч. 1 ст. 141 ЗКУ.

Таким чином, перехід права постійного користування земельними ділянкамивід державного підприємства, яке припинило свою діяльність, до його правонаступника – юридичної особи, яка в силу ст. 92 ЗКУ не може набувати земельні ділянки на праві постійного користування навіть через механізм приватизації (перетворення у юридичну особу недержавної і некомунальної власності, якою є колективне сільськогосподарське підприємство) шляхом правонаступництва не відбувається. Чинне законодавство України не передбачає автоматичний перехід права постійного користування земельними ділянками від однієї особи до іншої в силу акту реорганізації юридичної особи, які земельна ділянка належала на праві постійного користування. Внаслідок реорганізації суб'єкта права постійного користування земельними ділянками у юридичну особу, яка відповідно до ст. 92 ЗКУ не може набути такі земельні ділянки на праві постійного користування, ці земельні ділянки підлягають зарахуванню до складу земель запасу. Пункт 6 «Перехідних положень» Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р. не дозволяє отримання у постійне користування земельних ділянок колективними сільськогосподарськими підприємствами, а лише дозволяє володіти і користуватися такими земельними ділянками, якщо вони отримані колективним сільськогосподарським підприємством у постійне користування до 1 січня 2002 р.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.

2. Земельний кодекс України: Закон України від 18 грудня 1990 р. № 561-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 10. – Ст. 98.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції

України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 39. – Ст. 249.

4. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14 лютого 1992 № 2114-XII// Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 20. – Ст. 272.

Лісова Т.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК СКЛАДОВА ПРЕДМЕТУ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

Відповідно до загальновизнаних теоретичних поглядів, критеріями самостійності відповідної галузі права є наявність власного предмету правового регулювання (матеріальний критерій) і методів правового регулювання виділеної групи суспільних відносин (додатковий критерій). У загальній теорії права є точка зору, що крім двох вищезгаданих критеріїв, або навіть незалежно від визнання наявності цих критеріїв, виокремлення галузі права здійснюється за ознакою правового матеріалу, що накопичився, і її політичної або суспільної значущості [1, с. 214 – 215]. Йдеться про наявність достатньої кількості нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання певної групи суспільних відносин, або наявність власних правових джерел.

Як відомо, предметом земельного права є земельні відносини – суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею. Земельні відносини є самостійними, відповідають критеріям їх виокремлення у самостійну групу, є стабільними, допускають можливість державно-правового контролю над ними, відносно них існує необхідна потреба їх врегулювання [2, с. 25].

Слід зазначити, щоземельні відносини як предмет земельного права можна визначити як суспільні відносини, пов'язані з використанням, охороною та відновленням земель. Вперше таке визначення земельних відносин було запропоноване А.М. Мірошниченком [3, с. 13]. Таким чином, суспільні відносини, які виникають з приводу відновлення земель є самостійною складовою земельних відносин.

Необхідність відновлення земель викликана постійним погіршенням якісного стану земельного, що може мати катастрофічні наслідки як для навколишнього природного середовища, так і для здоров'я людини, розвитку національної економіки тощо.

Деградація земель та опустелювання є одними з найбільш серйозних викликів для сталого розвитку країни, які спричиняють істотні проблеми екологічного і соціально-економічного характеру.За даними різних установ, площа деградованих і малопродуктивних земель становить від 10-12 до 14-15 млн га.

Як зазначають спеціалісти у сфері земельних ресурсів, посилення деградаційних процесів щодо земель в Україні відбувається внаслідок порушення екологічно збалансованого співвідношення між основними видами земельних угідь, використання недосконалих технологій у сільському господарстві, промисловості, енергетиці, транспортній та інших галузях господарства, орієнтацію короткострокових економічних прибутків без врахування природоохоронної складової та негативних наслідків у довгостроковій перспективі [4, с. 23].

Доцільно зазначити, що сьогодні на державному рівні здійснюються спроби боротьби із негативними явищами у сфері земельних ресурсів. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 271-р було затверджено Національний план щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням. Слід підкреслити, що заходи з відновлення земель посідають провідне місце у зазначеному розпорядженні. Йдеться насамперед про низку заходів, спрямованих на відновлення деградованих, техногенно забруднених та малопродуктивних, зрошуваних земель, рекультивацію порушених земель тощо. Для координації діяльності з формування та реалізації державної

політики з питань сталого використання та охорони земель, боротьби з деградацією земель та опустелюванням, пом'якшення наслідків посух створено Координаційну раду з питань боротьби з деградацією земель та опустелюванням.

Пріоритетами управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності, відповідно до «Стратегії удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними» від 7 червня 2017 р. № 413, визнано забезпечення здійснення заходів з охорони земель, збереження і відтворення родючості ґрунтів. Адже окремими завданнями зазначеної Стратегії є запобігання деградаційним процесам ґрунтового покриву, підвищення родючості ґрунтів, а також проведення рекультивації порушених земель.

Проте, незважаючи на певні зусилля з боку державних інституцій, відбувається істотне погіршення якості земельних ресурсів протягом останніх років.

Отже, в сучасних умовах питання відновлення земель набувають особливої актуальності.

Доцільно зазначити, що суспільні відносини у сфері відновлення земель залишаються недостатньо врегульованими у чинному земельному законодавстві. Правові норми з питань виконання заходів з відновлення якісного стану порушених внаслідок промислової та іншої діяльності земель, закріплені у нормативно-правових актах різної юридичної сили, несистематизовані, що призводить до виникнення юридичних прогалин та колізій у механізмі правового регулювання земельних відносин.

Існують попередні та основні заходивідновлення земель. Так, про наявність попередніх заходів відновлення земель свідчать передбачені Земельним кодексом України обов'язки власників та користувачів земельних ділянок

підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі (ст.ст. 91, 96). Основними заходами відновлення є консервація деградованих та малопродуктивних земель, рекультивація, меліорація земель.

Отже, при відновленні йдеться не тільки про поліпшення якісного стану та підвищення продуктивності земель, а й про інші параметри, наприклад, відновлення ґрунтового покриву порушених земель.

Доцільно зазначити, що термін «відновлення» є ширшим, ніж «відтворення». Проте у певних випадках йдеться про відтворення земель як складову їх відновлення. Так, можна вести мову про відтворення земель у разі відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, штучного створення земельних ділянок тощо.

Слід зазначити, що відновлення деградованих, малопродуктивних, техногенно забруднених земель, має бути імперативом, обов'язком власників і землекористувачів, закріпленим у земельному законодавстві. Уявляється доцільним внести зміни до чинного Земельного кодексу України щодо закріплення визначення відновлення земель і системи його заходів.

Список використаних джерел:

1. Общая теория государства и права: учебник / под ред. В.В. Лазарева. Москва: Юристъ, 2001. 520 с.

2. Земельное право: учебник для бакалавров / под ред. Н.Г. Жаворонковой, И.О. Красновой. Москва: Издательство Юрайт, 2013. 580 с.

3. Мірошниченко А.М. Земельне право України: навч. посібн. Київ: Алерта, 2012. 392 с.

4. Колмаз Ю. Опустелювання – одна з найтривожніших проблем сучасності. Землевпорядний вісник. 2013. № 6. С. 22 – 24.

Саркісова Т.Б.,
кандидат юридичних наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ СТРОКІВ ТА РОЗМІРУ СПЛАТИ ПЛАТИ ЗА ЗЕМЛЮ (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

Строки сплати плати за землі державної та комунальної власності визначені статтею 287 Податкового кодексу України (далі – ПК України) . Так, згідно із пп.287.1, 287.3 ст.287 ПК України власники землі та землекористувачі сплачують плату за землю з дня виникнення права власності або права користування земельною ділянкою. Податкове зобов'язання щодо плати за землю, визначене у податковій декларації на поточний рік, сплачується рівними частками власниками та землекористувачами земельних ділянок за місцезнаходженням земельної ділянки за податковий період, який дорівнює календарному місяцю, щомісяця протягом 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) місяця. Строки сплати орендної плати щодо земель приватної власності визначаються за домовленістю сторін в договорі.

Особливість цієї категорії справ полягає в наслідках, що тягнуть за собою ці правопорушення. Так, згідно із п. «д» ч.1 ст. 141 Земельного кодексу України (далі - ЗК України) систематична несплата земельного податку або орендної плати є підставою для припинення права користування земельною ділянкою. Тому вкрай важливим є з'ясування поняття «систематичності», яке, незважаючи на істотність наслідків, в законодавстві відсутнє.

Слід зазначити, що застосування такої санкції як припинення права користування можливе лише щодо постійних землекористувачів, які сплачують земельний податок (п.4.1.72 ст.4 ПК України), та орендарів, обов'язком яких є сплата орендної плати (п.288.2 ст.288 ПК Українищодо земель державної та комунальної власності та Закон України «Про оренду земель»). Чинне законодавство не передбачає можливості припиняти право власності на

земельну ділянку за порушення щодо сплати земельного податку, а отже до землевласників будуть застосовані інші види санкцій.

До набрання чинності ПК України, питання порядку плати за землю та наслідки його порушення визначались Законом України «Про плату за землю» від 3 липня 1992 р. Зокрема, ч.5 ст.17 зазначеного Закону визначала поняття систематичності несплати як підстави для припинення права користуванняземельною ділянкою як «несплата земельного податку, а також орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності протягом року виробниками сільськогосподарської і рибної продукції та громадянами, а для інших платників – півроку».

Після припинення дії Закону України «Про плату за землю» та введенням в дію з 01 січня 2011 р. ПК України, термін систематичної несплати земельного податку та орендної плати став не унормованим.

Це, в свою чергу, зумовило заповнення існуючої прогалини судовою практикою, яка в деяких випадках була хибною та суперечливою.

Так, зокрема, деякі судді, приходили до хибного висновку про те, що «залишилась звичайна практика щодо визначення систематичності несплати плати за землю як підстави для припинення права на користування земельною ділянкою». (Див., наприклад, Постанова Рівненського апеляційного господарського суду від 13 листопада 2013р., скасоване в цій частині Постановою ВГС України від 02 липня 2014 р. у справі № 903/798/13).Посилання на норми Закону України «Про плату за землю» щодо правовідносин, які виникли після 01 січня 2011р., очевидно є безпідставним та свідчить по неправильне застосування норм матеріального права.

Революційною у трактуванні поняття «систематичності» за відсутністю легітимного стала правова позиція, викладена у постанові Верховного Суду України від 12 грудня 2012 року у справі№6-146цс12: «разове порушення умов договору оренди не вважається систематичним і не може бути підставою для його розірвання»[1].

З цього випливає, що порушення обов’язку щодо плати за землю може бути підставою для припинення права користування, на думку Верховного

Суду України, виключно в разі систематичності, тобто двох і більшераз (за два і більше періоди).

Аналізуючи зазначену судову позицію, залишається відкритим питання законодавчого підгрунття для її формування. Оскільки по суті вона прямо суперечить положенню, закріпленому в ст. 782 ЦК України, яке передбачає право наймодавця відмовитися від договору найму і вимагати повернення речі, якщо наймач не вносить плату за її користування протягом трьох місяців підряд.На необхідність застосування ст. 782 ЦК звертав увагу проф. Мірошниченко А.М. [2, с. 237].Оскільки ні Закон України «Про оренду землі», ні ПК України не визначають терміну прострочення сплати плати за землю, як підстави для припинення правовідносин, положення ст. 782 ЦК України можна розглядати як єдине законодавче підгрунття для заповнення відповідної прогалини. А тому, сформована ВСУ позиція по суті немає законодавчої основи.

Окремим питанням щодо наявності підстав для припинення права користування земельною ділянкою є факт заборгованості по сплаті земельного податку або орендної плати, яка була згодом погашена, тобто коли права відновлені та повторно не були порушені.

Аналіз судової практики в цій частині свідчить про прийняття діаметрально протилежних рішень.

Так, Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ в Ухвалі від 13 червня 2016 р. (справа № 587/209/15-ц) підтримала рішення суду першої інстанції та апеляційного суду, які виходили із того, що орендну плату за 2011-2012 роки відповідачем було виплачено у 2013 році, тобто із порушенням визначених договором строків. Однак оскільки при цьому протягом грудня 2013-2014 років позивач не звертався до боржника із запереченнями щодо подальшого обробітку земельної ділянки чи до суду за захистом своїх прав, а на час подання позову права позивача були відновлені та повторно не були порушені, суд прийшов до висновку, що підстави для розірвання договору відсутні.

Тобто, на думку суду касаційної інстанції, сам факт неодноразового порушення умов договору оренди в частині прострочення сплати орендної плати не є достатньою підставою для припинення права користування земельною ділянкою та розірвання договору оренди землі.

Натомість, Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 лютого 2017 р. щодо розірвання договору оренди, укладеного між ПрАТ «Агро Ресурс» та фізичною особою, на підставі, зокрема, систематичної несплати орендної плати, свідчить про зайняття прямо протилежної позиції. Колегія суддів судової палати у цивільних справах ВССУ дає правову оцінку трактуванню сплати орендної плати із запізненням як прямий взаємозв’язок із поняттям систематичності несплати орендної плати незважаючи на те, що сплата боргу відбулась.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ зазначила, що сам факт систематичного порушення договору оренди земельної ділянки щодо сплати орендної плати, є підставою для розірвання такого договору, незважаючи на те, чи виплачена в подальшому заборгованість, оскільки згідно зі ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог - відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

Однак у зв’язку із тим, що суд не перевірив, чидопускаютьумови договору оренди землі та ст. ст. 13, 21, 32 Закону України «Про оренду землі», ст. 141 ЗК України оплату орендної плати у будь-який період і чи свідчить це про належне виконання умов договору, справа передана на новий апеляційний розгляд.

Крім того, в Постанові Верховного Суду України від 11 жовтня 2017 р. у справі за № 6-1449цс17[3] судова палата в цивільних справах сформувала ще одну правову позицію. При вирішенні питання щодо розірвання договору оренди з підстави, передбаченої пунктом «д» статті 141 ЗК України, застосуванню також підлягають положення частини другої статті 651 ЦК

України, згідно якої необхідна наявність істотного порушення стороною договору, тобто таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Отже, на основі аналізу підходів, що сформувались судовою практикою, систематичність несплати плати за землю як підстави припинення права на земельну ділянку можна визначити як факт несплати загалом, так і з порушенням строків більше ніж один раз (два і більше разів), якщо інше не передбачено договором, та внаслідок чого сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

В той же час, незважаючи на сформованість зазначених вище підходів судовою практикою, не можна вважати питання вичерпаним. А отже, з нашої точки зору, визначення поняття систематичності має знайти своє закріплення саме в земельному законодавстві, оскільки ПК України не оперує таким терміном та передбачає застосування фінансових санкцій за несвоєчасне внесення плати за землю.

Крім того, вважаємо за доцільне закріплювати визначення систематичності як підстави для припинення правовідносин в тексті договору, що позитивно сприймається судом, враховуючи принцип свободи договору. Так, наприклад, розглядаючи спір, Вищий господарський суд України у справі №910/4676/13 (Постанова від 16 березня 2016 р.) взяв до уваги, що сторони у договорі оренди земельної ділянки конкретизували норму п. «д» ст. 141 Земельного кодексу України, а саме зазначили, що систематичною у їхньому розумінні є несплата орендної плати протягом півроку. Суд у такому разі підтримав такий підхід і застосував при тлумаченні норм закону також відповідне положення договору.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду Українивід12грудня2012 рокуу справі№6-146цс12// Офіційний веб-сайт Верховного Суду України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/.../6-146цс12.doc

2. Мірошниченко А.М. Земельне право УкраїниПідручник. - 2-ге. Видання, допов. ,перероб -К: Алерта: ЦУЛ, 2011. - 678 с.

3. Постанова Верховного Суду України від 11 жовтня 2017 р. у справі за № 6-1449цс17 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/92480CC8F18B4EC8C22581C4002FDE8C

Третяк Т.О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ПРАВИЛ ДОБРОСУСІДСТВА В УКРАЇНІ

Способи захисту, яких може застосовувати орендар земельної ділянки, залежить від того, чи порушено його право на використання земельної ділянки як наслідок порушення правил добросусідства. Якщо право орендаря використовувати земельну ділянку може бути порушеним в результаті порушення правил добросусідства, то орендар може застосовувати речево-правові способи захисту свого права оренди земельної ділянки. У разі ж, якщо порушенням правил добросусідства право орендаря використовувати земельну ділянку не порушується, він може застосувати лише заходи договірної відповідальності і лише щодо орендодавця. Практичне значення цього питання робить необхідним його дослідження.

До кола осіб, на користь яких діють правила добросусідства, в юридичній літературі відносять: землевласників, землекористувачів, інших титульних володільців земельних ділянок [7 с. 29]; власників земельних ділянок і землекористувачів [17 с. 95; 18; 2 с. 146; 10 с. 88; 16 с. 27, 30; 14; 20 с. 277; 22 с. 322; 12 с. 294, 15 с. 240, 23 с. 394]; власників та володільців нерухомого майна [3 с. 50, 25 с. 13-14], власників та невласників (останні включають в себе суб'єктів інших речевих прав (наприклад, сервітутів) та орендарів) [13 с. 66].

Таким чином, майже загальноприйнятим є включати орендаря до переліку осіб, на користь яких діють правила добросусідства. Поширеність цього погляду змушує зупинитися на цьому питанні докладніше.

Визначення договору оренди наведене у статті 13 Закону України «Про оренду землі» від 06.10.1998 № 161-XIV [9], згідно з цією статтею «[д]*оговір оренди землі - це договір, за яким орендодавець зобов'язаний за плату передати орендареві земельну ділянку у володіння і користування на певний строк, а орендар зобов'язаний використовувати земельну ділянку відповідно до умов договору та вимог земельного законодавства*». Близьке до наведеного визначення договору оренди земельної ділянки міститься і в статті 792 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 № 435-IV [26] (далі – ЦК). Глава 58 ЦК «Найм (оренда)», в якій міститься стаття 792 ЦК, є складовою книги п'ятої ЦК «Зобов'язальне право». Такий порядок викладення тексту ЦК свідчить про те, що договір оренди земельної ділянки є різновидом зобов'язальних правовідносин. Належність договору оренди земельної ділянки до зобов'язальних правовідносин переважає в юридичній літературі [27 с. 383; 4 с. 440, 21 с. 479], хоча окремі автори вважають договір оренди – речевим [див.: 11 с. 169, 1 с. 40].

Зобов'язальна правова природа договору оренди означає, що за цим договором наймач отримує не земельну ділянку, а право на дії орендодавця із забезпечення йому можливості використовувати земельну ділянку. В юридичній літературі правильно було підкреслено, що «[п]*pulocationconductiorei орендодавець зобов'язаний забезпечити орендареві безперешкодне користування річчю, несучи відповідальність лише за dolus і за culpa, але не за випадок (casus) чи vismaior*» [5 с. 525]. Підкреслюючи зобов'язально-правову природу договору оренди, І.Б. Новицький звертає увагу на те, що «[о]*бов'язок наймодавця надати наймачу річ у користування не вичерпується одиничною передачею речі наймачеві: наймодавець зобов'язаний протягом всього строку найму забезпечити наймачу можливість спокійного і такого, що відповідає договору, користування річчю*» [21 с. 479].

Резюмуючи положення римського права про договір майнового найму, слід звернути увагу на те, що договір оренди не приводив до виникнення у орендаря права на річ (земельну ділянку), а лише право на дії орендодавця. Саме тому правовідносини майнового найму були лише відносними, а не абсолютними. Результатом договору оренди було виникнення обов'язку орендодавця забезпечити належну дбайливість і обачність для створення можливості для орендаря використовувати річ (не припуститися dolus чи culpa). Якщо сусід власника спричиняє негативний вплив на орендовану земельну ділянку, то для орендаря цей буде означати, що обов'язок орендодавця порушується. Якщо таке порушення трапилося в результаті dolus чи culpa орендодавця, то це означає, що орендодавець не виконав своїх договірних обов'язків перед орендарем і останній має право вимагати у орендодавця усунути цих порушень і застосувати договірні санкції. Якщо ж перешкоди було створено в результаті casus чи vismaior, то негативні наслідки виникнення таких перешкод несе орендар.

Викладене дозволяє стверджувати, що правила добросусідства не поширювалися на орендаря, оскільки він не мав жодного права на річ (земельну ділянку), тому орендар, на наш погляд, не має права звертатися до суду з позовом проти власника сусіднього земельної ділянки, що створив перешкоди у використанні земельної ділянки, порушивши правила добросусідства.

Чинне законодавство України, що присвячене правовому регулюванню оренди земельних ділянок, є нечітким і дає приводи називати право оренди речевим. Наприклад, частиною першою статті 7 Закону України «Про оренду землі» передбачає перехід права оренди земельної ділянки від орендаря до його спадкоємців. Такий перехід не властивий зобов'язальним правам, які, як правило, припиняються зі смертю боржника чи кредитора, якщо зобов'язання тісно пов'язане з їх особою (частини перша та друга статті 608 ЦК).

У пункті другому частини першої статті 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004 № 1952-IV [8] право оренди земельної ділянки назване серед переліку речевих прав на нерухоме майно як право, що підлягає реєстрації.

Нарешті стаття 27 Закону України «Про оренду землі» надає орендареві речево-правові способи захисту (віндикаційний та негаторний позови (частина друга цієї статті). У частині перші статті 27 Закону України «Про оренду землі» підкреслено, що «[о]*рендареві забезпечується захист його права на орендовану земельну ділянку нарівні із захистом права власності на земельну ділянку відповідно до закону*».

Вищенаведені три факти дали привід стверджувати, що право оренди «… *не тільки прямо назване речовим (п.2 ч.1 ст.4 ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»), воно є таким насправді*» [19] і далі «… *право оренди є абсолютним і характеризується «правом слідування»* … [у] *зв'язку із цим логічною є вимога щодо державної реєстрації права оренди*» [19].

На наш погляд, наведені вище три факти не дають підстав для висновку про те, що право оренди є речевим і абсолютним правом. Право оренди (майнового найму) було і залишається виключно зобов'язальним. Лише орендодавець брав на себе обов'язок забезпечити орендареві можливість користуватися земельною ділянкою. Власне за це орендар і вносить плату орендареві. Не має підстав вимагати від інших осіб, крім орендодавця, створювати орендареві умови для користування земельною ділянкою.

Укладаючи договір оренди земельної ділянки, орендар не отримує земельну ділянку, він отримує гарантовану можливість використовувати цю земельну ділянку. Гарантованість такої можливості полягає у тому, що якщо після укладення договору оренди виявиться, що користуватися земельною ділянкою неможливо, то у такій ситуації орендар має право компенсувати збитки за рахунок орендодавця. Така ґарантованість користування земельною ділянкою є цінністю, яка створюється договором оренди земельної ділянки. Зведення договору оренди земельної ділянки лише до допущення до земельної ділянки за гроші, нівелює цінність, що створюється договором оренди земельної ділянки [думку про гарантованість можливості користуватися земельною ділянкою перероблено з тези про те, що договір купівлі-продажу є

не лише обміном товару на гроші, а є отриманням ґарантованого товару. Остання теза висловлена у лекції – 6].

Наведені вище факти речево-правового регулювання відносин оренди свідчать не про те, що право оренди є абсолютним і речевим, ці факти свідчать про те, що право, що регламентується Законом України «Про оренду землі», не є правом оренди, а одним із речевих прав на земельну ділянку.

Наведений вище аналіз свідчить про те, що орендарі не можуть звертатися до суду з позовами про усунення порушень правил добросусідства. Для захисту своїх прав вони повинні використовувати договірні санкції. Для того, щоб порушення правил добросусідства порушувало право суб'єкта, він повинен мати право на річ (на земельну ділянку), тобто мати речеве право на цю річ. Отже, суб'єктами, що мають право звертатися до суду про припинення порушення правил добросусідства, є суб'єкти речевих прав на земельні ділянки.

Список використаних джерел:

1. Андреев Ю.Н. Соседскиеотношения в гражданском праве России: теория и практика: монография / Ю.Н. Андреев. - М.: Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2016. - 208 с.

2. Білошкурська З.П. Правове забезпечення розвитку земельних відносин в Україні / З.П. Білошкусрнька. – Монографія. – Умань: УНУС, 2016. – 287 с. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : http://lib.udau.edu.ua/bitstream/123456789/6020/1/%D0%9C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%BD%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%97%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE.pdf. – Дата звернення: 13.05.2017.

3. Виниченко Ю.В. К вопросу о понятиисоседского права // Сибирскийюридическийвестник. - Иркутск: Изд-во Иркут. гос. ун-та, 2011, № 3(54). - С. 49-55

4. Витрянский В.В. Глава XIV Договораренды (имущественногонайма) по современномуроссийскомугражданскому праву / В.В. Витрянский //

Брагинский М. И. Договорное право. Книга вторая: Договоры о передаче имущества / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М: Статут, 2000. – С. 437 – 493.

5. Дождев Д. В. Римскоечастное право / Д. В. Дождев. – М: Издательскаягруппа ИНФРА М-НОРМА, 1996. – 704 с.

6. Дождев Д.В. Купля-продажа [Електронний ресурс] / Д.В. Дождев // Пост наука. – 2017 – Режим доступу до ресурсу: https://www.youtube.com/watch?v=5_E1KUsP8qE. – дата звернення 15.01.2018.

7. Заєць О. І. Онтологічні та еколого-правові аспекти добросусідства за земельними законодавством України / Олена Іванівна Заєць. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – №92. – С. 28 – 31.

8. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004 № 1952-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 553.

9. Закон України «Про оренду землі» від 06.10.1998 № 161-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 46-47. – Ст. 280.

10. Заставнюк Л. І. Опорний конспект лекцій здисципліни "Земельне право" [Електронний ресурс] / Любов Іванівна Заставнюк – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.tneu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/453/1/%D0%97%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE.PDF.

11. Иванов А.А. Глава 33 Аренда / А.А. Иванов // Гражданское право : учебн. в 3-х томах. Т.2. – 4-е изд., перераб. и доп. / [Е.Ю. Валявина, И.В. Елисеев, А.А. Иванов и др.] ; Отв. ред. А.П. Сергеев и Ю.К. Толстой. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – С. 167–241.

12. Ільків Н. В. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України / Н. В. Ільків, Я. З. Гаєцька-Колотило. – Київ: Істина, 2007. – 632 с.

13. Кодлов В. А. Негаторно-правоваязащитавещных прав по российскомузаконодательству: Монография. / В. А. Кодлов, С. А. Борякова, Н. А. Волкова. – М.: Изд-во СГУ, 2012. – 177 с.

14. Кулинич П. Ф. Портрет доброго сусіда в інтер'єрі земельного права [Електронний ресурс] / П. Ф. Кулинич // Юридичний вісник України. - № 2. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ts.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=276869&base=1.

15. Кулинич П.Ф. Розділ 9. Право добросусідства / П.Ф. Кулинич // Земельне право України : підручник для студ. юридичних спец. вищ.навч. закл. / [В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга]. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – С. 237–247.

16. Кулинич П.Ф. Право добросусідства за земельним законодавством України // Земельне право України / ТОВ "Український інститут нормативної інформації". – Київ, 2006. – № 1. – С. 25-34.

17. Мироненко І. Поняття та зміст відносин добросусідства // Підприємництво, господарство і право : науково-практичний, господарсько-правовий журнал / Ін-т приватного права і підпр-ва АПрН України та інш. – Київ, 2009. – № 11 (167). – С. 95-98.

18. Міністерство Юстиції України Розподіл меж земельної ділянки із сусідом // Офіційний веб-сайт Міністерства Юстиції від 09.11.2015 [Електронний ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : https://minjust.gov.ua/news/consultation/rozpodil-mej-zemelnoi-dilyanki-z-susidom-22195. – Дата звернення: 09.10.2017.

19. Мірошниченко А. М. Окремі титули права землекористування, їхній зміст та загальна характеристика [Електронний ресурс] / Анатолій Миколайович Мірошниченко // Сайт Анатолія Мірошниченка. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.amm.org.ua/ua/study-book/8-land-use/74-land-use-titles-characteristics. – дата звернення 15.01.2018.

20. Мірошниченко А.М. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України : (за станом нормат.-прав. актів та судової практики на 10 квіт. 2013 року) / А.М. Мірошниченко, Р.І. Марусенко. – 5-те вид. – Київ : Правова

єдність, 2013. – 542, [1] с. : іл., табл. – Бібліогр. в підрядк. прим. – ISBN 978-617-566-205-2.

21. Новицкий И.Б. Раздел VIII Отельныевидыдоговоров и квази-контракты / И.Б. Новицкий // Римскоечастное право / [И. С. Перетерский, В. А. Краснокутский, Е. А. Флейшиц и др.]. – М: ЮридическоеизданиеМинистерстваЮстиции СССР, 1948. – С. 381–557.

22. Погрібний О.О. Глава 17 Добросусідство / О.О. Погрібний // Земельного кодексу України: Науково-практичний коментар [В.І. Андрейцев, Г.І.Балюк, А. П. Гетьман та ін.]. – За заг. ред. В.І. Семчика. – Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – С. 321–335.

23. Погрібний О.О. Глава 17 Добросусідство / О.О. Погрібний // Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар / [В. І. Андрейце, Г. І. Балюк, А. П. Гетьман та ін.]. За заг. ред. В.І. Семчика. – 3-є вид. перероб. і доп. – К: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – С. 394–408.

24. Решения Гражданского Кассационного Департамента Правительствующего Сената. [Том XXII]: 1887. – СПб.: Типография Правительствующего Сената, 1888. – XIV, [2], 426 с.

25. Суюндукова А. Ю. Субъектысоседскогоправоотношения / АйгюльЮлаевнаСуюндукова. // Научный журнал «АПРОБАЦИЯ». – 2013. – №8. – С. 13–14.

26. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

27. Щербина В.С. Глава 15 Майновий найом (оренда) / В.С. Щербина // Зобов'язальне право: теорія і практика. Навч. 3-78 посібн. для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів / О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць та інші; За ред. О.В. Дзери. - К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 383 – 409.

Шарапова С.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

МОНІТОРИНГ ЗЕМЕЛЬ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Оцінка потенційної продуктивності земель лісогосподарського призначення, оцінка зміни якісних властивостей земель, рівень їх родючості базується на інформації, на основі якої вивчається можливість використання даних земель в лісовому господарстві. Інформацію про стан земель та його зміни, отримують за допомогою моніторингу земель, який є складовою моніторингу навколишнього природного середовища.

Система моніторингу є складовою частиною національної інформаційної інфраструктури, сумісної з аналогічними системами інших країнта спрямована на: підвищення рівня вивчення і знань про екологічний стан довкілля; підвищення оперативності та якості інформаційного обслуговування користувачів на всіх рівнях; підвищення якості обґрунтування природоохоронних заходів та ефективності їх здійснення; сприяння розвитку міжнародного співробітництва у галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Складовою частиною державної системи моніторингу довкілля є моніторинг земель. Відповідно до ст. 191 Земельного кодексу України [1] моніторинг земель являє собою систему спостереження за станом земель з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів. На землях сільськогосподарського призначення здійснюється моніторинг ґрунтів, головним напрямом якого є збирання, оброблення, передавання, збереження та аналіз інформації про зміни показників якісного стану ґрунтів, їх родючості, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо прийняття рішень про відвернення та ліквідацію наслідків негативних процесів.

Моніторингова інформація про якісний стан ґрунтів, рівень їх родючості є основою для розробки заходів щодо підвищення продуктивності ґрунтів та земель лісогосподарського призначення. Утім, на законодавчому рівні належним чином регулюється проведення тільки моніторингу ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення, ігноруючи інші види ґрунтів. Проте, відповідно до Положення про Державну систему моніторингу довкілля[2] моніторинг ґрунтів здійснюється не тільки на землях сільськогосподарського використання. Також виділяються й інші види моніторингу ґрунтів на землях лісогосподарського призначення, природно-заповідного фонду, рекреаційного призначення тощо.

Як слушно підкреслюється в літературі, моніторинг ґрунтів повинен передувати кожному заходу з охорони та підвищення родючості ґрунтів, бути мотивом для його проведення, надавати детальні рекомендації, виробляти план проведення грунтоохоронних програм, прогнозувати їх результат, а також бути його завершальною стадією, необхідною для оцінки здійснення заходів щодо охорони і підвищення родючості ґрунтів. На його основі мають прийматися грунтоохоронні програми, розроблятись рекомендації для забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, створюватись інформаційно-аналітична система забезпечення доступу до інформації про якісний стан ґрунтів та їх родючість [3,с.4].

Все зазначене є актуальним і для ґрунтів земель лісогосподарського призначення, інформація про стан яких є необхідною для своєчасного виявлення змін у їх якісному та кількісному стані, що дасть змогу вжити заходів щодо підвищення та підтримання їх продуктивності, відновлення, а також запобіганню погіршення стану цих земель.

Відповідно до Положення про Державну систему моніторингу довкілля здійснення моніторингу ґрунтів на землях лісогосподарського призначення покладено на Державне агентство лісових ресурсів України. Згідно п. 8 зазначеного Положення моніторинг здійснює Держлісагентство - ґрунтів земель лісового фонду (радіологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів); лісової рослинності (стан, продуктивність,

пошкодження біотичними та абіотичними чинниками, біорізноманіття, радіологічні визначення); мисливської фауни (видові, кількісні та просторові характеристики). Проте, Постановою КМУ від 8 жовтня 2014 р. № 521, якою затверджено Положення про Державне агентство лісових ресурсів України [4] передбачено здійснення тільки моніторингу лісів, а проведення моніторингу ґрунтів земель лісогосподарського призначення не віднесено до його повноважень. Цікавим є те, що відповідно до Положення про Державне агентство лісових ресурсів України, затвердженого Указом Президента від 13 квітня 2011 р. № 458 [5], до його повноважень належить здійснення моніторингу ґрунтів з метою вирощування продуктивних лісових насаджень, лісової рослинності, мисливських тварин.

Така прогалина та неузгодженість між суб'єктами, на яких покладено здійснення моніторингу ґрунтів на землях лісогосподарського призначення, зводить нанівець всю важливість та актуальність цієї функції. Крім того, це черговий раз доводить, що з боку держави особлива увага приділяється землям сільськогосподарського призначення, повністю ігноруючи значимість інших видів ґрунтів на землях несільськогосподарського призначення.

Крім цього, моніторинг земель та ґрунтового покриву має й інші певні недоліки. Так, за оцінками фахівців, Україна – одна з небагатьох країн Європи, яка не має моніторингових мереж і сучасної інформаційної системи про стан природних ресурсів, зокрема ґрунтового покриву, і як наслідок – не існує єдиної методики проведення спостережень. Вимогам моніторингу відповідає лише агрохімічне обстеження земель сільськогосподарського призначення, яке здійснює мережа регіональних центрів. За його результатами здійснюється паспортизація земельних ділянок з видачею агрохімічних паспортів [6, с.8]. Здійснення моніторингу земель потребує вдосконалення методики його проведення, утворення ефективної національної системи моніторингу за якістю земель та ґрунтів. Обумовлюється це тим, що дані моніторингових систем дають змогу постійно корегувати як кількісні норми та нормативи, так і набір видів забруднень, що підлягають контролю. Також достовірна й повна інформація щодо змін, які відбуваються у якісному стані земель, необхідна для

оцінки ефективності землеохоронних програм та окремих заходів щодо охорони земель, а також коштів, що направляються на зазначені цілі [7, с. 127].

Для запобігання негативним змінам щодо якісного та кількісного стану лісів, які нерозривно пов'язані із земельною ділянкою, проводиться моніторинг лісів. Моніторинг лісів здійснюється відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» і згідно зі ст. 55 Лісового кодексу України є складовою частиною державної системи моніторингу навколишнього природного середовища. Моніторинг лісів проводиться шляхом збирання, передавання, збереження та аналізу інформації про стан лісів, прогнозування змін у лісах і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для інформаційно-аналітичного забезпечення управління лісами, прийняття рішень щодо запобігання негативним змінам стану лісів, дотримання вимог екологічної безпеки та принципів ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку.

Зібрана при моніторингу лісових ґрунтів України інформація повинна забезпечувати можливість оцінки лісорослинних умов на ділянках моніторингу, характеризувати інтенсивність антропогенного впливу на ліси, виявляти негативні зміни в фізико-хімічних властивостях ґрунтів внаслідок забруднення атмосфери та пост-Чорнобильських проблем, винесення поживних речовин з ґрунту після вирубки дерев, зміни водного режиму ґрунтів внаслідок впливу діяльності людини та інших факторів [8, с. 115].

Все це дає змогу зробити висновок, що моніторинг земель є важливим та необхідним для забезпечення інформацією про стан та якість земель і займає особливе місце серед попередніх заходів правового забезпечення підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення. Утім, стан державної системи моніторингу довкілля і моніторингу земель за її рівнем організації, не відповідає завданням, що поставлені перед нею, і потребує суттєвого удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III// Офіційний вісник України. – 2001. – № 46. – Ст. 2038.

2. Положення про Державну систему моніторингу довкілля : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Стор. 9.

3. Мозальова М.В. Правові засади моніторингу ґрунтів: дис…канд. юрид. наук: 12.00.06 земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право/Марина Володимирівна Мозальова – Х., 2011. – 197 с.

4. Положення про Державне агентство лісових ресурсів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2014 р. № 521// Офіційний вісник України. – 2014. – № 82. – Ст. 2333.

5. Положення про Державне агентство лісових ресурсів України : Указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 458 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1264.

6. Бенцаровський Д. Земля – мати, будьмо її гідними синами/ Д. Бенцаровський // Урядовий кур'єр. – 2005. – 6 січня. – С. 8.

7. Оверковська Т. К. Моніторинг земель України: правові аспекти //Юридичний вісник. – 2015. – № 1 (34). – С. 125-128.

8. Концепція Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 р// Офіційний вісник України. – 2005. – № 1. – Ст. 40.

9. Букша І.Ф. Принципи створення системи екологічного моніторингу лісових ґрунтів України // Стан земельних ресурсів в Україні: проблеми та шляхи вирішення. Збірник доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2001. – С.115-117.

Августюк О.В.,
магістр юридичного факультету
(науковий керівник – к.ю.н., доцент М.А. Дейнега),
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ПРАВО ПОСТІЙНОГО КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Важливість ефективного використання земель, що перебувають у постійному користуванні різних суб'єктів, повною мірою усвідомлюється тоді, коли є розуміння загальних обсягів таких земель. Сьогодні 3,2 млн га сільськогосподарських угідь перебуває у постійному користуванні державних і комунальних підприємств, установ та організацій і 1,5 млн га – у постійному користуванні фізичних осіб та юридичних осіб, які набули це право за законодавством, що діяло раніше.

Відповідно до ст. 92 ЗК України право постійного користуванняземельною ділянкою – це право володіння і користування земельною ділянкою, яка перебуває у державній або комунальній власності, без встановлення строку. Конституційний Суд України у Рішенні від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 у справі про постійне користування земельними ділянками (№ 1-17/2005) виокремив характерні особливості цього правового титулу, а саме: право постійного землекористування є безстроковим (на відміну від права оренди) та може бути припинене лише з підстав, передбачених законодавством; права та обов'язки постійних землекористувачів визначені земельним законодавством і не підлягають договірному регулюванню (не можуть бути звужені); постійні землекористувачі сплачують податок на землю, розмір якого визначається відповідно до законодавства (на відміну від договірного характеру орендної плати); земельні ділянки передаються у постійне користування у порядку відведення безоплатно з наступним посвідченням цього права шляхом видачі державного акта на право постійного користування земельною ділянкою; оплаті підлягає лише виготовлення технічної документації на земельну ділянку. Однак нині згідно із Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 липня 2004 р.

право постійного користування земельною ділянкою підлягає державній реєстрації, а державні акти вже не видаються.

Іншою особливістю права постійного користування землею є обмежене коло суб'єктів, які можуть його набути. Відповідно до ч. 2 ст. 92 ЗК України у даний час право постійного користування земельною ділянкою із земель державної та комунальної власності можуть набувати: а) підприємства, установи та організації, що належать до державної та комунальної власності; б) громадські організації інвалідів України, їх підприємства (об'єднання), установи та організації; в) релігійні організації України, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законом порядку, виключно для будівництва і обслуговування культових та інших будівель, необхідних для забезпечення їх діяльності; г) публічне акціонерне товариство залізничного транспорту загального користування, утворене відповідно до Закону України «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування»; ґ) заклади освіти незалежно від форми власності; д) співвласники багатоквартирного будинку для обслуговування такого будинку та забезпечення задоволення житлових, соціальних і побутових потреб власників (співвласників) та наймачів (орендарів) квартир та нежитлових приміщень, розташованих у багатоквартирному будинку.

Для тих суб'єктів, які не перелічені у ст. 92 ЗК України, але мають земельні ділянки у постійному користуванні, п. 6 Перехідних положень ЗК України був встановлений обов'язок переоформити таке право у власність або у користування. Але Рішенням Конституційного суду України від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 дане положення було визнане неконституційним, оскільки обов'язок переоформити право постійного користування не передбачав відповідного законодавчого, організаційного та фінансового забезпечення.

Використання земель на праві постійного користування має низку практичних недоліків, основні з яких: постійні землекористувачі позбавлені можливості розпоряджатися земельними ділянками, що перебувають у них в користуванні, на відміну від власників та орендарів;на праві постійного землекористування фізичних та юридичних осіб, набутого до 1 січня 2002 р.,

які на сьогодні, згідно зі ст. 92 ЗК України, не належать до суб'єктів права постійного користування, знаходиться значна кількість сільськогосподарських угідь; право постійного користування земельною ділянкою у більшості випадків не оформлене належним чином, відповідно до вимог чинного законодавства України, що унеможливлює зокрема контроль за ефективним використанням відповідних земельних ділянок; різні правові режими земельної ділянки та будівель, що розташовані на ній тощо.

Враховуючи наявність низки правових проблем, Міністерство аграрної політики та продовольства України пропонує унеможливити надання земельних ділянок на правах постійного користування. Відповідно до підготовленого Міністерством законопроекту фізичним та юридичним особам, що мають право постійного користування земельними ділянками, дозволять переоформити їх в оренду терміном на 50 років або викупити з відстрочкою платежу на 30 років. Документом також передбачено, що несільськогосподарські державні та комунальні підприємства автоматично отримують право господарського відання на земельні ділянки, які були в їх постійному користуванні. При цьому сільськогосподарські підприємства державної та комунальної форм власності будуть зобов'язані переоформити землю, яка була в постійному користуванні, в оренду на 50 років. Як зазначено у пояснювальній записці до законопроекту, наразі законодавча неурегульованість питання розпорядження землями на правах постійного користування спричиняє корупцію, а також конфлікт інтересів між землекористувачами та органами влади і місцевого самоврядування.

Граб Р.А.,
аспірант кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука
(науковий керівник – д.ю.н., доцент О.В. Гафурова),
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Поряд із посиленням євроінтеграційних процесів в Україні, реформа децентралізації влади поширюється на сфери політичного, фіскального та адміністративного управління державою. Зокрема у 2015 році проведені бюджетна та податкова реформи, що забезпечили територіальним громадам наповнення місцевих бюджетів.

Одним із етапів реформи є децентралізація влади у сфері розпорядження державними та комунальними землями. Актуальність правового врегулювання земельних відносин та передачі влади на місця значною міроюзумовлена активним розвитком аграрного сектору,базою виробництва якого є земля сільськогосподарського призначення.

Більша частина земель сільськогосподарського призначення знаходиться на території територіальних громад поза межами населених пунктів і перебуває у державній власності, але громада не наділена повноваженнями ними розпоряджатися.

Функція розпорядження цими землями належить до компетенції Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру (далі – Держгеокадастр) відповідно до статті 122 Земельного кодексу Україні (далі – ЗК). За даними Держгеокадастру станом на 2017 рік у комунальній власності перебуває всього 25,5 тис. га, а у державній власності – 10,5 млн га земель сільськогосподарського призначення [1]. Фактична відсутність земельних ресурсів у територіальних громад унеможливлює належне виконання ними своїх функцій та стримує їх розвиток.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 1 квітня 2014 р. № 333-р

булосхваленоКонцепцію реформування місцевого самоврядування (далі – Концепція), що передбачає:

– розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади;

– надання територіальним громадам права розпоряджатися земельними ресурсами в межах своєї території.

На семантичному рівні децентралізація (від латинського de – протиставлення, centralis – центральний) трактується як знищення, ослаблення або скасування централізації [2, с. 249]. Тобто – це система розподілу функцій і повноважень між державним і місцевими рівнями управління із розширенням прав останніх.

На нашу думку, доречним є визначення децентралізації наведене Жан-Полем Фагуетом: «Передача центральним (національним) урядом визначених функцій, з усіма необхідними для їх виконання адміністративними, політичними і економічними атрибутами, до місцевих органів влади, які є самостійними одиницями і суверенними в географічних межах або функціональних сферах діяльності, які визначені на законодавчому рівні» [3, с. 5]. Тобто норми, що забезпечують децентралізацію влади повинні визначатись на законодавчому рівні.

До Верховної Радивсіма суб’єктами законодавчої ініціативи поданозаконопроекти, що спрямовані надецентралізацію земельних відносин.

Народними депутатами подано до Верховної Ради та підтримано в першому читанні Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з управління земельними ресурсами та посилення державного контролю за використанням і охороною земель»від 31березня 2016 р. №4355. Законопроектом пропонується внести зміни до статті 117 ЗКУ,встановивши, що землі державної власності за межами населених пунктів, передаються у власність територіальних громад, які об’єднались відповідно до закону (далі - ОТГ). Іншимсільським, селищним, міським радам надати повноваження лише з розпорядження землями державної власності за межами населених пунктів.

Кабінетом Міністрів України запропоновано Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління земельними ресурсами в межах території об'єднаних територіальних громад» від 18 вересня 2017 р. № 7118. Законопроект передбачає внесення змін до ст. 122 ЗК, розширюючи повноваженняорганів місцевого самоврядування ОТГз розпорядження землями державної власності за межами населених пунктів.

Проект Закону Президента України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо стимулювання створення та діяльності дрібних фермерських господарств і деконцентрації повноважень у сфері земельних відносин» від 6 грудня 2017 р.№7363передбачає передати землі державної власності, які знаходяться за межами населених пунктів у власність виключноОТГ(крім земель оборони, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, інших земель, які мають важливе значення для держави). Громади що не об’єдналися в повній мірі виключені з процесу децентралізації.

Аналіз законодавчих ініціатив у сфері децентралізації влади щодо розпорядження землями сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів показує, що спільною ознакою вищезгаданих документів є спроба стимулювати об’єднання територіальних громад обмежуючи при цьому громади, що не об’єднані.

З вищенаведеного можна виділити три основних підходи до передачі земель сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів у розпорядження громад. Перший підхід – розширення повноважень органів місцевого самоврядування ОТГ, шляхом надання їм права розпоряджатися землями державної власності за межами населених пунктів. Другий підхід – зміна форми власності земель сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів з державної на комунальну, тим самим розширюючи матеріальну базу, на яку розповсюджуються вже повноваження місцевих органів самоврядування щодо розпорядження комунальними землями. Третій підхід–передача земель у власність ОТГ, та наділення повноваженнями необ’єднані громади лише з розпорядження цими землями.

Випереджаючи законодавче врегулювання децентралізації влади у сфері земельних відносин КМУ 31 січня 2018 р. видав розпорядження № 60-р щодо передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у власність ОТГ. Передача земель із державної у комунальну власність здійснюється Держгеокадастром на основі статті 117 ЗК. Протягом 2018 року планується передати у власність ОТГ близько 759 тис. га сільськогосподарських земель поза межами населених пунктів [4].

Проаналізувавши вищезгадані підходи слід зауважити, що підхід який передбачає передачу державних земель у комунальну власність, не є децентралізацією влади у класичному розумінні наведеному нами на початку доповіді. При зміні форми власності земель, місцеві органи: сільські, селищні, міські ради не набувають додаткових владних повноважень, а лише отримують змогу реалізовувати вже наявні повноваження на отримані з державної власності землі.

Таким чином, правовий механізм, що використовується для забезпечення ОТГ земельними ресурсами для ефективного виконання ними своїх функцій, слід вважати не децентралізацією влади, а розподілом ресурсів між суб'єктами владних повноважень. Однак, при цьому досягається мета, що ставиться перед децентралізацією влади у сфері земельних ресурсів – передача контролю над земельними ресурсами територіальним громадам. Фактично – квазі-децентралізація.

Список використаних джерел:

1. Бюлетень «Огляд стану земельних відносин в Україні», № 3, лютий 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://land.gov.ua/info/biuleten-ohliad-stanu-zemelnykh-vidnosyn-v-ukraini-3-liutyi-2017-roku/

2. Романенко О. Р. Фінанси : [підручник] / О. Р. Романенко. – К. : Центр навчальної літератури. – 2003. – 312 с.

3. Faguet Jean-Paul, Decentralization and Local Government Performance, Technical Consultation on Decentralization, London School of Economics, Working

Group 6: Decentralization and Natural Resources Management, Centre for Economic Performance and Development Studies Institute. – 1997. – P. 5.

4. Офіційний сайт / «З 1 лютого Держгеокадастр розпочинає передачу сільськогосподарських земель у власність об’єднаних територіальних громад» - 31.01.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://land.gov.ua/z-1-liutoho-derzhheokadastr-rozpochynaie-peredachu-silskohospodarskykh-zemel-do-vlasnosti-obiednanykh-terytorialnykh-hromad/

Джабаилдаева Г.Т.,
аспирант кафедры экологического и аграрного права
(научный руководитель – д.ю.н., профессор Т.И. Макарова),
Белорусский государственный университет

О СОДЕРЖАНИИ ПРАВОВОГО МЕХАНИЗМА ОХРАНЫ ЗЕМЕЛЬ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В науке земельного права охрану земель принято рассматривать в качестве самостоятельного института в системе земельного законодательства. При этом можно обратиться к охране земель как самостоятельному направлению охраны окружающей среды. Необходимость охраны земель связана с целым рядом объективных обстоятельств, среди которых значение земель как пространственно-территориального базиса всех отраслей экономики, а также как объекта экологических отношений и влияние на их (земель) состояние качества и характеристик иных компонентов природной среды (недр, вод, лесов и т.д.). Согласно современным научным представлениям охрану земель можно обеспечить путем ряда организационных, правовых и экономических мер, направленных на снижение уровня вредного воздействия антропогенной деятельности на почвы, восстановление деградированных земель, обеспечение их рационального использования [1].

Систему таких мер предлагаем рассматривать в качестве самостоятельного механизма, элементы которого, закрепленные в законодательстве, имеют организационное и экономическое содержание. В структуру данной системы логически входят: система органов

государственного управления по охране и использованию земель, и функции, присущие этим органам, такие как нормирование, стандартизация и сертификация, учет и мониторинг земель, контроль и иные (организационный элемент); планирование и финансирование мероприятий по охране окружающей среды, платежи за землю, экономическое стимулирование их охраны.

Принятие Экологического кодекса Республики Казахстан повлияло на содержание охраны земель, поскольку в данный нормативный правовой акт, наряду с указанными выше элементами правовой охраны, включены экологические требования, предъявляемые к лицам, ведущим хозяйственную деятельность, при зонировании и использовании в сельском хозяйстве; при использовании земель населенных пунктов, промышленности, транспорта, связи, обороны, особо охраняемых природных территорий и др.

При этом сохраняют свою актуальность традиционные меры охраны земель, установленные земельным законодательством Республики Казахстан, такие как предотвращение деградации и нарушения земель, других неблагоприятных последствий хозяйственной деятельности путем стимулирования экологически безопасных технологий производства и проведения мелиоративных и других мероприятий; обеспечение улучшения и восстановления земель, подвергшихся деградации или нарушению; внедрение в практику экологических нормативов оптимального землепользования.

В научной литературе механизм правового регулирования рассматривается как комплекс элементов, различных по своей юридической природе (назначению, функциям), но неразрывно связанных между собой общей целью в единую регулятивную систему [2]. В правовом механизме охраны земель сочетаются общие меры охраны окружающей среды, экологические требования, предъявляемые к охране земель и меры охраны земель, установленные земельным законодательством.

По нашему мнению под правовым механизмом охраны земель следует понимать систему организации и деятельность органов государственного управления и местного самоуправления, юридических лиц и осуществляемых

ими функций по охране земель, направленных на рациональное использование земель, предотвращение необоснованных изъятий земель из сельскохозяйственного оборота, защиту от вредных антропогенных воздействий, воспроизводство и повышение плодородия почвы [3].

В ряду мер охраны земель выделяются экономические методы обеспечения рационального использования и охраны земель, которые предусматривают применение механизма платности землепользования и экономическое стимулирование рационального использования и охраны земель. Экономическое стимулирование охраны земель направлено на повышение заинтересованности землевладельцев, землепользователей, собственников земельных участков в сохранении и воспроизводстве плодородия почв, на защиту земель от негативных последствий производственной деятельности и предусматривает, в частности: выделение средств из республиканского и местного бюджетов для восстановления земель, нарушенных не по вине собственника (землепользователя); освобождение от платы за земельные участки, находящиеся в стадии сельскохозяйственного освоения или улучшения их состояния в период, предусмотренный проектом работ; поощрение за улучшение качества земель, повышение плодородия почв и другие меры [4].

Правовой механизм экономического регулирования охраны окружающей среды установлен в Экологическом кодексе Республики Казахстан Применимыми к охране земель элементами этого механизма, на наш взгляд, являются: планирование и финансирование мероприятий по охране окружающей среды; плата за пользование отдельными видами природных ресурсов; экономическое стимулирование охраны окружающей среды; экономическая оценка ущерба, нанесенного окружающей среде [5, ст. 95]. Наиболее удачно такого рода элементы экономического механизма, применимые к охране земель, отражены в природоохранном законодательстве Республики Беларусь, это - разработка государственных прогнозов и программ социально-экономического развития в части рационального (устойчивого) использования природных ресурсов и охраны окружающей среды;

финансирование программ и мероприятий по рациональному (устойчивому) использованию природных ресурсов и охране окружающей среды; создание фондов охраны природы, установление платежей за природопользование; проведение экономической оценки природных объектов; установление мер экономического стимулирования в области охраны окружающей среды; возмещение в установленном порядке вреда, причиненного окружающей среде [6]. Представляется целесообразным, исходя из опыта государств-членов ЕАЭС (аналогично белорусскому природоохранному законодательству), введение в экологическое законодательство Республики Казахстан в механизм экономического регулирования охраны окружающей среды и природопользования таких элементов как создание фондов охраны природы и установление мер экономического стимулирования в области охраны окружающей среды. Данные меры благотворно повлияют на рациональное использование земельных ресурсов землепользователями, землевладельцами и собственниками земельных участков.

Согласно Земельному кодексу Республики Казахстан охрана земель включает, наряду с правовыми, организационными, технологическими также экономические мероприятия, направленные на охрану земли как части окружающей среды [7, ст. 140]. В определение «охраны земель» законодатель также включает мероприятия экономического характера. Однако, на наш взгляд, в земельном законодательстве Республики Казахстан недостает целостной, систематизированной совокупности правовых норм, регулирующих экономический механизм охраны и рационального использования земель. Вместе с тем отдельные элементы экономического механизма нашли свое законодательное закрепление в Земельном кодексе Республики Казахстан. Так, в статье 4 Земельного кодекса Республики Казахстан установлен принцип платности земли, статьи 9, 10, 11 регламентируют платежи за землю, базовые ставки платы за земельные участки и кадастровую стоимость земельного участка, поправочные коэффициенты к базовым ставкам платы за земельные участки, статьи 105, 106 устанавливают порядок возмещения потерь сельскохозяйственного производства, статья 140 п. 3 регламентирует

экономическое стимулирование охраны и использования земель, статьях 165, 166 предусмотрены возмещение убытков землепользователям, землевладельцам и собственникам [7]. Вышеперечисленные нормы Земельного кодекса Республики Казахстан можно справедливо отнести к соответствующим элементам экономического механизма. Таким образом, представляется целесообразным выделение в Земельном кодексе Республики Казахстан самостоятельного раздела, посвященного экономическому механизму охраны и рационального использования земель, включающему: планирование и финансирование мероприятий по охране земель, платежи за землю, базовые ставки платы за земельные участки и кадастровую стоимость земельного участка, поправочные коэффициенты к базовым ставкам платы за земельные участки, порядок возмещения потерь сельскохозяйственного производства, экономическое стимулирование охраны и использования земель, возмещение убытков землепользователям, землевладельцам и собственникам, создание фондов охраны земель.

Список использованных источников:

1. Балашенко С.А. Экологическое право: учебник / С.А. Балашенко [и др.].- Минск: Изд. Центр БГУ, 2013. – 501 с.

2. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Учебное пособие / А.Ф. Вишневский [и др.].- Минск: Амалфея, 2002. - 656 с.

3. Джабаилдаева, Г.Т. К вопросу о содержании правового механизма охраны земель / Г.Т Джабаилдаева // Приоритетные направления развития экологического, земельного и аграрного права : материалы Респ. круглого стола, приуроч. к юбилею д-ра юрид. наук проф. Т. И. Макаровой / редкол. : С. А. Балашенко [и др.]. – Минск : Изд. центр БГУ, 2017. – С. 105-106.

4. Харьков, В.Н. Рациональное использование земельных ресурсов: понятие и правовое регулирование / В.Н. Харьков // Государство и право. – 2000. – № 9. – С. 28-37.

5. Экологический кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс] : 9 янв. 2007 г., № 212 // Информационно-правовая система нормативных

правовых актов Респ. Казахстан «Әділет». – Режим доступа: http://adilet.zan/rus/ – Дата доступа: 22.02.2018.

6. Об охране окружающей среды: Закон Респ. Беларусь, 26 нояб. 1992 г., № 1982-XII : в ред. Закона от 17 июля 2002 г. № 126-З (с изм. и доп.) // Эталон-Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.

7. Земельный Кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс] : 20 июня 2003 г., № 442 // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». – Режим доступа: http://adilet.zan/rus/ – Дата доступа: 22.04.2018.

Зубрицький О.В.,
аспірант Відділу проблем аграрного,
земельного, екологічного та космічного права
(науковий керівник – д.ю.н., професор П.Ф. Кулинич),
Інститут держави і права
імені В.М. Корецького НАН України

ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВАЖНОГО ПРАВА НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ЗЕМЛІ У ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю вивчення правового досвіду сусідніх держав-членів Європейського Союзу з метою запровадження ефективного обігу сільськогосподарських земель в Україні. Вважаємо, що досвід Чеської Республіки в частині новел правового регулювання переважних прав на сільськогосподарські землі може бути корисним для українського законодавства.

Після вступу Чеської республіки до Європейського Союзу в 2004 році було запроваджено семирічний перехідний період, протягом якого було обмежено придбання сільськогосподарських земель громадянами країн ЄС.Основною причиною запровадження перехідного періоду можна вважати необхідність збереження соціально-економічних умов сільськогосподарської діяльності після впровадження єдиного ринку та переходу до спільної сільськогосподарської політики ЄС.

Дозавершення перехідного періодув 2011 роцііноземець міг придбати сільськогосподарську землю, якщо він мав чеську дружину, проживав в Чехії або займався сільськогосподарською діяльністю не менше 3 років. Юридичні особи, зареєстровані в Чеській Республіці, але які не управлялися іноземцями, могли набувати у власність земельні ділянки сільськогосподарського призначення без обмежень. Після завершення спеціального режиму щодо обігу сільськогосподарських земель вищенаведені обмеження були скасовані, а доступ до ринку є фактично не обмеженим [1].

Правове регулювання земельних питань в Чехії та Україні є досить схожим. До скасування перехідного періоду в Чехії щодо іноземці вдіяли норми, аналогічні тим, що все ще закріплені в ч. 4 ст. 81 Земельного кодексу України, а саме, що сільськогосподарські землі, прийняті у спадщину іноземцями, протягом року підлягали відчуженню [2].

Як і в Україні в Чехії сільськогосподарські земельні ділянки можуть перебувати у спільній власності і щодо них у співвласників можуть виникати переважні права у випадку їх відчуження (ст. 86 Земельного кодексу України, ст. 362 Цивільного кодексу України [3]).

У Чехії останніми роками переважному праву на нерухоме майно або праву першої відмови, приділяли багато уваги. Суть права першої відмови полягає в тому, що власник як продавець та зацікавлений покупець, зафіксувавши в договорі умови та ціну купівлі-продажу земельної ділянки, але до передачі прав на ділянку покупцю надають примірник договору безпосередньо фізичній/юридичній особі, яка володіє переважним правом на неї, або компетентному органу влади, який повідомляє особу, що володіє переважним правом, про угоду та право такої особи ввійти в неї протягом визначеного строку. Особа з переважним правом може або замінити сторону покупця на уже визначених в договорі умовах та придбати земельну ділянку або відмовитися від свого права в письмовій формі.

До 01 січня 2014 року в Чехії діяли норми цивільного кодексу про право першої відмови співвласника нерухомого майна. Єдиним винятком була передача права власності на часту у спільному майні близькій особі (наприклад,

дружині, дітям, іншим членам сім'ї). Після прийняття цивільного кодексу в новій редакції з 01 січня 2014 року право першої відмови на нерухоме майно фактично скасовувалося. Проте такі нововведення не стосувалися сільськогосподарських земель, які належали на праві спільної власності підприємствам, які займалися сільським господарством. Право першої відмови залишалося дійсним стосовно сільськогосподарського виробництва, але лише у випадку, коли співвласники отримали свою частку в умовах, на які вони не могли вплинути з самого початку. Зокрема у випадку, якщо спільна власність була набута внаслідок успадкування права від колишнього власника або набувачем виступала близька особа. В 2016 році було знову внесено зміни до цивільного кодексу Чехії, відповідно до яких переважне право співвласників земельних ділянок на їх придбання у випадку відчуження було відновлено. Дані зміни вступили в силу з 01 січня 2018 року [4, с. 26].

Досвід Чехії показує, що скасування права першої відмови, зокрема, для фізичних осіб – співвласників земельних ділянок,сприяв подрібненню підсобних господарств та їх низьку конкуренцію в порівнянні з фермерськими господарствами, які навпаки стараються розширяти свій земельний банк. У зв'язку з цим переважне право на землю було повернуто співвласникам у повному обсязі.

Український законодавець пропонує також дозволити співвласникам земельної ділянки сільськогосподарського призначення набувати право першої відмови. Статтею 11 проекту Закону України про обіг земель сільськогосподарськогопризначення № 5535 від 13.12.2016передбачається, що у випадку продажу частки у праві спільної власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення власник частки зобов’язаний письмово повідомити всіх співвласників земельної ділянки про продаж частки із зазначенням ціни та умов продажу не менше ніж за тридцять календарних днів до продажу. Якщо власник частки у праві спільної власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення не отримає відмови від придбання частки або згоди на придбання частки на запропонованих у повідомленні умовах від жодного із співвласників протягом тридцяти календарних днів з

дати відправлення співвласникам повідомлення про продаж частки, частка у праві спільної власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення продається її власником у порядку, передбаченому статтею 8 цього Закону[5].

Таким чином, можна зробити висновок, що Україна обрала правильний шлях закріплення у законодавстві переважного права на придбання сільськогосподарської ділянки співвласником, можливо, врахувавши негативний досвід Чеської Республіки. Вважаємо, що у надання переважного права на придбання сільськогосподарської ділянки співвласником слід передбачити і у законі про обіг земель сільськогосподарського призначення.

Список використаних джерел:

1. Rental Market Regulations for Agricultural Land in EU Member States and Candidate Countries [Електроннийресурс] / [P. Ciaian, D. Kancs, J. Swinnentaiн.] // Factor Markets Working Paper. – 2012. – Режимдоступудоресурсу: http://aei.pitt.edu/58518/1/Factor_Markets_15.pdf.

2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – Ст. 27.

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.

4. SoukalI. AgriculturallandpricesdevelopmentintheCzechRepublicandthelatestlegaldevelopment / I. Soukal, A. Tarnowska. // Vision 2020: SustainableEconomicdevelopment, InnovationManagement, andGlobalGrowth. – 2017. – С. 24–31.

5. Проект Закону про обіг земель сільськогосподарськогопризначення № 5535 від 13.12.2016 [Електронний ресурс]. Верховна Рада України – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60724.

Кондратюк А.С.,
аспірант кафедри земельного та аграрного права
(науковий керівник – к.ю.н., доцент С.В. Шарапова),
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Земля – національне багатство нашої країни, її споконвічна цінність. Ефективне використання земельних ресурсів має важливе значення для сталого розвитку України. Земельні ресурси Україні знаходяться у критичному стані. Питання ефективного використання земельного потенціалу є актуальним для сьогодення, і тому існує ряд проблем, які потребують узагальнення та подальшого вирішення.

До показників ефективного використання земель належать природні характеристики земельних угідь (родючість ґрунту, рельєф, розташування); ступінь розвитку продуктивних сил (культура землеробства, технологія виробництва, стан матеріально-технічної бази); система економічних і правових відносин тощо. Головною умовою підвищення економічної ефективності виробництва в сільському господарстві та створення конкурентоспроможної продукції в ринкових умовах є раціональне використання земель та землемісткість сільськогосподарської продукції. В основу визначення цього показника покладено метод питомої участі, який потребує наявності двох складників: сукупності об’єктів і порівнюваних показників – площі сільськогосподарських угідь і вартості виробленої продукції [1; 2].

Поняття ефективного землекористування відрізняється великою складністю й багатогранністю та не піддається однозначному визначенню. Виділене в одному зі своїх аспектів, воно може формулюватися невірно в сенсі комплексного змісту самого поняття. Сутність ефективного землекористування формують три основних аспекти: економічний, екологічний, соціальний.

Потрібно зазначити, що в земельному законодавстві відсутнє чітко сформоване поняття ефективного використання земель. Визначення ефективності найчастіше використовується лише у сфері економіки, і тому виникає проблема ефективного землекористування.

У законодавстві України немає правових норм, які б регулювали ефективне використання земельних ресурсів. У статті 5 Земельного кодексу України [3] закріплено принцип забезпечення раціонального використання та охорони земель. Закон України «Про охорону земель» [4] визначає правові, економічні та соціальні основи охорони земель з метою забезпечення їх раціонального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей землі, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля.

Поняття раціональність і ефективність щодо землекористування – рівнозначні за умови, що ефективність береться тут у всіх її проявах – економічному, соціальному, екологічному. Ефективність (землекористування), взята в сукупності взаємопов'язаних її проявів, і визначає раціональність (землекористування) [5, с. 321].

Так, в екологічному праві особливу роль відіграє принцип правового забезпечення раціонального й ефективного використання природних ресурсів. Раціональність в екологокористуванні полягає в тому, що кожен власник чи користувач природних ресурсів зобов'язаний у процесі їх використання додержуватися правових екологічних вимог, щоб не нашкодити природному середовищу. Економічна ефективність виражається в отриманні найвищих економічних показників при експлуатації природних ресурсів з щонайменшими затратами. Раціональність та ефективність використання останніх – взаємопов'язані поняття, однак не тотожні. Раціональність охоплює головним чином екологічний, а ефективність – економічний аспект. Ці два поняття слід розглядати стосовно будь-якого природного ресурсу[6, с. 63].

Отже, можна сказати, що ефективність є одним із елементів раціонального використання землі та обумовлюється взаємодією і взаємозалежністю всіх природних факторів.

Варто зазначити, що ефективність найчастіше розглядається з позиції економічної вигоди як система певних способів та засобів, які спрямовані на підвищення прибутків від використання земельних ресурсів з найменшими затратами та завданням шкоди навколишньому середовищу.

Таким чином, на сьогодні існує нагальна необхідність щодо визначення поняття ефективного використання земель та закріплення його на законодавчому рівні. Доповнивши правові норми національного законодавства елементом ефективності, можна зупинити негативні процеси деградації земель України.

Список використаних джерел:

1. Гунченко О.В. Теоретико-методичні аспекти оцінки економічної ефективності використання земель сільськогосподарських підприємств /О.В.Гунченко// Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва – 2011 – С. 1 – 8.

2. Макарова В.В. Ефективність використання земельних угідь с.-г. підприємствами / В.В. Макарова // Економічний простір: зб. наук. пр. – 2011. - №52/1. – С. 38-43.

3. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. №2768-III. Дата оновлення: 12.04.2018. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 (дата звернення 13.04.2018).

4. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. Дата оновлення: 18.12.2017. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/962-15 (дата звернення 13.04.2018).

5. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія: Монографія. – Херсон: ОЛДІ-ПЛС, 2013. – 488 с.

6. Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. Навч. Закладів/ А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.К. Попов та ін.; За ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. – Х.: Право, 2005.

Кондратюк Т.М.,
асистент кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВКЛЮЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ДО СКЛАДОВИХЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ

Вузловим елементом національної екологічної мережі є її ключові території. Це території збереження генетичного, видового, екосистемного та ландшафтного різноманіття, середовищ існування організмів, що інтегровані в ландшафті. Вони мають важливе екологічне і біологічне значення. Такі території визначаються як природно-територіальне утворення значної площі, суцільність якихxарактеризуєтьсяфітоландшафтними, фізико-географічними, адміністративними та іншими ознаками, що характеризуються типовими та унікальними природними комплексами, різноманітним рослинним і тваринним світом та які виконують регіональну екостабілізуючу роль [1].

За своїм значенням ключові території умовно розділяються на три групи територій:

- які відзначаються різноманітністю або унікальністю біоти;
- на яких добре збереглися природні ландшафти, що мають різнорівневу цінність (континентальну, національну, регіональну або локальну);
- які представляють собою антропогенні ландшафти, що мають значну природничу та історико-культурну цінність.

Критеріями відбору природних ядер (ключових територій) європейської екомережіNatura 2000 є: 1) можливість їхньої інтеграції в Європейську екомережу; 2) ступінь природності території та її різноманіття; 3) наявність ендемічних, реліктових і рідкісних видів; 4) репрезентативність різноманіття; 5) оптимальність розміру і природність меж; 6) врахування відносності антропогенних змін і багатства різноманіття.

Цим критеріям відповідають і критерії вибору ключових територій екомережі України, які зазначені у Методичних рекомендаціях[2], а саме:

- ступінь природності території та її різноманіття (рівень багатства, значення і рідкість різноманіття);

- концентрація генетичного, видового, екосистемного і ландшафтного різноманіття та середовищ існування;

- типовість ландшафтного чи біорізноманіття для певного регіону;

- репрезентативність різноманіття;

- ступінь функціонального значення різноманіття;

- наявність змінених людиною територій, багатих на біорізноманіття;

- оптимальність розміру та природність меж (рекомендована площа не менше 500 га);

- можливість з'єднання екокоридорами;

- можливість інтеграції уВсеєвропейську екомережу.

Формування ключових територій національної екологічної мережі здійснюється за рахунок визначених у встановленому порядку територій (земель) і об'єктів ПЗФ, тобто на їх абсолютизації. Звичайно, це дуже зручно і не потребує великих правових, організаційних, наукових (дослідження і збір інформації про реальне поширення видів флори та фауни, місць їх існування та шляхів міграції, тощо) та інших зусиль. Проте чи дійсно всі землі та об'єкти ПЗФ відповідають критеріям вибору ключових територій та завданню створення екомережі.

Наприклад пам'ятки природи, які є невеликими за площею природні утворення, або взагалі одиничні об'єкти як дерево, печера, джерело, тощо не можуть окремо бути включені до складу екомережі, оскільки не можливе їх об'єднання екокоридорами з іншими територіями і не віповідність по інших критеріях (н-д: площа і т.д.). За винятком, якщо ці пам'ятки природи розташовуються на землях інших об'єктів ПЗФ. Прикладом такого об'єкту є ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Яблуня колонія» розташована у місті Кролевці Сумської області яка зростає у вигляді куща на площі 10 соток і якій понад 200 років. Це дуже унікальне явище, єдине у своєму роді, однак, є не доречним включення такої пам'ятки природи до екологічної мережі, оскільки воно не відповідає основним критеріям відбору

ключових територій і завданню створення екомережі. Особливий режим охорони і збереження такого об'єкта забезпечується саме віднесенням його до природно-заповідного фонду.

Щодо зоологічних парків, то на нашу думку їх також не доречно включати до складу екомережі. Аргументами є: окремо виділена територія, розведення тварин у неволі, не можливість їх фізично поєднати з іншими структурними елементами екомережів єдину систему природоохоронних територій та ін. До того ж одним із завдань створення екомережі є розмноження і забезпечення вільної міграції видів тваринного світу.

Тож, при включенні земель об'єктів ПЗФ до екологічної мережі слід проводити спеціально комплексні дослідження по кожному з них.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі на 2000-2015 роки: Закон України від 21 вересня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua.

2. Методичні рекомендації щодо розроблення регіональних та місцевих схем екологічної мережі: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 13 листопада 2009 р. № 604 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.menr.gov.ua.

Кулинич А.П.,
аспірант
(науковий керівник – д.ю.н.,доцент Т.О. Коваленко),
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПЕРЕДАЧА ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ У КОМУНАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Із прийняттям Верховною Радою Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р. [1] розпочався процес

формування нових адміністративно-територіальних одиниць – міських, селищних та сільських об’єднаних територіальних громад (далі – ОТГ).

В той же час в чинному земельному законодавстві України не врегульовано порядок формування територій ОТГ та забезпечення їх достатнім обсягом земельних ресурсів для забезпечення повсюдності місцевого самоврядування в Україні.

Так, у п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про добровільне об’єднання територіальних громад» лише вказано, що територія ОТГ має бути нерозривною, межі ОТГ визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що об’єдналися.

Для врегулювання даного питання у Верховній раді України вже тривалий час йде робота по підготовці до другого читання проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з управління земельними ресурсами та посилення державного контролю за використанням і охороною земель» № 4355 від 31 березня 2016 р. [2].

Однак, вже 31 січня 2018 р. Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження № 60-р «Питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об’єднаних територіальних громад» (далі – розпорядження КМУ від 31 січня 2018 р. № 60-р).

Зазначене розпорядження Кабінету Міністрів України складається з трьох пунктів. У першому з них міститься вказівка Держгеокадастру України почати з 1 лютого 2018 р. проведення формування земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності в межах територій ОТГ, в т.ч. міських територіальних громад, шляхом проведення їх інвентаризації, а також доручення забезпечити передачу таких земельних ділянок у власність ОТГ на підставі статті 117 Земельного кодексу України, не очікуючи прийняття спеціального закону про передачу земель у комунальну власність ОТГ.

Однак інвентаризація земель земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності потребує значних асигнувань коштів з державного бюджету. Тоді як Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» на фінансування заходів з проведення земельної реформи виділено 452,8 млн. гривень [3], що, ймовірно, включатиме не лише інвентаризацію земель, а й проведення її Всеукраїнської нормативно-грошової оцінки та інші заходи.

Крім того, шляхом проведення інвентаризації земель Держгеокадастр України сам визначатиме, які сільськогосподарські землі державної власності передаватимуться ОТГ, а які залишатимуться у власності держави та перебуватимуть у розпорядженні Держгеокадастру України. Цілком очевидно, що Держгеокадастр України намагатиметься залишити у своєму віданні якомога більше таких земель, враховуючи, що ініціатива у формуванні вказаних земельних ділянок належить Держгеокадастру України.

Отже, Держгеокадастр України буде ділити земельну територію за межами населених пунктів на земельні ділянки певного розміру та конфігурації, практично ігноруючи бачення ОТГ щодо доцільності формування відповідних земельних ділянок.

Другий пункт зазначеного розпорядження КМУ від 31 січня 2018 р. № 60-р передбачає, що земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності,виставлені на земельні торги, можуть бути передані Держгеокадастром України в комунальну власність ОТГ, в т.ч. міських територіальних громад, лише після оприлюднення результатів земельних торгів та укладення договорів оренди таких земельних ділянок. Як наслідок виникає корупційний ризик організації земельних аукціонів та визначення їх переможців з порушенням норм законодавства Українибез врахування інтересів ОТГ, в т.ч. міських територіальних громад.

Третій пункт розпорядження КМУ від 31 січня 2018 р. № 60-р. не відповідає чинному законодавству, оскільки спрямований на зміну порядку розпорядження землями державної власності, який встановлений законом. Чинним Земельним кодексом України не зобов’язано органи виконавчої влади

при прийнятті рішень щодо розпорядження землями державної власності, в тому числі і при передачі їх фізичним і юридичним особам у власність чи користування, погоджувати такі рішення з органами місцевого самоврядування, включно з радами ОТГ.

Крім того, надання радами ОТГ згоди на надання Держгеокадастром України сільськогосподарських земельних ділянок фізичним і юридичним особам має відбуватися на сесіях цих рад, що істотно затягуватиме час на надання таких ділянок громадянам і юридичним особам. Якщо ж рада ОТГ не погодиться з запропонованим проектом землеустрою щодо відведення Держгеокадастром України земельної ділянки фізичній чи юридичній особі, то тоді остання змушена буде замовити внесення відповідних змін до проекту землеустрою, що також вимагатиме часу та коштів.

В той же час,до Земельного кодексу України досі не внесено доповнення, які передбачають наділення земельними повноваженнями рад ОТГ, зокрема рад міських територіальних громад. Оскільки згідно ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, а згідно з ст. 14 Конституції України, право власності на землю набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону [4], то ради ОТГ не можуть набувати землю у комунальну власність, оскільки законом не визначений їх земельно-правовий статус. Для його визначення Земельний кодекс України доцільно доповнити статтею, присвяченою повноваженням ОТГ та їх рад у сфері регулювання земельних відносин.

Зазначене розпорядження КМУ від 31 січня 2018 р. № 60-р. не скасувало та й не могло скасувати норми Земельного кодексу України, які гарантують надання громадянам України земельних ділянок безоплатно у власність. Адже, якщо громадянин України звернеться до Управління Держгеокадастру України в області з заявою про передачу йому у власність земельної ділянки для ведення особистого селянського господарства або садівництва, то цей орган

влади буде зобов’язаний надати таку ділянку не у власність ОТГ, а у власність громадянину України. Відповідно до ч. 7 ст. 118 Земельного кодексу України, підставою відмови у наданні дозволу громадянину на розробку відповідного проекту землеустрою про відведення земельної ділянки може бути лише невідповідність місця розташування об'єкта вимогам законів, прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, генеральних планів населених пунктів та іншої містобудівної документації, схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, проектів землеустрою щодо впорядкування територій населених пунктів, затверджених у встановленому законом порядку [5]. А меморандум між ОТГ і Держгеокадастром до таких документів не належить.

Таким чином, в силу неповної відповідності розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 січня 2018 р. № 60-р. законам України його реалізація може призвести до вчинення посадовими особами Держгеокадастру України протиправних дій, зокрема шляхом формування земельних ділянок сільського господарського призначення державної власності всупереч інтересів об’єднаних територіальних громад.

Передбачена розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 січня 2018 р. № 60-р інвентаризація земель потребуватиме чимало бюджетних асигнувань та може призвести до нераціонального та неефективного використання бюджетних коштів.

Список використаних джерел:

1. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 13. – Ст. 91.

2. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з управління земельними ресурсами та посилення державного контролю за використанням і охороною земель № 4355 від 31.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58610.

3. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2018 р., № 3-4 /, стор. 5, стаття 26.

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1996 р. – № 30 – Ст. 141.

5. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 3. – Ст. 27

Куц І.О.,
аспірант
(науковий керівник – д.ю.н., доцент І.О. Костяшкін),
Хмельницький університет управління та права

ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАБУВАЛЬНОЇ ДАВНОСТІ ЯК ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ В УМОВАХ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Завданням земельної реформи є перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатоукладної економіки,раціонального використання й охорони земель [1, с. 11]. Такий перерозподіл земель реалізується цілим рядом зобов’язаних органів, яка відбувається у процесуально-правовій формі [2, с. 140].

При цьому, одним із механізмів безоплатного набуття у власність громадянами земельних ділянок є набуття права на земельну ділянку за давністю користування. У зв’язку із сплином15-ти річного строку після вступу в силу Земельного кодексу України дане питання набуває особливої актуальності.

Набуття права на земельну ділянку за давністю користування досліджували В.І. Андрєйцев, А.Г.Арнаут, К.О.Дремлюга, В.М. Захарчук, Н.Д. Когут, І.О.Костяшкін, В.В.Носік, А.М. Третяк, В.П. Яніцкий. Проте, дане питання не було безпосереднім предметом досліджень, тому існує необхідність дослідити питання набуття права на земельну ділянку за давністю користування (набувальною давністю).

Такий механізм забезпечує передачу земельних ділянок у користування громадян які мають змогу та бажання обробляти землю та її використовувати, забезпечує сталість економічних відносин у аграрному секторі.

Справедливим і безсумнівним є гасло сучасного роздержавлення і приватизації земель - земля повинна належати тим , хто на ній працює. Але практично земельні ділянки не завжди можуть отримати ті,хто бажає і може на них працювати, за браком їх на відповідній території [2, с. 151].

Крім того, поширеними є випадки коли люди користуються земельними ділянками наданими в умовах дії ЗК Української РСР 1970 р. [3]. При цьому, ЗК України не врегулював прямо вирішення даного питання. З поміж ряду важливих питань які потребують вирішення, дане питання випало з контексту та й досі потребує врегулювання на законодавчому рівні.

Набуття права на земельну ділянку за давністю користування є одним із можливих механізмів (підходів) для вирішення даного питання.

У контексті земельної реформи даний механізм можна назвати віддаленим у реалізації.

Роздержавлення та приватизація землі фактично і юридично розпочались із прийняття Постанов Верховної Ради України від 18 грудня 1990 р. «Проземельну реформу», від 13 березня 1992 р. «Про прискорення земельної реформи та приватизацію землі», Закону України від 30 січня 1992 р. «Про форми власності на землю», та ЗКУкраїни в редакції від 13 березня 1992 р. [2, с. 36-38].

У свою чергу, застосування механізму набувальної можливе лише з 01 січня 2017 р. відповідно до п. 1 розділу IX «Прикінцеві положення» ЗК України.

Дана обставина розтлумачена листом Верховного суду України 29 жовтня 2008 р. № 19-3767/0/8-08 [4, с. 1].

Отже, у правозастосовчій практиці даний механізм є доволі молодим, тільки починає набувати актуальності у контексті земельної реформи та віддалений від її початку у своєму застосуванні.

Крім того, набуття права на земельну ділянку за давністю користування, не є у достатній мірі дієвим та ефективним механізмом, з огляду на нижче викладене.

Як зазначив Носік В.В. у науці земельного права розрізняють такі способи набуття права власності на земельні ділянки як адміністративний, договірний та конкурентний [5, с. 378].

У свою чергу згідно ст. 81 ЗК України, набувальна давність не є самостійною підставою для набуття права власності на землю громадянами. Данна підстава віднесена до п. б ч. 1 ст. 81 ЗК України, а саме: безоплатної передачі із земель державної і комунальної власності [6]. Отже, такий механізм слід віднести до адміністративного способу.

Така думка зумовлена механізмом реалізації набувальної давності.
З огляду на конструкцію ст. 119 ЗК України дана стаття, за наявності підстав у ній зазначених (добросовісне, відкрите і безперервне користування земельною ділянкою протягом 15 років, але документи, які б свідчили про наявність прав на цю земельну ділянку відсутні), встановлює можливість звернутись до компетентного органу із клопотанням про передачу її у власність або надання у користування [6].

При цьому, згідно ч. 2 ст. 119 ЗК України передача земельної ділянки у власність або у користування громадян на підставі набувальної давності здійснюється в порядку, встановленому цим Кодексом [6].

Таким порядком є порядок безоплатної передачі із земель державної і комунальної власності (приватизація). При цьому, застосуванню підлягає саме повна модель приватизації.

З огляду на викладене вбачається, що ст. 119 ЗК України встановлює окрему підставу для набуття права власності на земельну ділянку в порядку передбаченому для приватизації землі (повної моделі приватизації земельної ділянки).

Розмір земельної ділянки, у свою чергу, має відповідати фактичному землекористуванню, але обмежується нормами безоплатної передачі земельних ділянок громадянам.

Таке обмеження не є логічним, з огляду на саме поняття набувальної давності, про те відповідає цілям приватизації земельної ділянки.

Костяшкін І.О. вказав, що через розпорядчі повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування реалізується адміністративний спосіб набуття права власності на землю, що включає низку приватизаційних процедур, спрямованих на розподіл земель Українського народу. Застосування даного способу має пріорітетне значення для реалізації земельної реформи, що передбачає розподіл та перерозподіл земель в умовах монополії державної власності на землю [7, с. 293].

Процесуально-правові процедури, що складають зміст земельної реформи, потребують уніфікації кола суб'єктів отримання земельних ділянок; органів , які здійснюють припинення права на землю (втому числі її вилучення) та передачу у власність і надання у користування земельних ділянок державної власності (особливо органів, які приймають рішення про відчуження земель); об'єктів відчуження,зокрема, запровадження єдиної класифікації їх цільового призначення ; кількості та послідовності стадій кожної процедури , їх документального оформлення; підстав виникнення, зміни та припинення правовідносин у сфері земельної реформи [2, с. 159].

Як правильно стверджує Заєць І.О. обов'язок нормативно-правового забезпечення земельної реформи покладається на цілий ряд органів державної влади, державних та недержавних організацій. Законодавче регулювання земельної реформи здійснює Верховна Рада України[2, с.138].

На противагу цьому, чинне законодавство створює такі умови, що громадяни які мають право на набуття прав на земельну ділянку за давністю користування,фактично позбавлені дієвого та ефективного механізму реалізації власного права.

Вповноважений орган має фактично діяти у загальному порядку приватизації та не має чітко сформульованого обов’язку передати ділянку власність фізичної особи.

Отже, вбачається необхідність внесення змін до ст. 119 ЗК України, з метою спрощення процедури набуття права власності на земельну ділянку за

набувальною давністю, обмеженнядискреції органу владних повноважень та права відмови у переданні земельної ділянки у власність (користування) громадян, чітко встановити можливі підстави для відмови у передачі земельної ділянки у власність (користування) громадян на підставі набувальної власності.

Список використаних джерел:

1. Андрейцев І. Земельна реформа і приватизація земель:проблеми правового забезпечення // Право власності в Україні вумовах ринкових відносин.- ., 1995.- С. 11-15.

2. Заєць І.О. Правові аспекти земельної реформи в Україні : Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський Університет» 2006. – 185с.

3. Земельний кодекс Української РСР; Електронний доступ: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2874%D0%B0-07/ed19700708;

4. Лист Верховного суду України 29.10.2008 року N 19-3767/0/8-08; Електронний доступ: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v3767700-08.

5. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу: монографія/ В.В. Носік. – К. :Юрінком Інтер, 2006. – С. 378 з 544 с.

6. Земельний кодекс України; Електронний доступ: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14;

7. Костяшкін І.О. Правове забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні: монографія / І.О. Костяшкін. – Хмельницький Хмельницький університет управління та права, 2016. – 429с.

Ратушна С.І.,
аспірант
(науковий керівник – д.ю.н., доцент І.О. Костяшкін),
Хмельницький університет управління та права

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОДІЛУ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ, ЩО ПЕРЕБУВАЄ У СПІЛЬНІЙ СУМІСНІЙ ВЛАСНОСТІ

Серед особливих інститутів права власності на землю, що з’явився в умовах земельної реформи є право спільної сумісної власності на земельну ділянку, яке ускладненемножинністю суб'єктів та потребує аналізу правових

механізмів його реалізації. Право спільної сумісної власності на землю визначило хід земельної реформи оскільки землі сільськогосподарського призначення були передані у так звану колективну власність членів сільськогосподарських підприємств, розподіл якої продовжується і по даний час. Це право визначає можливість спільно володіти, користуватися і розпоряджатися земельною ділянкою, вести фермерське і особисте селянське господарство, спільно використовувати земельну ділянку для обслуговування житлового будинку чи багатоквартирного будинку в рамках об'єднання співвласників такого будинку.

Однак, сьогодні на практиці досить часто постають проблеми поділу земельної ділянки, що перебуває у спільній сумісній власності або виділення частки співвласника, що не рідко зумовлює судове вирішення відповідних земельних спорів.

На жаль земельне законодавство достатньою мірою не розкриває правових механізмів реалізації суб'єктивних прав на земельну ділянку в рамках правового регулювання відносин в сфері поділу спільної сумісної власності на землю. Законодавча позиція в даному випадку зводиться до рівності часток, або зумовлює поширення практики судового вирішення відповідної категорії спорів. За таких умов є необхідність спеціального дослідження проблем правового забезпечення поділу спільної власності на землю в Україні та формулювання пропозицій з метою вдосконалення законодавства у відповідній сфері.

На доктринальному рівні земельно-правові дослідження проведені І. О. Костяшкіним[1], В. В. Носіком[2], М. В. Шульгою [3]лише дотично стосувались визначеної проблематики, окремі дослідження права спільної власності на майно в тому числі поділу такого майна відбувалось в рамках науки цивільного права, зокрема в роботах О. В. Дзери[4], Н. Ю. Христенко [5], однак такі дослідження не носили спеціального характеру щодо земельних ділянок.

Тому метою роботи є визначення правових механізмів поділуземельної ділянки, яка є у спільній сумісній власності, з виділенням частки співвласника,

що стануть основою подальшого дослідження у відповідній сфері та розробки законодавчих пропозицій.

Право спільної сумісної власності на землю безперечно є складовою частиною інституту права власності на землю загалом, що включає право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками. Загальне поняття права спільної сумісної власності на земельну ділянку, обумовлено нормами цивільного законодавства в сфері спільної сумісної власності на майно. Зокрема, відповідно ч. 1 ст. 368 Цивільного кодексу України (надалі ЦК України) спільна власність двох або більше осіб без визначення часток кожного з них у праві власності є спільною сумісною власністю[6]. Дана норма закладає певні характеристики права спільної сумісної власності, як множинність її суб'єктів (співвласників) та єдність її об'єкта. Множинність суб'єкта права спільної сумісної власності передбачає абсолютно рівні повноваження кожного співвласника у здійснення володіння користування та розпорядження об'єктом такої власності, яким в нашому випадку є земельна ділянка. При цьому законодавець в нормах ЦК України та Земельного кодексу України(надалі ЗК України)[7]передбачає право співвласників земельної ділянки, що перебуває у спільній сумісній власності, на її поділ або на виділення з неї окремої частки (виділ у натурі частки із майна, що є у спільній сумісній власності). Причини для поділу можуть бути різними, бажання співвласників ділянки володіти кожному своєю часткою одноосібно або лише один із співвласників вирішив відокремити свою власність; необхідність відчуження лише частини земельної ділянки та ін. Правовий механізм такого поділу згідно ст. 89 ЗК України передбачає два етапи: по-перше, попереднє визначення розміру земельних часток, і по-друге, безпосередній поділ через формування окремих земельних ділянок та їх реєстрації у державному земельному кадастрі та реєстрі прав. Умовно процедура поділу включає проведення кадастрової зйомки і встановлення кордону поділу земельної ділянки в натурі інженером-землевпорядником; укладення договору поділу земельної ділянки між співвласниками; розробка технічної документації із поділу земельної ділянки; державна реєстрація ділянок, сформованих в результаті поділу, в Державному

земельному кадастрі, присвоєння нових кадастрових номерів ділянкам, створеним в результаті такої реєстрації; реєстрація права власності на земельні ділянки, сформовані в результаті поділу в натурі.

Більш проблемним є визначення розміру земельних часток, які згідно ст. 89 ЗК України є рівними, якщо інше не передбачено законом або не встановлено судом. Спеціальною нормою в цій частині є ст. 120 ЗК України, якою передбачено перехід права на земельну ділянку у разі набуття права на жилий будинок, будівлю або споруду, зокрема «у разі набуття права власності на жилий будинок, будівлю або споруду кількома особами право на земельну ділянку визначається пропорційно до часток осіб у праві власності жилого будинку, будівлі або споруди». Тобто законодавець передбачає відхід від принципу рівності часток співвласників враховуючи частку у праві власності на будівлю та споруду. У свою чергу суд при визначенні часток має керуватися нормами закону тобто виходити з принципу рівності часток або враховувати частку співвласників у будівлі чи споруді. На практиці суди також можуть відступити від принципу рівності часток у майні подружжя враховуючи положення Кодекс про шлюб та сім'ю України, щодо зобов’язань батьків по утриманню їх неповнолітніх дітей.

Однак, виникає питання щодо можливості відступу від принципу рівності часток за волевиявленням сторін. Адже, володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою спільної сумісної власності,згідно тієї ж ст. 89 ЗК України,здійснюються за договором або законом. Тобто право співвласників не може бути реалізоване самостійно поза волею інших співвласників і водночас може встановлюватись з договором сторін.

У цьому зв’язку ЦКУкраїни передбачив норму за якою у разі виділу частки із майна, що є у спільній сумісній власності, вважається, що частки кожного із співвласників у праві спільної сумісної власності є рівними, якщо інше не встановлено домовленістю між ними, законом або рішенням суду. Тобто ЦК України надає більш ширших можливостей саме суб’єктам власності у визначенні розміру їх часток. Така норма є прийнятною і для земельних відносин враховуючи порядок користування земельною ділянкою, що склався

між співвласниками в процесі здійснення права спільної сумісної власності. Адже визначити ідеальні частки у праві власності на земельну ділянку є досить утрудненим з огляду на наявні господарські споруди, проїзди та проходи проведені комунікації та інші фактори, які зумовлені у тому числі цільовим призначенням такої ділянки.

За таких умов є підстави внести зміни до ч. 5 ст. 89 ЗК України, виклавши її у наступній редакції: «Поділ земельної ділянки, яка є у спільній сумісній власності, з виділенням частки співвласника, може бути здійснено за умови попереднього визначення розміру земельних часток, які є рівними, якщо інше не передбачено домовленістю між ними,законом або не встановлено судом». Подальші дослідження у відповідному напрямку можуть стосуватись умов за яких сторони зможуть відступити від принципу рівності розміру земельних часток за домовленістю між ними.

Список використаних джерел:

1. Костяшкін І.О. Правове забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні: монографія / І.О. Костяшкін. – Хмельницький Хмельницький університет управління та права, 2016. – 429с.

2.Носік В. В. Право власності на землю Українського народу : монографія / В. В. Носік. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.

3.Шульга М. В. Актуальные правове проблемы земельних отношений в современныхусловиях / М. В. Шульга. – Харьков : Фирма «Консум», 1998. — 224 с.

4. Дзера, О. В. Розвиток права власності громадян в Україні :монографія /О.В. Дзера. К. : Вентурі, 1996. 272 с.

5. Христенко Н. Ю. Право спільної сумісної власності фізичних осіб: Дисертація...н.с.к. юрид. наук спец.: 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Н. Ю. Христенко– К. : Науково-дослідний ін-т приватного права і підприємництва академії правових наук України., 2006. – 178 с.

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

7. Земельний кодекс України від 25.10.2001 // Урядовий кур'єр.– 2001. – 15листопада. – № 211 – 212.

Сірий І.О.,
аспірант кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука
(науковий керівник – к.ю.н., доцент М.А. Дейнега),
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ

Проблема визначення правового режиму земель та окреслення основних його елементів посідає провідне місце в науці земельного права, оскільки відносна визначеність в цьому питанні має суттєве загальнотеоретичне та практичне значення. Незважаючи на багаточисленні дослідження науковців, безумовного підходу до право розуміння даного правового явища не має, у зв’язку з чим подальші дослідження є актуальними та необхідними.

Наукова цінність визначення правового режиму земель обумовлена тим, що даний термін має універсальне значення і використовується для характеристики земель всіх категорій [1, с. 345].

Термін «правовий режим земель» використовується ще з радянських часів, але у той період у земельно-правовій літературі це поняття не розкривалося детально. У зазначений період під правовим режимом розуміли вплив держави на земельні правовідносини, спрямовані на раціональне використання та охорону земель відповідно до їх призначення. При цьому в умовах існування лише державної форми власності на землю не було необхідності вводити диференціацію правового режиму земель за формами власності. Правовий зв’язок, який існує між землею як об’єктом правовідносин та її правовим режимом, розкрив Г.А. Аксеньонок, який, характеризуючи землю як об’єкт земельних правовідносин, мав на увазі землю не в її природному стані – як дар природи, а землю щодо якої

встановлено певний правовий режим, завдяки чому вона і стає об’єктом права в цілому і земельних правовідносин зокрема [2, с. 137].

М.І. Красновим було запропоновано визначення досліджуваного поняття щодо державного земельного фонду [3]. Так, вчений дійшов до висновку, що під правовим режимом державного земельного фонду слід розуміти встановлений законодавством порядок можливої та належної поведінки по відношенню до землі, як до об’єкта права виключної власності держави, державного управління земельним фондом, права землекористування та правової охорони, спрямований на забезпечення її раціонального використання в якості загальної умови праці та основного засобу виробництва [1, с. 346].

За визначенням В.К. Гуревського, «під правовим режимом земель прийнято вважати встановлені правовими нормами порядок та умови використання за цільовим призначенням земель усіх категорій, забезпечення і охорону прав власників землі і землекористувачів, здійснення державного управління земельними ресурсами, контроля за раціональним використанням землі і дотриманням земельного законодавства, ведення державного земельного кадастру, проведення землеустрою, моніторингу землі, стягування плати за землю та застосування юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства» [4].

У сучасній земельно-правовій науці, дослідження проблеми визначення правового режиму земель набуло істотного значення, у зв’язку з чим представниками наукової доктрини запропоновано численні пропозиції щодо визначення правового режиму земель.

В.І. Андрейцев пропонує розглядати правовий режим як встановлений нормативно-правовий порядок, який визначає поведінку суб'єктів земельних правовідносин щодо земель, земельних ділянок як по об'єктах права власності, управління, користування, відтворення, збереження і охорони з метою їх раціонального (економного і ефективного) використання і задоволення потреб зацікавлених осіб, захисту їх земельних прав [5, с. 158]. На думку А.М. Мірошниченка, «правовий режим земель – це встановлений правовими нормами порядок поведінки по відношенню до кожної категорії земель» [6,

с. 433]. Н.І. Титова вважає, що правовий режим – це «сукупність правових норм, які визначають певний порядок землекористування певних видів» [7]. М.І. Матузов характеризував правовий режим як особливий порядок правового регулювання, що виражається в певному поєднанні юридичних засобів, і який створює бажаний соціальний стан та конкретний ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права [8].

В. І. Семчик зазначав, що під правовим режимом розуміють як встановлені правовими нормами право власності і користування земельними ділянками, так і порядок та умови їх набуття у власність чи користування, зміна і припинення права власності, порядок та умови використання відповідно до цільового призначення, правової охорони земель і відповідальності за порушення земельних прав і земельного законодавства [9, с. 72].

Аналізуючи наведені наукові визначення з приводу розуміння поняття і змісту правового режиму земель, слід зазначити, що основними елементами правового режиму земель (ті, які відзначає переважна більшість вчених) є: набуття та реалізація права власності на землю і права землекористування, управління у сфері земельних відносин, правова охорона земель та юридична відповідальність осіб за порушення норм земельного законодавства. При цьому більшість науковців у сформованих ними дефініціях терміну правовий режим земель через призму перерахування основних елементів зазначеного терміну, не враховують таких його елементів як: права і обов'язки власників та користувачів земельних ділянок, забезпечення і захист цих прав, особливості оподаткування у сфері земельних відносин тощо.

Підсумовуючи, можна констатувати на наявності великої кількості підходів до визначення терміну правового режиму земель та основних його елементів, але незважаючи на це, досліджувана проблематик не є вичерпаною, оскільки стрімкість розвитку земельних відносин, світова глобалізація прямо та опосередковано впливають на земельні правовідносини, відповідно й на доктринальний підхід у визначенні поняття правового режиму земель.

Список використаних джерел:

1. Краснов Н. И. Понятие и особенности правового режима государственного земельного фонда и отдельных категорий земель / Н. И. Краснов // Общая теория советского земельного права. – М. : Наука, 1983. – С. 345–353.

2. Аксененок Г.А. Земельные правоотношения в СССР / Г.А. Аксененок. – М., 1958. – 234с.

3. Краснов Н.И. Теоретические основы правового режима земель специального назначения в СССР : автореф. дис. на соиск. науч. степ. докт. юрид. наук / Н.И. Краснов. – М., 1966. – 31 с.

4. Общая теория советского земельного права / Под ред. Г.А. Аксененка, Н.И. Краснова, И.А. Иконицкой и др. – М. : Наука, 1983. – 357 с.

5. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України : Актуальні проблеми практичної теорії / В.І. Андрейцев. – К. : Знання, 2005. – 445 с.

6. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України / Л.О. Бондар, А.П. Гетьман, В.Г. Гончаренко та ін. ; за заг. ред. В.В. Медведчука. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 656 с.

7. Землі сільськогосподарського призначення : права громадян України : Науково-навчальний посібник / Багай Н.О., Ващишин М.Я., Гаєцька-Колотило Я.З. та ін. ; за ред. докт. юрид. наук, проф. Н.І. Титової. – Л. : ПАІС, 2005. – 368 с.

8. Матузов Н.И. Правовые режимы : вопросы теории и практики / Н.И. Матузов // Правоведение. – 1996. – № 1. – С. 17–18.

9. Семчик В.І. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення // Земельне право : академ. курс / В.І. Семчик ; за ред. В.І. Семчика, П.Ф. Кулинича. – К. : Вид.дім «Ін Юре», 2001. – С. 260–292.

Цилюрик Р.А.,
аспірант кафедри земельного та аграрного права
(науковий керівник – д.ю.н., професор М.В. Шульга),
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ВЕДЕННЯ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

Органічне землеробство в сучасних умовах виступає одним із важливих напрямів аграрного виробництва. Його ведення нерозривно пов'язане із використанням відповідних земельних ділянок у складі земель сільськогосподарського призначення.

Як відомо, правовий режим земель сільськогосподарського призначення та їх складових детально визначений чинним земельним законодавством. Проблеми, пов'язані з використанням та охороною земель даної категорії, всебічно досліджені на доктринальному рівні П. Ф. Кулиничем та іншими представниками вітчизняної земельно-правової науки. На законодавчому рівні земельно-правовий аспект органічного землеробства до цих пір чітко не визначений. Це зумовлює необхідність аналізу окремих аспектів правового режиму земель, які використовуються або можуть використовуватися для ведення органічного землеробства.

Як вище підкреслювалося, основою органічного землеробства виступають зазвичай сільськогосподарські угіддя, які використовуються для ведення сільськогосподарського виробництва. При цьому вирішальну роль для набуття статусу земель, придатних для ведення органічного землеробства, має відігравати передовсім їхній якісний показник. В даному випадку йдеться, зокрема, про рівень родючості цих земель та екологобезпечний стан.

З урахуванням загального якісного стану сільськогосподарських земель, який залишається близьким до критичного, можна зробити висновок, що сьогодні можливість ведення органічного землеробства існує в Україні лише в окремих регіонах держави. Як відомо, деградаційні процеси та результати антропогенної діяльності людини негативно впливають як на стан земель сільськогосподарського призначення, так і на стан довкілля в цілому. Як

наслідок, значна частина цих земель в межах території держави виявилась непридатною для ведення органічного землеробства та отримання екологічно чистої і безпечної продукції рослинництва. Одними з найбільш шкідливих джерел забруднення, які негативно впливають на стан земель, прийнято вважати промислові підприємства та автомобільний транспорт. Отже розміщення земельних ділянок, які можуть бути придатними для ведення органічного землеробства, слід обирати на такій відстані, яка б унеможливлювала або як мінімум нейтралізувала цей негативний вплив.

Земельні ділянки для ведення органічного землеробства можуть використовуватися як фізичними, так і юридичними особами, на різних юридичних титулах: а) на праві приватної власності, яке виникає в порядку приватизації або ж на підставі земельно-правових угод; б) на праві постійного користування або в) на умовах оренди. При цьому слід враховувати законодавче обмеження кола суб'єктів права приватної власності на землі сільськогосподарського призначення, в тому числі й ті, які використовуються для ведення органічного землеробства. Такими суб'єктами згідно із законодавством можуть виступати лише громадяни України та юридичні особи України. Відповідно до п. 4 ст. 22 ЗК України землі сільськогосподарського призначення не можуть передаватися у власність іноземцям, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам. Водночас згідно з п. 4 ст. 81 ЗК України землі сільськогосподарського призначення, прийняті у спадщину іноземцями, а також особами без громадянства, протягом року підлягають відчуженню. Аналогічним чином вирішується питання й щодо долі земель сільськогосподарського призначення, отриманих у спадщину іноземними юридичними особами. З урахуванням сутності органічного землеробства, можна зробити висновок про те, що воно забезпечує не тільки приватні, а й публічні інтереси. Це зумовлює можливість установлення обмеження певних видів діяльності на відповідних землях щодо: а) необґрунтовано інтенсивного використання цих земель; б) використання деградованих, малопродуктивних, а також техногенно забруднених земельних ділянок; в) вирощування певних сільськогосподарських культур, проведення

окремих агротехнічних операцій та ін.

Публічні параметри цього виду сільськогосподарської діяльності вимагають належного забезпечення охорони відповідних земель. Слід підтримати висловлену в юридичній літературі П. Ф. Кулиничем пропозицію щодо законодавчого віднесення цих земель до особливо цінних. Видається, що серед земель сільськогосподарського призначення, які згідно зі ст. 150 Земельного кодексу України віднесені до особливо цінних, землі, що використовуються для ведення органічного землеробства, повинні займати домінуюче місце, оскільки органічне землеробство можливе на всіх ґрунтах, а не тільки на тих, які перелічені в п. «а» ч. 1 ст. 150 ЗК України.

Використання цих земель має бути екологозбалансованим. Окрім введення системи спеціальних сівозмін було б доречним затвердити на рівні постанови Кабінету Міністрів України з урахуванням регіональних особливостей обов'язковий для всіх суб'єктів, які використовують земельні ділянки для ведення органічного землеробства, мінімум агротехнічних заходів, які забезпечують відновлення родючості ґрунтів та екологозбалансоване використання земель. Це створюватиме необхідні умови для попередження шкідливих процесів водної та вітрової ерозії ґрунтів, а також підвищення їх родючості.

Особливості охорони земель, які використовуються для ведення органічного землеробства, повинні зводитися до наступного:

1) їх цільове призначення не може змінюватися до тих пір, поки їх якісний стан відповідає встановленим вимогам;

2) якісний стан цих земель постійно має бути в полі зору компетентних органів;

3) викуп (вилучення) даних земель для публічних потреб може здійснюватися лише у виняткових випадках з дотриманням спеціальної процедури з обов'язковим відшкодуванням втрат сільськогосподарського виробництва;

4) на законодавчому рівні мають бути встановлені специфічні обов'язки власників земельних ділянок для ведення органічного землеробства та їх

користувачів щодо використання, відтворення та охорони цих земель;

д) порушення законодавчих приписів, що визначають правовий режим даних земель, повинне тягнути за собою підвищену юридичну відповідальність та ін.

Чонгов О.О.,
аспірант кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука
(науковий керівник – к.ю.н., доцент Ю.А. Краснова),
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ГІРСЬКИХ РЕГІОНІВ

Інститут міжнародної правової охорони земель гірських регіонів є достатньо молодим на сьогоднішній день. П.М. Сухорольський зазначає: «Його правове регулювання розпочалося з «Порядку денного на XXI століття», прийнятого конференцією ООН з питань навколишнього середовища і розвитку у м. Ріо-де-Жанейро у 1992 році, де у його 13-й главі передбачені питання управління вразливими екосистемами: сталим розвитком гірських територій»[1, с. 26; 2].

Як відмічає В.С. Кравців:«У «Порядку денному на XXI століття» наголошується, що гірські екосистеми змінюються, оскільки є вразливими стосовно порушення екологічної рівноваги під впливом діяльності людини або природних процесів. У результаті в більшості гірських районів світу відбувається деградація довкілля. Тому інтереси належного екологічного управління гірськими ресурсами вимагають вжиття негайних заходів»[3, с. 6].На нашу думку, це стосується і сфери охорони земель гірських масивів

На думку П.М. Сухорольського: «Одним із спеціальних міжнародних документів з правового регулювання охорони земель гірських масивів сталаУарасська декларація про сталий розвиток гірських екосистем, що була прийнята на Всесвітній зустрічі з проблем гірських екосистем у м. Йоганнесбург у 2002 році: «Гори в період до 2020 року: водопостачання, життя, виробництво»»[1, с.28].

В ційДекларації особлива увага приділялась сталому розвитку у горах. В ній зазначається необхідність збереження гірських екосистем в період глобалізації та зміни клімату[4].

Однак зазначена Декларація не внесла нічого нового в питання правової охорони земель, а фактичноповторила загальні положення «Повістки дня на XXI століття» і так само має рекомендаційний характер як і попередній документ.

Найбільш успішним, на нашу думку, міжнародним документом, що регулює своїми протоколами охорону гірських територій та земель включно є, на сьогоднішній день, Конвенція про охорону Альп (Зальцбург, 1991 р.) [5].Процес прийняття даної Конвенції був досить довгим та зайняв більше чотирьох десятків років.Вона передбачає довгострокову стратегію розвитку гірських масивів, але всі інші, більш детальні положення, регулюються відповідними Протоколами до Конвенції.

Що стосується правової охорони земель в Альпійських горах, то стаття 2 Протоколу«Про охорону ґрунтів (земель)» від 22.12.2005 передбачає, що у разі серйозного ризику заподіяння шкоди земельній ділянці, принцип охорони такої ділянки матиме пріоритет над її використанням і для реалізації програм у цій сфері (або їх розробки) залучаються регіональні органи влади та органи місцевого самоврядування. А також він встановлює наступну специфіку охорони земель: використання сторонами землі економічно, економічне використання мінеральних ресурсів, що видобуваються в Альпійському регіоні, наголошується на можливості їхнього повторного використання, відмова від їхнього видобування на особливо важливих землях, що призначені для забезпечення питної води населення, обмеження використання земель для туристичних цілей[6].

Сьогодні Конвенція про охорону Альп та Протоколи до неї стали світовим прикладом правового регулювання сталого розвитку гірських масивів. За прикладом даного міжнародного документу свого часу розроблялися аналогічна конвенція для Карпатських гір, внаслідок чого була прийнята та

ратифікована Україною Конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат від 07.07.2004[7]

Таким чином, за аналогом Конвенції про охорону Альппішов не тільки регіон Карпатських гір, а у майбутньому може бути прийнята й Андська конвенція (угода)[8].

Для України прийняття та ратифікація Конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат і протоколів до неї є першим кроком для виокремлення питань правової охорони земель на її гірських територіях.

Таким чином ми можемо зробити наступні висновки:

1) Інститут правової охорони гірських територій (включаючи землі) є досить молодим і виник з прийняттям Порядку денного на XXI століття та Конвенції про охорону Альп.

2) Такі документи як Порядок денний на XXI століття таУараська декларація про сталий розвиток гірських екосистем носять рекомендаційний і загальний характер. Зобов'язальний характер носять такі міжнародні документи як Конвенції про охорону Альпта Конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат.

3) Конвенції про охорону Альпта прийнятті до неї протоколи на сьогоднішній день є найуспішнішими міжнародними документами, що стосуються охорони гірських територій, включаючи охорону земельних ресурсів. За її типом була прийнята Конвенція Про охорону та сталий розвиток Карпат. А також за її принципами у перспективі може бути прийнята Андська конвенція.

Список використаних джерел:

1. Сухорольський П. М. Міжнародно-правова охорона та регулювання сталого розвитку гірських регіонів (Альпійська і Карпатська конвенції): дис. канд. юрид. наук : 12.00.11.Львів, 2010. 240 с.

2. Повестка дня на XXI век.Конференция ООН по окружающейсреде и развитию. Рио-де-Жанейро. 1992. URL: http://www.un.org.

3. КравцівВ.С., Стадницький Ю.І. Гірська політика: міжнародні акти та світовий досвід. Львів: ІРД НАН України. 2005. 50с.

4. Уарасскаядекларация по устойчивомуразвитиюгорныхекосистем. 2002. URL:https://documents-dds-ny.un.org

5. AlpineConvention [Електронний ресурс]. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: http://www.alpconv.org/en/convention/framework/default.html.

6. Protocolonsoilconservation.OfficialjournaloftheEuropeanUnion. L. 337/29 22.12.2005.

7. Рамкова конвенція Про охорону та сталий розвиток Карпат [Електронний ресурс]. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_164.

8. Thetopicality of the Alpine Convention, a tool for dialogue among different legal system sand cultures for sustainable development. URL: http://www.minambiente.it

Анісімова Г. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
зам. директора з наукової роботи
НДІ ПЗІР НАПрН України
Анісімов К. Г.,
магістр міжнародно-правового факультету,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

На сучасному етапі важливою умовою розвитку й існування будь-якої держави є інноваційне забезпечення енергетичної безпеки. Саме тому маємо констатувати, що нинішні процеси національного державо- і правотворення супроводжуються формуванням природно-правових підходів до екосистемного й екологозбалансового використання й охорони природних ресурсів і комплексів в енергетичному секторі економіки. Проте, беручи до уваги обмеженість природних ресурсів в Україні, її імпортозалежність, необхідно передусім збільшити власний видобуток природного газу, впроваджувати технології енергозбереження й підвищувати енергоефективність, що має відбуватися лише завдяки дотриманню високих екологічних стандартів при веденні господарської діяльності. З огляду на це пріоритетними напрямами державної екологічної політики залишаються забезпечення екологічної безпеки життя і здоров’я населення, верховенства права, основоположних свобод і прав людини, у тому числі й екологічних, охорони довкілля тощо. Звісно, як і в будь-якій державі в нашій країні для юридичного супроводу й реалізації державної екологічної політики вживаються певні заходи щодо інтеграції законодавства, збагачення науки екологічного права здобутками закордонних фахівців, запровадження європейських інституцій.

Так, у проекті Закону України «Про національну безпеку України» від 27 лютого 2018 р., який прийнято в першому читання 05 квітня 2018 р. № 8068 [5],

лише один раз використовується термін «екологічна безпека» в контексті спрямованості державної політики на її забезпечення (ч. 4 ст. 3 «Принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони»). Примітно, що в цій саме статті йдеться про захист: людини і громадянина, вірніше, їх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту й умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій. Безумовно, зазначений законопроект спирається на фундаментальні цінності й національні інтереси у сфері національної безпеки, а отже, його можна назвати базовим, що підтверджує актуальність прийняття цього акта. До сказаного додамо, що предмет даного законопроекту значно вужчий за предмет чинного Закону України «Про основи національної безпеки», зокрема, у ньому законодавець не торкається питань економічної, інформаційної, екологічної безпеки тощо. Проте розбудова системи національної безпеки не можлива без належного закріплення правових основ екологічної безпеки, а для цього потрібен рамковий документ, положення якого отримають належну деталізацію й конкретизацію в інших законах і підзаконних нормативних актах. Отже, знову буде точитися дискусія навколо того, чи необхідно прийняти Закон України «Про екологічну безпеку», чи просто оновити Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року».

Маємо додати, що світовою спільнотою стратегічним напрямом цивілізаційного шляху еволюціонування визнано парадигму суспільного розвитку на засадах гармонійного взаємозв’язку всіх структурних складових – людства, суспільних систем, наукових знань, техніки й технологій в єдності з біосферою (що отримало назву «концепт сталого розвитку»), ведеться пошук нових способів і засобів такої взаємодії, чому, звісно, сприяє запровадження досягнень науково-технічного прогресу. Однак в Україні головні еколого-правові проблеми забезпечення інноваційної діяльності в енергетичному секторі економіки тісно переплітаються з: (а) ускладненням загальної економічної ситуації; (б) проявами корупції; (в) особливостями правового режиму тимчасово окупованих територій у

Донецькій й Луганській областях; (г) слабкою міжгалузевою взаємодією і низьким рівнем міжсекторальної співпраці; (д) недосконалим розподілом, у деяких випадках й дублюванням, функцій державного екологічного управління; (е) низьким рівнем правових й економічних механізмів стимулювання використання природозберігаючих технологій тощо.

Зауважимо, що питання інноваційної діяльності в енергетичній галузі на сьогодні залишаються малодослідженими, особливо вказане стосується еколого-правових приписів щодо використання, збереження й охорони енергетичних природних ресурсів, які належать до джерел енергії. При цьому варто пам'ятати, ці ресурси поділяються на: (а) відтворювальні джерела енергії, а саме біопаливо, сонце, вітер, гідроенергетика, енергія приливів і відливів, геотермальна енергія тощо; (б) невідтворювальні мінеральні природні ресурси (вугілля, нафта, газ тощо). Отже, при проведенні наукових досліджень в окресленій сфері необхідно враховувати багатовекторну спрямованість енергетичної галузі, а також те, що зараз, як ніколи, гостро стоять питання узгодження й вдосконалення чинного національного законодавства, особливо це стосується пошуку, видобування, відтворення, охорони, збереження енергетичних природних ресурсів із наступною їх переробкою, транспортуванням, а також забезпечення вимог енергетичної, економічної й екологічної безпеки тощо, його подальшої систематизації. Не менш актуальними і такими, що потребують негайного вирішення, вважаються проблеми використання, збереження і покращення якості первинних природних ресурсів, ресурсозаміщення, застосування вторресурсів, підтримка сталого розвитку природних екосистем. Крім того, актуальність досліджуваного питання підтверджується висновками, отриманими в результаті проведення парламентських слухань «Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку», які відбулися 21 березня 2018 р. [3].

У той же час (і це закріплено в конституціях більшості держав) суспільство повинно знати, які екологічні проблеми існують на сучасному етапі при використанні енергетичних природних ресурсів, шляхи їх подолання, перспективи подальшого реформування екологічного законодавства в контексті євроінтеграційних процесів. Однак, коли реформи тривають досить довго,

переносяться, гальмуються й не виконуються, або строки їх проведення постійно, можна сказати, систематично, подовжуються, переноситься дата їх завершення або взагалі вона не відома, втрачають сенс як їх проведення, так і концептуальні зміни, що передбачалися при їх започаткуванні. І це стосується реформування і енергетичної галузі, і екологічного законодавства.

У цілому правове забезпечення виконання стратегічних завдань у сфері енергетики – це завдання енергетичного права, які закріплені в нормативно-правових актах національного стратегічного планування. Так, 18 серпня 2017 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Енергетичну стратегію України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [1] (далі – ЕСУ). З її прийняттям втратило чинність розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 1071 «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року». До речі, ЕСУ розроблено в контексті Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5, яка, зокрема, передбачає реформування енергетики і реалізацію програми енергоефективності в межах визначеного вектора подальшого розвитку. ЕСУ враховує положення Паризької угоди[4] щодо вжиття консолідованих заходів із протидії процесу глобального потепління на Землі, зміни клімату. Маємо констатувати, що Україна взяла на себе зобов’язання зменшити викиди приблизно на 70 %. Разом із цим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07 грудня 2016 р. № 932-р схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р.[2], який є першим національним стратегічним документом щодо боротьби зі зміною клімату, де встановлено підстави розробки законодавчих актів, стратегій і планів заходів за різними напрямами державної політики у сфері кліматичних змін. Однак, незважаючи на це кліматична політика має фрагментарний характер і розглядається як складова виключно екологічної політики, хоча й вимагає інноваційних перетворень у господарській діяльності. Відсутність системного підходу до проблеми зміни клімату в цілому унеможливлює прийняття управлінських рішень щодо забезпечення їх запобігання й адаптації до неї в масштабах усієї економіки країни. У той же час однією з вимог

Паризької угоди до країн-підписантів є вироблення стратегії низьковуглецевого розвитку до 2050 р., яка передбачає поступову відмову від «вуглецевого сценарію розвитку», скорочення споживання традиційних енергетичних ресурсів, використання відновлювальних джерел енергії, запровадження енергозаощаджуючих технологій, що, на жаль, є проблематичним для нашої країни.

Зупинимося ще на одному моменті. Так, у Всесвітній хартії природи (1982) проголошується, що використання людиною екосистеми, організмів, ресурсів суші, моря й атмосфери має регламентуватися з урахуванням можливості забезпечення й збереження їх оптимальної і постійної продуктивності, але без шкоди для цілісності тих екосистем або видів, з якими вони існують. Виходячи з цього, маємо констатувати, що природні енергетичні ресурси повинні використовуються лише в межах їх природної здатності до відтворення, цей постулат має стати провідним для майбутніх поколінь. Варто при цьому брати до уваги, що ці ресурсі можуть бути багаторазового використання, включаючи воду, тобто їх можна застосовувати повторно або вони рециркулюються, або невідновлювальні – експлуатуються однократно з урахуванням їх запасів, можливостей їх раціональної переробки для споживання і сумісності їх експлуатації з функціонуванням природних систем.

Для повноти розгляду питання звернемо увагу на положення щодо права власності, оренди, концесії природних ресурсів, що функціонально призначені для використання в енергетичній галузі. На наше переконання, вони вимагають подальшого вдосконалення. Так, істотні зміни необхідно внести до дозвільно-договірної системи регулювання екологічних відносин в енергетичному секторі економіки. Модернізації вимагає й система державного управління в окресленій сфері, особливо в контексті державного контролю за природними енергетичними ресурсами. Однак оновлення нормативної бази щодо забезпечення вимог екологічної безпеки для ведення господарювання в енергетичній галузі повинно здійснюватися з урахуванням умов і європейського досвіду.

Повертаючись до правового забезпечення інноваційної діяльності у сфері енергетики, зазначимо, що його досконалість у першу чергу залежить від регламентації, стимулювання і підтримки впровадження інноваційних технологій, створення єдиної системи управління її функціонуванням, формування

національної системи моніторингу і прогнозування, а головне, дотримання вимог екологічної безпеки. Таким чином, розвиток інноваційної діяльності в енергетичній галузі, оптимізація системи державного управління, надзвичайно вважливе значення енергетичних природних ресурсів, враховуючи вичерпність і виснажливість, обумовлюють необхідність проведення подальших наукових досліджень правової регламентації їх використання, розроблення правових засад екологічної безпеки в енергетичному секторі економіки, системного вдосконалення чинного законодавства, забезпечення довгострокових інтересів держави на основі поєднання принципів державного регулювання з механізмами ринкових відносин з огляду на цілі децентралізації влади, гармонізації розвитку державно-приватного партнерства, мінімізації екологічних ризиків в енергетичній сфері в процесі використання природних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. № 605-р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80 (дата звернення: 28.03.2018).

2. Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р.: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 932-р: Урядовий портал. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249573705 (дата звернення: 28.03.2018).

3. Матеріали парламентських слухань (VIII скл.) за темою «Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку» від 21 березня 2018 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl210318.htm (дата звернення: 28.03.2018).

4. Паризька угода від12.12.2015 р., ратифікована ЗакономУкраїни від 14.07.2016 р. № 1469-VIII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_l61 (дата звернення: 28.03.2018).

5. Про національну безпеку України: проект Закону від 05.04.2018 р. № 8068. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531 (дата звернення 15.04.2018).

Бредіхіна В.Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО РЕСУРСНОГО АСПЕКТУ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах сьогодення у зв'язку з погіршенням екологічної обстановки, знищенням невідновних та суттєвим дефіцитом якісних відновлювальних природних ресурсів, виникненням у зв'язку з цим еколого-ресурсних соціальних конфліктів на новий рівень виходять питання забезпечення сталого розвитку всього людства та окремих держав. Як відомо, загальносвітова концепція сталого розвитку передбачає досягнення оптимального співвідношення між господарською діяльністю, забезпеченням матеріальних і духовних потреб населення та підтриманням якісного стану довкілля і збереженням природних ресурсів для майбутніх поколінь, тобто встановлення певного еколого-економічного балансу.

Зазначені питання вкрай важливі і для нашої держави, які останнім часом актуалізувалися у зв'язку з укладанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами [1]. Відповідно до цього документу, сприяння сталому розвитку розглядається як один із головних принципів посилення співробітництва між сторонами, які визнають важливість найповнішого врахування економічних, соціальних та екологічних інтересів не тільки свого сучасного населення, а й прийдешніх поколінь. У зв'язку з цим європейське співтовариство ставить перед Україною за необхідність вирішення широкого кола політичних, соціально-економічних, екологічних завдань, проведення відповідних реформ та приведення вимог національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів.

Тому в сучасних умовах розвитку українського суспільства одним із пріоритетних напрямків діяльності держави є забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» у своїй преамбулі зазначив,

що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини є невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України [2]. А серед основних засад та цілей державної екологічної політики України сьогодні передбачено забезпечення екологічно збалансованого природокористування, як такого процесу взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем, за якого одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби людей, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва [3].

Слід зазначити, що на теперішній час в національному законодавстві та еколого-правовій науці напрацьована багатоаспектна правова доктрина екологічної безпеки. Так, остання розглядається, зокрема, як: 1) стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей; 2) стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави від реальних і потенційних загроз, утворюваних антропогенним або природним впливом на довкілля; 3) стан розвитку суспільних відносин, при якому забезпечується регулювання екологічно небезпечної діяльності, відповідний режим використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, який попереджає виникнення небезпеки для життя й здоров'я людини та погіршення екологічної обстановки; 4) сукупність правових норм, що забезпечують реалізацію та захист права на безпечне для життя й здоров'я довкілля (право екологічної безпеки); 5) складова глобальної, міжнародної та національної безпеки тощо.

Отже, категорія «екологічна безпека» має комплексний, різноплановий характер, проявляється через численні її складові і має забезпечуватися здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

В той же час ресурсний аспект екологічної безпеки (на наш погляд, вкрай важливий для комплексного правового регулювання відповідних відносин) мало досліджений в сучасній правовій літературі. Як відомо, об'єктами екологічної безпеки вважаються життєво важливі інтереси людини, суспільства та держави; права, матеріальні і духовні потреби особи; природні ресурси і навколишнє природне середовище як матеріальна основа державного і суспільного розвитку. Останні, на думку В.І.Андрейцева, є вічними, безцінними благами для людини та людства в цілому. Довкілля та його природні ресурси виконують в житті й діяльності людини триєдину функцію: економічну, соціальну і екологічну. Вони можуть виступати як основний засіб виробництва, система розселення, шляхи сполучення і розміщення продуктивних сил, а також як джерело, місце і невід'ємна умова людської життєдіяльності, матеріальна основа існування і функціонування біологічно взаємопов'язаних природних компонентів, екосистем та комплексів, формування природних умов для існування живих організмів, що продукують встановлення відповідного режиму відтворення, використання та охорони [4, с.13].

Поняття навколишнього природного середовища як об'єкту правової охорони, відповідно до ст.5 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», розглядається як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів. Об'єктами правової охорони є також природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси. Стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей визначає його екологічну безпеку (ст.50 Закону). Таким чином, виходячи із зазначених норм, можна стверджувати, що екологічна безпека являє собою певний стан і таку якість природних, природно-соціальних умов та процесів (які включають й природно-ресурсну складову), при яких відсутня будь-яка небезпека для життєдіяльності людей.

Екологічна безпека є складовою більш ширшого поняття національної безпеки. Згідно із Законом України «Про основи національної безпеки» (ст. 1) , остання розуміється як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах, зокрема, природоохоронної діяльності, енергетики та енергозбереження, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища [5]. При цьому нераціональне, виснажливе використання мінерально-сировинних природних ресурсів як не відновлювальних, так і відновлювальних визнається вказаним Законом загрозою національним інтересам і національній безпеці України.

Таким чином приходимо до висновку, що належна забезпеченість населення країни якісними, безпечними природними ресурсами, як відповідними благами, що виконують економічну, соціальну та екологічну функції, слугують джерелами, невід'ємними матеріальними умовами і основою людського буття, наявність відповідного природно-ресурсного потенціалу є запорукою збереження генофонду Українського народу, забезпечення екологічної, а отже й національної безпеки та однією з необхідних засад сталого розвитку нашої країни.

Зважаючи на суспільну цінність якості природних ресурсів (як засобів виробництва та предметів споживання), а також безпечності відповідних природних умов (як середовища існування живих організмів), врахування ресурсного аспекту має стати одним із найважливіших напрямків екологічної політики та державного управління у сфері забезпечення екологічної безпеки. Останнє має ґрунтуватися на правових принципах охорони і раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення та відновлення, упровадженні дієвих економіко-правових механізмів регулювання природокористування, використання міжнародного досвіду в галузі охорони довкілля та окремих його компонентів. Важливим також є належне правове забезпечення впровадження у виробництво сучасних, екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих

технологій, підвищення ефективності використання природних ресурсів, постійний моніторинг впливу на стан екологічної безпеки економічних процесів, пов'язаних з використанням природних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. №40. Ст.2021.
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. №41. Ст. 546.
3. Про Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI. Офіц. вісник України. 2011. № 3. Ст. 158.
4. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посіб. Київ: Знання-Прес, 2002. 332 с.
5. Про основи національної безпеки: Закон України від 19.06.2003 р. № 964- IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.

Ващишин М.Я.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри соціального права,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СМАРАГДОВОЇ МЕРЕЖІ В УКРАЇНІ

Основоположним міжнародно-правовим документом, що визначає засади формування Смарагдової мережі єКонвенціяпро охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, підписана в Берні 19 вересня 1979 р., котру Україна ратифікувала Законом № 436/96-ВР від 29 жовтня 1996 р. До складу Смарагдової мережі включаються за спеціальною процедурою,

передбаченою у 1989 р. Рекомендацією №16 Постійного комітету Бернської конвенції Території Особливого Природоохоронного Інтересу (AreasofSpecialConservationInterest, ASCI), що мають важливе значення для охорони видів та оселищ.

Постійний комітет Бернської конвенції у 1996 р. прийняв Резолюцію №4, у котрій визначив переліки типів оселищ, що підлягають охороні, а у 1998 р. Резолюцію №6, у котрій зазначені види, що вимагають конкретних заходів щодо збереження їх оселищ (включаючи міграційні види). Згодом, у 2010 р. до Резолюції №4 були внесені зміни, що передбачали переведення класифікації оселищ за формою EUNIS, котра підтримується Європейським агентством з охорони навколишнього середовища. Реальне втілення ідеї створення мережі Емеральд було започатковано у 1996 р. прийняттям Постійним комітетом Бернської конвенції Резолюції №3 щодо створення Всеєвропейської екологічної мережі та Резолюції №5 1998 р., що визначила правила для мережі ASCI (Смарагдової мережі).

Держави - члени Ради Європи та інші держави, які підписали Бернську конвенцію,визнали, що дика флора та фауна є природною спадщиною непересічної естетичної, наукової, культурної, рекреаційної та економічної цінності, яку необхідно зберегти і передати прийдешнім поколінням;відзначили виключно важливу роль, яку відіграють дика флора та фауна у підтриманні біологічної рівноваги, а також те, що численні види дикої флори та фауни зазнають серйозного виснаження і що деяким з них загрожує зникнення; визнали, що охорона природних середовищ існування є важливим елементом захисту і охорони дикої флори та фауни;домовилися, що проблема охорони дикої флори та фауни повинна враховуватися урядами в їхніх національних завданнях і програмах і що для захисту, зокрема, мігруючих видів необхідно започаткувати міжнародне співробітництво.

Хоча Бернська конвенція спрямована, насамперед, на охорону біорізноманіття, що має значення для всього європейського континенту і потребує вжиття міжнародних заходів, проте у ній наголошується також і на потребі охорони тих видів флори й фауни, що мають місцеве значення. Так,

Договірні Сторони Бернської конвенції вживають необхідних заходів для підтримання популяцій дикої флори та фауни на такому рівні або для приведення їх до такого рівня, який відповідає, зокрема, екологічним, науковим і культурним вимогам, та враховують при цьому економічні та рекреаційні вимоги, а також потреби підвидів, різновидів чи форм, що знаходяться під загрозою на місцевому рівні.

Природоохоронні заходи, передбачені Бернською конвенцією, мають комплексний характер і повинні інтегруватися у стратегію регіональної містобудівної діяльності, а також підвищувати рівень екологічної культури громадян. Кожна Договірна Сторона Бернської конвенції зобов'язується враховувати у своїй політиці планування забудови і розвитку територій та у своїх заходах, спрямованих на боротьбу із забрудненням, необхідність охорони дикої флори та фауни. Кожна Договірна Сторона сприяє просвіті та поширенню загальної інформації з питань необхідності охорони видів дикої флори та фауни і їхніх середовищ існування.

На виконання Бернської конвенції, Україна зобов’язалася здійснювати заходи з охорони видів дикої флори й фауни та оселищ (природних середовищ існування), в тому числі і шляхом створення мережі Емеральд (Смарагдової мережі). Відповідальним органом за виконання зобов’язань, визначених Бернською конвенцією в Україні, є Міністерство екології та природних ресурсів України (Мінприроди), функціональний підрозділ якого (Департамент екомережі та природно-заповідного фонду)уповноважений здійснювати заходи у сфері проектування мережі Емеральд (Смарагдової мережі). Міністерством екології та природних ресурсів України було винесено на громадське обговорення законопроект «Про території Смарагдової мережі» і опубліковано його 12 березня 2018 року на офіційному сайті Мінприроди.

Метою формування Смарагдової мережі є охорона як самих видів дикої флори та фауни, так і природних середовищ їх існування (оселищ). У Резолюції №4 Бернської конвенції та Додатку І Оселищної Директиви ЄС під терміном «природне оселище (біотоп)» розуміється суходільна або водна ділянка, природна або напівприродна, яка визначається за географічними, абіотичними

та біотичними особливостями. Експерти зазначають, що першим кроком з визначення територій Смарагдової мережі мала б стати інвентаризація поширення цих видів та оселищ на території України та визначення місць їх найбільшої концентрації[1, с.32].

У більшості країн формування Смарагдової мережі відбувалося саме у такий спосіб – від конкретних локалітетів видів та оселищ – до територій. Проводиласяоцінка їх природних ресурсів та визначення видів і оселищ для захисту у рамках Смарагдової мережі, а також визначення потенційних ASCI, придатних для забезпечення довготривалого виживання видів, що охороняються Бернською конвенцією. У 2009-2016 роках у два етапи реалізовувалася Спільна програма Європейського Союзу та Ради Європи, щодо підтримки розширення принципів мережі Натура 2000 через мережу Емеральд (Смарагдову мережу) у Східній Європі та Південному Кавказісеми цільовим країнам (Україна, Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова та Російська Федерація). Загальні завдання Спільної програми полягали у поширенні філософії та методології мережі Натура 2000 для вищезазначених семи цільових країн, просування Бернської конвенції та екологічних принципів ЄС у сфері захисту оселищ та видів за межами Європейського Союзу і допомоги цим країнам виконати зобов’язання, що виникають із приєднання до Бернської конвенції[1, с.29].Виконання вищезазначеного проекту в Україні здійснювала благодійна організація «Інтерекоцентр».

Однак офіційні розробники Смарагдової мережі в Україні пішли значно легшим шляхом – вони збирали інформацію про наявність вказаних видів і оселищ на територіях вже існуючих об’єктів природно-заповідного фонду найвищого рангу (біосферні та природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки), що першочергово були включені ними до Смарагдової мережі. Натомість, величезна кількість місць найбільшої концентрації «емеральдівських» видів та оселищ, що розташовані за межами ПЗФ, не охоплені запропонованою версією Мережі [1, с.32]. Подібним шляхом в Україні відбувається формування національної екологічної мережі, в основу побудови котрої покладено об’єкти та території природно-заповідного фонду.

Міністр екології та природних ресурсів України Остап Семерак переконаний, що зміна підходу до управління природоохоронними територіями з «охорони» до «збереження окремих видів флори і фауни та природних оселищ» створить новий інструмент збереження дикої природи в Україні. Він зазначив, що «дороговказом для нас є Угода про асоціацію і досвід держав ЄС. Проте впроваджуючи ширший європейський досвід ми маємо враховувати і українську ситуацію» [2]. Видається, що методологічно проблема полягатиме в тому, щоби оптимально поєднати заходи із формування національної екологічної мережі із визначенням територій Смарагдової мережі. У запропонованому законопроекті про Смарагдову мережу ці механізми не є взаємозамінними, а функціонують паралельно.

Наразі чинне законодавство України про екологічну мережу не визначає співвідношення між національною екологічною мережею та Смарагдовою мережею. М.О.Медведєва зазначає, що Закон України «Про екологічну мережу України» містить непряме посилання на документи сформованої в рамках Ради Європи Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття 1995 та 2003 років, які, у свою чергу, визнають головними інструментами реалізації Всеєвропейської екомережі Програму ЄС «Натура 2000», засновану відповідно до вимог директив ЄС, та Смарагдову мережу, засновану відповідно до Бернської конвенції [3, с.331]. Законопроектом «Про території Смарагдової мережі» пропонується внесення змін до семи законів, зокрема, до Лісового, Водного та Земельного кодексів України, а також до Закону України «Про екологічну мережу України», згідно з якими території Смарагдової мережі пропонується включати до складових структурних елементів екомережі[2].

У світі до Смарагдової мережі входять 3500 об'єктів, з них 271 об'єкт розташований на території України. Розробленим законопроектом передбачено запровадити біогеографічний підхід. А це означає, що для кожного пріоритетного виду та природного оселища розроблятиметься конкретна карта. Остап Семерак також повідомив, що основні витрати на впровадження презентованого законопроекту підуть на розроблення і впровадження

менежмент-планів, в яких, зокрема, буде чітко визначено заходи зі збереження і моніторингу кожного пріоритетного виду та природного оселища [2].

Попри те, що розроблений Мінприроди законопроект «Про території Смарагдової мережі» викликає окремі зауваження, однак він демонструє готовність України далі наближатися до природоохоронних стандартів Ради Європи та екологічної політики ЄС і стане передумовою майбутньої інтеграції національної екомережі до Програми ЄС «Натура 2000» за умови членства України в Європейському Союзі.

Список використаних джерел:

1. Залучення громадськості та науковців до проектування мережі Емеральд (Смарагдової мережі) в Україні / Полянська К.В., Борисенко К.А., Павлачик П. (PawelPawlaczyk), Василюк О.В., Марущак О.Ю., Ширяєва Д.В., Куземко А.А., Оскирко О.С. та ін.. / під ред. д.б.н. А.Куземко. – Київ, 2017. – 304 с.

2. Проект закону України «Про території Смарагдової мережі» // https://www.kmu.gov.ua/ua/news/minprirodi-vinosit-na-gromadske-zakonoproekt-pro-teritoriyi-smaragdovoyi-merezhi

3. Медведєва М.О. Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – К.: «Фенікс», 2012. – 484 с.

Данилюк Л.Р.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри трудового,екологічного та аграрного права,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БАСЕЙНОВОГО ПРИНЦИПУ УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ

Стаття 363 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і

їхніми державами-членами, з іншої сторони [1] (далі – Угода) передбачає поступове наближення законодавства України до права та політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке здійснюється відповідно до Додатка XXX до цієї Угоди. Одним із питань співробітництва Сторін, згідно із ст. 361 Угоди є якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище.

Процес наближення законодавства України до європейських актів з навколишнього середовища, передбачених Угодою, не в усіх предметних сферах відбувається належним чином. Найбільших успіхів досягнуто саме у регулюванні управління водними ресурсами, де на законодавчому рівні впроваджено інтегрований підхід, що базується на басейновому принципі [2, с. 77–78].

Зокрема, Законом України № 1641-VIII від 04 жовтня 2016 р. [3] були внесені суттєві зміни і доповнення до Водного кодексу України [4] (далі – ВК України) щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом. Для України передбачено перехід від адміністративно-територіального до басейнового управління водними ресурсами, що потребує вдосконалення законодавства насамперед у частині встановлення правових норм, спрямованих на практичне запровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом, таких як: визначення основних термінів, гідрографічне та водогосподарське районування території України, повноважень органів державного управління та органів місцевого самоврядування тощо [5, с. 89], що на сьогодні в значній мірі втілено у ВК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 13 ВК України, державне управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів здійснюється за басейновим принципом на основі державних, цільових, міждержавних та регіональних програм використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, а також планів управління річковими басейнами. При цьому, сам басейновий принцип управління полягає у комплексному (інтегрованому) управлінні водними ресурсами в межах району річкового

басейну (ст. 1 ВК України). Район басейну річки, згідно ст. 1 Водної Рамкової Директиви [6], означає зону суші і моря, утворену одним або кількома сусідніми басейнами разом з пов'язаними з ними ґрунтовими і прибережними водами, що визначається як головна одиниця у розпоряджанні басейном річок. Тобто, район річкового басейну – це головна одиниця управління у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, що складається з річкового басейну (сусідніх річкових басейнів) та пов'язаних з ними прибережних і підземних вод (ст. 1 ВК України).

У ч. 1 ст. 3 Водної Рамкової Директиви закріплено, що держави-члени визначають окремі басейни річок, що знаходяться в межах їх національної території, і для цілей Директиви приписують їх до окремих районів басейнів річок. Малі басейни річок можуть об'єднуватися з більшими басейнами річок або приєднуватися до сусідніх малих басейнів з метою формування окремих районів басейнів річок там, де це є доцільним. Якщо ґрунтові води не відносяться повністю до меж окремого басейну ріки, вони ідентифікуються і приписуються до найближчого чи найбільш доречного у даному разі району басейну ріки. Прибережні води ідентифікуються і приписуються до найближчого або найбільш доречного району або районів басейну ріки. Частиною 2 ст. 13^1 ВК України в нашій державі встановлюються дев'ять районів річкових басейнів: район басейну річки Дніпро; район басейну річки Дністер; район басейну річки Дунай; район басейну річки Південний Буг; район басейну річки Дон; район басейну річки Вісла; район басейну річок Криму; район басейну річок Причорномор'я; район басейну річок Приазов'я.

В процесі здійснення управління водними ресурсами за басейновим принципом, важливим документом є план управління річковим басейном, що містить аналіз стану та комплекс заходів для досягнення цілей, визначених для кожного району річкового басейну у встановлені строки. Відповідно до ч. 4 ст. 13 Водної Рамкової Директиви, план управління басейном ріки включає інформацію, детально викладену у Додатку VII. Загалом, згідно цього Додатку та ч. 2 ст. 13^2 ВК України, основними елементами планів управління річковими басейнами є: 1) загальна характеристика поверхневих та підземних вод району

річкового басейну; 2) визначення основних антропогенних впливів на кількісний та якісний стан поверхневих і підземних вод, у тому числі від точкових та дифузних джерел; 3) визначення зон (територій), які підлягають охороні, та їх картування; 4) картування мереж моніторингу, результатів програм моніторингу, що виконуються для поверхневих вод (екологічний і хімічний), підземних вод (хімічний і кількісний), зон (територій), які підлягають охороні; 5) перелік цілей для поверхневих вод, підземних вод і зон (територій), які підлягають охороні, та строки їх досягнення; 6) економічний аналіз водокористування; 7) огляд виконання програм або заходів, включаючи шляхи досягнення визначених цілей; 8) повний перелік програм (планів) для району річкового басейну чи суббасейну, їх зміст та проблеми, які передбачено вирішити; 9) звіт про інформування громадськості та громадське обговорення проекту плану управління річковим басейном; 10) перелік компетентних органів влади; 11) порядок отримання інформації (у тому числі первинної) про стан поверхневих і підземних вод. В Україні плани управління річковими басейнами затверджуються Кабінетом Міністрів України кожні шість років (ч. 3 ст. 13^2 ВК України).

Розроблення перших планів управління річковим басейном для кожного району річкового басейну України повинно здійснюватися в період виконання Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року, затвердженої Законом України № 4836-VI від 24 травня 2012 р. [7].

Крім цього, варто додати, що статтею 13^3 ВК України закріплюється утворення при Державному агентстві водних ресурсів України консультативно-дорадчих органів у межах території річкового басейну (басейнових рад), з метою забезпечення раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, інтегрованого управління ними. Басейнові ради утворюються Державним агентством водних ресурсів України, для вироблення пропозицій та забезпечення узгодження інтересів підприємств, установ та організацій у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів у межах басейну. Рішення басейнових рад враховуються під час розроблення планів управління

басейном та реалізації заходів щодо раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів. До складу басейнових рад входять представники центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інших зацікавлених організацій, установ, підприємств та представники громадськості.

Отже, басейновий принцип управління водними ресурсами визначається як комплексне управління в межах району річкового басейну. Цей принцип є одним з основних елементів інтегрованого управління водними ресурсами і, фактично, саме на ньому базується інтегрований підхід до відповідного управління.

Управління водними ресурсами за басейновим принципом належить до ключових питань діяльності ЄС в галузі охорони довкілля та має актуальне значення для України у процесі євроінтеграції, оскільки належне нормативно-правове закріплення і поступова реалізація політики ефективного менеджменту впливають на стан водних ресурсів, їх кількість і якість.

Список використаних джерел:

1. Про асоціацію: Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. Дата оновлення: 30.11.2015. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 19.04.2018).

2. Малишева Н. Р. Євроінтеграція: догма чи дороговказ для розвитку екологічного права України. Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного права, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції: матеріали круглого столу (Харків, 8 груд. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 76–79.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом: Закон України від 04.10.2016 р. № 1641-VIII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1641-19/paran7 (дата звернення: 19.04.2018).

4. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. Дата оновлення: 18.12.2017. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр (дата звернення: 19.04.2018).

5. Боровицька А. Г. Принцип басейнового управління як основа ведення державного водного кадастру. Право та інновації. Харків, 2016. № 3 (15). С. 87–93.

6. Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики: Директива Європейського Парламенту і Ради від 23.10.2000 р. № 2000/60/ЄС. Дата оновлення: 11.03.2008. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_962 (дата звернення: 09.04.2018).

7. Про затвердження Порядку розроблення плану управління річковим басейном: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.05.2017 р. № 336. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/336-2017-п (дата звернення: 19.04.2018).

Дейнега М.А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

РОЗВИТОК ПРИРОДОРЕСУРСНИХ ПРАВОВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ І «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ

Необхідним чинником зміни підходів до використання природних ресурсів є перехід до стратегії сталого розвитку й одного із засобів його забезпечення – «зеленої» економіки, суть яких полягає у підвищенні добробуту людей та зміцненні соціальної справедливості при одночасному зниженні ризиків для довкілля й дефіциту природних ресурсів.

Сталий розвиток – розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [1, с. 45]. Концепція сталого розвитку отримала юридичне закріплення у документах Міжнародної конференції по навколишньому

середовищу і розвитку, що відбулася в Ріо-де-Жанейро у 1992 р., на якій була прийнята Світова програма дій «Порядок денний на XXI ст.», що визначила основні засади концепції сталого розвитку і проголосила впровадження в рамках стратегії сталого розвитку «зелених» заходів економічної політики. Принципи Світової програми дій («Цілі розвитку тисячоліття») затверджені на Саміті Тисячоліття ООН у 2000 р. і висвітлені у Декларації Тисячоліття ООН. Подальше вдосконалення концепція сталого розвитку отримала у 2015 р. з прийняттям нового Порядку денного ООН – глобальної програми із забезпечення сталого майбутнього до 2030 р., в якому розроблені 17 принципів сталого розвитку («Цілі сталого розвитку») щодо забезпечення збалансованості всіх трьох компонентів: економічного, соціального та екологічного. У Порядку денному ООН оголошено про готовність зберегти планету від деградації, насамперед за допомогою впровадження раціональних моделей споживання і виробництва, раціонального використання природних ресурсів й вжиття невідкладних заходів у боротьбі із екологічною кризою.

У грудні 2014 р. ООН була прийнята програма розвитку «зеленої» економіки «EaP GREEN» («Екологізація економіки країн Східного партнерства Європейського Союзу») – це велика регіональна програма, що реалізовує UNECE (Європейська економічна комісія ООН), OECD (Організація економічного співробітництва та розвитку), UNEP (Програми ООН з навколишнього середовища) та UNIDO (Організація Об’єднаних Націй з промислового розвитку), спрямована на сприяння шести країн Східного партнерства Європейського Союзу: Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Грузії, Республіці Молдова і Україні – до переходу на «зелену» економіку. Метою програми є перехід країн Східного партнерства на «зелену» модель розвитку та ведення бізнесу шляхом розмежування економічного зростання та деградації навколишнього середовища і виснаження ресурсів.

У документах ООН, зокрема, UNEP (Програми ООН з навколишнього середовища), UNDESA (Департаменту ООН з економічних і соціальних питань), UNCTAD (Конференції ООН з торгівлі та розвитку), UNCSD (Конференції ООН зі сталого розвитку), поряд із стратегією сталого розвитку

розкривається й концепція «зеленої» економіки – її основоположні принципи, переваги, ризики та узагальнюється міжнародний досвід у цій сфері. Так, в офіційних документах UNEP зазначається, що «зеленою» є така економіка, що призводить до підвищення добробуту людей та зміцнення соціальної справедливості при одночасному істотному зниженні ризиків для навколишнього середовища та дефіциту екологічних ресурсів. При цьому наголошується на ефективному використанні природних ресурсів з урахуванням наявних соціальних факторів. У «зеленій» економіці, на переконання UNEP, зростання доходів і зайнятості мають забезпечуватись державними та приватними інвестиціями, що призводять до зменшення забруднення навколишнього середовища, підвищення ефективності використання ресурсів, запобігають втраті біорізноманіття і сприяють розширенню екосистемних послуг.

«Зелену» економіку слід тлумачити, орієнтуючись насамперед на ознаку забезпечення економічного і соціального прогресу на засадах екологоорієнтованої діяльності. Тобто, «зелену» економіку слід розглядати як шлях до сталого розвитку. При цьому, мета «зеленої» економіки – формування дієвого середовища для економічного і соціального прогресу, що базується на мінімізації негативного впливу на довкілля та ефективному використанні природних ресурсів при збереженні гідного рівня життя населення [2, с. 56].

На виконання «Порядку денного на XXI ст.» ООН практично в усіх країнах світу розроблені стратегії, програми, плани переходу до сталого розвитку. В Україні також прийнято низку нормативно-правових актів цього напряму. Найбільш вагомими нормативно-правовими актами щодо забезпечення реалізації принципів сталого розвитку у сфері природокористування та «зеленої» економіки є Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 880-р, і Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р., якими передбачено досягнення таких цілей: підвищення рівня суспільної екологічної свідомості; поліпшення

екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки; досягнення безпечного для здоров'я людини стану довкілля; інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління; припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі; забезпечення екологічно збалансованого природокористування; удосконалення регіональної екологічної політики.

Стратегічні пріоритети нашої держави у цій сфері зафіксовані і в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015), Енергетичній стратегії України на період до 2035 р. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р) та інших нормативних актах. Так, метою Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» визначено впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі, зокрема й через забезпечення стійкого зростання економіки екологічно невиснажливим способом.

Для усунення негативних проявів екологічної кризи у використанні природних ресурсів постає негайна потреба у перегляді існуючої системи природокористування, яка б ґрунтувалась на досягненні компромісу між економічними, екологічними та соціальними потребами суспільства і базувалась на принципах сталості. При цьому, концепція «зеленої» економіки має розвивати концепцію сталого розвитку та представляти собою засіб її практичної реалізації [3, с. 55]. «Зелений» розвиток може бути забезпечений лише за умови інтеграції екологічної та економічної політики таким чином, щоб суспільний прогрес, економічне зростання і підвищення якості життя населення відбувались на тлі скорочення загроз навколишньому природному середовищу.

Список використаних джерел:

1. Орлова Н.С. Зелена економіка в умовах сталого розвитку України / Н.С. Орлова // Менеджер. – 2015. – № 1 (69). – С. 45–50.

2. Чмир О.С. «Зелена» економіка : сутність, цілі та базові принципи / О.С. Чмир, Н.П. Захаркевич // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 3 (33). – С. 54–62.

3. Квач Я.П. «Зелена економіка : можливості для України / Я.П. Квач, К.В. Фірсова, О.Г. Борісов // Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2015. – Випуск 6. – С. 52–56.

Євстігнєєв А.С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОЦІНКУ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ»: ПЕРШІ ПІДЗАКОННІ ОБМЕЖЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ

Важливим правовим засобом забезпечення екологічної безпеки в у сфері спеціального природокористування може бути процедура оцінки впливів на довкілля, необхідність запровадження якої визначена євроінтеграційними зобов'язаннями України. З огляду на вказане, 23 травня 2017 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про оцінку впливів на довкілля» (далі - Закон) [1], який було введено в дію з 18 грудня 2017 року.

Як відомо, Законом передбачається запровадження процедури оцінки впливів на довкілля видів діяльності, визначених у його статті 3, що складається із декількох стадій: 1) інформування суб'єктом господарювання, що має намір здійснювати відповідну діяльність, уповноваженого територіального органу про намір провадити плановану діяльність та оцінку її впливу на довкілля шляхом повідомлення про плановану діяльність, яка підлягає оцінці впливу на довкілля, у письмовій формі (на паперових носіях та в електронному вигляді) за місцем провадження такої діяльності (ст. 5); 2) оприлюднення повідомлення про плановану діяльність, яка підлягає оцінці впливу на довкілля, оголошення про початок громадського обговорення звіту з оцінки впливу; 3) забезпечення суб'єктом господарювання підготовки звіту з оцінки впливу на довкілля відповідно до вимог ст. 6; 4) подання суб'єктом господарювання підготованого звіту з оцінки впливу на довкілля та оголошення про початок громадського обговорення такого звіту (ст. 6); 5) проведення громадського обговорення у процесі оцінки впливу на довкілля проводиться з метою виявлення, збирання та врахування зауважень і громадськістю

уповноваженому органу, зауваження і пропозиції до планованої діяльності пропозицій громадськості до планованої діяльності надання у визначені строки; 6) видача уповноваженим центральним або територіальним органом висновку з оцінки впливу на довкілля.

Водночас, п. 3 ч. 1 ст. 1 та п. 22 ч. 2 і п. 14 ч. 3 ст. 3 Закону надано право Кабінету Міністрів України фактично обмежувати на його розсуд перелік видів діяльності, щодо яких застосовується процедура оцінки впливу.

Користуючись зазначеними повноваженнями, Кабінетом Міністрів України прийнято постанову «Про затвердження критеріїв визначення планованої діяльності, яка не підлягає оцінці впливу на довкілля, та критеріїв визначення розширень і змін діяльності та об'єктів, які не підлягають оцінці впливу на довкілля» [2].

Відповідно до визначених вказаною постановою Критеріїв визначення планованої діяльності, яка не підлягає оцінці впливу на довкілля, оцінці впливу на довкілля не підлягає планована діяльність, визначена пунктами 1-21 частини другої та пунктами 1-13 частини третьої статті 3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», у разі, коли вона спрямована виключно на забезпечення оборони держави, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків антитерористичної операції на території проведення антитерористичної операції на період її проведення, зокрема, діяльність з будівництва об'єктів військового та оборонного призначення, які використовуватимуться виключно для забезпечення оборони держави та на які поширюється законодавство про державну таємницю. Вважаємо, що визначені нечіткі оціночні формулювання щодо спрямованості діяльності, насамперед - «виключно на забезпечення оборони держави», може створити підстави для зловживань, коли зазначені норми використовуватимуться для уникнення оцінки впливу на довкілля екологічно ризикованої діяльності. Крім того, видається недостатньо аргументованим рішення про непоширення оцінки пливу на довкілля на зазначені вище види діяльності, адже, на наше переконання, оцінка впливу на довкілля насправді

навряд чи може перешкоджати здійсненню діяльності, спрямованої на забезпечення оборони держави.

З огляду на затверджені цією ж постановою Критерії визначення розширень і змін діяльності та об'єктів, які не підлягають оцінці впливу на довкілля, такій оцінці не підлягають розширення і зміни діяльності та об'єктів, визначених пунктами 1-21 частини другої та пунктами 1-13 частини третьої статті 3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», зокрема: технічне переоснащення одиниць та вузлів технологічного устаткування, систем управління та автоматизації, які морально застаріли та у яких вичерпано технічний ресурс, що розташовані в існуючих цехах, приміщеннях, без перепрофілювання, капітального ремонту, реконструкції об'єктів та підприємств, якщо в результаті такого переоснащення господарська діяльність не призведе до збільшення утворюваних та утворення нових видів небезпечних відходів, збільшення та/або появи нових джерел викидів в атмосферне повітря та скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти, шумового, вібраційного, світлового, теплового та радіаційного забруднення, а також випромінення; розширення господарської діяльності або об'єктів, які підлягали оцінці впливу на довкілля та щодо яких було отримано висновок з оцінки впливу на довкілля, якщо зазначене розширення не перевищуватиме порогових значень для видів діяльності або об'єктів, визначених у частинах другій і третій статті 3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» (у разі встановлення таких порогових значень).

За таких формулювань з-під «прицілу» оцінки вплив на довкілля може бути «виведена» екологічно небезпечна діяльність або об'єкти , адже з огляду на зміст постанови, визначення наявності визначених критеріїв для не проведення оцінки впливу на довкілля покладається на суб'єкта, що здійснює таку діяльність або володіє такими об'єктами. З огляду на вітчизняні реалії щодо рівня еколого-правової культури, розраховувати на добросовісність всіх таких суб'єктів не варто.

Враховуючи вказане вище, вважаємо необхідним внесення змін до Закону, які б обмежили інші органи у праві визначати випадки незастосування

процедури оцінки вплив на довкілля, і чітко, однозначно, науково обґрунтовано передбачити такі випадки саме в тексті Закону.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 22 травня 2017 року № 2059-VIII. Офіційний вісник України. 2017 р. № 50. Ст. 1549.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 1010. Офіційний вісник України. 2018 р. № 3. Ст. 115.

Заверюха М.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри аграрного, земельного та
екологічного права,
Національний університет
«Одеська юридична академія»

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ПРОВЕДЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ ЛІСІВ В УКРАЇНІ

Ліси є одним із найцінніших національних багатств України, проте в нашій країні часом розглядаються з абсолютно не виважених позицій. Ліси України займають 15,7% території країни при оптимальній лісистості – 20%. Багаторічне безгосподарне лісокористування призвело до значного погіршення стану лісового фонду. Ліс являє собою унікальну екологічну систему, яка тісно взаємодіє із навколишнім природним середовищем та є дуже вразливою до техногенних чинників, що підтверджує актуальність обраної теми. Саме проведення постійного спостереження за станом лісів є однією із мір його захисту.

В ст. 55 Лісового кодексу України передбачаються положення щодо проведення моніторингу лісів та дається його визначення – система регулярного спостереження, оцінки і прогнозу динаміки кількісного і якісного стану лісів[1].Одним із основних інструментів проведення моніторингу лісів є інвентаризація, адже вона дозволяє отримати статистичну інформацію про стан лісів, а проведення повторної інвентаризації дає нам можливість оцінити динаміку показників, що власне і є реалізацією головної функції моніторингу. В

попередніх працях автором вже були розглянуті основні положення та перспективи розвитку інвентаризації лісів в Україні. Так, у даний час існують три категорії інвентаризації лісів: 1) господарська (базове лісовпорядкування); 2) оперативна (безперервне лісовпорядкування); 3) національна (вибіркова математико-статистична).Питання національної інвентаризації лісів в Україні опрацьовувалися в рамках двох міжнародних проектів (шведсько-українського і чесько-українського). В Україні дослідно-виробничі роботи з підготовки та проведення національної інвентаризації лісів були розпочаті в 2006 р. На виконання наказу Держкомлісгоспу України від 28 квітня 2007 р. № 156 у ВО «Укрдержліспроект» було створено Центр національної інвентаризації лісів. Починаючи з 2008 р. Центр національної інвентаризації лісів проводив вибірково-статистичну інвентаризацію лісів Сумської області, а з 2009 р. – лісів Івано-Франківської області, проте у 2016 році Центр національної інвентаризації лісів ліквідовано в зв'язку з відсутністю бюджетного фінансування [2, с. 67].

Національну інвентаризацію лісів проводять усі країни Європейського Союзу, в Україні також існує об'єктивна необхідність. Слід відмітити, що вперше на державному рівні питання проведення національної інвентаризації лісів в Україні було піднято в Указі Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства» від 7 лютого 2004 р., де передбачалося протягом 2004–2007 років організувати проведення Державним комітетом лісового господарствауКраїнисуцільноїінвентаризаціїлісів. Окрім того, в Державній цільовій програмі «Ліси України» на 2010-2015 роки, одним із способів розв'язання проблем, які виникли в лісогосподарській галузі є проведення моніторингу стану та інвентаризації лісів.

На відміну від моніторингу лісів, поняття інвентаризації лісів, суб'єктів проведення та його порядку не закріплено в Лісовому кодексі України. Проте в даний час дане питання не залишилося поза увагою законодавця. Так 5 квітня 2018 року був зареєстрований законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективного ведення лісового господарства та посилення охорони лісів». Даним проектом пропонується

внести зміни до глави 10 Лісового кодексу України і закріпити положення щодо національної інвентаризації лісів. Зокрема, пропонується доповнити Лісовий кодекс України ст. 55^1 такого змісту: «Національна інвентаризація лісів – система регулярних вибіркових обстежень для отримання статистично обґрунтованої інформації про кількісні та якісні показники стану і динаміки лісів держави, їх ресурсного потенціалу для потреб державного управління, стратегічного планування ведення лісового господарства, державного лісового кадастру, моніторингу довкілля, міжнародної звітності про ліси.

Організація та проведення національної інвентаризації лісів здійснюються державною спеціалізованою організацією відповідно до порядку, який встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового господарства, за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Національна інвентаризація лісів здійснюється за рахунок коштів державного бюджету або за рахунок інших джерел, не заборонених законом» [3].

Відповідно до Пояснювальної записки даного законопроекту інвентаризацію пропонується проводити математико-статистичним методом.

Окрім того, 21 листопада 2017 року набув чинності Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду», де в п. 2 передбачено вжиття комплексних заходів щодо розвитку лісового господарства, підвищення екологічного та економічного потенціалу лісів, а також охорони, захисту та відтворення лісових насаджень, зокрема забезпечити проведення з урахуванням кращої світової практики національної інвентаризації лісового фонду України [4].

На нашу думку, дані нормативно-правові справлять позитивний вплив на процес реформування лісового господарства в Україні, адже наявність достовірних даних щодо кількісних та якісних показників стану лісів стане в нагоді при проведенні ефективного лісовпорядкування в цілому.

Список використаних джерел:

1. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 21. – Ст.170.

2. Заверюха М. М. Інвентаризація лісів в Україні : проблеми та перспективи / М. М. Заверюха // Екологія і природокористування в системі оптимізації відносин природи і суспільства : матеріали II міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 19-20 березня 2015 р. – Тернопіль : Крок, 2015. – С. 67–68.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективного ведення лісового господарства та посилення охорони лісів: проект Закону України від 5 квітня 2018 р. №8241[Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63804.

4. Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду : указ Президента України від 21 листопада 2017 р. № 381/2017// Офіційний вісник Президента України. – 2017. – № 26. – Ст. 520.

Зуєв В.А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедрою цивільного,
господарського та екологічного права,
Університет митної справи та фінансів

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ТЕРМІНУ «ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ» В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В Законі України «Про відходи» поводження з відходами розглядається як комплекс дій з ними: дії, спрямовані на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення, сортування, зберігання, оброблення, перероблення, утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення.

Слід відмітити, що в Директиві Європейського Парламенту та Ради про відходи та скасування деяких Директив № 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 року використовується аналог національного терміну «поводження з

відходами» – управління відходами, яке визначається як «збір, перевезення, утилізація та ліквідація відходів, включаючи нагляд за цими операціями та догляд за місцями захоронення відходів, включаючи дії брокерів чи дилерів».

Співставлення змісту цих понять дає можливість зробити висновок, що і «управління відходами», і «поводження з відходами» охоплюють певні дії спрямовані на досягнення еколого-господарського правового порядку в цій сфері та має місце синонімія пов'язана із застосуванням іншомовного терміну в усталеній правовій системі. Зважаючи на це, з урахуванням практики застосування законодавства, наукових підходів було б доцільним використовувати саме термін який міститься в національному законодавстві, як такий, що більш комплексно окроплює всі етапи та стадії господарської діяльності пов'язаної з відходами.

Законом України «Про відходи», який є системоутворюючим законом в праві поводження з відходами в ст. 5 визначено, що: «Основними принципами державної політики у сфері поводження з відходами є пріоритетний захист навколишнього природного середовища та здоров'я людини від негативного впливу відходів, забезпечення ощадливого використання матеріально-сировинних та енергетичних ресурсів, науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства щодо утворення та використання відходів з метою забезпечення його сталого розвитку».

Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони у Додатку XXX до Глави 6 «Навколишнє природне середовище» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Україна зобов'язалась поступово наблизити своє законодавство до законодавства ЄС в т.ч. в сфері управління відходами та ресурсами. Таким чином сучасна національна система правового регулювання поводження з відходами повинна враховувати основні вимоги та принципи європейського законодавства в цій сфері.

Серед базових принципів поводження з відходами необхідно визначити наступні:

- розширеної відповідальності виробника;

- оплати забрудником;

- ієрархії відходів.

Принцип розширеної відповідальності виробника є результатом підвищення соціальної відповідальності бізнесу, збільшення екологічної складової виробництва та споживання, розвитку екологічного світогляду людини, а також усвідомлення глобальності екологічних проблем. Пошук оптимальної моделі вирішення проблем накопичення відходів призвів до створення моделі за якої тягар та витрати на вирішення проблеми відходів покладався не на споживача або владу, а на виробника відходів. Зазначена модель повинна забезпечити більшу увагу виробників до екологічності продукції яка ними виробляється, мінімізувати її негативний екологічний вплив, а також створювати систему вторинної переробки виробленої продукції.

Принцип оплати забрудником є класичним принципом у міжнародному екологічному праві, а також екологічному законодавстві європейських країн та передбачає економічне стимулювання суб'єктів господарювання, осіб, що здійснюють негативний вплив на довкілля або його компоненти, до зменшення своєї екологодеструктивної діяльності шляхом встановлення економічно обґрунтованих тарифів на використання природних ресурсів, компенсації завданої шкоди. В системі законодавства про відходи реалізація цього принципу означає, що власник відходів в процесі реалізації свого обов'язку щодо належної міри поведінки в сфері поводження з ними повинен сплачувати кошти, які повинні акумулюватись та в подальшому бути спрямовані на вирішення проблем безпечного поводження з ними. Одним з елементів реалізації цього принципу є екологічний податок, який запроваджено в Україні.

Принцип ієрархії відходів передбачає, що у законодавстві та політиці із запобігання утворенню відходів та управління ними у першочерговому порядку слід застосовувати таку ієрархію відходів:

- запобігання;

- підготовка до повторного використання;

- переробка;

- інша утилізація, така як відновлення енергії; та

- ліквідація.

Така класифікація, яка одночасно встановлює етапи поводження з відходами та основні операції із ними вимагає перегляду системи цілей та пріоритетів в сфері поводження з відходами.

Запобігання утворенню відходів передбачає, що у випадку наявності технічної можливості держава та суб'єкти господарювання повинні створити та розвивати програми попередження утворення відходів із акцентом на зміні виробничого процесу, вивченні життєвого циклу продукції та матеріалів пов'язаних з виробництвом відходів досягнувши (в ідеалі) нульового рівня утворення відходів.

У випадку неможливості досягнення нульового рівня або коли сучасна технологічна база не позволяє відмовитись від утворення відходів, наступним етапом ієрархії відходів є їх утилізація, яка представляє собою будь-які операції, в результаті якої відходи приносять користь, замінюючи інші матеріали, які в іншому випадку були б використані для виконання конкретної функції, або відходи приготовлені для виконання такої функції, виробниками відходів або іншими особами. При цьому при обранні операції з утилізації повинна також дотримуватись їх внутрішня послідовність: 1) підготовка до повторного використання; 2) переробка; 3) інша утилізація.

Підготовка до повторного використання передбачає створення умов та технологічних процесів за яких, продукти або складові, що не є відходами, використовуються повторно з тією самою метою, для якої вони були призначені, тобто багаторазове використання в незмінному або мінімально зміненому вигляді.

Переробка відходів є більш складним технологічним процесом під час якого відходи переробляються в продукти, матеріали або речовини для первинної чи іншої мети.

Інша утилізація включає до себе здійснення технологічних операцій спрямованих на використання відходів як джерел відновлення енергії таких як

установки для спалення побутових відходів або створення інших видів палива (в т.ч. біопаливо).

Ліквідація є остаточним етапом поводження з відходами який повинен застосовуватись виключно у випадках неможливості вирішення проблем відходів на попередніх етапах та представляє собою операції спрямовані на фізичне позбавлення від них. До операцій з ліквідації відносяться їх захоронення в спеціально установлених місцях, захоронення в підземних об’єктах, в т.ч. відпрацьованих шахтах та природних сховищах, спалювання тощо).

Дотримання саме такої ієрархії відходів створює передумови щодо максимального попередження їх утворення, повторного використання, отримання іншої вигоди у формі енергії або корисних речовин для нових технологічних процесів, зменшення використання ресурсів довкілля.

Серед сучасних принципів поводження з відходами також виділяється принцип екологічної справедливості в сфері поводження з відходами включає в себе обов'язок дотримання інтересів конкретних осіб і їх груп при прийнятті рішень у сфері поводження з відходами, досягнення балансу їх інтересів, недопущення перекладання тягаря вирішення екологічних проблем на соціально-незахищених осіб, компенсацію втрат (збитку) пов'язаних з реалізацією таких рішень

Для реалізації зазначених принципів та цілей політики в сфері поводження з відходами створюється дозвільно-реєстраційний порядок здійснення окремих операцій в сфері поводження з відходами, розробляються плани та програми поводження з відходами, визначається система органів державної влади та їх повноважень, можливості участі громадськості, встановлюються особливості поводження з окремими потоками відходів найпоширенішими з яких є: виробничі (промислові) відходи; побутові (муніципальні) відходи; небезпечні відходи; електронні відходи; відходи пакування; відпрацьовані хімічні джерела струму; відпрацьовані мастила; зняті з експлуатації транспортні засоби; сільськогосподарські відходи; будівельні відходи; медичні відходи тощо.

Таким чином, поводження з відходами можна визначити як «діяльність фізичних та/або юридичних осіб яка може включати як одну, так і декілька основних операцій з відходами (збирання, перевезення, сортування, зберігання, оброблення, перероблення, утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення), інші дії спрямовані на попередження утворення нових відходів або їх повторне використання, вирішення проблем раніше накопичених відходів, а також діяльність органів державного управління, місцевого самоврядування та громадян (в т.ч. включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення) спрямована на забезпечення еколого-господарського правопорядку в цій сфері».

Ковтун О.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального та адміністративного права,
Академія адвокатури України

ЕКОЛОГІЧНЕ ЗОНУВАННЯ ТА ЙОГО МІСЦЕ В КЛАСИФІКАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ ЗОНУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ

В Україні інститут зонування земель лише починає формуватися. Одним із визначальних принципів вітчизняного земельного права залишається принцип поділу земель за основним цільовим призначенням на категорії, який ми отримали у спадщину з радянських часів, коли панувала виключно державна власність на землю. У світлі реформування земельних відносин у незалежній Україні на засадах плюралізму форм власності на землю (державної, комунальної та приватної), система поділу земель за основним цільовим призначенням на категорії виглядає певним анахронізмом на тілі сучасної правової системи нашої держави і має бути замінена системою зонування земель, що набула значного поширення в світі.

Зонування земель є різновидом територіального планування,що здійснюється у межах населених пунктів. Так, згідно зі ст. 180 Земельного кодексу (далі – ЗК) України зонування земель здійснюється у межах населених пунктів. При зонуванні земель встановлюються вимоги щодо допустимих видів забудови та іншого використання земельних ділянок у межах окремих зон.

Зонування земель здійснюється відповідно до закону [1]. Більше ані поняття «землі населених пунктів», ані поняття «зонування» в ЗК України не використовуються.

Чинне законодавство України не містить визначення поняття «зонування». У вітчизняній юридичній науці зонування земель у межах населених пунктів визначається як диференціація земель на функціональні зони, яка здійснюється на підставі затвердженого органом місцевого самоврядування плану зонування території з метою встановлення дозволеного та допустимого використання земельних ділянок в межах цих зон [2, с. 32].

У вищенаведеному понятті зонування земель йдеться про так зване «вузьке» його розуміння – зонування земель у межах населених пунктів (або містобудівне, урбаністичне зонування). Саме таке його розуміння міститься у ст. 180 ЗК України.

Проте, на нашу думку, об’єктом зонування мають бути не лише землі в межах населених пунктів, а всі землі в межах території України. Це так зване «широке» розуміння зонування земель, що визначається як. встановлення, виділення та об'єднання однорідних територій та земельних масивів відповідно до визначених властивостей, які встановлюються згідно з поставленим завданням, категорією земель та типом землекористування [3, с. 247].

Поряд із зонуванням у межах населених пунктів чинне земельне законодавство України виокремлює такі його види, як природно-сільськогосподарське, еколого-економічне, протиерозійне, кадастрове. У юридичній науці виділяють також екологічне, містобудівне, урбаністичне, сільськогосподарське, ландшафтне, агроландшафтне, історико-культурне, зонування територій природно-заповідного фонду та курортів, пансіонатів та будинків відпочинку, земельно-оціночне, економіко-планувальне, економічне, екологічне, зонування територій через встановлення зон з особливими умовами використання територій тощо.

На жаль, в Україні законодавче поняття екологічного зонування відсутнє. Окремі положення екологічного зонування знайшли своє відображення в законах України «Про екологічну мережу» від 24 червня 2004 року, «Про

природно-заповідний фонд України», від 16 червня 1992 року, «Про Генеральну схему планування території України» від 7 лютого 2002 року, «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року. Так, закон України «Про Генеральну схему планування території України», закладаючи концептуальні основи зонування земель (хоча він і не оперує цим поняттям) і фактично поділяючи територію України на функціональні зони, визначає за видами та режимами переважного використання: 1) зону урбанізації; 2) зону сільського господарства; 3) зону національної екологічної мережі; 4) території (зону) радіаційного забруднення. Останні дві зони слід розглядати як різновиди екологічного зонування.

Погоджуючись із Є.О. Савельєвою, різновидами екологічного зонування слід вважати: 1) зонування, що забезпечує захист природних об'єктів та комплексів; 2) зонування, що забезпечує безпеку екологічно неблагополучних територій [4, с. 114]. До першого різновиду екологічного зонування можемо віднести: визначення зони національної екологічної мережі, зонування територій природно-заповідного фонду України (національних природних парків тощо), встановлення водоохоронних та інших зон. Так, відповідно до ст. 3 закону України «Про екологічну мережу України» до структурних елементів екомережі відносяться ключові, сполучні, буферні та відновлювані території. Принцип зонування території закріплений також у Законі "Про природно-заповідний фонд України" стосовно біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків і парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Так, для біосферних заповідників установлюється диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням: заповідна зона, буферна зона, зона антропогенних ландшафтів, може також виділятися зона регульованого заповідного режиму (ст. 18).У межах території національного природного парку (а також на території регіонального ландшафтного парку) виділяються: заповідна зона; зона регульованої рекреації; зона стаціонарної рекреації; господарська зона (ст.ст. 21, 24). У межах ботанічних садів, дендрологічних

парків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва для забезпечення необхідного режиму охорони та ефективного використання можуть бути виділені зони: експозиційна, наукова; заповідна; адміністративно-господарська (ст.ст. 32, 34, 38). На території зоологічних парків з метою забезпечення виконання поставлених перед ними завдань виділяються зони: експозиційна; наукова; рекреаційна; господарська (ст. 36). Принцип зонування території забезпечує належну дію правила про заборону будь-якого втручання у природний стан територій та об'єктів природно-заповідного фонду, якщо воно суперечить тій цілі, для досягнення якої вони створюються. Істотним недоліком законодавства є те, що недостатньо визначеним є режим поліфункціональних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду (крім заповідної зони), не міститься чіткого, вичерпного переліку видів дозволеної та забороненої діяльності на їхній території [5, с. 84].

До другого різновиду екологічного зонування належить оголошення окремих територій у встановленому законом порядку зонами надзвичайної екологічної ситуації, встановлення зонування територій, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи тощо. Зокрема, у контексті нових підходів до зонування радіоактивно забруднених територій України на двох третинах території зони відчуження (Іванківський і Поліський райони Київської області в межах зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення) було створено Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, що є однією із найбільших природоохоронних територій України [6].

Отже, екологічне зонування є окремим різновидом зонування земель і має бути законодавчо закріплене. Правові засади зонування земель, зокрема класифікація зонування земель, мають бути закріплені у Законі України «Про зонування земель» (адже ч. 3 ст. 180 ЗК України зазначає, що зонування земель здійснюється відповідно до закону), об'єктом регулювання якого мають бути всі землі в межах території України. Стратегічним напрямом реформування земельного законодавства України має бути заміна принципу поділу земель за основним цільовим призначенням на категорії на принцип зонування земель.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року // Офіційний вісник України. 2001. №46. Ст. 2038.

2. Ігнатенко І.В. Правові засади зонування земель у межах населених пунктів. Дис…канд..юрид.наук: 12.00.06. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків., 2014. 213 с.

3. Юхно А.С. Концептуальні основи аграрного зонування земель при управлінні земельними ресурсами сільськогосподарських підприємств // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Том 15. № 3. С. 246-255.

4. Савельева Е.А. Правовое регулирование зонирования территорий. Дис…канд.юрид. наук 12.00.06. Федеральное государственное бюджетное учреждение науки Институт государства и права Российской Академии наук. М., 2015. 180 с.

5. Ковтун О.М. Правова охорона територій та об’єктів природно-заповідного фонду України: Навчальний посібник. К.: Прецедент, 2010. 229 с.

6. Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. Указ Президента України від 26 квітня 2016 року №174/2016 // Офіційний вісник України. 2016. №35. Ст. 1355.

Краснова Ю.А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ СТРАТЕГІЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ

В рамках євроінтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, 20 березня 2018 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України

«Про стратегічну екологічну оцінку» [1], який набуде чинності з 1 січня 2020 року.

Відповідно до ст. 1 даного Закону, стратегічною екологічною оцінкою є процедура визначення, опису та оцінювання наслідків виконання документів державного планування для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, виправданих альтернатив, розроблення заходів із запобігання, зменшення та пом'якшення можливих негативних наслідків, яка включає визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки, складання звіту про стратегічну екологічну оцінку, проведення громадського обговорення та консультацій (за потреби - транскордонних консультацій), врахування у документі державного планування звіту про стратегічну екологічну оцінку, результатів громадського обговорення та консультацій, інформування про затвердження документа державного планування та здійснюється у відповідному порядку.

В той-же час, ч. 1 ст. 3 даного Закону визначається, що метою стратегічної екологічної оцінки є сприяння сталому розвитку шляхом забезпечення охорони довкілля, безпеки життєдіяльності населення та охорони його здоров'я, інтегрування екологічних вимог під час розроблення та затвердження документів державного планування.

Для більш детального з'ясування меж правового регулювання даного Закону, зупинимося на аналізі його мети більш детальніше.

Зокрема, найбільше питань викликають наведені у статті терміни, такі як «охорона довкілля» та «безпека життєдіяльності населення», які не мають законодавчого визначення.

Статтею 50 Конституції України [2] та ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3] дійсно передбачається право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, однак екологічним законодавством регулюються відносини щодо охорони навколишнього природного середовища, а не довкілля.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі

охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною. В той час, як термін «охорона довкілля» має більш науковий ніж законодавчий характер і визначається вченими як синонім терміну «охорона навколишнього природного середовища» [4, с. 3-13].

Що стосується терміну «безпека життєдіяльності населення» то слід зазначити наступне. Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [5] дається визначення терміну «середовище життєдіяльності людини» під яким пропонується розуміти сукупність об'єктів, явищ і факторів навколишнього середовища (природного і штучно створеного), що безпосередньо оточують людину і визначають умови її проживання, харчування, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо, де під такими факторами пропонується розглядати будь-які біологічні (вірусні, пріонні, бактеріальні, паразитарні, генетично модифіковані організми, продукти біотехнології тощо), хімічні (органічні і неорганічні, природні та синтетичні), фізичні (шум, вібрація, ультразвук, інфразвук, теплове, іонізуюче, неіонізуюче та інші види випромінювання), соціальні (харчування, водопостачання, умови побуту, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо) та інші фактори, що впливають або можуть впливати на здоров'я людини чи на здоров'я майбутніх поколінь.

При цьому, безпечними умовами для людини є стан середовища життєдіяльності, при якому відсутня небезпека шкідливого впливу його факторів на людину. Вимоги безпечності середовища життєдіяльності для здоров'я і життя людини розробляються на основі медичної науки, шляхом прийняття критеріїв, показників, гранично допустимих меж, санітарно-епідеміологічних нормативів, правил, норм, регламентів тощо (медичних вимог щодо безпеки для здоров'я і життя людини), розробка, обґрунтування, контроль і нагляд за якими відноситься виключно до медичної професійної компетенції.

Відповідно ж до Листа Міністерства освіти і науки України від 23 вересня 2014 року «Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації роботи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у дошкільних навчальних закладах» [6] безпека життєдіяльності – це комплексна система знань про захищеність життя і діяльності особистості, суспільства і життєвого середовища від небезпечних факторів природного і штучного характеру, яка поєднує в собі пожежну безпеку, санітарно-епідеміологічне благополуччя, охорону здоров'я, екологічну та ядерну безпеку, попередження надзвичайних ситуацій, цивільний захист, безпеку руху, якість і безпеку продукції і послуг, безпеку споруд, будівель та інженерних мереж тощо.

З такого визначення випливає, що екологічні питання займають лише одну зі складових частин такого поняття, як «безпека життєдіяльності» у зв'язку з чим виникає логічне запитання, чому метою Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» є досягнення безпеки життєдіяльності, а не «безпечного середовища життєдіяльності», відповідно до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» чи «безпечного для життя і здоров'я довкілля», як то визначено в Конституції України та Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища»? Тим паче, що у ч. 2 ст. 2 даного Закону чітко передбачається, що його дія не поширюється на документи державного планування, що стосуються дій у разі надзвичайних ситуацій, які входять складовим елементом в поняття «безпека життєдіяльності»! До того ж, сумнівним видається й регулювання стратегічною екологічною оцінкою питань, пов'язаних з охороною здоров'я, цивільним захистом, безпекою руху, споруд та інженерних мереж тощо, що не пов'язані з впливом забрудненого навколишнього природного середовища.

Сам же Закон, відповідно до ч. 1 ст. 2, регулює відносини у сфері оцінки наслідків для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, виконання документів державного планування та поширюється на документи державного планування, які стосуються сільського господарства, лісового господарства, рибного господарства, енергетики, промисловості, транспорту, поводження з відходами, використання водних ресурсів, охорони довкілля, телекомунікацій,

туризму, містобудування або землеустрою (схеми) та виконання яких передбачатиме реалізацію видів діяльності (або які містять види діяльності та об'єкти), щодо яких законодавством передбачено здійснення процедури оцінки впливу на довкілля, або які вимагають оцінки, зважаючи на ймовірні наслідки для територій та об'єктів природно-заповідного фонду та екологічної мережі, крім тих, що стосуються створення або розширення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Список використаних джерел:

1. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20 березня 2018 року. Голос України від 11 квітня 2018 року № 67.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.

4. Право довкілля (екологічне право): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.І. Федорович, М.Я. Ващишин [та ін.]; за ред. П.Д. Пилипенка. К.: Ін Юре, 2010. 401 с. (С. 3-13).

5. Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 27. Ст. 218.

6. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації роботи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у дошкільних навчальних закладах: Лист Міністерства освіти і науки України від 23 вересня 2014 року. Освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. 2014. № 10. Стор. 45.

Мороз Г.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права
навчально-наукового юридичного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Сучасні реалії й виклики вимагають ґрунтового переосмислення й вироблення оновленого підходу до існуючих норм і правил в забезпеченні сталого розвитку держави, збереженні генофонду народу України, а також перспектив економічного і соціального розвитку. Така потреба зумовлена перш за все тим, що механізми організації природи є надскладним процесом, в кожному окремому випадку наслідки впливу на природні системи можуть бути різними, характер змін в довкіллі залежить не тільки від впливу, але і від властивостей об'єктів довкілля. Зважаючи на швидку оновлюваність та динамічність розвитку екологічних правовідносин, вважаємо, що все ж виваженість та поступовість в забезпеченні протікання процесів, пов'язаних з екологізацією всього національного законодавства, дасть позитивні результати, що буде відображено у новостворених та вдосконалених правилах формалізації різних правоутворюючих інтересів - екологічних та економічних. Йдеться про баланс, примирення екологічних та економічних інтересів. В свій час О.С. Колбасов наголошував, що майнове багатство й сприятливе природне середовище в системі людських цінностей повинні урівноважувати один одного, а екологічне право має зіграти колосальну історичну роль – воно має стати противагою всьому іншому праву, що стоїть на сторожі майнового багатства, й поєднаній з ним владі [1, с. 90].

Указом Президента України від 12 січня 2015 р. схвалено Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», в якій передбачено впровадження європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. Стратегією передбачено забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом. Таке формулювання є вкрай розмитим, загальним. В літературі наголошується на фактичній відсутності екологічної складової в

цьому документі. Стратегічні індикатори його реалізації взагалі не передбачають жодного екологічного індикатора. Натомість у ньому виділені такі, як кількість фільмів українського виробництва, що вийдуть у широкий прокат у 2020 р., кількість медалей на XXXII літніх Олімпійських іграх. Таким чином, Україна при визначенні власних пріоритетів сталого розвитку фактично ігнорує його екологічну складову, що в подальшому з великою вірогідністю призведе до поглиблення негативних наслідків для довкілля [2, с. 83].

З огляду на це, важливо і своєчасно ставити питання про реальний перехід до сталого розвитку, в тому числі через безумовне дотримання існуючих екологічних обмежень, можливе їх науково-обгрунтоване посилення, слідувати яким очевидно бути не просто, особливо на початкових етапах повноцінного впровадження.

Еколого-правові обмеження можна розглядати у вузькому та широкому значенні: відповідно як синтетичний, такий спосіб правового регулювання, що утворений переважно заборонами і зобов'язаннями, і як родове поняття, що включає власне обмеження, а також обтяження і різноманітні вимоги, які ставляться до суб'єктів екологічних правовідносин та в кінцевому рахунку означають для них обмеження економічної свободи [3, с. 62].

Чинники, які впливають на встановлення екологічних обмежень мають об'єктивно-суб'єктивний характер. Об'єктивно запаси природних ресурсів постійно зменшуються, їх якість погіршується, видобуток ускладнюється, тобто головним обмежувальним екологічним фактором є абсолютна обмеженість природних ресурсів, виходячи з їх природної вичерпності та невідновлюваності. Суб'єктивно обмеження зумовлені екологічною функцією держави, її регуляторним впливом.

Еколого-правові обмеження спрямовані, перш за все, на забезпечення публічних екологічних інтересів, тобто інтересів усього суспільства у забезпеченні якості довкілля. Публічні екологічні інтереси, носієм яких є суспільство в цілому, повинні набути чітких обрисів та конкретного юридичного змісту через нормативне закріплення принципів, пріоритетів,

заборон та обмежень, покликаних гарантувати безпечне довколишнє середовище.

Еколого-правові обмеження та вимоги, в тому числі до господарської діяльності, закріплені в нормативно-правових актах різної галузевої приналежності. Основні засади господарювання в Україні визначено Господарським кодексом України. Так, статтею 6 Господарського кодексу України серед загальних принципів господарювання в Україні проголошено принцип екологічного захисту населення. У ст. 153 Кодексу передбачено обов'язок суб'єктів господарювання здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господарювання. Зазначені положення мають загальний декларативний характер, не містять механізмів реалізації конкретних екологічних вимог. Саме в рамках екологічного законодавства деталізуються природоохоронні заборони і вимоги.

Послуговуючись концепцією Погрібного О. О. поділу обмежень екологічно небезпечної діяльності на адміністративні й економічні, Л. О. Боднар зробив спробу проаналізувати чинне законодавство про екологічно небезпечну діяльність, умовно його систематизувавши за адміністративними й економічними заходами щодо обмеження екологічно небезпечної діяльності. Запропоновано таку систему щодо наявних адміністративних обмежень у здійсненні екологічно небезпечної: 1) прямі заборони ЕНД; 2) обмеження нормативного характеру: екологічне нормування, лімітування, стандартизація та сертифікація; 3) обмеження запобіжного характеру: дозвільна система й екологічне ліцензування, погодження, узгодження, екологічна експертиза й ОВНС; 4) обмеження обліково-інформативного характеру: реєстрація суб'єктів ЕНД і джерел екологічної небезпеки, екологічна статистика, екологічна паспортизація, екологічне декларування й екологічне маркування; 5) обмеження контрольно-наглядового характеру: екологічний моніторинґ, контроль і аудит. Економічні заходи обмеження ЕНД охоплюють: екологічне податкове стимулювання (екологічні пільги у загальних законах з

оподаткування), екологічне оподаткування (справляння екологічних податків) й екологічне страхування [4, с. 8-9]. Запропонована система заходів обмежувального характеру має важливе регулятивне значення.

На думку А. К. Соколової, система екологічних вимог, має такий вигляд: (1) екологічні вимоги (їх слід вважати загальними); (2) поресурсові – земельні, водні, флористичні тощо (вони є основними для певного природного об’єкта); серед кожного виду основних вимог є специфічні (спеціальні), про які може йти мова при користуванні, охороні й відтворенні певної категорії природного об’єкта [5, с. 129–130].

Загальні та безпосередні екологічні вимоги задекларовані в розділі XI Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», який присвячений заходам забезпечення екологічної безпеки. Основний принцип, який закладено в зміст норм даного розділу – це принцип попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Друга група загальних екологічних приписів, які визначають вимоги до природокористувачів, закріплена в розділах природноресурсових кодексів та законів під назвою «Охорона вод», «Охорона лісів», «Охорона надр». Як правило, вони звернені до суб’єктів господарювання, які не є безпосередніми користувачами природних ресурсів, а здійснюють виробничо-господарську діяльність, що може негативно вплинути на стан природних об’єктів та їх ресурсів [6, с. 80-81]. При наявності загальних вимог в сфері охорони навколишнього природного середовища ставляться також деталізовані вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів (ст.51-59 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»), які у свою чергу конкретизується у відповідних нормативно-правових актах, розділах і статтях, які регулюють ті чи інші види еколого-небезпечної діяльності.

Наша правова система нараховує величезну кількість нормативних актів, які регулюють здійснення екологічно небезпечної діяльності, разом з тим, ці акти не поєднуються в цілісну систему, часто один одному суперечать, взаємонеузгоджуються, містять істотні прогалини, вони розроблені відповідно

до різних концепцій регулювання екологічно небезпечної діяльності [4, с. 8]. Тобто на сьогодні склалась парадоксальна ситуація. Екологічні залежності і механізми значною мірою відомі, але вони «розкидані» по індивідуальних наукових течіях [7, с. 33], по різних галузях законодавства. Тобто першочергове завдання полягає в систематизації та уніфікації існуючих екологічних вимог і заборон, а також в узагальненні досвіду їх практичного впровадження.

Список використаних джерел:

1. Колбасов О. С. Завещание экологам. Журнал российского права. 2000. № 5/6. С. 89–90.
2. Гетьман А.П., Зуєв В.А. Екологічне право: роздуми про його витоки та перспективи розвитку. Проблеми законності. 2017. Вип. 137. С. 75-91.
3. Васильева М. И. О методах, средствах и способах правового регулирования экологических отношений. Экологическое право. 2009. № 2/3. С.56–67.
4. Боднар Л. О. Правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльності в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2002. 15 с.
5. Соколова А. К. Особливість прав на об’єкти рослинного світу. Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 99. С. 125–132.
6. Кобецька Н.Р. Дозвільне та договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: дис. … д-ра юрид. наук. Київ, 2016. 424 с.
7. Петлін В.М. Екологічний імператив сталого розвитку. Екологічна безпека як основа сталого розвитку суспільства. європейський досвід і перспективи: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 2015. С.32-33

Олещенко В.І.,
кандидат географічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
Інститут держави і права
імені В.М. Корецького НАН України

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІВАРІАНТНОСТІ РЕЖИМУ ОХОРОНИ ПРИРОДНИХ КОМПЛЕКСІВ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ, ЩО ОСОБЛИВО ОХОРОНЯЮТЬСЯ

У наукових публікаціях, засобах масової інформації висловлюються різноманітні позиції щодоефективногоправового забезпечення режиму охорони природних комплексів територій та об'єктів, що особливо охороняються. Досить часто такі позиціїне ґрунтуються на базових вимогах вже врегульованих законодавством, результатах природознавчих досліджень, розумінніприродних процесів, їх можливих змін під дією як природних, так і антропогенних факторів. Подальше утвердженнятаких підходівв законодавстві, системі відповідного державного регулювання,суспільній свідомості, при підготовці спеціалістівможе суттєво зашкодити збереженню природного різноманіття в Україні.

Вимушені зазначити, що значна частина положеньчинного законодавства, насамперед Закону України «Про природно-заповідний фонд України», сутність його правових норм, базові позиції природознавчих наук, які з урахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду правового регулювання закладались в його основу, до цього часу багатьма все ще не повною мірою усвідомлені. Разом з тим слід визнати, що після прийняття цього Закону у 1992 році минуло вже чимало часу, економічна, соціальна обстановка, законодавство в державі суттєво змінилися, природознавча наука одержала нові результати, виявлено нові загрози збереженню природного різноманіття. За цих обставин, звісно, є потреба удосконалення законодавства, підвищення ефективностівідповідних організаційних, економічних та інших механізмів його реалізації. Слідвизначитись – щодійсно є проблемним і потребує внесення змін до законодавства, а що потребує належного виконання чинних норм, з яких питань ми маємо популяризувати та утверджувати переваги, піонерність

вітчизняного екологічного законодавства на міжнародному рівні, а у чому дійсно нам слід звернутись до кращого міжнародного досвіду.

1.Сучасне вітчизняне законодавство у цій сфері, насамперед Закон України «Про природно-заповідний фонд України», увібрало в себе і сформулювало у правовій формі положення, які ґрунтуються на багаторічному вітчизняному та міжнародному досвіді, фундаментальних знаннях не лише про принципи регулювання правовідносин, а й про структуру, режим функціонування,особливості різноманітних природних комплексів,процесів, об'єктів, про їх рівні організації, динаміку, функціонування, можливі засоби збереження природного різноманіття. При цьому було реалізовано принцип, за яким обмеження господарської діяльності на певних територіях мають запроваджуватися лише в тих межах, в яких це є необхідним для вирішення конкретних природоохоронних завдань, не перешкоджаючи штучно й безпідставно задоволенню інших суспільних інтересів, зокрема місцевих жителів. За цих обставин для кожної конкретної території при запровадженні особливої охорони визначається різний режим, виходячи з цілей запровадження особливої охорони та особливостей відповідних природних комплексів та об'єктів, інших факторів. Виходячи з численних об'єктивних факторів, сучасне правове регулюванням режиму охорони природних комплексів та об'єктів, передбачає поліваріантність цього режиму, бере до уваги принципи сталого розвитку, необхідність збалансованого врахування екологічних, економічних, соціальних та інших факторів.

На забезпечення обґрунтованого визначення режиму охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду, як найбільш цінних в екологічному, науковому та інших відношеннях,спрямовані їх класифікація, передбачені зазначеним законом механізми визначення режимуохорони через загальні, найбільш важливі вимоги, безпосередньо встановлені у зазначеному Законі, а також через особливі вимоги, що передбачаються положенням про конкретний об'єкт, яке затверджується державним органом з охорони навколишнього природного середовищанезалежно від підпорядкованостівідповідних територій чи об'єктів. Третім, документом, який визначає режимохорони природних

комплексів аж до конкретної елементарної територіальної одиниці, є проект організації території відповідного об’єкта природно-заповідного фонду, який також затверджується державним органом з охорони навколишнього природного середовища. Передбачений Законом спосіб затвердження зазначених положень та проектів є гарантією забезпечення належного врахування екологічних вимог при вирішенні відповідних питань.

Дискусії про режим територій та об'єктів, що особливо охороняються, мають проводитись не лише з формальних міркувань,а спираючись на результати конкретних досліджень, насамперед стаціонарних, безпосередньо на заповідних та на інших територіях. Режим конкретної території за законом має визначатись у вищезазначених конкретних трьох документах, виходячи з цілей заповідання та особливостей конкретної території. Саме встановлений відповідними документами режим має контролюватись та оцінюватись, виходячи з фахово встановлених і нормативно закріплених в установленому порядку вимог, якіможуть корегуватись лише в установленому законом порядку.

2. Законодавець врахував, що на території природного заповідника, а тим більше на інших територіях та об’єктах природно-заповідного фонду,інших територіях, що особливо охороняються, можуть бути природні комплекси різного походження, різного рівня порушеності антропогенними та природними чинниками, або жможуть мати інші особливості. Тому навіть для заповідників законом передбачено, що для збереження і відтворення корінних природних комплексів, проведення науково-дослідних робіт та виконання інших завдань на їх території відповідно до проекту її організації та охорони природних комплексів допускається виконання відновлювальних робітна землях з порушеними корінними природними комплексами, а також здійснення заходів щодо запобігання змінам природних комплексів внаслідок антропогенного впливу, здійснення протипожежних та інших заходів, що не порушують режиму заповідника. За цих умов, з огляду на вимоги законодавства,а також на станта рівень реальноїздатностіприродних комплексів до автономного функціонування, самозбереження та самовідтворення, на їх стійкість, характер

динаміки процесів, які відбуваються у них, а також завдань, які визначаються не лише для природних заповідників, а й інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду,абсолютна заповідність може запроваджуватись лише стосовно певних конкретних територій, виділених для вивчення природної динаміки природних процесів за тих чи інших умов і розглядати лише як один з методів збереження природи в усій її різноманітності, який має органічнодоповнювати інші методи і запроваджуватись на певних територіях за наявності відповідних умов для цього та згідно з чітко визначеними цілями. Длязбереження природного комплексу чи об'єкта у певному динамічному стані відповідними управлінськими засобами, передбаченими законодавством, мають належним чином стримуватися або стимулюватися відповідніприродні процеси. Різноманіття природних комплексів та об'єктів, цілей їх охорони вимагають таких же поліваріантнихрежимів охорони, відповідного високопрофесійного менеджменту у цій сфері.

3. Чинне законодавство визначає широкий комплекс заходів з метою збереження природного різноманіття. Заповідання є лише одним з них і здійснюватисьвоно має лише щодо найбільш цінних у природоохоронному, науковому відношенні, унікальних та типових природних комплексів та об'єктів, які відповідають визначеним законом критеріям. При цьому, з урахуванням різноманітних суспільних потреб чинним законодавством передбачаються й інші можливості реалізації природоохоронних інтересів шляхом визначення досить широкого спектру інших територій, що особливо охороняються. Формування їх мережі, територіальне поєднання у складі екомережі у процесі спеціального проектування має здійснюватись як невід'ємний елемент територіального планування та розвитку загальної системи територіального устрою держави.

Для збереження природного різноманіття, сприятливих умов життя людей, ландшафтів у широкому розумінні, закладеному і у сутність Європейської ландшафтної конвенції, слід використовувати увесь арсенал заходів територіальної охорони природи, а не обмежуючись лише територіями

та об’єктами природно-заповідного фонду і не намагатись включити до його складу будь-яку територію, що складає хоч якусь екологічну цінність.

З огляду на викладене, особливо важливим і актуальним на даний час варто визнати:

- системне удосконалення законодавства про природно-заповідний фонд та інші території та об'єкти, що особливо охороняються, про екомережу, з урахуванням змін системи землекористування, утвердження приватної власності на землю, розвитку ринкових відносин, необхідності посилення ролі наукових досліджень, територіального планування, публічно-приватного партнерства у забезпеченні належного вирішення питань у цій сфері, виконання зобов'язань України за Угодою про асоціацію з ЄС, розроблення та затвердження довгострокової загальнодержавної програми розвитку заповідної справи та збереження природного різноманіття;

- нормативне затвердження з урахуванням міжнародних класифікації типів земельних угідь, оселищ, видів об'єктів охорони вітчизняної класифікації об'єктів, щодо яких може запроваджуватись особлива охорона, внесення відповідних змін до земельного кадастру, інших систем обліку природних ресурсів, проведення на цій основі оцінки репрезентативності наявної мережі територій, що особливо охороняються в Україні, науково обґрунтоване визначення перспектив її розвитку;

- законодавче запровадження періодичного проведення інвентаризації наявних територій та об’єктів природно-заповідного фонду України та інших територій та об'єктів, що особливо охороняються;

- розширення моніторингових та інших наукових досліджень таких територій з використанням насамперед стаціонарних, дистанційних та інших сучасних методів, запровадження додаткових правових та бюджетних інструментів стимулювання розвитку таких досліджень, формування репрезентативної мережі територій, що особливо охороняються, поліваріантного визначення режиму охорони їх природних комплексів.

Петлюк Ю.С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та
екологічного права ім. академіка В. З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

НОРМАТИВНІ ТА ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЛІСУ

Ліси є основною складовою навколишнього природного середовища та, як будь-який природний об'єкт, характеризуються відповідними біологічними, екологічними, економічними, юридичними ознаками.

За своїми біологічними ознаками ліси – це унікальне природне явище, яке є сукупністю дерев, чагарників, іншої лісової рослинності (трави, мохи, лишайники тощо), ґрунтового покриву, що взаємопов'язані й впливають одне на одного та на навколишнє природне середовище. У цьому значенні ліси є складовою рослинного світу. Важлива особливість лісів полягає в тому, що вони є відтворюваним природним ресурсом, а процес відтворення пов’язаний із значним строком вирощування (декілька десятиліть).

Ліс – тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав’яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними комплексами, що взаємопов’язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Таким чином, екологічними ознаками лісів є виконання ними кліматорегулювальних, ґрунтозахисних, водоохороних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих, рекреаційних та інших екологічних функцій.У цьому значені закон вживає термін «корисні властивості лісів», використання яких полягає у здатності зменшувати вплив негативних природних явищ, захищати від ерозії, регулювати стік води, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища й очищати його, сприяти оздоровленню населення та його естетичному вихованню.

За таких умов ліси мають велике естетичне, виховне, науково-пізнавальне та інше значення [1, с. 43] і використовуються для суспільних потреб.

Економічне значення лісів полягає у тому, що вони є основним джерелом

лісових ресурсів, тобто деревини, технічної й лікарської сировини, кормових, харчових та інших лісових продуктів, які використовуються для задоволення потреб населення і виробництва. Зокрема, ліси – це основа кормової бази для тваринництва, ведення мисливського господарства, основа паперової, меблевої, фармацевтичної та інших видів промисловості.

Юридичне поняття лісів пов'язане з формуванням лісового фонду, який становлять усі ліси на території України. Особливістю лісового фонду є те, що до нього, крім лісів, віднесено також земельні ділянки, не вкриті лісовою рослинністю, але надані для потреб лісового господарства.

До лісового фонду не належать усі види зелених насаджень у межах населених пунктів, що не віднесені до категорії лісів; окремі дерева й групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, садибах, присадибних ділянках, дачних і садових ділянках. На цю рослинність не поширюється правовий режим, встановлений для лісів.

Межі земель лісогосподарського призначення можуть розширюватися за рахунок відводу під лісорозведення земель із інших категорії земель, а також скорочуватися в результаті вилучення земельних ділянок для різних державних і громадських потреб.

Наступною юридичною ознакою лісів є те, що вони є не лише самостійним і відособленим об'єктом природи, а й об'єктом права власності. Право власності на ліси – це важливий інститут лісового права, який містить сукупність правових норм, спрямованих на регулювання відносин власності на ліси з метою охорони, захисту, раціонального використання та відтворення лісів.

В об'єктивному розумінні право власності на ліси – це система правових норм, що регламентують володіння, користування і розпорядження лісами, а також забезпечує охорону та захист права власності від протиправних дій

третіх осіб. Право власності на ліси в суб'єктивному значенні – це закріплені у відповідних нормах лісового права юридичні можливості конкретного власника володіти, користуватися і розпоряджатися належним йому лісами на свій розсуд у межах закону. [2, ст. 6].

На забезпечення захисту права державної власності на ліси спрямована вся система правових норм лісового та іншого законодавства. За загальним принципом будь-які угоди або інші дії, які в прямій або прихованій формі порушують право державної власності на ліси, визначаються законодавством недійсними. Особи, які винні у скоєнні зазначених угод, несуть кримінальну, адміністративну або іншу відповідальність відповідно до чинного законодавства.

Отже, ліси – це самостійний і відтворюваний об'єкт природи і складова навколишнього природного середовища; об'єкт рослинного світу; об'єкт державної власності у вигляді сукупності дерев, чагарників, іншої лісової рослинності, ґрунтового покриву; джерело одержання деревини та іншої лісової продукції, що є базою для ведення різних галузей господарювання; об'єкт природи, який виконує кліматорегулювальні, захисні, водоохоронні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні та інші функції та який впливає на навколишнє природне середовище; розміщений на спеціально виділених землях і зареєстрований у державних лісооблікових документах як ліс, об 'єкт власності, управління, використання та охорони.

Список використаних джерел:

1. Еколого-правове управління в галузі лісового господарства України / [редкол.: Г. П. Філіпчук та ін.; упоряд.: В. К. Сівак, В. Д. Солодкий, С. В. Робулець]. Чернівці: Книги – XXI. 2008. 524 с.

2. Попов В. К., Гетьман А. П. Правові проблеми використання і охорони рослинного світу // Право України. 2000. №1. С. 51–53.

Піддубна Д.С.,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін факультету №3,
Донецький юридичний інститут МВС України

РОСЛИННІ РЕСУРСИ НА ШЛЯХУ ОТРИМАННЯ МЕДУ – ОРГАНІЧНИЙ НАПРЯМ СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Сучасна екологічна політика України визначається оновленими та прогресивними напрямами свого розвитку. Вона вміщує ряд інноваційних спрямувань, які метою своєї реалізації визначають позиції, що спрямовані на забезпечення, втілення передбачених прав та свобод людини і громадянина, які визначені на міжнародному та національному рівнях. Такі права є усталеними та такими, які мають акумулювати в собі лише позиції щодо збільшення їхньої реалізації. На такі позиції спрямовується і діяльність державних органів влади, які і є тими складовими держави, які здійснюють реалізацію її повноважень від імені народу.

Безпосередньо права щодо екологічної безпеки фіксуються у Декларації про державний суверенітет України [6], надалі деталізація відбувається у Конституції України [7] та Цивільному кодексі України [8] – як нормативно-правовому акті, який спрямований на регулювання майнових та особистих немайнових прав громадян і надалі уже безпосередньо у прийнятих законах та підзаконних актах, які і направлені на виконання уже передбачених прав та свобод людини і громадянина.

У відповідності до визначеної тематики наукового дослідження потрібно звернути особливу увагу на Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [5], який розділом І чітко визначає через характеристику критеріїв складових навколишнього природного середовища, а саме стану, причинності та потреб зміни ситуації щодо природних ресурсів. Перелічені елементи – це складові нашого життя, а також - безпосередньо життя і здоров’я людини, тварин та рослин, що уже визнано на європейському рівні, але потребує до визнання на теренах України. Відповідні елементи, у своїй сукупності, і складають розуміння ресурси. Адже, саме останні прийнято розглядати через призму

розуміння «все, що потрібно для задоволення потреб людини. Включають природні і людські ресурси. Також ресурсами вважають інвестиції і інфраструктуру» [1].Таким чином, враховуючи вище зазначене, законодавцю складно розписати нормативно-правову базу щодо кожного природного об'єкту та природного ресурсу, і тому до використання підлягають позиції, як то національна екологічна політика щодо навколишнього природного середовища. Проте, варто пам'ятати, що якість нормативно-правового акту, а значить і можливість подальшого його практичного використання, залежить від врахування реального стану компонентів навколишнього природного середовища, а значить ресурсів – оскільки саме вони використовуються для задоволення людських потреб, характеризуються економічними показниками.

З урахуванням і показників щодо навколишнього природного середовища та його складових, безпосередньо у законодавчому акті, з урахуванням статистичних даних відповідних служб, організацій, банків тощо, з урахуванням показників закладів здоров'я та практичного життя – виправдним, своєчасним, доцільним є взяття курсу органами державної влади України на запровадження, підтримку, поширення органічного напряму.

Мед – «густа солодка маса, яку бджоли виробляють з нектаруквітів.Квітковий мед бджоли виробляють з нектару квіток багатьох видів рослин. У більшості це суміш, яка утворюється при збиранні краплинок з кількох рівних медоносів, що одночасно цвітуть поблизу пасіки. В Україні поширені сорти монофлорного меду з гречки, липи, соняшника, еспарцету, конюшини, буркуну, білої акації, ріпака та інших рослин. В складі меду виявлено близько 300 речовин і зольних елементів. Склад меду: перший компонент—фруктоза(21,7%— 53,9%) іглюкоза(20,4%— 44,4%); другий— органічні кислоти; третій— хімічні елементи, кількість яких майже така ж, як і вкровілюдини; четвертий— білки (ензими), які прискорюють проходження хімічних процесів в живих організмах; п'ятий—інвертаза,діастаза,каталазата інші складові; шостий— вітаміни; сьомий компонент меду— вода. Нормальна її кількість в меді становить від 15% до 20%»[2].Як вбачається із зазначеного, мед є стратегічним продуктом, який має досить значний важіль у житті людини, а

його добуток залежить від якісних показників саме природних ресурсів рослинного походження. У зв'язку з чим доуваги заслуговує законодавча база, яка існує в Україні. Зокрема, це Закон України «Про бджільництво» [3]та підзаконні нормативно-правові акти на аналізі яких можливо констатувати, що бджільництво це галузь сільськогосподарського виробництва, основою функціонування якої є розведення, утримання та використання бджіл для запилення ентомофільних рослин сільськогосподарського призначення і підвищення їх урожайності, виробництво харчових продуктів і сировини для промисловості. Тобто, маємо законодавчо визначену позицію, яка полягає у тому, що бджоли необхідні для запилення рослин сільськогосподарського призначення, підвищення урожайності. Враховуючи факт того, що нормативно-правова база розробляється задля врегулювання суспільних відносин, під безпосереднє регулювання потрапляє виключно господарський напрям, що є прийнятним більш до аграрного спрямування. Однак, і бджоли, і рослинні ресурси є складовою навколишнього природного середовища, а отже від їхньої кількості, якості чи взагалі від їхньої наявності залежить і комплексна система природи, її взаємопов'язаний ланцюг. Таким чином, виправданим стає, що рослинні ресурси мають бути різноманітні, безпечні і такі, які надають та сприяють життю бджіл. Така позиція обґрунтовується тим, що певні нормативно-правові вимоги існують щодо рослинних ресурсів. Безпосередньо, Закон України «Про рослинний світ» визначає, що завданням законодавства України про рослинний світ є регулювання суспільних відносин у сфері охорони, використання та відтворення дикорослих та інших несільськогосподарського призначення судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, їх угруповань і місцезростань [4]. До уваги підпадають і закріплені основні терміни, а саме: «рослинний світ» – сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території; «дикорослі рослини» - рослини, що природно зростають на певній території; «об'єкти рослинного світу» - дикорослі та інші несільськогосподарського призначення судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби на всіх стадіях розвитку та утворені ними

природні угруповання; «природні рослинні ресурси» - об'єкти рослинного світу, що використовуються або можуть бути використані населенням, для потреб виробництва та інших потреб. Аналіз зазначених норм Закону надає можливість констатації, що безпосереднє завдання законодавства України про рослинний світ спрямований на захист саме природних об’єктів рослинного походження та у відповідності до термінологічного навантаження до розуміння підпадають виключно ті ресурси, які знаходяться в природі, не були сформовані та не використовуються людиною. Але ж, законодавець вводить і розуміння природних рослинних ресурсів, а значить рослинні ресурси можуть бути використані людиною для якихось економічних здобутків, що закріплюється термінологічним навантаженням ресурс. Тому виникає позиція, що регулюються законодавством безпосередньо об’єкти, але ж вони можуть перебувати і у режимі ресурсу. Важливість такої диференціації та уваги пов’язана з специфікою отримання меду – а саме бджола збирає пилок, нектар як з рослин сільськогосподарського призначення, так і з дикоросів, що і слугує напрямом встановлення такого відношення до природних об’єктів рослинного походження, яке створить усі умови не для їхнього погіршення, перезапилення, а буде слугувати засобами до покращення та можливості збільшення.

Як зазначалось вище, щодо обов’язкового врахування до практичного застосування, обґрунтовується і існуючими практичними показниками, а саме: «наші пасічники зголосилися допомогти канадським бджолярам впоратися з нагальною проблемою, яка постала як перед фермами, що розводять медоносних комах, так і в цілому перед канадською флорою і фауною. Для цього карпатські рої повезуть у прямому розумінні рятувати канадських крилатих родичів, які опинилися на межі зникнення. Про це днями заявив посол Канади в Україні Роман Ващук.Як повідомив посол, знання та уміння українських пасічників з «Всеукраїнського братства бджолярів України» та власне бджоли з їхніх пасік допоможуть канадським колегам відповісти на виклики, які постали перед канадською популяцією цих корисних комах. Партнером українських бджолярів стане канадський проект NiagaraBeeway, який ставить за мету відновлення та збереження оригінальногодовкілля у

Канаді. Разом з підсиленням авторитету бджолярів вдається позитивно вплинути й на процеси відновлення екології в Україні, залучаючи до цього бізнес. Ідея створення спілки ековиробників виникла на Закарпатті.Об'єдналися вони довкола виробництва натуральних екологічно чистих продуктів. І в 2013 році з'явитися громадській спілці за участі виробників із чотирьох областей українських Карпат допомогли швейцарські колеги з Дослідного інституту органічного сільського господарства (FiBL).Зараз спілка об'єднує 21 виробника із Закарпаття, Львівщини, Івано-Франківщини таЧернівеччини.Маємо вже три сотні позицій серед екопродуктів — це і сири, і м'ясні делікатеси, і зернові, і овочі, фрукти, соки, натуральні олії, трави, ягоди та гриби, не кажучи вже про мед.Бджолярствож стало і своєрідним локомотивом для впровадження сучасних біотехнологій для захисту сільськогосподарських культур від хвороб та шкідників без використання шкідливих хімікатів, які часто ставали причиною загибелі бджіл.На часі — популяризація використання замість класичних колісних оприскувачів малої сільськогосподарської авіації та дронів, що розпилюють над плантаціями корисних комах замість отруйнихінсектицидів.А це вже й залучення до програми захисту природи інженерів-конструкторів та виробників сучасної авіа- та робототехніки» [9].

Окрім того, питання здійснення бджільництва об'єднує навколо себе різноплановість напрямів: біологічний, фармакологічний, екологічний, сільськогосподарський, правовий та ін.. Таким чином можемо резюмувати, що саме на шляху здійснення сучасної екологічної політики, який включає органічне спрямування, діяльність пов'язана з отриманням меду є кроком, що поєднує різні напрями - від збереження навколишнього природного середовища до життя та здоров'я людини, а таке досягнення можливе завдяки наявності відповідних рослинних об'єктів та ресурсів, що і є подальшим напрямом нормативно-правового врегулювання.

Список використаних джерел:

1. Ресурси. Матеріал з Вікіпедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ресурси

2. Мед. Матеріал з Вікіпедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мед

3. Про бджільництво: Закон України в ред. від 29.09.2013. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1492-14

4. Про рослинний світ: Закон України в ред. від 18.12.2017. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/591-14

5. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України в ред. від 21.12.2010. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17

6. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12

7. Конституція України в ред. від 30.09.2016. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

8. Цивільний кодекс України в ред. від 07.03.2018. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15

9. Українські бджоли вирушили рятувати канадських родичів. URL: http://ridna.ua/2018/02/ukrajinski-bdzholy-vyrushyly-ryatuvaty-kanadskyh-rodychiv/

Романко С.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторантка,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ЕКОЛОГО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗМІНИ КЛІМАТУ : ТЕОРЕТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ ЕКОЛОГІЧНОЮ ПОЛІТИКОЮ

Однією з центральних екологічних проблем сучасності є зміна клімату. У Резолюції 7/23 Ради ООН з прав людини «Права людини і зміна клімату»[1] зазначається, що «зміна клімату створює безпосередню та далекосяжну загрозу для людей та спільнот в усьому світі і впливає на повне дотримання прав людини» та вимагає глобальних відповідальних рішень та механізмів протидії.«Такі проблеми, як зміна клімату (парниковий ефект), руйнування озонового шару, вичерпання природних ресурсів (насамперед питної води, лісу) та біологічних ресурсів планети (зниження біорізноманіття), опустелювання…

та ін. мають глобальний характер. В їх успішному вирішенні зацікавлені всі держави і усі жителі планети Земля»[2, с. 399-400].

У національній правовій науці питання зміни клімату та суміжних правовідносин уже частково досліджувалось М.В.Шульгою [3], К.А.Прохоренко[4], О.Б.Кишко-Єрлі[5] у частині визначення поняття клімату як об'єкту еколого-правової охорони в України та через використання відновних джерел енергії. Питання екологічної політики, окремих аспектів її національного та міжнародного механізмів, реалізації присвячені праці відомих українських вчених В.В.Костицького, А.П.Гетьмана, Н.Р.Малишевої, Г.І.Балюк, А.Г. Бобкової, М.В.Краснової, С.М.Кравченко, В.Л.Мунтяна, Н.Р. Кобецької, Ю.С.Шемшученка, М.В.Шульги, І.І.Каракаша та інших.

Правовідносини зі зміни клімату, що є найбільш контроверсійними через відчутний дисбаланс економічних, політичних та правових факторів зовнішнього впливу та відповідних регуляторів, особливо потребують формування та реалізації відповідної еколого-правової політики. Наслідки зміни клімату перш за все вражають бідних і маргіналізованих людей у всьому світі, посилюючи існуючу суспільну нерівність. Тобто зміна клімату розглядається у міжнародній юридичній науці не тільки як зміна середнього добового погодного режиму та складу атмосфери, яка безпосередньо або опосередковано пов'язана з діяльністю людини, що спостерігається протягом порівнянних періодів часу, але і як предмет численних політичних дискусій та міжнародних кліматичних переговорів по забезпеченню екологічних прав людини, прав держав та корінних народів у формуванні та реалізації локального та міжнародного рівня еколого-правової політики у сфері зміни клімату. Окремі монографічні джерела України визначають важливість екологізації правових норм, розвитку екологічного права та законодавства, формування відповідної концепції для виконання двох найважливіших завдань екологічної політики держави - гарантування екологічної безпеки і захист екологічних прав громадян [6]. Як справедливо зазначає професор А.П.Гетьман, «здійснювати власну екологічну політику є суверенне право держави. Ця теза розглядається як фундаментальний принцип міжнародного

екологічного права, але оскільки екологічні проблеми не визнають державних кордонів, тому він застосовується лише в контексті з вимогою: «держава, що забезпечує діяльність на своїй території не завдає екологічної шкоди іншим державам» [7, с. 6–12.].

Зміна клімату як індикатор забезпечення рівних екологічних прав різних народів у різних державах інструментами міжнародного права, отримує конкретне втілення у розробці та реалізації правових заходів щодо протидії зміну клімату[8], що акумулюється поняттям правової політики. Термін «політика» англійською мовою має два різні терміни та відповідні смислові тлумачення : politics як формалізовані та процедурні характеристики процесу взаємодії ключових суб'єктів політики та policy як політична діяльність, що базується на особливостях об'єкта даної політики та відповідному обсязі врегульованих суспільних відносин. В національній теорії права та політики немає градацій чи окремих термінологічних конструкцій для визначення поняття політики. Для розуміння політики як специфічного виду діяльності важливо виокремити та охарактуризувати спрямованість політики на певні об'єктивовані суспільні відносини шляхом визначення суті та співвідношення термінів «екологічна політика», «еколого-правова політика», «еколого-правова політика у сфері зміни клімату».

Термін «екологічна політика» є єдиним контекстним визначенням, яке на даний час отримало широке використання як у національному законодавстві, так і у різногалузевих наукових дослідженнях із екології, економіки, права, теорії права та політичних вчень, політології. В широкому розумінні екологічна політика - це сукупність заходів, пов'язаних із впливом суспільства на природу. Суб'єктами реалізації екологічної політики, зважаючи на вищенаведене визначення, виступають не тільки органи, наділені владними повноваженнями, чи органи управління, яким ці повноваження делеговані, але й інші громадські організації, індивіди тощо. У окремих наукових джерелах визначення екологічної політики зводиться до вузького розуміння визначеної організацією сукупності намірів і принципів щодо екологічних показників її діяльності, що створює основу для розробки конкретних цілей і завдань. У більш

сфокусованому розумінні екологічна політика може бути визначена як вибраний владою напрям діяльності або план вирішення таких проблем, як забруднення, охорона природи, землекористування, виробництво та використання енергії, виробництво відходів та видалення відходів та інші.

Екологічна політика відповідає базовим демократичним цінностям суспільства, якщо диспозитивним методом врегульовано наступні сфери її формування та реалізації: активне, пряме втручання держави у регулювання навколишнього середовища є обмеженим; існує пріоритет верховенства еколого-правових норм та вільна реалізація принципів ринкової економіки у вирішенні екологічних проблем;державне втручання у вирішення екологічних проблем є бажаним, але рівень такого втручання у формування та реалізацію екологічної політики одночасно формує та правильно розподіляє обсяг та рівень відповідальності за не і вирішення чи неналежне вирішення екологічних проблем між органами влади різного рівня - державними, державними на місцях, органами місцевого самоврядування, а також така відповідальність є реальною, неминучою та базується на принципах розподілу влад та верховенства права; державне втручання у вирішення екологічних проблем окрім основного результату має продукувати та закріплювати гарантії захисту безпеки середовища життєдіяльності людини як основної соціальної цінності і віднаходити економічні компроміси, необхідні для забезпечення такого рівня безпеки, не надаючи їм одночасно переваг щодо забезпечення відповідних екологічних інтересів; встановлено науково обґрунтовані екологічні стандарти та чітко визначено методи їх досягнення. Розроблено дієву систему стримувань та противаг заподіяння шкоди навколишньому середовищу різними джерелами і індикатори для системного контролю за їх реалізацією;моніторинг навколишнього середовища для підтвердження відповідності стандартам (запобіганню порушенням) чи реагуванню на порушення у разі їх виявлення та побудови ефективної екологічної відповідальності за правопорушення.

Інтеграція екологічної політики до галузевих політик, обов'язкове врахування екологічної складової при складанні стратегій, планів і програм розвитку України, впровадження екологічного управління на підприємствах,

екологізація господарської діяльності є шляхом до сучасної секторальної екологічної політики, що реалізується у країнах Західної та Центральної Європи, як зазначено у національному законодавстві. В той же час актуальним питанням є формування та реалізація еколого-правової політики майбутнього як якісно нового інструменту поєднання екологічних та еколого-правових способів вирішення глобальних екологогічних проблем. Підсумовуючи, еколого-правову політику можна визначити як кваліфіковану та спрямовану на врегулювання екологічних відносин діяльність держави по створенню дієвого ефективного механізму правового регулювання даних відносин, охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Політика у сфері зміни клімату у розумінні національного законодавства поки окреслена як державна. Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р є першим національним стратегічним документом у сфері боротьби зі зміною клімату. У ньому передбачається визначення підстав для розроблення проектів законів та інших нормативно-правових актів для різних складових державної політики у сфері зміни клімату.

Список використаних джерел:

1. Resolution adopted by the Human Rights Council18/22 Human rights and climate changehttp://www.ohchr.org
2. Науково-практичний коментар до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» / Н.Р.Малишева, М.І. Єрофеєв. - Харків: Право, 2017.
3. Шульга М.В. Національні правові аспекти зміни клімату // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. − Вип. 19.15. - Режим доступу: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2009/19_15/291_Szul.pdf
4. Прохоренко Катерина Андріївна. Клімат як об’єкт еколого-правової охорони в України: Дис. канд.юрид.наук: 12.00.06 / Київський національний університет імені Василя Шевченка. - К., 2013. - 193с.

5. Кишко-Єрлі Оксана Богданівна. Правове регулювання використання видновлюваних джерел енергії: Автореф.дис.канд.юрид.наук :12.00.06 / НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. - 2010. - 16с

6. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні) - К.: ІЗП і ПЗ, 2003

7. Гетьман А.П. Правове забезпечення національної екологічної політики в системі національної безпеки України/ А. П. Гетьман // Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах : зб. наук. пр. (за матеріалами «Круглого столу», м. Харків, 26 трав. 2015 р.). – Харків, 2015.

8. Siobhan McInerney-Lankford // Climate Change and Human Rights: an Introduction to Legal issues //Harvard University Library. - Режим доступу : http://www.law.harvard.edu/students/orgs/elr/vol33_2/McInerney-Lankford.pdf

Слепченко А.А.,
кандидат юридичних наук, юрист І кат.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЕКОЛОГО-ПРАВОВА СКЛАДОВА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УЧНІВСЬКИХ ЛІСНИЦТВАХ ПОТРЕБУЄ ПОСИЛЕННЯ

Одним з невід`ємних елементів сталого розвитку суспільства є сталий розвиток лісових ресурсів [1, с.12]. У Резолюції Генеральної асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року», від 25 вересня 2015 р. [2], важливе місце відведено питанням охорони лісів Визнаючи, що соціально-економічний розвиток залежить від раціонального використання природних ресурсів, в т.ч. збереження і раціонального використання лісів (п. 33), ООН включила раціональне лісокористування до Цілей у галузі сталого розвитку на період до 2030 р. (Ціль 15).

Освіта, просвітництво та інформування мають велике значення для досягнення поставлених цілей, про що наголошується у більшості основних міжнародно-правових документів у сфері лісокористування та сталого

(невиснажливого) розвитку лісів [3, 4, 5]. Зокрема, серед заходів щодо виконання Глобальних цілей ООН по лісах, закріплених в Стратегічному Плані ООН по лісах [3], передбачені освіта, професійна підготовка та просвітництво, пов'язані з лісами; забезпечення єдиного розуміння концепції невиснажливого лісокористування; розвиток правових, політичних та інституційних основ даної концепції.

В Україні однією з масових та ефективних правових форм освіти та просвітництва дітей та молоді у галузі лісового господарства є учнівські лісництва, що виникли в 60-ті роки XX ст. на базі юннатських гуртків, «зелених» та «блакитних» патрулів. Учнівські лісництва покликані відіграти важливу роль у забезпеченні сталого розвитку лісових ресурсів в Україні, як основного орієнтиру міжнародної, регіональної та національної лісової політики. В 2016 р. в Україні діяло 563 учнівських лісництва, в яких навчалося близько 19 тисяч дітей [6]. Значна кількість випускників учнівських лісництв обирає лісове господарство своєю майбутньою професією та вступає до лісогосподарських навчальних закладів.

Правовою основою діяльності учнівських лісництв є Закон України «Про позашкільну освіту» від 22 червня 2000 р., згідно якого одним із напрямів позашкільної освіти є еколого-натуралістичний напрям, в межах якого учні можуть набувати знання та досвід у галузі лісництва (ст. 15). Крім того, наказом Міністерства освіти і науки України затверджено Положення про учнівські лісництва від № 66 від 30 січня 2015 р., а також низку нормативно-правових актів, щодо різноманітних форм учнівської діяльності – конкурсів, зльотів, фестивалів юних лісівників тощо.

Зауважимо, що Законом України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. встановлено, що у системі позашкільної освіти можуть здобуватися часткові кваліфікації відповідного рівня Національної рамки кваліфікацій (ст. 10), а компетентності, здобуті за програмами позашкільної освіти, можуть враховуватися та визнаватися на відповідному рівні освіти (ст.14). Відповідні доповнення були внесені і до статті 4 Закону України «Про позашкільну освіту», згідно якої у системі позашкільної освіти можуть здобуватися часткові

кваліфікації нульового – третього рівнів Національної рамки кваліфікацій. Зазначені новації значно посилюють роль позашкільної освіти в у вітчизняній системі освіти загалом, та у системі лісівничої освіти. Особи, які одержать документ про позашкільну освіту у галузі лісівництва, зможуть виконувати певні роботи у лісовому секторі господарства. Це обумовлює нагальну необхідність включення питань щодо правового режиму лісів до відповідних навчальних програм.

У науковій літературі відзначається, що працівником лісового господарства має бути професіонал з високим рівнем екологічної культури та відповідальності за наслідки своєї професійної діяльності [7, с. 166]. Доведено, що еколого-правові знання мають бути невід`ємною складовою екологічної компетентності працівників лісового господарства [7, с. 29-30]. Водночас, відмічається недостатність екологічної, та, зокрема, еколого-правової підготовки, в лісотехнічних навчальних закладах, дуже низький рівень екологізації навчальних дисциплін гуманітарного циклу (правових дисциплін – 1,8 %), мінімальна кількість аудиторних годин на вивчення екологічного права, відсутність у програмах питань сталого розвитку, а також невисокий рівень обізнаності викладачів із даними аспектами [7, с. 38, 69, 73].

Одним із заходів, який сприятиме підвищенню загального рівня знаньдітей та молоді про лісове законодавство та право, є, на наш погляд, включення правових аспектів лісокористування до програм навчання в учнівських лісництвах. На жаль, до «Орієнтовних розділів плану роботи учнівського лісництва» (додатку до Положення про учнівські лісництва, затв. МОН України), правові питання не включені. Хоча, навчальною програмою гуртка «Юні лісівники», рекоменд. МОН України [8, с. 29-36], передбачено ознайомлення із «державними постановами про охорону природи та лісове господарство», «характеристикою порушень лісового законодавства». У навчальних програмах конкретних шкільних лісництв передбачається ознайомлення із Лісовим кодексом України, природоохоронним законодавством України, законодавчими актами у галузі лісового господарства та охорони лісів, відповідальністю за порушення, але на ці питання виділяється

мінімальна кількість часу[9, 10].

Гарантією зростання рівня знань у галузі лісового права та законодавства могли б стати політико-правові документи програмного характеру у галузі лісового сектору. Одним з таких документів, у якому мають бути визначені пріоритети та зміст національної лісової політики в Україні, повинна стати програма «Ліси України - 2030», обов'язок розробити які покладений на Кабінет Міністрів України Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду» від 21 листопада 2017 року. Зважаючи на посилення на міжнародному рівні уваги до питань освіти та просвітництва у галузі лісового господарства, було б доцільним включення до програми «Ліси України – 2030» питань подальшого розвитку лісівничої освіти та просвітництва, в т.ч., і в учнівських лісництвах, в т.ч. обов`язковість ознайомлення учнів з правовими основами лісогосподарської діяльності, основами правового режиму лісів в Україні, правами та обов`язками громадян у сфері лісокористування, правовими основами сталого розвитку.

Ще одним фактором посилення уваги до правових аспектів лісівничої освіти в Україні повинна стати юридично обов`язкова угода щодо лісів у Європі, процес розробки якої почався на 6–й Міністерській конференції «Ліси Європи» (м. Осло 14-16 червня 2011р.), [11],де країнами-учасницями був затверджений «Мандат на ведення переговорів по юридично обов`язковій угоді щодо лісів у Європі». До проекту зазначеної угоди [12] включено положення щодо зобов`язань сторін здійснювати заходи законодавчого та адміністративного характеру для «…створення сприятливих умов для навчання та освіти щодо питань сталого управління лісами» та «…підвищення рівня обізнаності щодо сталого управління лісами» (ст.10).

Список використаних джерел:

1. Основы устойчивого лесоуправления: учеб. пособие для вузов / М. Л. Карпачевский, В. К. Тепляков, Т. О. Яницкая, А. Ю. Ярошенко; Всемирный фонд дикой природы (WWF). М., 2009. 143 [1] с.

2. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 г. Резолюция Генеральной Ассамблеей ООН, 25 сентября 2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement

3. United Nations strategic plan for forests 2017–2030 and quadrennial programme of work of the United Nations Forum on Forests for the period 2017–2020. [Electronic resourse]. – Available at: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/184/62/PDF/N1718462.pdf?OpenElement

4. Принципы лесоводства (Рио-де-Жанейро, 14 июня 1992 г.).[Электронный ресурс]. – Режимдоступа:http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/forest.shtml

5. Non-legally binding instrument on all types of forests [Electronic resourse]. – Available at: https://documents-dds-ny.un.org

6. Учнівські лісництва – основний профорієнтаційний майданчик для залучення молоді в лісове господарство. Availableat: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249022299

7. Стрижак Н.І. Формування екологічної компетентності техніків лісового господарства у лісотехнічних коледжах: дис. ... канд.пед.наук: 13.00.04 / Наталія Іванівна Стрижак. – Львів, 2017. – 270 с.

8. Організація діяльності учнівських лісництв на базі навчальних закладів та лісогосподарських підприємств [Електронний ресурс]: Хмельницький, 2016. – 161 с. – Режим доступу: https://issuu.com/nenc/docs/zb_rozr_ul_2016.

9. Авторська навчальна програма учнівського лісництва (авт. Стукал Н.І.) [Електронний ресурс]: м. Фастів, 2015. – 32 с. – Режим доступу: https://fastivlis.net/fileadmin/user_upload/SHkilni_lisnictva/Doroginske/Programa_gurtka_Uchnivske_lisnictvo.pdf.

10. Навчальна програма з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку «Учнівське лісництво» (авт. Вівчарук Л.Д.) [Електронний ресурс]: м. Івано-Франківськ, 2016. – 15 с. – Режим доступу: http://oencum.if.ua/wp-content/uploads/2017/07/15-Yhnivske_lisnyctvo.pdf.

11. Решение министров в Осло: «Леса Европы» – 2020. [Электронный

ресурс]. – Режим доступа: http://foresteurope.org/wp-content/uploads/2017/01/oslo_russian.pdf

12. [[Европейская лесная конвенция (ЕС)]/[Лесная конвенция (Украина, Грузия, Казахстан, Беларусь, Швейцария, Россия)]/ [Конвенция о лесах (Россия, Швейцария, Кыргызстан)]. [Электронныйресурс] Режим доступа: http://foris.fao.org/static/forestnegotiations/INC4_REPORT_Annex_F_RU.pdf

Суєтнов Є.П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Концепція екосистемного підходу виникла і поширилася в міжнародному екологічному праві як необхідна реакція на хижацьку господарську діяльність людини, що призвела до істотного руйнування природних екологічних систем.

Уперше цей підхід було запроваджено в рамках Конвенції про охорону біологічного різноманіття 1992 р. [1], метою якої є збереження біорізноманіття, стале використання його компонентів та спільне одержання на справедливій та рівній основі вигод, пов’язаних з використанням генетичних ресурсів (ст. 1). Ця Конвенція закріпила міжнародно-правове визначення терміну «екосистема» як динамічного комплексу угрупувань рослин, тварин та мікроорганізмів, а також їх неживого навколишнього середовища, взаємодіючих як єдине функціональне ціле, та зобов’язала Сторони сприяти захисту екосистем, приймати заходи щодо реабілітації та відновлення деградованих екосистем; запобігати впровадженню чужорідних видів, які загрожують екосистемам (пункти «d», «f» і «h» ст. 8), регламентувати й регулювати зібрання біологічних ресурсів з природних місць мешкання таким чином, щоб не завдати загрози екосистемам (п. «d» ст. 9). І хоча в самому тексті Конвенції екосистемний підхід прямо не вказаний, є низка рішень нарад її керівного органу – Конференції Сторін (КС) – із цього питання.

Станом на травень 2018 р., відбулося 13 таких нарад, де обговорювалися питання, пов'язані з екосистемним підходом. Однак найпродуктивнішою щодо цього виявилась 5-та нарада КС, яка проходила в м. Найробі (Кенія) з 15 по 26 травня 2000 р., адже на ній було ухвалено рішення V/6 «Екосистемний підхід», у додатку до якого є опис екосистемного підходу (розділ «А»), 12 його принципів (розділ «В») і 5 практичних рекомендацій із його застосування (розділ «С») [2]. Зокрема, відповідно до розділу «А» екосистемний підхід являє собою стратегію комплексного управління земельними, водними та біологічними ресурсами, яка забезпечує їх збереження та стале використання на справедливій основі.

Не менш важливе значення для розроблення екосистемного підходу мала 7-ма нарада КС у м. Куала-Лумпур (Малайзія) з 09 по 20 лютого 2004 р. На ній було ухвалено рішення VII/11 [3], у розділі «А» Додатку I до якого зазначається, що екосистемний підхід являє собою методологічну структуру для обґрунтування рішень у процесі розроблення політики та здійснення планування. Існує низка варіантів його впровадження: одні з них передбачають включення принципів цього підходу в розробку та реалізацію національних і регіональних стратегій та планів дій зі збереження біорізноманіття; інші передбачають його включення в політичні документи, процеси планування та секторальні плани (наприклад, у лісівництво, рибальство та сільське господарство).

Проаналізувавши вітчизняне екологічне та суміжне законодавство, можна зауважити, що перші кроки на шляху до впровадження екосистемного підходу в нашій державі вже зроблені. Так, легальне визначення терміну «екосистема» міститься в Законі України «Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів» від 22 березня 2001 р. [4], де закріплено, що екосистема – це природний комплекс, створений живими організмами, з умовами їх існування, пов'язаними між собою обміном речовин та енергії, які утворюють систему взаємозумовлених біотичних та абіотичних явищ і процесів. Як бачимо, таке визначення в цілому відповідає

визначенню, наведеному в Конвенції про охорону біологічного різноманіття 1992 р.

Також поняття «екосистема» в контексті її захисту і відновлення широко вживається в багатьох інших нормативно-правових актах, серед яких: Водний та Лісовий кодекси України; закони України «Про меліорацію земель», «Про аквакультуру», «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів»; постанови КМУ «Про затвердження Порядку включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екологічної мережі», «Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року», «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» та ін.

Зайвим підтвердженням екосистемних тенденцій розвитку екологічного законодавства можна вважати прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат» від 23 травня 2017 р. [5], яким відповідно до положень вказаної Конвенції та її Протоколів були внесені зміни до Лісового кодексу України. Зокрема, ч. 1 ст. 1 Кодексу, яка містить поняття про ліс, була доповнена словом «екосистема», і тепер ліс визначається як тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. До того ж ст. 1 цього Кодексу була доповнена частинами 7–9, які закріпили визначення природних лісів (природних лісових екосистем), пралісів (пралісових екосистем) і квазіпралісів (умовно пралісових екосистем).

Слід також зазначити, що екосистемний підхід знайшов своє закріплення й у відповідних стратегіях, концепціях і програмах. Так, у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики в Україні на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. [6] вказано, що основну загрозу біорізноманіттю становить діяльність людини, пов'язана зі знищенням природного середовища існування флори і фауни: катастрофічне зменшення

площі степових екосистем, поширення неаборигенних видів у природних екосистемах, повільний розвиток управління збереженням біорізноманіття прісноводних та морських екосистем. Збереження природних екосистем визнається метою національної екологічної політики України, для досягнення якої передбачається здійснення відповідних дій, зокрема: відновлення екосистеми Чорного й Азовського морів, створення системи запобіжних заходів щодо видів-вселенців та забезпечення контролю за їх внесенням до екосистем, проведення інформаційно-просвітницької кампанії стосовно цінності екосистемних послуг (тобто цінності вкладу, який роблять екосистеми у добробут людини), а також здійснення екосистемного планування та впровадження екосистемного підходу в управлінську діяльність.

Більше того, на сьогодні підготовлено й опрацьовується законопроект [7], у якому пропонується продовжити дію вищевказаного Закону до 2030 року та викласти його в новій редакції, зокрема, передбачивши додаткові положення зі збереження та відновлення екосистем і впровадження екосистемного підходу. Так, визнання та розвиток екосистемних послуг має стати однією з альтернатив сільськогосподарському освоєнню земель та традиційній лісогосподарській діяльності, тоді як біотичне різноманіття й екосистемні послуги, які воно надає, повинні бути збереженими, оціненими та відповідним чином відновленими.

Метою Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схваленої 07 грудня 2016 р. [8], є вдосконалення цієї державної політики для досягнення сталого розвитку нашої держави, створення правових, а також інституційних передумов для забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку за умови економічної, енергетичної та екологічної безпеки та підвищення добробуту громадян. Ця Концепція так само передбачає впровадження екосистемного підходу, оскільки в ній вказується, що одним з основних напрямів її реалізації є зміцнення інституційної спроможності щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері зміни клімату, яке здійснюється, серед іншого, шляхом забезпечення реалізації національних ініціатив у сфері зміни клімату в ході міжнародних процесів і заходів, зокрема щодо запровадження екосистемних підходів.

Стосовно впровадження екосистемного підходу до секторальних планів у сільськогосподарській сфері, тут можна навести приклад Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [9] від 30 грудня 2015 р., дія якої 14 лютого 2018 р. була продовжена до 2021 року [10]. Мета вказаної Програми – створення організаційно-економічних умов для ефективного та соціально спрямованого розвитку аграрного сектору економіки, стабільного забезпечення промисловості сільськогосподарською сировиною, а населення – високоякісною та безпечною вітчизняною сільськогосподарською продукцією, збільшення обсягів її виробництва та посилення присутності нашої держави на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства. У Програмі наводяться конкретні шляхи і способи досягнення цієї мети, один із яких пов'язаний з екосистемним підходом. Зокрема, йдеться про забезпечення регулювання та здійснення промислу водних живих ресурсів у сталий спосіб відповідно до науково обґрунтованих лімітів та із застосуванням екосистемного підходу для уникнення надмірного вилову, збереження біорізноманіття, а також запобігання негативному впливу на вразливі екосистеми та види, яким загрожує зникнення.

Отже, однією із сучасних тенденцій розвитку вітчизняного екологічного законодавства є впровадження екосистемного підходу з метою збереження та відновлення природних екологічних систем. Безумовно, це позитивний аспект. Але головне, щоб така тенденція мала подальше продовження, бо ефективність екосистемного підходу залежить не лише від його законодавчого визнання, а й від наявного в законодавстві правового механізму його практичної реалізації.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_030

2. Рішення V/6. URL: https://www.cbd.int

3. Рішення VII/11 URL: https://www.cbd.int

4. Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів: Закон України від

22.03.2001 р. № 2333-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 28. – Ст. 135.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат: Закон України від 23.05.2017 р. № 2063-VIII // Відом. Верхов. Ради України. – 2017. – № 37. – Ст. 379.

6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики в Україні на період до 2020 р.: Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2011. – № 26. – Ст. 218.

7. Про внесення змін до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»: проект Закону України. URL: https://menr.gov.ua

8. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження КМУ від 07.12.2016 р. № 932. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/932-2016-р

9. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року: розпорядження КМУ від 30.12.2015 р. № 1437. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-р

10. Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437: розпорядження КМУ від 14.02.2018 р. № 102. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/102-2018-р/paran2#n2

Туліна Е.Є.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОШИРЕННЯ ТА ЧИСЕЛЬНОСТІ ІНВАЗІЙНИХ ВИДІВ РОСЛИН: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні з огляду на швидкість поширення і збільшення видового розмаїття інвазійних рослин на всій території Українивсе більшої актуальності набуває питання правового регулювання цих процесів. На жаль, незважаючи на

значний обсяг напрацювань фахівців природничих галузей наук, національне законодавство з питань правової регламентації відносин у цій сфері недосконале, а це не дозволяє повністю вирішити окреслені проблеми.

Так, в Україні на законодавчому рівні досі не закріплене визначення поняття «інвазійні види росли», хоча в міжнародних документах це зроблено давно.Зокрема,Глобальна стратегія щодо інвазійних чужорідних видів (Global Strategy on Invasive Alien Species) (2001) містить таке трактування: інвазійні види росли– це чужорідні види, створення й розповсюдження яких загрожують екосистемам, видам рослин або їх місцезростанням, завдають шкоди економіці чи навколишньому середовищу.

Більш того, існуючий масив законодавчих актів, серед яких закони України «Про рослинний світ», «Про карантин рослин», а також наказ Міністерства аграрної політики України № 716 від 29 листопада 2006 р., яким затверджено Перелік регульованих шкідливих організмів(який, на нашу думку, є недосконалим і потребує перегляду), оперують іншими термінами, а саме«шкідливий організм», який визначається як будь-який вид, штам або біотип рослин, тварин, патогенний агент,шкідливийдлярослинчипродуктів рослинного походження, до них у тому числі можна віднести комах, кліщів,грибки, бактерії, віруси, нематоди та бур’яни. З огляду на сказане варто наголосити, що не всі інвазійні види рослин відповідають вимогам вітчизняного фітосанітарного законодавства щодо критеріїв, за якими їхможна віднести до переліку регульованих шкідливих організмів. Крім того, ст. 22 Закону України «Про рослинний світ», де закріплено, що з метою охорони здоров’я населення, запобігання захворюванню тварин і заподіянню збитків рослинному світу, господарюючими суб’єктами можуть вживатися заходи, спрямовані на регулювання поширення і чисельності окремих видів дикорослих рослин (отруйних, наркотиковмісних, карантинних тощо), є єдиною нормою, яка забезпечує правове регулювання рослин, що не занесені до переліку шкідливих організмів, у тому числі й інвазійних видів рослин. Отже, на сьогодні це питання потребує негайного вирішення.

Щоправда, першим позитивним кроком у цьому напрямку на державному рівні є рішення Закарпатської обласної ради № 721 від 23 березня 2017 р., яка

затвердила «Перелік інвазійних видів рослин Закарпатської області». Список нараховує близько 30 видів судинних рослин, які підлягають моніторингу і контролю. На жаль, на сьогодні він є єдиним офіційним документом, інші ж акти органів місцевого самоврядування спрямовані лише на регулювання окремих видів інвазійних рослин.

У контексті сказаного додамо, що, беручи до уваги обрані вектори державної політики, єдиним ефективним способом правового регулювання чисельності й поширення інвазійних видів рослин,на нашу думку,виступають заходи, які вживаються на місцях, тобто безпосередньо органами місцевого самоврядування. Пояснимо свою позицію. Згідно зі ст. 33 Закону України «Про місцеве самоврядування» до компетенції міських, селищних, сільських голів віднесено підготовку і подання на затвердження ради проектів місцевих програм охорони довкілля. Отже,правове регулювання поширення та чисельності деяких видів інвазійних рослин може бути здійснено у такий спосіб. Наприклад, на цей час програма щодо боротьби з бур'янами, серед яких найнебезпечнішим є амброзія полинолиста (Ambrosia artemisiifoliaL.),розроблені в багатьох містах України, серед яких можна назвати Програму щодо боротьби з бур'янами на території міста Харова на 2017–2021 рр., яка затверджена рішенням Харківської міської ради від 19 квітня 2017 р. № 635/17. У цій Програмі передбачається вжиття збалансованих і комплексних заходів боротьби, серед яких поступове зменшення площ засмічення бур'янами йактивізація уваги широких верств населення й громадськості до існуючої проблеми шляхом популяризації знань і роз'яснення шкідливості бур'яну-алергену – амброзії полинолистої.Ще одним злісним бур'яном на сьогодні є пістія тілорізновидна (Pistiastratiotes), нами вже неодноразово зверталася увага на все більше поширення цієї рослини з 2013 року. Такийінвазійний вид вищої водної рослини, як пістіятілорізновидна, може призвести до різкого погіршення екологічного стану басейну р. Сіверський Донець як на території Харківської області, так і за її межами. На відміну від амброзії полинолистої, пістіятілорізновидна не включена до Переліку регульованих шкідливих організмів, доречі як і борщівник Сосновського.

Також у багатьох містах України розробленні й прийняті програми ліквідації самосіву борщівника Сосновського. Так,за дорученням міського голови управління житлово-комунального господарства, благоустрою й екології Тернопільської міської ради видано розпорядження усім балансоутримувачам із метою організації заходів зі знищення й попередження розповсюдження популяції рослини виду борщівник Сосновського у місті Тернопіль. УВолинській області розроблені комплексні заходи по знищенню борщівника Сосновського протягом 2017 р., серед якихопрацювання районних програм знищення борщівника Сосновського, створення робочих груп з координації виконання заходів щодо локалізацій й ліквідації осередків цієї рослини, а також є проведення інформування через засоби масової інформації про небезпеку, яку спричиняє борщівник Сосновського, правила поведінки та методи боротьби з ним, що є одним із найважливіших.

Враховуючи положення документів такого типу, останнім часом найбільшого обговорення в ЗМІ отримали проблеми щодо поширення таких видів інвазійних рослин, як борщівник Сосновського (Heracleum sosnowskyi Manden), амброзія полинолиста (Ambrosia artemisiifolia L.) і пістія тілорізновидна (Pistia stratiotes) тощо, що не тільки можуть бути небезпечними для життя і здоров’я громадян, а також для навколишнього природного середовища у цілому.

Отже, можна сказати, що в різних областях на місцевому рівні успішно розробляються і вживаються комплексні заходи щодо регулювання поширення й чисельності окремих видів інвазійних рослин, що безсумнівно є позитивним кроком у вирішенні цієї проблеми. Проте єдиної загальнодержавної комплексної програми (стратегії) щодо боротьби з цими видами рослин та виключного переліку інвазійних видів рослин на сьогодні немає, тому в майбутньому необхідно розробити й прийняти подібні нормативно-правові акти, які на достатньо високому рівні будуть вирішувати це актуальне на сьогодні питання.

Черкашина М.К.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ ПІДЗЕМНИХ ВОД

Підземні води є важливим компонентом навколишнього середовища. Правове регулювання їх охорони та використання здійснюється національним екологічним законодавством, проте, Україна розділяє водоносні горизонти з такими сусідніми державами як:Польща, Білорусь, Румунія, Молдова, тому правового аналізу потребують міжнародні норми, що встановлюють своєрідні рамки для національного правового регулювання зазначених водних об’єктів.

З’ясування і тлумачення основних понять та інститутів водного права як сукупності норм, що регулюють охорону та використання обмеженого та вразливого природного ресурсу,є актуальними у зв’язку із загостренням водних проблему у світі. Для організації раціонального водокористування важливою є класифікація водних об’єктів, залежно від якої здійснюється водний режим та охорона вод. Проте, діюче водне законодавство України досі не містить визначення таких понять як «підземні води», «транскордонні підземні води», на чому неодноразово акцентується увага науковців [1; 2; 3].

Поняття транскордонних вод та їх регулювання визначаються Конвенцією про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер від 17 березня 1992 р., відповідно до якої транскордонні води – це будь-які поверхневі або підземні води, які позначають, перетинають кордон між двома чи більше державами, або розташовані на таких кордонах. Безумовно, враховуючи то факт, що зазначений нормативний акт ратифіковано Україною[4], національне водне законодавство має бути доповнено відповідними правовими нормами.

Досить довгий час на міжнародному рівні домінувала концепція необмеженого суверенітету держави над природними ресурсами, що

знаходяться на її території, навіть якщо вони знаходяться одразу на території декількох держав [5].

Втім, на сьогодні сформувалася протилежна доктрина, яка визнана міжнародною спільнотою як такою, що встановлює обмеження щодо державного суверенітету над транскордонними природними ресурсами. Відповідно до концепції спільноти інтересів (communityofinterests), яка булла визнана Міжнародним Судом ООН, всі держави, що розділяють між собою водний ресурс мають спільний інтерес у користуванні ним [6, с. 85; 7, с. 27]. Це означає, що держава не може користуватися водним об'єктом у такий спосіб, який би завдав шкоди сусіднім державам-учасницям цієї спільноти інтересів. Тобто, перед тим як вчинити будь-яку дію щодо транскордонних підземних вод, необхідно спочатку взяти до уваги інтереси сусідніх держав, що також розділяють даний природний об'єкт.

Використання транскордонних підземних вод повинно здійснюватися відповідно до основних принципів, зокрема, принципу справедливого та раціонального користування транскордонними підземними водами, який означає, що такі водні об'єкти мають використовуватися з урахуванням усіх фактичних обставин. Комісія з міжнародного права ООН навела список таких обставин, але зазначила, що він не є вичерпним [8, ст. 5]. До таких фактичних обставин належать: кількість населення в державі, що розраховує на даний водний об'єкт; соціальні, економічні потреби, а також потреби нинішніх та прийдешніх поколінь; природні характеристики водоносного горизонту; спосіб використання об'єкта; роль об'єкта в екосистемі тощо. При визначенні чи користуються держави у справедливий та раціональний спосіб транскордонними підземними водами, необхідно зважити всі ці фактичні обставини. Міжнародна практика свідчить про те, що висновок щодо справедливого та раціонального використання зазвичай робить спільна комісія, яка складається з представників зацікавлених держав чи третьої держави [7, с. 20].

Інший важливий принцип, який набрав широкого визнання – це принцип оцінки впливу на довкілля [9, с. 137]. Відповідно до цього принципу, перед тим

як розпочати індустріальну діяльність поблизу державного кордону, держава має розрахувати вірогідність можливого впливу на довкілля, у тому числі й на транскордонні природні ресурси. На практиці це означає, що перед тим як побудувати індустріальний об'єкт над підземними водами, що мають транскордонний характер, спочатку необхідно врахувати можливий вплив на даний об'єкт в іншій державі. У протилежному випадкуУкраїна як держава буде нести міжнародно-правову відповідальність перед державою, якій завдано відповідну шкоду.

Особливість даного питання полягає у тому, що навіть якщо певні дії держави є законними відповідно до національного законодавства, держава може порушити міжнародні норми щодо користування спільними природними ресурсами. Наприклад, для забезпечення потреб населення держава починає активнее видобування питної води з водоносного горизонту, який простягається під юрисдикціями декількох держав. Як відомо, при надмірному видобуванні води з-під землі, утворюється кут падіння, за яким рівень води усюди, окрім точки видобування стрімко падає. Це призводить до засушення земель сільськогосподарського призначення над усією територією водного об'єкта. Тобто, навіть якщо воду видобувають на території України на законних підставах, шкоду може бути завдано на відстані сотні кілометрів у сусідній державі.

Отже, існування міжнародних норм щодо регулювання транскордонних підземних вод зумовлюють дуальну природу їхнього правового регулювання. Саме тому важливо імплементувати міжнародні стандарти в українське законодавство та неухильно їх дотримуватися. Транскордонні природні ресурси, зокрема, підземні води, базуються на спільних інтересах держав, які завжди мають бути взяті до уваги та збалансовані, адже спільні природні ресурси визначають взаємний та компромісний характер регулювання їх охорони та використання. Ефективність міжнародного права залежить від того, як держави реалізують його рекомендації, імплементують до свого законодавства. Нерозвинене національне законодавство може призводити до

неналежного виконання угод, наслідком чого є негативний результат дотримання міжнародних правових норм.

Список використаних джерел:

1. Плотнікова О.О. Правовий режим використання та охорони підземних вод // Юридичний вісник. – 2000. – № 2. – С. 97-100.

2. Джуган В.О. Правове регулювання використання та охорони вод в Україні [Текст] : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсове право» / В. О. Джуган. – К., 2009. – 19 с.

3. Сердюк О. В. Правові засади використання підземних вод [Текст] : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсове право» / О. В. Сердюк. – Х., 2014. – 20 с.

4. Про приєднання України до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер: Закон України від 1 липня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 34, ст. 282.

5. Permanent Sovereignty over Natural Resources, U.N. Doc. A/Res/1803 (1962).

6. Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, 1997 I.C.J.7.

7. River Oder (U.K./Poland), 1929, P.C.I.J. Ser. A No. 23, Judgment No. 16.

8. Draft Articles on the Lawof Transboundary Aquifers, A/RES/63/124 (2008).

9. Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay (Orderon Provisional Measures), 2006, I.C.J. 113.

Яремак З.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри судочинства,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ПРАВОВИЙ ХАРАКТЕР ЕКОЛОГІЧНОГО КОНФЛІКТУ

Взаємодія суспільства з природою сама по собі носить суперечливий характер. Сприяючи розвитку суспільства, воно зазнає руйнування природного середовища проживання. Тому будь-яка форма природокористування внутрішньо суперечлива: «…зростання економіки неминуче супроводжується зростанням кількості вилучених природних ресурсів із природного середовища, що викликає значне погіршення його стану» [1, с. 308]. За цих умов важливого значення як в теоретичному, так і практичному аспектах набуває проблема оптимального взаємозв'язку між економічною та екологічною формами використання природних ресурсів, між задоволенням потреб суспільства та збереженням довкілля. Відтак, питання екологічних конфліктів на сьогодні вимагають концентрації уваги на пошуках шляхів їх врегулювання і максимального зосередження на екологічній проблемі зі сторони всіх галузей знань. Адже, як слушно зауважує Н. Р. Кобецька, правове оформлення оптимального поєднання економічних, споживацьких інтересів у задоволенні ресурсних потреб економіки та екологічних інтересів, спрямованих на забезпечення життєво необхідної потреби існування в безпечному, ресурсно та екологічно збалансованому довкіллі передбачає потребу використання міжгалузевого інструментарію в регулюванні досліджуваних відносин [2, с. 40].

Екологічні конфлікти є предметом дослідження багатьох суспільних наук, кожна з яких визначає та характеризує даний вид конфлікту з позицій предмету окремої галузі знань. Спеціальна галузь знань, об'єктом вивчення якої є суспільство, але у так званому нестабільному стані – «соціум конфліктний» [3, с. 5], конфліктологія, аналізуючи стан проблеми, розуміє конфлікт як зіткнення інтересів, потреб і спричиненої цим зіткненням боротьби сторін [4, с. 26–27], які за своєю суттю є специфічними соціальними взаємодіями, що характеризуються переважно протиставленням, а не співробітництвом, із

невизначеним колом суб’єктів, сторін, кожна із яких має самостійні інтереси, за визнання яких і бореться [5, с. 121]. Таким чином, конфлікт розглядається як соціальне протиріччя між учасниками конфліктних відносин.

Зважаючи на те, що основною характеристикою будь-якого конфлікту є його соціальний характер, важливо розглянути екологічний конфлікт з позицій соціології. Так, представники науки соціології, соціальної екології у зміст даного поняття включають соціальну складову екологічного конфлікту:

1) предмет соціально-екологічного конфлікту виокремлює його зі всього класу соціальних конфліктів, так як ним завжди є деяка проблема у сфері взаємодії суб'єктів з природою, яка передбачає дії, що можуть призвести до змін в соціоприродній системі;

2) об'єктом соціально-екологічного конфлікту можуть бути: а) природні об'єкти; б) техногенні системи та об'єкти, що впливають на природне середовище; в) засоби контролю над природними і техногенними об'єктами т.д.;

3) ці конфлікти мають екзистенціальний характер, так як стосуються фундаментальних проблем життя та існування людей

4) наслідки екологічних конфліктів досить часто носять невідворотний характер на відміну від інших соціальних конфліктів.

5) географічні кордони, а також потенційний склад, учасників, яких торкається конфлікт, часто невизначені [6, с. 27-28];

6) урегулювання екологічного конфлікту можливе на основі та шляхом екологічної самоідентифікації всіх суспільних інститутів, економічних та інших структур соціуму і соціалізації екологічних наук;

7) для екологічних конфліктів важливим є соціально-психологічний фон и атмосфера в суспільстві [7, с. 76];

8) структура екологічного конфлікту є складною системою взаємопов'язаних елементів, як соціальних так і екологічних, у зв'язку з цим екологічні конфлікти визначаються як комплексні конфлікти [8, с. 260] тощо.

Отже, екологічний конфлікт як соціальне явище характеризується різновекторністю інтересів суб’єктів екологічних відносин. Водночас ці

відносини отримуючи правову регламентацію, набувають форм конфлікту юридичного. Юридизація (процедура надання явищам соціальної дійсності правового характеру – прим. авт.) екологічних конфліктів не тягне за собою фактичної зміни змістовних характеристик суспільних відносин, однак їх форма суттєво змінюється, вони набувають «специфічних ознак, елементів та способів вирішення» [9, с. 286]. Саме тому, на нашу думку, доцільно використовувати термін «еколого-правовий конфлікт», який в цьому випадку максимально точно відображатиме юридичний зміст категорії екологічного конфлікту. Водночас при цьому слід брати до уваги і ті властивості, які характеризують еколого-правовий конфлікт з позицій соціальних зв'язків. Так, предмет, об'єкт, структура, наслідки, форми врегулювання еколого-правового конфлікту як базові характеристики соціально-екологічного конфлікту розглядатимуться та аналізуватимуться з позицій права, надаючи їм юридичного значення.

Список використаних джерел:

1. Лазор О. Я. Конфлікти між екологією та економікою: пошук рішеньНаук. вісник: Лісівницькі дослідження в Україні. Львів. 2002. Вип. 12.4. С. 308–317.

2. Кобецька Н. Р**.** Правовий режим використання природних ресурсів: поняття, особливості. *Екологічне право України*. 2016. №3-4. С. 37–43.

3. Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін.Конфліктологія : навч. посіб. Харків: Право, 2012. 128 с.

4. В. М. Іванов, О. В. Іванова.Юридична конфліктологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП, 2004. 224 с.

5. Дубовик О. Л. Экологическое право и экологические конфликты. Право и политика. 2006. № 5. С. 116 – 136.

6. Келасьев О. В. Социально-экологические конфликты и технологи их разрешения: дис. … канд.социолог. наук. Санкт-Петербург, 2002. 169 с.

7. Василенко В. Н. Экологические конфликты общества как предмет социологии и социальной экологии. Социологические исследования. 1998. № 3.

С. 73 – 79.

8. Мылина Н. Н. Теоретико-методологические основы исследования экологических конфликтов как социальной категории. Историческая и социально-образовательная мысль. 2014. № 6-2. С. 258 – 261.

9. Белорусская юридическая энциклопедия. В. 4 т. / редкол.: С.А. Балашенко [и др.]. Минск: ГИУСТ БГУ, 2013. Т. 4. Т– Я. С. 286.

Дмитренко І.М.,
асистент кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ОРГАНІЧНЕ ТОВАРОВИРОБНИЦТВО ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сьогодні розвиток виробництва органічної продукції в світі є дуже актуальним, адже воно несе в собі низку важливих екологічних та соціальних переваг. Органічне виробництво сприяє покращенню стану здоров’я населення, збереженню навколишнього природного середовища, раціональному використанню ґрунтів та інших природних ресурсів.

Згідно Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 р. виробництвом органічної продукції вважається виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів [1].

Згідно зі статтею 33 цього ж закону державна підтримка суб’єктів господарювання, які здійснюють виробництво та обіг органічної продукції (сировини), надається відповідно до Закону України «Про державну підтримку

сільського господарства України», проте в зазначеному законі суб’єкти господарювання, що здійснюють виробництво та обіг органічної продукції не виокремлюються як такі. Тобто виробники органічної продукції можуть отримувати державну підтримку на загальних підставах, не маючи жодних преваг на ряду з традиційними товаровиробниками. Для виготовлення органічної продукції товаровиробнику необхідно прикласти більше зусиль та часу, крім того собівартість виробництва органічної продукції буде значно вищою ніж при традиційному товаровиробництві. Так, наприклад, традиційному товаровиробнику дозволяється використовувати отрутохімікати для боротьби з бур'янами, шкідниками й хворобами рослин, а також мінеральні добрива синтетичного походження, а виробнику органічної продукції потрібно вирощувати урожай без вищенаведених засобів. Тому вказаний вид сільськогосподарської діяльності не розвинутий належним чином в Україні.

В свою чергу, згідно Закону України «Про систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично-модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р., біологічна безпека – це стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функцію людської особи в теперішньому і майбутніх поколіннях, а також відсутній незворотній негативний вплив на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та сільськогосподарські рослини і тварини [2]. Виробництво органічної продукції повністю відповідає принципам біологічної безпеки, не передбачає застосування хімічних добрив, пестицидів, синтетичних речовин і генетично модифікованих організмів. Крім того, споживання органічних продуктів виключає негативний вплив на майбутні покоління.

З огляду на зазначене органічне товаровиробництво можна вважати одним з чинників забезпечення біологічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 3 вересня 2013 р. № 425–VII // Відомості Верховної Ради, 2014, № 20–21, ст. 721.

2. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично-модифікованих організмів: Закон України від 31 травня 2007 р. №1103 // Голос України. – 2007. – 21 червня (№108). – С. 20–21.

Коваль К.Л.,
аспірант кафедри цивільного, господарського та екологічного права
(науковий керівник – к.ю.н., доцент В.А. Зуєв),
Університет митної справи та фінансів

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

Впевнена інтеграція України до Європейського Союзу, поряд з іншим, поставила завдання перегляду національної політики в сфері енергозбереження та енергоефективності. В той час коли розвинуті країни поступово відходять від виробництва енергії за рахунок використання викопних ресурсів, переорієнтовуючись на використання відновлюваних енергетичних ресурсів (насамперед енергія вітру, води, сонця), забезпечуючи зменшення антропогенного впливу на навколишнє природне середовище, раціонально та економно використовуючи невідновлювані природні ресурси, в Україні цей процес відбувається надто повільно. З урахуванням впливу економічних, екологічних та політичних чинників питання вирішення проблем правового регулювання енергозбереження як одного з напрямів ресурсозбереження не втрачає своєї актуальності.

Традиційно найбільш затребуваними в Україні наразі є викопні ресурси: природний газ і вугілля, які сумарно становлять понад 60 % вітчизняного енергетичного балансу [1]. За інформацією Міністерства енергетики та вугільної промисловості у 2017 р. в структурі виробництва електроенергії частка АЕС і ТЕС, ТЕЦ склали 55 % і 36 % відповідно, в той час як частка ГЕС,

ГАЕС та альтернативних джерел складають в сумі лише 8 % загального обсягу виробленої енергії [2]. Природно, що така статистика і такий стан речей пояснюється низькою рентабельністю «зеленої» енергетики та необхідністю інвестицій в її розвиток та подальше функціонування, а це в свою чергу зумовлює низьку економічну зацікавленість виробників електроенергії модернізувати власні підприємства та/або переходити до використання альтернативних енергоресурсів.

Відповідно до Закону України «Про енергозбереження» енергозбереження – це діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), яка спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів в національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів [3]. Вищезгаданим законом ще в 1994 р. було визначено економічний механізм енергозбереження, в якому було відведено важливе місце економічному стимулюванню енергозбереження; проте принципової значущості дане положення набуло в 2017 р. після внесення змін до статті 3 Закону України «Про енергозбереження» та закріплення принципу стимулювання здійснення заходів з енергоефективності та енергозбереження, у тому числі через програми Фонду енергоефективності.Очевидним стає, що не дивлячись на наявність декларативних положень державної підтримки енергозбереження протягом більше ніж двадцять років їх дії суттєвого прогресу та прогресивних зрушень в сфері енергозбереження досягнуто не було.

Відповідно до Закону України «Про Фонд енергоефективності» фонд було утворено з метою підтримки ініціатив щодо енергоефективності, впровадження інструментів стимулювання і підтримки здійснення заходів з підвищення рівня енергетичної ефективності будівель та енергозбереження (далі - заходи з енергоефективності), зокрема в житловому секторі, з урахуванням національного плану щодо енергетичної ефективності, зменшення викидів двоокису вуглецю з метою виконанняПаризької угоди, впровадження acquis communautaire Європейського Союзу таДоговору про заснування

Енергетичного Співтовариства, забезпечення дотримання Україною міжнародних зобов'язань у сфері енергоефективності [4]. Станом на 2018 р. Фонду енергоефективності було виділено з Державного бюджету України близько 2 млрд гривень на реалізацію вищевказаної мети [5], що дає певні сподівання на прогресивні зрушення в сфері економного та раціонального використання енергоресурсів.

Показово, що «Енергетична стратегія України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» передбачає, що до 2025 р. здебільшого буде завершено реформування енергетичного комплексу України, досягнуто першочергових цільових показників з безпеки та енергоефективності, забезпечено його інноваційне оновлення та інтеграцію з енергетичним сектором ЄС. Враховуючи, що більшість реформ в Україні на сьогоднішній день проходить за підтримки та контролю міжнародної спільноти в цілому та країн-членів ЄС зокрема, сподіваємось, що підвалини до енергозбереження будуть закладені не тільки в правовому полі, але і шляхомбезпосередньої реалізації.

Таким чином досягнення цілей енергозбереження буде побічно торкатись і досягнення цілей ресурсозбереження. Не викликає сумнівів, що використання нетрадиційних джерел енергії є одним з перспективних напрямків збереження енергоресурсів і одночасно сприятиме вирішенню екологічних проблем.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250250456

2. Украина за 11 мес. увеличила производство электроэнергии на 1,1%. Информационное агентство Интерфакс Украина. URL: https://interfax.com.ua/news/economic/473733.html

3. Про енергозбереження: Закон України від 01.07.1994 року № 74/94-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 30. Ст.283.

4. Про Фонд енергоефективності: Закон України від 08.06.2017 № 2095-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 32. Ст.344.

5. Про Державний Бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2018. № 3-4. Ст.26.

Кухар О.В.,
аспірантка кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука
(науковий керівник – д.ю.н., доцент О.В. Гафурова),
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УТИЛІЗАЦІЇ НЕПРИДАТНИХ ПЕСТИЦИДІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Застосування у сільському господарстві засобів захисту рослин є необхідним процесом для забезпечення сталого і ефективного розвитку сільського господарства, які, як зазначається в статті 1 Закону України «Про захист рослин» від 14 жовтня 1998 року, використовуються з метою захисту рослин або продукції рослинництва від шкідливих організмів та знищення небажаних рослин або окремих частин рослин.

На сьогодні основним засобом захисту рослин є пестициди. Відповідно до статті 1 Закону України «Про пестициди та агрохімікати» від 2 березня 1995 року, пестициди являють собою токсичні речовини, їх сполуки або суміші речовин хімічного чи біологічного походження, призначені для знищення, регуляції та припинення розвитку шкідливих організмів, внаслідок діяльності яких вражаються рослини, тварини, люди і завдається шкода матеріальним цінностям, а також гризунів, бур’янів,деревної, чагарникової рослинності, засмічуючи видів риб. Проте в результаті втрати пестицидамисвоїх якостей, закінченням терміну придатності, заборони використання, втрати маркування або неконтрольованого використання, їх неможливо використовувати за прямим призначенням. Такі пестициди складають окрему групу високотоксичних речовин та визначаються як непридатні пестициди.

Станом на сьогодні ситуація з непридатними пестицидами ускладнюється, адже донедавна в Україні було наявне одне підприємство ТОВ «Еко-Нова», яке могло здійснювати утилізацію непридатних до використання та заборонених відходів пестицидів та агрохімікатів[1]. Проте за результатами проведених перевірок щодо додержання ліцензійних умов поводження з небезпечними відходами Міністерство екології та природних ресурсів України, у зв`язку з виявленими порушеннями, прийняло рішення від 6 жовтня 2016 р. № 367 про анулювання ліцензії ТОВ «Еко-Нова» на право проводити відповідні роботи зі знищення непридатних пестицидів вищезазначеним підприємством[2]. В результаті ідуть судові спори щодо оскарження рішень центральних органів виконавчої влади, що можуть тривати досить довго, тому поки немає остаточного рішення суду, підприємство працювати без ліцензії не може[3]. Відповідно проблема з утилізацією непридатних пестицидів не вирішена і лиш набирає обертів.

Застосування синтетичних пестицидів почалося в 1930-ті роки. Після Другої світової війни широкомасштабне виробництво й застосування синтетичних пестицидів та добрив призвело до різкого збільшення врожайності сільськогосподарських культур[4]. В Україні пестициди широко використовувалися до середини 90-х років XX ст. Щорічне застосування пестицидів у сільському господарстві у 1980–1991 рр. становило приблизно 150 тис. т (3–5 кг/га орних земель). Встановлено, що на кожну людину, яка мешкає на території колишнього СРСР, припадало у середньому 28,5 кг використаних засобів захисту рослин . Після 1991 р. обсяг застосування пестицидів в Україні зменшився (100 тис. т у 1992 р.) з подальшим скороченням до 0,6 кг/га на рік.

В свою чергу накопичення пестицидів почалося в 70-х роках минулого століття після заборони використання ряду пестицидів при виробництві продуктів харчування і як правило відбувалося в місцях, не пристосованих для тривалого зберігання небезпечних речовин. Проте інвентаризація непридатних пестицидів, яка є дуже важливою складовою вирішення проблеми непридатних пестицидів в Україні, розпочалася лише з 90-х роках XX століття і триває до сьогоднішнього дня[5, 3-4].

Разом з тим результати проведеної інвентаризації відходів хімічних засобів захисту рослин не дають змоги точно оцінити їх кількість, але за попередніми офіційними результатами, що зазначені в Національній стратегії управління відходами в Україні до 2030 року, обсяги накопичення непридатних хімічних засобів захисту рослин можуть становити 8,5 тис. тонн [6].Проте ці цифри можуть виявитися значно більшими, адже достовірної інформації, нажаль, наразі поки не має. За неофіційними даними дана цифра значно перевищує офіційні результати і становить понад 20-30 тис. тонн. Якщо ж говорити про кожну область, то кількість накопичених непридатних пестицидів може становити від 120 до понад 2000 тон[3].

Ускладнюється інвентаризація через непридатні та заборонені до використання пестициди, що виготовлені та накопичені ще за часів СРСР, адже місця їх знаходження чітко не вказані і для цього потрібно проводити окрему роботу, однак безумовно така процедура потребує великих матеріальних витрат.

Як правило, такі непридатні пестициди з радянських часів зберігаються без належного догляду, практично під відкритим небом у пошкодженій тарі, доступ до яких нічим не обмежений, адже покинуті склади не охороняються, відповідно саме вони представляють собою значну екологічну проблему. За попередніми даними близько 35% непридатних пестицидів зберігаються у такому незадовільному стані[3].Решта непридатних пестицидів зберігаються підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності у відповідних складах з дотриманням належних умов зберігання до подальшої утилізації.

Питання утилізації в Україні непридатних пестицидів регулювалося по-різному, адже то були наявні власні потужності, що могли здійснювати таку діяльність, то в Україні фінансувалися заходи з вивезення непридатних пестицидів для їх знищення за межі України, враховуючи відсутність власних потужностей. Адже відповідно до статті 4 Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням, до якої Україна приєдналася 1 липня 1999 року, транскордонне перевезення небезпечних та інших відходів дозволяється якщо держава експорту не має

технічних можливостей і необхідних об'єктів, потужностей або відповідних місць для видалення таких відходів екологічно обґрунтованим і ефективним чином [7].

Станом на сьогодні склалася така ситуація, що «де-юре» потужність для утилізації непридатних пестицидів наче в Україні є, проте «де-факто» здійснювати діяльність свою вона не може. Відповідно питання утилізація непридатних пестицидів стоїть на місці.

Тому повернутися до транскордонного перевезення являється цілком логічним вирішенням проблеми та виходом з цієї незрозумілої ситуації.

Враховуючи те, що Уряд питання екології поставив в пріоритети державної політики України, варто очікувати стратегічних змін у цій сфері та максимального вирішення таких актуальних проблем.

Накопичення непридатних пестицидів та відсутність їх безпечної утилізації наносить непоправну шкоду навколишньому природному середовищу, а можливість несанкціонованого доступу громадськості до стихійних місць складування непридатних пестицидів, що залишилися з радянських часів, з їх подальшим використанням, у тому числі, в побуті призводять до необоротних негативних наслідків для здоров’я людей.

Список використаних джерел:

1. Діяльність ТОВ «Еко Нова» - черговий доказ корупції в Мінекології: Громадська організація «Розбудова» від 19 квітня 2016 р. URL: http://www.rozbudova.kiev.ua/novini/307-diyalnist-tov-eko-nova-chergovij-dokaz-koruptsiji-v-minekologiji

2. Результати перевірки додержання ліцензійних умов поводження з небезпечними відходами ТОВ «Еко Нова»: новини Міністерства екології та природних ресурсів України від 24 квітня 2017 р. URL: https://menr.gov.ua/content/tov-eko-nova.html

3. «Нахімічили»: як в Україні застрягли тисячі тонн небезпечних хімікатів: Економічна правда від 27 лютого 2018 р. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2018/02/27/634491/

4. WorldHealthOrganization&UnitedNationsEnvironmentProgramme: 1990. Publichealthimpactofpesticidesusedinagriculture. Geneva : WorldHealthOrganization. URL:http://www.who.int/iris/handle/10665/39772

5. Усе про непридатні пестициди: публікація. Київ: Всеукраїнська екологічна громадська організація «МАМА-86» , 2010. 16 с.

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року»: від 08.11.2017 р. № 820-р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80

7. Закон України «Про приєднання України до Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням: від 01.07.1999 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/803-14

Олійник Ю.С.,
магістр юридичного факультету
(науковий керівник – к.ю.н., доцент М.А. Дейнега),
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КЛІМАТУ ЯК ОБ'ЄКТА ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Разом із технологічним розвитком суспільства постає проблема правового забезпечення господарської діяльності, що негативно впливає на клімат. Ратифікація Рамкової конвенції ООН про зміну клімату свідчить про взяття Україною обов'язку «захищати кліматичну систему на благо нинішнього і майбутнього поколінь людства на основі справедливості у відповідності зі спільною, але диференційованою відповідальністю», що вимагає розробки належного рівня правового регулювання. За таких обставин, юридична природа поняття клімату та його місця у системі правовідносин потребує відповідного дослідження. Наукові джерела свідчать про дискусійність питання щодо самостійної ідентифікації клімату як об'єкта екологічних правовідносин. Зазначена проблема зумовлена насамперед відсутністю законодавчого визначення цього поняття.

Кліматичною програмою України, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р. № 650, передбачено, що клімат є одним з основних природних ресурсів, від якого залежать умови життя і діяльності людини, напрями й рівень розвитку економіки [1]. Крім того, клімат як природний ресурс відіграє важливе значення для навколишнього природного середовища, оскільки перебуває у нерозривному зв'язку з атмосферою, гідросферою, літосферою, кріосферою та біосферою, що є складовими кліматичної системи. При цьому, термін «кліматичний ресурс», враховуючи семантичне значення поєднаних у ньому понять «клімат» (від грецьк. «klima», «klimatos» – «нахил»), що означає кут нахилу земної поверхні до сонячних променів, і «ресурс» (від франц. ressourse – «запас»), тобто запаси, можливості, джерела, потребує з'ясування коректності свого юридичного закріплення в опосередкованих ним екологічних відносинах.

Сучасна кліматологія вирізняє поняття глобального та локального(регіонального) клімату. Глобальний клімат розуміють як статистичний ансамбль станів, в яких перебуває кліматична система Землі впродовж декількох десятиріч. Локальний клімат – це часткові прояви глобального клімату у визначених фізико-географічних регіонах [2, с. 11]. Згідно з юридичною енциклопедією, клімат – це багаторічний режим погоди, характерний для даної місцевості [3]. У науковій літературі визначено, що клімат – це притаманний певній місцевості багаторічний режим погоди, зумовлений сонячною радіацією, її перетворенням у діяльному шарі земної поверхні та пов'язаною з нею циркуляцією атмосфери і океанів [4, с.27].

Проаналізувавши вищенаведені визначення можна зазначити, що клімат як об'єкт екологічних правовідносин характеризується таким основним ознакам як: природне походження, нерозривний природний зв'язок із навколишнім природним середовищем, життєзабезпечувальне значення для життя та здоров'я людини, що в еколого-правовій доктрині вважаються традиційними підставами для віднесення природного об'єкта до системи об'єктів еколого-правової охорони [5, с.16].

Нині спеціальний закон, який би здійснював правове регулювання та охорону клімату в Україні, відсутній, а Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. не містить визначення поняття «клімат». Ускладнюється легальне тлумачення клімату ще й тим, що у Рамковій конвенції ООН про зміну клімату 1992 р. відсутня інтерпретація цього поняття, натомість надано визначення поняттю «кліматична система» – це сукупність атмосфери, гідросфери, біосфери, геосфери і їх взаємодію [6]. Відповідно до роз'яснення Міжурядової групи експертів зі зміни клімату, клімат визначається як статистичний опис середньої величини та змінності відповідних кількісних параметрів протягом періоду часу, який може коливатися від декількох місяців до тисяч або мільйонів років[7, с. 80]. Однак, таке офіційне тлумачення не має суттєвої відмінності між погодою і кліматом, а тому не може розглядатися як нормативне.

На думку деяких вчених, питання охорони клімату взагалі виключається зі сфери еколого-правового регулювання. Зокрема, за словами Т.Г. Пучініної, «сам по собі клімат не може розглядатися в якості складової частини природного середовища», а «кліматичні природні ресурси залишаються за рамками правового регулювання в силу їх неоречевленого характеру» [8, с. 9].

Отже, розглянувши теоретико-правові підходи до визначення досліджуваного поняття, можна зробити висновок, що клімат – це цілісна система природних умов і процесів, яка полягає у безперервній взаємодії, обміні та розподілі енергії між природними об'єктами, і підлягає правовій охороні в якості умови, джерела та ознаки безпечного, стабільного і якісного навколишнього природного середовища – інтегрованого об'єкта екологічного права.

Список використаних джерел:

1. Про Кліматичну програму України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р. № 650 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/650-97-%D0%BF

2. Динаміка та моделювання клімату : підручник (до 80-річчя Одеського держ. екологічного ун-ту) / С.М. Степаненко ; Одеський державний екологічний ун-т. – Одеса : Екологія, 2013. – 203 с.

3. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 2002. – Т. 4 : Н–П. – 720 с.

4. Клімат України / За ред. В.М. Ліпінського та ін. – К. : Вид-во Раєвського, 2003. – 343 с.

5. Балюк Г. І. Екологічне право України :конспект лекцій у схемах (Загальна і Особлива частини) : навчальний посібник / Г.І. Балюк. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 192 с.

6. Рамкова конвенція ОНН про зміну клімату 1992 р. : Закон України від 29 жовтня 1996 р. (ратифікація) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 50 – Ст. 277.

7. Пачаури Р.Изменение климата: Обобщающий доклад : Вклад рабочих групп I, II и III в Четвертый доклад об оценке Межправительственной группы экспертов по изменению климата / Пачаури Р., Райзингер А. и др. – Женева : МГЭИК, 2007. – 104с.

8. Пучинина Т.Г. Основы экологического права : Учебное пособие / Т.Г. Пучинина. – Красноярск, 1999. – 139 с.

Оніщенко О.Ю.,
аспірант кафедри екологічного права
(науковий керівник – д.ю.н., професор А.П. Гетьман),
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ТВАРИН ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

На теперішній час важко перебільшити значення тварини у житті людини і природи. У всесвітній спільноті все більшого визнання набуває думка, що у демократичному, цивілізованому, розвиненому суспільстві все більше поширюється гуманне ставлення до тварин. Люди все більше розглядають

тварин як членів родини,а не лише як власність, оскільки вони є розумними істотами, що мають стійку емоційну прив′язаність та залежність від людей.

Злочини, що пов’язані з жорстоким поводженням з тваринами, завжди викликають великий громадський резонанс і негативне ставлення до осіб, що їх вчинили. Дані діяння суспільно небезпечні, так як руйнують основи моральності, призводять до формування толерантного ставлення до насильства, сприяють розвитку агресивного відношення до навколишньої дійсності, падіння духовності населення. Саме тому актуальність і важливість питання щодо боротьби в нашій державі від жорстокого поводження і надалі залишається.

Нормативно-правове регулювання захисту тварин від жорстокого поводження в Україні здійснюють Закони України «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про тваринний світ», «Про ветеринарну медицину», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про захист від інфекційних хвороб», Кримінальний кодекс України, Цивільнийкодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення та ін.

Справжнім проривом для екологічного законодавства є прийняття 21 лютого 2006 р. Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», який на відміну від всіх інших, вперше розглядає тварин не як ресурс, тобто не тільки з позиції користі для людини, але й заради самих тварин («на захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав»).

Шуміло О. О. в свої науковій праці приводить статистичні даннікількісних і якісних показників жорстокого поводження з тваринамив період 2006-2014 років [1]. Проаналізувавши наведені показники, можемо зробити висновки, що кількість зареєстрованих злочинів і виявлених осіб, які жорстоко поводилися з тваринами в Україні, є вкрай низькою, а значна кількість злочинів, передбачених ст. 299 КК України, вчиняється за сукупністю з іншими, більш тяжкими кримінальними правопорушеннями. Та незважаючи

на значне збільшення кількості облікованих злочинів цієї категорії порівняно з попередніми роками, кількість виявлених осіб коливається у межах показників попередніх років, що свідчить про відсутність якісних зрушень у розслідуванні жорстокого поводження з тваринами.

Бондаренко Н.С. в своїй науковій праці наводить статистичні данні щодо адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами: упродовж 2010-2015 роківв Україні [2].Проаналізувавши дані показники, можемо зробити наступні висновки, що низькі показники пов'язані зі штучною латентністю цієї категорії правопорушень, незадовільним рівнем реєстраційної дисципліни працівників органів охорони правопорядку, відсутність усвідомлення високого ступеня суспільної небезпеки цього злочину у правосвідомості українців тощо.

Однією з найважливіших проблем жорстокого поводження з тваринами є те, що справи у цій сфері не мають чітких критеріїв розмежування складу злочину, передбаченого ст. 299 КК України та адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 89 КУпАП. Це призвело до того, що починають виникати ситуації, коли однакові діяння по-різному кваліфікуються судами і правоохоронними органами. Зокрема, міськрайонний суд Волинської області кваліфікував позбавлення життя тварини шляхом нанесення їй кількох ударів сокирою за ст. 89 КУпАП [3], а Красноградським районним судом Харківської області аналогічне діяння було кваліфіковано за ч.1 ст. 299 КК [4].

22 червня 2017 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин», завданням якого є більш жорстоке покарання до осіб, які вчинили адміністративне та кримінальне правопорушення. Ініціатори закону вважають, що в Україні не було адекватного покарання з боку держави за порушення законодавства щодо гуманного ставлення до тварині, що саме більш жорстке покарання особи може забезпечити належні права тварин, виховання у суспільстві поважливого ставлення до них та гармонізацію стосунків у суспільстві.

Також, одним із головних завдань щодо протидії жорстокого поводження до тваринєнеобхідність звернення уваги на екологічне виховання майбутнього покоління. Саме жорстоке поводження з тваринами у дитинстві та протягом життя спонукає у майбутньому особу до злочинів проти людей. Головко І.А. зазначає, що судова практика свідчить, що багато засуджених за вчинення тяжких насильницьких злочинів проти особи, починали саме із знущання над тваринами. Внашій державі необхідно приділяти важливу увагу до екологічно виховання дітей[5, с. 125].Тобто необхідно акцентувати увагу у розширенні в Україні зоозахисного руху, викладання в школах і вузах предмету «Екологічної етики», проведення різноманітних тренінгів та проектів для екологічного виховання молоді.

Наша держава має низку проблем щодо забезпечення добробуту тварин та захисту їх від жорстокого поводження: жорстоке поводження з бездомними тваринами, знущання над тваринами у зоопарках та цирках, рух «догхантерів», використання тварин у експериментах та ін. Ці проблемні питання породжують необхідність вирішення проблем як національного законодавства, так і практики його застосування. Одним з головних напрямків боротьби з жорстокістю у відношенні з тваринами є подальше вдосконалення Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», посилення покарання за проявлену жорстокість до тварин або її пропаганди. Такожпропонуємо, щоб законодавець доповнивЗакон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» окремою статтею, де буде розтлумачено поняття «жорстоке поводження» та вказано, які саме дії відносяться до даного поняття, і тлумачення цих дій.

Список використаних джерел:

1. Шуміло О.О. Щодо кількісних і якісних показників жорстокого поводження з тваринами / О.О. Шуміло // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 5. – Т.4. – С.27-30

2. Бондаренко Н.С. Адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (порівняльно-правова характеристика законодавства України та країн СНД): автореф. дис. … канд.юрид.наук.: 12.00.07/Н.С. Бондаренко. – Запоріжжя, 2016. – 21 с.

3. Постанова Луцького міськрайонного суду Волинської області від 10 жовтня 2013 р., судова справа №161/17489/13-п. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/34115157 (дата звернення:28.02.2018).

4. Вирок Красноградського районного суду Харківської області від 11 грудня 2013 р., судова справа №626/3224/13-к.URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/36003741 (дата звернення:28.02.2018).

5. Головко І.А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: дис. канд.юрид. наук.: 12.00.08 / І.А. Головко.– Київ, 2010. – 200 с.

Статівка О.О.,
аспірантка кафедри екологічного права
(науковий керівник – д.ю.н., професор А.П. Гетьман),
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ: ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТІВ СМАРАГДОВОЇ МЕРЕЖІ В УКРАЇНІ

Інтенсифікація виробництва ставить під загрозу цілісність природних екосистем, ефективний захист довкілля та дотримання оптимальних природних умов, безпечних для життя та здоров'я людини. В такому аспекті подолання дисбалансу між економічним зростанням та ефективним й раціональним природокористуванням є найважливішою передумовою впровадження сталого розвитку в Україні. Залучившись до євроінтеграційних процесів, наша держава зобов'язалася здійснювати співробітництво з ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища, в тому числі щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі).

Додатком XXX до глави 6 «Навколишнє природне середовище» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію між

Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, передбачено впровадження положень Директиви № 2009/147/ЄС про збереження диких птахів (Пташина Директива) та Директиви № 92/43/ЄС про збереження природних оселищ та видів природної фауни і флори (Оселищна Директива).

Сьогодні в Україні гарантією захисту видів дикої флори та фауни є функціонування системи природно-заповідного фонду як складового елемента національної екологічної мережі, проте у світі існує більш гнучка та ефективна система збереження біорізноманіття — Смарагдова мережа та мережа Natura 2000.

Визначення територій Смарагдової мережі прямо передбачено вимогами Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська Конвенція) від 1979 р., а формування мережі Natura 2000 випливає з Пташиної та Оселищної Директив. При цьому, ці мережі не взаємовиключають одна одну; навпаки — Бернська Конвенція та природоохоронні Директиви ЄС переслідують єдину мету — збереження видів дикої флори і фауни, а також природних середовищ їх існування. Відмінності між цими мережами полягають у територіальних особливостях. Так, Смарагдова мережа Європи розгортається на територіях країн-членів та держав-спостерігачів Бернської конвенції, а створення мережі Natura2000 передбачається виключно на територіях держав-членів ЄС.

Оскільки Україна ще не має підтвердженого статусу держави-члена ЄС, впровадження оселищної концепції збереження біорізноманіття буде здійснюватися в рамках створення територій Смарагдової мережі.

Смарагдова мережа — це міжнародна екологічна мережа, яка складається зі спеціальних природоохоронних територій, що мають вирішальне значення для збереження видів дикої флори та фауни, а також природних середовищ їх існування, перелік яких наведений у додатках Бернської Конвенції.

У листопаді 2016 р. на засіданні Постійного комітету Бернської Конвенції затверджено перелік об’єктів Смарагдової мережі від України, який налічує 271

природоохоронну територію загальною площею 6,2 млн га та з відсотком покриття – 10 %.

Слід наголосити, що на початку впровадження ідеї Смарагдової мережі на теренах України (2009 р.), до останньої ставилися критично, оскільки тоді ще не було підписано Угоду про асоціацію, а тому до цієї мережі були запропоновані переважно території та об’єкти природно-заповідного фонду. Проте, слід розуміти, що цінні види дикої флори та фауни є не лише на територіях природно-заповідного фонду, тому науковцями розроблений так званий «тіньовий список», яким запропоновано доповнити перелік об’єктів Смарагдової мережі ще 95 територіями.

12 березня 2018 р. за участю міністра екології та природних ресурсів Остапа Семерака відбулася прес-конференція на тему «Без віз та кордонів: як захистити дику природу в Україні відповідно до стандартів ЄС?», на якій було представлено законопроект «Про території Смарагдової мережі» [1].

Запропонована оновлена система територіальної охорони довкілля передбачає більш гнучку та за прогнозами науковців більш ефективну модель охорони видів дикої флори та фауни, а також природних середовищ їх існування, зокрема:

1. Передбачається перехід від охорони природи до збереження. Так, традиційно ще з радянських часів, науковцями акцент робився здебільшого на охороні природи. Наприклад, В. Л. Мунтян основним завданням заповідної охорони природи розглядав збереження генетичного фонду тварин і рослин, еталонів, за якими можливе підтримання і поліпшення екологічного балансу [2, с. 6]. В межах сучасних концепцій, Смарагдова мережа вимагає цілеспрямованих та скоординованих дій держави, направлених на збереження довкілля, тобто основним призначенням територій такої мережі буде збереження рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів дикої флори та фауни, а також природних середовищ їх існування, які визначені у додатках Бернської Конвенції. Це суттєво відрізняється від існуючої наразі системи охорони довкілля, оскільки в рамках природно-заповідного фонду охороняється здебільшого територія, а не види та оселища видів.

2. Застосування біогеографічного підходу. Законопроектом передбачено, що для кожного природного оселища складатиметься карта, в якій буде наведена інформація про місцезнаходження цінних видів дикої флори та фауни. При цьому, оцінюватися чисельність та кількість популяцій, шляхи міграції будуть не лише в межах України, а й у сусідніх країнах, де такий вид або оселище зустрічається, тобто по всьому біогеографічному регіону. Це дасть змогу зберегти пріоритетні види та оселища у межах всієї Європи цілісно, застосовуючи єдиний підхід до охорони екосистем.

3. Кожен із об'єктів Смарагдової мережі матиме власні менеджмент-плани, в яких будуть фіксуватися його завдання та заходи, здійснення яких необхідне для досягнення задовільного природоохоронного статусу. У законопроекті визначено яким чином такі менеджмент-плани будуть співвідноситися з проектами організації територій природно-заповідного фонду.

4. Новелою оновленої системи також стане оцінка впливу. Проте, якщо наразі будь-які заборони та обмеження діють безпосередньо на територію (ст. 16, 18, 21 та ін. Закону України «Про природно-заповідний фонд»), то впровадження Смарагдової мережі передбачає обмеження та заборони на види діяльності. Тобто, відповідно до Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» здійснюватиметься оцінка планованої діяльності, чи буде забезпечуватися виконання завдань Бернської Конвенції та на цій підставі робитиметься висновок про можливість здійснення/нездійснення того чи іншого виду діяльності.

5. Передбачається, що впровадження Смарагдової мережі в України матиме не лише екологічні (уникнення затоплення, відновлення боліт, забезпечення водою, продуктами харчування, регулювання клімату, очищення води та повітря тощо), але й економічні вигоди (можливості для соціально-культурної діяльності, розвиток екотуризму тощо).

В перспективі всі ці переваги для України є цілком реальними, проте на шляху до створення об'єктів Смарагдової мережі в нашій державі можуть виникнути складнощі правового, організаційного, науково-методологічного характеру. Однією з таких проблем є те, що визначення об'єктів Смарагдової мережі в Україні було здійснено не за стандартною методикою, а за принципом

апріорного залучення до Смарагдової мережі наявних об'єктів природно-заповідного фонду з подальшою їх характеристикою щодо представленості на їх територіях відповідних видів рослин і тварин, і типів оселищ. Звичайно, немає сумнівів, що об'єкти природно-заповідного фонду створювалися на підставі вагомих наукових обґрунтувань та охоплюють території, охорона яких є важливою для збереження біорізноманітності, але такий підхід значною мірою гальмує й відволікає від інвентаризації різноманіття й поширення видів та оселищ на територіях поза природно-заповідним фондом, а для України саме ця робота є на сьогодні найпріоритетнішою у зв'язку з інтенсивною втратою залишків природних екосистем на господарських землях [3, с. 13].

Оскільки об'єкти Смарагдової мережі України знаходяться переважно в межах територій природно-заповідного фонду, можуть виникнути неузгодженості в нормативно-правовому забезпеченні їх правового режиму, оскільки представлений законопроект передбачає дещо відмінні інструменти збереження біорізноманіття (критерії визначення територій, розроблення менеджмент-планів, ведення реєстру територій Смарагдової мережі), ніж інструменти, передбачені чинним природно-заповідним законодавством.

Проте, підсумовуючи слід визнати цілком позитивним активізацію прийняття державно-владних рішень щодо наближення до європейських правових стандартів у галузі збереження біорізноманіття, зокрема шляхом створення об'єктів Смарагдової мережі. Впровадження найкращої європейської практики у сфері охорони довкілля є не просто відміткою про виконання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань, а дійсно ефективним механізмом збереження цінної екосистеми на теренах нашої держави.

Вищерозглянуті питання дозволяють дійти до висновку, що створення об'єктів Смарагдової мережі на національному рівні держав, які не є членами ЄС, але висловили євроінтеграційні наміри, сприятиме розробці методологічних основ втілення європейських підходів до охорони довкілля, а також буде підготовчим етапом щодо подальшого впровадження мережі Natura 2000. А отже, всі вищенаведені перспективи є цілком актуальними для розвитку екологічного права на зламі тисячоліть.

Список використаних джерел:

1. Мінприроди виносить на громадське обговорення законопроект «Про території Смарагдової мережі». Офіційний портал Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: https://menr.gov.ua/news/32142.html (дата звернення 12.04.2018 р.).

2. Мунтян В. Л.Правова охорона природи УРСР: навч. посібник. 2-е вид., доп. Київ: Вища шк., 1982. 232 с.

3. Проць Б., Кагало О., Мочарська Л., Данилик І., Цюра Н., Реслер І., Чернявський М. Бернська конвенція та оселищна концепція збереження біорізноманіття: майбутнє для України. Львів: Вид-во ЗУКЦ, 2011. 28 с.

Ткаченко О.М.,
аспірант кафедри аграрного, земельного та
екологічного права ім. академіка В.З. Янчука
(науковий керівник – д.ю.н., професор В.М. Єрмоленко),
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

ЩОДО ЮРИДИЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ»

Відповідно до ч. 1 ст. 50 Конституції України [1] кожен має право на безпечне для життя і здоров’я довкілля. Таке право визначено й у ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2]. Однак саме поняття «безпечне довкілля» не має свого законодавчого визначення.

Свого часу, в першій редакції Наказу МНС України «Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів» від 18 грудня 2000 року № 338 [3], термін «довкілля» визначався як оточення, у якому функціонує об'єкт (повітря, вода, земля, флора, фауна тощо). Однак це визначення було вилучено.

З положень ст. 293 Цивільного кодексу України [4], яка розкриває зміст права на безпечне для життя і здоров’я довкілля, вбачається, що «довкілля» – це все, з чим стикається людина в процесі свого існування: природне, штучне (техногенне), виробниче, побутове середовище, предмети використання та

вжитку, умови повсякденного існування тощо.

В такому випадку термін «довкілля» співпадає із законодавчо визначеним терміном «середовище життєдіяльності людини», тобто сукупність об'єктів, явищ і факторів навколишнього середовища (природного і штучно створеного), що безпосередньо оточують людину і визначають умови її проживання, харчування, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо (ст. 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення») [5]. Тобто, довкіллям можна вважати природне, виробниче, побутове, навчальне та інше середовище життєдіяльності людини.

Фактори ж середовища життєдіяльності – це будь-які біологічні (вірусні, пріонні, бактеріальні, паразитарні, генетично модифіковані організми, продукти біотехнології тощо), хімічні (органічні і неорганічні, природні та синтетичні), фізичні (шум, вібрація, ультразвук, інфразвук, теплове, іонізуюче, неіонізуюче та інші види випромінювання), соціальні (харчування, водопостачання, умови побуту, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо) та інші фактори, що впливають або можуть впливати на здоров'я людини чи на здоров'я майбутніх поколінь (ст. 1 вказаного Закону). А отже, шкідливий вплив на здоров'я людини – це вплив факторів середовища життєдіяльності, що створює загрозу здоров'ю, життю або працездатності людини чи здоров'ю майбутніх поколінь (ст. 1 вказаного Закону).

Визначення ж змісту поняття «безпечне» має суттєве значення для реалізації і захисту суб’єктивного права на екологічну безпеку. Так, у статті 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» дається визначення поняття «безпечні умови для людини», під яким розуміється стан середовища життєдіяльності, при якому відсутня небезпека шкідливого впливу його факторів на людину. Отже, вітчизняне законодавство передбачає необхідність створення безпечних умов життєдіяльності, тобто створення таких ситуацій, за яких відсутні будь-які види (біологічних, хімічних, фізичних та інших) небезпек.

Право на безпечне довкілля безпосередньо пов’язане з низкою інших прав, які фактично конкретизують його щодо тих чи інших сфер суспільних відносин

та діяльності. Зокрема, в ст. 4 вказаного Закону закріплено право громадян на безпечні для здоров’я і життя харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, відпочинку та навколишнє природне середовище, а ст. 3 передбачає: «Кожна людина, яка проживає або тимчасово перебуває на території України, має право на захист від впливу іонізуючого випромінювання. Це право забезпечується здійсненням комплексу заходів щодо запобігання впливу іонізуючого випромінювання на організм людини встановлених дозових меж опромінення, компенсацією за перевищення встановлених дозових меж опромінення та відшкодуванням шкоди, заподіяної внаслідок впливу іонізуючого випромінювання».

В той-же час, законодавство містить й термін «сприятливі умови життєдіяльності людини» який визначається як стан середовища життєдіяльності, при якому відсутній будь-який шкідливий вплив його факторів на здоров'я людини і є можливості для забезпечення нормальних і відновлення порушених функцій організму (ст. 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»).

Отож, для сучасних можливостей України як держави, законодавством можуть гарантуватися лише безпечні умови життєдіяльності людини. Тому безпечним доцільно визначити такий стан середовища життєдіяльності, який не впливає негативно на здоров’я людини і процеси функціонування живих організмів, в якому наявні хімічні, фізичні, біологічні та інші фактори не порушують природного балансу зв’язку людини і довкілля, не перевищують встановлені законодавством норми безпеки.

Однак, підтримуємо наукову позицію про те, що «довкілля», в еколого-правовому розумінні, це виключно навколишнє природне середовище, тобтовсі живі та неживі об'єкти, включаючи людину, що природно існують на Землі або в деякій її частині; сукупність абіотичних та біотичних факторів, природних та змінених у результаті діяльності людини, які впливають на живий світ планети [6]. В такому випадку поняття «довкілля» співпадає із поняттям «навколишнє природне середовище» яке, нажаль, сьогодні також не має свого законодавчого визначення.

В той же час, ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає об'єктом правової охорони «навколишнє природне середовище» як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, до яких можна віднести природні комплекси і ландшафти, курортні, лікувально-оздоровчі та рекреаційні зони і т. ін.

Державний стандарт ISO 14001:2006 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування» [7], згідно з яким підприємства проходять екологічний аудит і отримують відповідні сертифікати для виходу на світовий ринок, закріплює термін «навколишнє середовище» як оточення, в якому функціонує організація, включаючи повітря, воду, землю, природні ресурси, флору, фауну, людей, а також їх взаємодію. «Оточення» у даному контексті поширюється від середовища в межах організації до глобальної системи.

В еколого-правовій науці термін «навколишнє природне середовище» розглядається як сукупність природних систем, природних об'єктів і природних ресурсів, включаючи атмосферне повітря, води, землю (грунт), надра, тваринний і рослинний світ, а також клімат і ближній космос, в їх взаємодії і взаємозв'язку [8]. Однак це визначення більшою мірою тяжіє до поняття «природне середовище», а термін «навколишнє природне середовище» більшою мірою стосується природного середовища, яке знаходиться «навколо» когось, чогось. В даному розумінні мова йде про людину, а тому визначення поняття «довкілля» та його співвідношення з поняттям «навколишнє природне середовище» не є узгодженим, оскільки термін «довкілля» включає й техногенне середовище, створене людиною. Тому то в зарубіжному законодавстві розрізняють поняття «навколишнє природне середовище», «природне середовище» і «навколишнє середовище» де останнє є синонімом вітчизняному терміну «довкілля».

У такому випадку виникає логічне запитання – право на безпеку якого середовища гарантується Конституцією України та Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища»? Техногенного чи природного?

У зв’язку з цим, доцільно погодитися з думками вчених про необхідність певного юридичного коригування понять «довкілля», «навколишнє природне середовище», «навколишнє середовище», зважаючи, що «використання термінології в законодавстві має бути стійким, що передбачає єдність тлумачень термінів у різних нормативно-правових актах, а терміни не повинні бути винайдені, придумані законодавцем тільки для спеціального закону або застосовуватися в ньому в якомусь особливому значенні» [9, с. 127].

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.
3. Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів: Наказ МНС України від 18 грудня 2000 р. № 338. Офіційний вісник України. 2001. № 4. Ст. 164.
4. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
5. Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 27. Ст. 218.
6. Довкілля. URL: https: uk.wikipedia.org.
7. ДСТУ ISO 14001:2006 Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосовування. URL: http: document.ua/sistemi-ekologichnogo-keruvannja.-vimogi-ta-nastanovi-shodo--nor14235.html.
8. Бринчук М.М. О понятийном аппарате экологического права. Государство и право. 1998. № 9. С. 20-28.
9. Алексеев С.С. Государство и право. Начальный курс. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрид. лит., 1994. 192 с.

Щиглов Є.О.,
аспірант кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука
(науковий керівник – к.ю.н., доцент Ю.А. Краснова),
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ ОБ'ЄКТІВ І РЕЧОВИН, ЩО ШКІДЛИВО ВПЛИВАЮТЬ НА СТАН ДОВКІЛЛЯ

На сьогоднішній день правове регулювання запровадження та здійснення обліку об'єктів і речовин, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища висвітлювалося лише у загальних рисах в окремих підручниках, навчальних посібниках, а також у монографічних матеріалах правового та економічного спрямування. З позиції еколого-правової науки ці питання ще не були об'єктом комплексного дослідження, що вказує на необхідність наукового аналізу проблеми нормативно-правового регулювання даного питання.

Початок запровадження в незалежній Україні системи державного обліку об'єктів і речовин, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища (екологічного обліку) поклала норма ст. 24 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», в якій закріплено, що об'єкти, які шкідливо впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища, види та кількість шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє природне середовище, види й розміри шкідливих фізичних та біологічних впливів на нього підлягають державному обліку.

На виконання зазначеної норми Закону було прийнято цілу низку нормативно-правових актів, які містять положення із зазначеного питання та не є систематизованими на сьогоднішній день. У зв'язку з чим, для найбільш повного їх дослідження, нами буде застосовуватись наукова класифікація таких нормативно-правових актів.

Перш за все, на нашу думку, слід виокремити групу нормативно-правових актів за допомогою яких відбувається тлумачення таких правових категорій, як: «об'єкти, які шкідливо впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища»; «шкідливі речовини та їх види»; «шкідливі фізичні та

біологічні впливи».

Що стосується «об'єктів, які шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища» то дане поняття, нажаль, не отримало законодавчого закріплення, однак, для його розкриття беремо за основу законодавчий поділ усіх небезпечних об'єктів на: 1) об'єкти підвищеної небезпеки та 2) об'єкти потенційної небезпеки (ст. 1 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки). Переліки таких об'єктів сьогодні закріплені Додатком 2 до наказу Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 23 лютого 2006 року № 98 «Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів»; постановою Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 808 «Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку» та Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 року.

Нажаль, кожен із перерахованих нормативно-правових актів закріплює різні переліки таких об'єктів, що ускладнює практику реалізації цих норм. Звичайно, враховуючи загальнотеоретичний підхід про те, що перевагу мають нормативно-правові акти вищої юридичної сили та опубліковані у часі пізніше, яким у нашому випадку виступає Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», проте, залишається відкритим узгодження положень зазначених нормативно-правових актів в даній частині між собою для уникнення правової колізії при їх застосуванні, оскільки кожен з них має своє цільове призначення.

При дослідженні поняття «шкідливі речовини та їх види», слід наголосити на тому, що законодавством не дається визначення даного поняття, однак, відповідно до ст. 1 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» небезпечною речовиною у розумінні даного Закону є: хімічні, токсичні, вибухові, окислювальні, горючі речовини, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей та довкілля, сукупність властивостей речовин і/або особливостей їх стану, внаслідок яких за певних обставин може

створитися загроза життю і здоров'ю людей, довкіллю, матеріальним і культурним цінностям.

Окремі правові аспекти поводження з такими речовинами регулюються також Законами України «Про пестициди та агрохімікати» від 2 березня 1995 року; «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 1992 року; «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»; «Про відходи»; «Про поводження з радіоактивними відходами»; «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» та багатьма іншими.

Основними нормативно-правовими актами, що визначають переліки таких речовин є, зокрема: постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2001 року № 1598 «Про затвердження переліку найбільш поширених і небезпечних забруднюючих речовин, викиди яких в атмосферне повітря підлягають регулюванню»; постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 року № 956 «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки»; Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 березня 2012 року № 131 «Про затвердження Переліку максимально допустимих рівнів небажаних речовин у кормах та кормовій сировині для тварин» тощо.

З урахуванням цих положень можна зробити припущення, що такі речовини можуть справляти чи справляють на стан довкілля, на життя та здоров'я людей два фактори шкідливого (небезпечного) впливу, а саме: хімічні та біологічні. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про забезпеченні санітарного і епідемічного благополуччя населення» до хімічних впливів належать органічні і неорганічні, природні та синтетичні сполуки небезпечних речовин; до біологічних впливів – утворення (створення) вірусних, пріонних, бактеріальних, паразитарних, генетично модифікованих організмів, продуктів біотехнології і т. ін.

Проте, аналіз наведених вище нормативно-правових актів показує, що правовому регулюванню в даному випадку підлягають не лише об'єкти, які використовують хімічні та біологічні речовини, а й об'єкти, що утворюють

фізичні фактори впливу на довкілля, як то джерела іонізуючого випромінювання, передбачені Законом України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» та ін.

Наступною групою нормативно-правових актів, що розкривають зміст юридичної природи обліку об'єктів і речовин, які шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища є система нормативно-правових актів, якими встановлюється вимога щодо обов'язкового проведення вищезазначеного обліку.

Таку систему правових норм становлять вже наведені нами вище ст. 24 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також положення Законів України «Про охорону атмосферного повітря», «Про об'єкти підвищеної небезпеки»; «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»; «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»; «Про пестициди і агрохімікати»; «Про відходи», інші нормативно-правові акти.

Не менш важливого значення у системі нормативно-правового регулювання обліку об'єктів і речовин, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища займає й група нормативно-правових актів, якими визначаються види та правові форми здійснення такого обліку.

До таких нормативно-правових актів слід віднести: Закон України «Про державну статистику», постанов Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 року № 956 «Про ідентифікацію та декларування об'єктів підвищеної небезпеки»; від 29 серпня 2002 року № 1288 «Про затвердження Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів»; від 18 грудня 1996 року № 1525 «Про затвердження Положення про державну систему обліку та контролю ядерних матеріалів»; від 1 листопада 1999 року № 2034 «Про затвердження Порядку ведення державного обліку та паспортизації відходів»; від 31 серпня 1998 року № 1360 «Про затвердження Порядку ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів»; від 3 серпня 1998 року № 1216 «Про затвердження Порядку ведення реєстру місць видалення

відходів»; наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 23 лютого 2006 року № 98 «Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об’єктів» і т. ін.

Особливу роль в системі нормативно-правових актів, що регулюють питання обліку об’єктів і речовин, які шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища відіграє група нормативних актів, якими визначається юридична відповідальність за порушення законодавства у окресленій сфері. До таких нормативних актів слід віднести, зокрема: ст.ст. 60, 82-1, 82-7 та 94 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також ст.ст. 267, 321 та 326 Кримінального кодексу України.

Отже, такий облік доцільно розглядати передусім, як систему правових норм, які визначають мету, завдання, принципи, функції цього важливого напряму державної екологічної політики, його форми та види, способи (методи), процедури здійснення та які регулюють діяльність уповноважених на те державних та виробничих органів щодо ідентифікації та реєстрації таких об’єктів і речовин у встановлених законодавством порядках та яка потребує належної систематизації.

ЗМІСТ

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО СТАНУ І РОЗВИТКУ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Гетьман А.П. Розвиток екологічного законодавства через призму євроінтеграції…….3

Гафурова О.В. Щодо розвитку понятійного-категоріального апарату аграрного права……..…10

Долинська М.С. Види фермерських господарств по законодавству України та Білорусі…….……14

Духневич А.В. Організаційно-правове забезпечення застосування фітосанітарних заходів в Україні……..19

Єрмоленко В.М. Аграрне, земельне та екологічне право у сучасній національній юридичній освіті…….……24

Каракаш І.І. Основні ознаки і понятійне визначення права власності на землю……..…28

Кірін Р.С. Перспективи розвитку надроохоронного права……33

Кобецька Н.Р. Екологічна політика та право Польщі: досвід для України…….…….38

Коваленко Т.О. Виноробство в Україні: новели правового регулювання……..……..42

Костицький В.В., Суходольська А.А. Європейський екологічний простір як об’єкт правової охорони та європейські свободи……....47

Костяшкін І.О. Договірне забезпечення ефективного використання земель…….……..…52

Краснова М.В. Сучасні тенденції розвитку екологічного права……58

Кулинич П.Ф. Право оренди землі і договір оренди землі: спірні питання правової теорії і практики……..……62

Макарова Т.И. Эффективность экологического права: к вопросу о поиске критериев…….……67

Носік В.В. Проблеми законодавчого забезпечення аграрно-промислової інтеграції в Україні……..……72

Піддубний О.Ю. Про контроль у сфері якості та безпечності сільськогосподарської продукції (з нагоди вступу у дію нового законодавства)…….……76

Статівка А.М. Деякі міркування щодо аномії та її впливу на аграрне законодавство і право в сучасних умовах……79

Уркевич В.Ю. Актуальні проблеми застосування норм аграрного й земельного права у судовій практиці……84

Харитонова Т.Є. Договірне регулювання встановлення земельних сервітутів…….……88

Шульга М.В. До питання про правовий режим гідротехнічних споруд……..……..92

Самусенко Л.А. Оборотоспособность земельних участков по законодательству Республики Беларусь, Российской Федерации и Украины……..……..96

Федорович В.І. Співвідношення норм цивільного та земельного законодавства щодо визначення змісту права власності на землю…….100

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПРАВА

Багай Н.О. Виробник сільськогосподарської продукції: проблеми законодавчого визначення поняття…….105

Батигіна О.М. Міжнародно-правове регулювання охорони праці у сільському господарстві……..…….109

Гаєцька-Колотило Я.З. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: перспективи удосконалення правового статусу……..…114

Григор'єва Х.А. Окремі правові новели державної підтримки виноградарства, садівництва і хмелярства в Україні……..…….119

Земко А.М. До питання про визначення поняття «селяни»……...122

Корнієнко В.М. Виробництво органічної сільськогосподарської продукції в Україні: окремі правові питання……..…128

Корнієнко Г.С. Особливості правового регулювання фінансової підтримки фермерських господарств……..131

Кульчій І.М. Розвиток сільських територій як складова державної аграрної політики: правові реалії та перспективи…….134

Курман Т.В. Деякі дефекти законодавчого забезпечення органічного сільськогосподарського виробництва у тваринництві…….……139

Марченко С.І. Тенденції уніфікації понятійного апарату в аграрному праві ……144

Машевська Л.А. Особливості належного правового забезпечення сталого розвитку сільських територій для інтеграції України в глобальний економічний простір…….……146

Панченко В.В. Деякі організаційно-правові питання щодо агроінновацій……..……..151

Савельєва О.М. Теоретико-правові аспекти ведення агробізнесу в умовах сталого розвитку України…….……..154

Самсонова Я.О. Проблеми розвитку аграрних відносин в процесі правової акультурації…….……..158

Святченко Л.О. Деякі аспекти фінансово-правового регулювання тваринництва в Україні…….162

Станіславський В.П. Зародження енергетичних відносини в контексті розвитку аграрного, земельного та екологічного права…….……164

Туєва О.М. Правові аспекти сертифікації сільського зеленого туризму……170

Шовкун Ю.В. До питання суб'єктного складу правовідносин у сфері рибництва в Україні…….…….174

Боснюк-Григор'єва Ю.П. Щодо безпеки харчових продуктів рослинного походження……..……..178

Брінцов А.І. Концепція Аграрного кодексу – вітчизняні реалії та досвід Італійської Республіки……..……183

Гуцол Р.І. Проблеми правового регулювання оподаткування агрохолдингів……..……..189

Радченко А.М. До питання визначення особливостей юридичної природи сорту рослин як об'єкта аграрних правовідносин……192

Старожилов В.В. До питання про правове становище контрольно-ревізійних органів управління сільськогосподарського акціонерного товариства……..……..196

Ткаченко К.Г. Питання отримання режиму рибогосподарської експлуатації водного об'єкта……..……..201

Хорошевська О.І. До визначення правовідносин у сфері паювання майна колективних сільськогосподарських підприємств……..207

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

Бахуринська М.М. Актуальні правові питання позасудових способів вирішення земельних спорів……..……..212

Заєць О.І. Землекористування як правова категорія……..217

Ільків Н.В. Нормативна грошова оцінка у структурі орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності…….……222

Ковальчук Т.Г. Щодо особливостей правового режиму земель полігонів твердих побутових відходів……..……226

Кулинич О.П. До питання про право постійного користування земельними ділянками……..……230

Лісова Т.В. Суспільні відносини щодо відновлення земель як складова предмету земельного права……235

Саркісова Т.Б. Проблеми вирішення земельних спорів, пов'язаних із порушенням строків та розміру сплати плати за землю (на основі аналізу судової практики)……..…239

Третяк Т.О. Проблема суб'єктного складу правил добросусідства в Україні……..……244

Шарапова С.В. Моніторинг земель в системі заходів щодо підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення……..……252

Августюк О.В. Право постійного користування земельною ділянкою: правові проблеми і перспективи розвитку…….……..257

Граб Р.А. Проблеми правового регулювання земельної децентралізації в Україні……..……260

Джабаилдаева Г.Т. О содержании правового механизма охраны земель по законодательству Республики Казахстан…….……264

Зубрицький О.В. Досвід правового регулювання переважного права на сільськогосподарські землі у Чеській Республіці……..……269

Кондратюк А.С. Деякі аспекти ефективного використання земель……..……**273**

Кондратюк Т.М. Правові аспекти включення земель природно-заповідного фонду до складових екологічної мережі…….……..**276**

Кулинич А.П. Передача земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад…….…….**278**

Куц І.О. Правові засади набувальної давності як підстави виникнення права власності на земельну ділянку в умовах земельної реформи……..…….**283**

Ратушна С.І. Окремі аспекти поділу земельної ділянки, що перебуває у спільній сумісній власності…….……..**287**

Сірий І.О. Наукові підходи до визначення правового режиму земель……..…….**292**

Цилюрик Р.А. Деякі аспекти охорони земель для ведення органічного землеробства…….……..**296**

Чонгов О.О. Історія виникнення міжнародної правової охорони земель гірських регіонів…….**299**

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Анісімова Г.В., Анісімов К.Г. Еколого-правові проблеми забезпечення інноваційної діяльності в енергетичному секторі економіки…….…**303**

Бредіхіна В.Л. Щодо ресурсного аспекту екологічної безпеки……..……..**309**

Ващишин М.Я. Правові засади формування Смарагдової мережі в Україні……..……**313**

Данилюк Л.Р. Поняття та правова характеристика басейнового принципу управління водними ресурсами……..**318**

Дейнега М.А. Розвиток природоресурсних правовідносин у контексті стратегії сталого розвитку і «зеленої» економіки……..……**323**

Євстігнєєв А.С. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля»: перші підзаконні обмеження застосування…….……**327**

Заверюха М.М. Щодо перспектив проведення національної інвентаризації лісів в Україні…….**330**

Зуєв В.А. Методологічні засади визначення змісту терміну «поводження з відходами» в сучасних умовах……..……**333**

Ковтун О.М. Екологічне зонування та його місце в класифікаційній системі зонування земель……..**338**

Краснова Ю.А. Правові проблеми визначення мети стратегічної екологічної оцінки……..**342**

Мороз Г.В. Еколого-правові обмеження: загальнотеоретичні засади…….……..**347**

Олещенко В.І. Правове забезпечення поліваріантності режиму охорони природних комплексів територій та об'єктів, що особливо охороняються……..….**352**

Петлюк Ю.С. Нормативні та доктринальні підходи до визначення поняття лісу…….……**357**

Піддубна Д.С. Рослинні ресурси на шляху отримання меду – органічний напрям сучасної екологічної політики…….……**360**

Романко С.М. Еколого-правова політика у сфері зміни клімату : теоретичні характеристики та співвідношення із екологічною політикою…….……**365**

Слепченко А.А. Еколого-правова складова позашкільної освіти в учнівських лісництвах потребує посилення……...……..**370**

Суєтнов Є.П. Сучасні тенденції розвитку екологічного законодавства України в контексті екосистемного підходу……...……..**375**

Туліна Е.Є. Правове регулювання поширення та чисельності інвазійних видів рослин: постановка проблеми…….……**380**

Черкашина М.К. Деякі питання правового регулювання охорони та використання транскордонних підземних вод…….……**384**

Яремак З.В. Правовий характер екологічного конфлікту…..……..**388**

Дмитренко І.М. Органічне товаровиробництво як чинник забезпечення біологічної безпеки: правовий аспект……...…….**391**

Коваль К.Л. Взаємозв'язок ресурсозбереження та енергозбереження…….…….**393**

Кухар О.В. Правове регулювання утилізації непридатних пестицидів: проблеми та шляхи вирішення…….……**396**

Олійник Ю.С. Теоретичні підходи до визначення поняття клімату як об'єкта екологічних правовідносин…….…**400**

Оніщенко О.Ю. Удосконалення законодавства у сфері захисту тварин від жорстокого поводження…….……..**403**

Статівка О.О. Актуальні виклики заповідної справи: до питання про перспективи створення об'єктів Смарагдової мережі в Україні…….……**407**

Ткаченко О.М. Щодо юридичного визначення поняття «безпечне довкілля»…….**412**

Щиглов Є.О. Нормативно-правове регулювання обліку об'єктів і речовин, що шкідливо впливають на стан довкілля……..……..**417**

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

«РОЗВИТОК АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА НА ЗЛАМІ ТИСЯЧОЛІТЬ»,

присвяченої 120-річчю
Національного університету біоресурсів і природокористування України

18–19 травня 2018 р.

Формат 60×84 1/16. Тираж 100 пр. Ум. друк. арк. 27,75. Зам. № 265
Видавець і виготовлювач ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ»
03150, Київ, вул. Предславинська, 28
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК № 4131 від 04.08.2011 р.
email: komprint@ukr.net